

**T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

ÇEŞME-İ HAYÂT (İNCELEME-METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa Sökmen

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Eski Türk Edebiyatı Programı

**Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Hanife Koncu**

HAZİRAN 2019

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇEŞME-İ HAYÂT (İNCELEME-METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa Sökmen

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Eski Türk Edebiyatı Programı

Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Hanife Koncu

HAZİRAN 2019

Mustafa Sötker tarafından hazırlanan adlı bu tezin
Yüksek Lisans Tezi. tezi olarak uygun olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Hanife Koncu
Tez Danışmanı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Anabilim Dalında
Eski Türk Edb. tezi olarak kabul edilmiştir.
Yüksek Lisans

Danışman : Prof. Dr. Hanife Koncu

Üye : Doç. Dr. Mergen ÇAKIR

Üye : Dr. Öğr. Üyesi: Ali Emre Özyurt

Üye : _____

Üye : _____

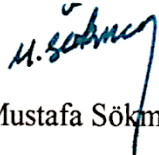
Bu tez, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna
uygun olarak yazılmıştır.



Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı (dikte etme dışında), uygulamalarımı yaptırmadığımı,
- ve bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.


Mustafa Sökmen



ÇEŞME-İ HAYÂT (İNCELEME-METİN)

ÖZET

“Öğüt kitabı” anlamına gelen nasihat-nâme (pend-nâme), bir tür olarak, okuyanlara dinî-tasavvufî konular başta olmak üzere, âdâb-ı muâşeret ve toplumsal hayattan siyasî meselelere kadar pek çok farklı konuda tavsiyelerde bulunan, iyiliğe yönlendirmekle onları “kemâle ulaştırmayı” gaye edinen didaktik eserlerdir. Yüzyıllar içinde klasik Türk edebiyatında zengin bir literatür oluşturan nasihat-nâmeler, “Ahlâk” kitapları arasında değerlendirilmiştir.

Bu tezin konusunu teşkil eden *Çeşme-i Hayât* da on altıncı yüzyılda kaleme alınmış bir nasihat-nâmedir. Müellifi bilinmeyen eserin tek yazma nüshası İBB Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları arasında bulunmaktadır. Manzum-mensur karışık olarak telif edilmiş eserin mensur bölümlerinde, nasihate konu olan yahut kendisinden nasihat nakledilen kişi hakkında bir hikâye yer alırken eserdeki bütün nasihatler kıt’alarla verilmektedir. Okuyucuya kıt’alarla aktarılan bu nasihatlerin tamamının “dört” sayısı ile verilmesi, eserin en dikkat çekici özelliğidir.

Çeşme-i Hayât’ı konu alan bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Eserin farklı yönleriyle incelenmesine ayrılan birinci bölümde müellifin kimliği ve eserin mahiyetine değinildikten sonra eser; muhteva, şekil, dil ve üslup özellikleri açısından incelenmiştir. İkinci bölümde *Çeşme-i Hayât*’ın çeviriyazılı metni sunulmuş, üçüncü bölümde ise şahıs, eser ve yer adlarından oluşan “Özel Adlar Dizini”ne yer verilmiştir. Ayrıca, *Çeşme-i Hayât*’ın tıpkıbasımı da tezin sonuna eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: nasihat-nâme, pend-nâme, kıt’a, on altıncı yüzyıl Osmalı nesri, manzum-mensur eserler, dört sayısı.



ÇEŞME-İ HAYÂT (ANALYSIS-TEXT)

ABSTRACT

Nasîhat-nâme (*pend-nâme*), meaning “the book of advice”, are didactical works which makes suggestions on various subjects ranging from etiquette and social life to politics, and particularly on religion and sufism, and which aims to “mature” its readers by leading them to kindness. The *nasîhat-nâme* books that formed a rich body of literature in Turkish literary world throughout centuries are considered as the books of “Morality”.

The subject of this thesis is *Çeşme-i Hayât*, which is a *nasîhat-nâme* written in the sixteenth century. The only manuscript of this work whose author is unknown is included in the İBB Atatürk Library, in the collection of Osman Ergin Manuscripts. This work is written in verse and prose. In its verses, there is a story about the person whom the advice is taken from. The most interesting feature of the work is that all of these advices given in stanzas are given in “four” items.

This study about *Çeşme-i Hayât* is written in three chapters. In the first chapter, allocated to the analysis of the text from different viewpoints studies the work in terms of its content, form, language and style, after the importance of the work and the identity of the author is mentioned. The second chapter includes the transcribed text of *Çeşme-i Hayât*, and the third chapter contains the “Index of Proper Names” which is consisted of the names of people, works and places. Besides, the facsimile of *Çeşme-i Hayât* is attached to the end of this thesis.

Key words: *nasîhat-nâme*, *pend-nâme*, the book of advice, stanza, sixteenth century Ottoman prose, four.



ÖNSÖZ

Eskiler, “bin nasihatten bir musibet yeğdir” deseler de, gerek sözlü gerekse yazılı her vesileyle “nasihat etmek”ten hiç geri durmamışlardır. Sözlü nasihatleri bugün dilimizde “atasözü” olarak varlığını sürdürürken ciltler dolusu yazılı verimleri de kütüphaneleri tezyin etmekte. Öğüt vermek ya da öğüde muhatap olmak, bütün çağlarda ve bütün kültürlerde insanlık için geçerli bir eylemdir. Yüzyıllar boyunca insanlar nasihate ihtiyaç duymuş ve her zaman öğüt verecek birileri bulunmuştur. Nasihat-nâmeler de bu öğüt verme geleneğinin muhtelif edebî tür ve biçimlerle yazıya dökülmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Nasihat-nâme müellifleri, bu eserleriyle, kişileri “iyiliğe” yönlendirmenin edebî ve estetik bir yolunu bulmuşlardır.

Bu tezin konusu olan *Çeşme-i Hayât* da on altıncı yüzyılda, yukarıdaki gayelerle yazılmış bir nasihat-nâmedir. Nazım ve nesir karışık olarak telif edilen eser, Rumeli Beylerbeyi Hızır Paşa namına yazılmıştır. Kısa bir Dîbâce’yle başlayan eser, klasik tertibe uygun olarak “Medh-i Hazret-i Peygamber”, “Medh-i Çâr-yâr-ı Güzîn”, “Medh-i Pâdişâh-ı İslâm”, “Der-zikr-i Hazret-i Hızır Paşa”, “Sebeb-i Te’lîf-i Kitâb”, “Arz-ı Hâl-i Hod” gibi bölümler içerir. Bu bölümlerin ardından eserin nasihatleri, “Hikâyet” başlığıyla sıralanır. Nasihatler bölümünün mensur kısımlarında nasihate konu olan yahut kendisinden nasihat nakledilen kişi hakkında bilgiler verilir, hakkında bir hikâye anlatılır ve mensur bölümün sonunda nasihat, bir kıt’ayla okuyucuya aktarılır.

Çeşme-i Hayât’ı konu alan bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Eserin farklı yönleriyle incelenmesine ayrılan birinci bölüm de kendi içinde dört kısımdan müteşekkildir. İlk kısımda “Müellif ve Eseri” başlığıyla *Çeşme-i Hayât*’ın genel özellikleri verilip eserin müellifinin kimliği tartışılmış; sunulduğu kişi, telif tarihi ve eserin türü hakkında bilgiler verilmiştir. “Muhteva Özellikleri”nin incelendiği ikinci kısımda eser; bölümleri, şahıs kadrosu ve nasihat içerikleri açısından değerlendirilmiştir. Ayrıca bu kısımda eserin dikkat çekici bir yönü olan “dört” sayısına yapılan vurgu üzerinde durulmuş ve son olarak *Çeşme-i Hayât*’taki iktibaslar ve eserin kaynakları irdelenmiştir. “Şekil Özellikleri”ne ayrılan üçüncü

kısımda, eserde yer alan nazım biçimleri ve kıt'aların vezin özellikleri üzerine tespitler yapılmıştır. Bu bölümün “Dil ve Üslûp Özellikleri” başlığını taşıyan son kısmında ise eserin bazı dil ve imla özelliklerine değinilmiş ve eser, nesir üslûbu açısından incelenmiştir. Tezin ikinci bölümünde *Çeşme-i Hayât*'ın Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları 924/1 numarada bulunan ve eserin bilinen tek nüshası olan yazmaya dayanan çeviriyazılı metni verilmiştir. Üçüncü bölümde ise şahıs, eser ve yer adlarından oluşan “Özel Adlar Dizini”ne yer verilmiştir. Ayrıca, eserin tıpkıbasımı da tezin sonuna eklenmiştir.

Bu tezin amacı, dil ve edebiyat çalışmalarında önemli bir yer teşkil eden “metin neşri” çalışmalarına bir katkı sunmak, bu sayede daha sonra yapılacak dil ve edebiyat araştırmalarına veri sağlamaktır. Bu alanda neşredilen metinler, dil ve edebiyat yadigârı olmalarının yanında, geçmiş yüzyılların entelektüel birikimini günümüz insanına tanıtmaları açısından da önemlidir. Doğrudan toplumu muhatap alarak telif edilen nasihat-nâme benzeri eserler, yazıldığı devri yansıtan eserler olması açısından da ayrı bir öneme sahiptir. Devir entelektüelinin ya da halkının meselelerini bize göstermeleri yönüyle bu eserler, düşünce ve kültür tarihinin de kaynakları arasına girmektedir.

Metin neşri, beraberinde bazı sorunları da getirmektedir. Eski Türk Edebiyatı lisansüstü çalışmalarında “metin neşretmek” bir teamül olduğundan ve çalışılabilecek eser sayısı da gittikçe azalmaya başladığından dolayı zaman zaman aynı metnin birden fazla kişi tarafından çalışıldığı görülmektedir. Bu tezin konusu olan *Çeşme-i Hayât* için de ne yazık ki aynı durum ortaya çıkmıştır.

Ders döneminden başlayarak tez döneminin ilk yarıyıla da dâhil olmak üzere uzunca bir süreyi, pek çok yüksek lisans öğrencisi gibi ben de iyi bir metin ve konu aramakla geçirdim. Bu uzunca sürenin ardından güzel bir eser buldum ve metnini hazırlamaya başladım. Metnin yarısının çeviriyazısını yapmışken, bir hocamızın –metnimiz aynı olmamakla birlikte– aynı konuda bir kitabı yayımlandı. Çalışılmış bir konuyu çalışmamak adına bu eseri bırakmak zorunda kaldım. Tekrar başlayan arama sürecim birincisi kadar uzun sürmedi. Değerli arkadaşım Elif Karasoy, Nasûh Nevâlî'nin eserlerini araştırırken, şairin biyografilerinde yer verilmeyen, ama kütüphane kataloğunda ona atfedilen *Çeşme-i Hayât* adlı bir eser “keşfetti” ve çalışmam için bana önerdi. Kendisine bu vesileyle bir de yazılı olarak teşekkür etmek isterim. Eserin yazmasını temin edip danışman hocamın da onayıyla Nisan 2017'de

çalışmaya başladım. 31 Mayıs 2017 tarihinde tez başvurum Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından onaylandı. Bu şekilde *Çeşme-i Hayât* üzerinde çalışmaya başladım. İncelememi tamamlayıp tezimi teslim etmeye hazırlandığım sıralarda *Çeşme-i Hayât*'ın başka bir araştırmacı tarafından da yüksek lisans tezi olarak çalışıldığını öğrendim. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi'nde, Feride Kurnaz tarafından *Nasuh Nevâli'nin "Çeşme-i Hayât" Adlı Nasihatnâmesi: İnceleme-Metin-Sözlük* başlığıyla hazırlanan bu tezden, Mart 2019'da tezin YÖK Ulusal Tez Merkezi veritabanına eklenmesiyle haberdar oldum. Teze başlamadan önce ve tez sırasında yaptığım taramalarda bu metnin çalışıldığına dair ne YÖK'te ne de Osmanlı Edebiyatı Bibliyografyası Veritabanı'nda (www.osmanliedebiyati.com) herhangi bir kayıt vardı. Tezimi tamamlamış olduğum ve yeni bir metin çalışmak için de sürem kalmadığı için tez konumu değiştirmem mümkün değildi. Dolayısıyla *Çeşme-i Hayât* üzerine, birbirinden habersiz iki araştırmacı tarafından eşzamanlı olarak iki yüksek lisans tezi hazırlanmış oldu. Bu arzu edilen bir şey olmasa da, ümidim, iki tez sahibinin konuya farklı yönlerden bakmış olmasıdır. Yukarıda künyesini verdiğim tezden hiçbir suretle istifade etmediğim için kaynaklarda da göstermedim.

Tezkirelerde ve diğer kaynaklarda adı geçmeyen, tamamen unutulmuş, belki de hiç dolaşıma girmemiş bir eser olan *Çeşme-i Hayât*'ın, telifinden dört yüz küsur yıl sonra iki farklı çalışmayla hatırlanması ve literatüre bu şekilde girecek olması bana, Prof. Dr. İsmail Kara'dan sıkça işittiğim bir sözü hatırlatıyor: "*Kitapların da bir kaderi var.*"

*

Yüksek lisansa başladığım ilk günden, teze son noktayı koyduğum âna kadar himmetini üzerimde hissettiğim, ilmî yaklaşımı ve tecrübeleriyle yolumu aydınlatan, iyi insanlık ve iyi hocalığın numûne-i imtisâli değerli hocam, tez danışmanım Prof. Dr. Hanife Koncu'ya binlerce teşekkür...

Ders döneminde ufuk açıcı dersleri, farklı bakış açıları ve yönlendirmeleriyle dersleri bir şölene çeviren; tez döneminde de ilgilerini ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocalarım Doç. Dr. Müjgân Çakır ve Dr. Öğr. Üyesi Ali Emre Özyıldırım'a minnettarım. Onları tanımasaydım pek çok şey eksik kalırdı.

Özel sektörde tam zamanlı çalışan biri için akademik çalışma yapmanın zorluklarını bu çalışma esnasında tecrübe etmiş oldum; ama anlayışlı ve iyi niyetli yöneticilerle

çalıştığım için kendimi şanslı addediyorum. Eğitim için harcanan süreyi iş kaybı olarak değerlendirmeyen Asım O. Erverdi ve M. İhsan Kara'ya çok teşekkür ederim.

Metnimde geçen Arapça ve Farsça ibarelerdeki çevirilerimin redaksiyonunu yapan Arş. Gör. Mehmet Arıkan'a çok teşekkür ediyorum.

Son olarak aileme teşekkür etmek isterim, özellikle de hayatımın her ânında en büyük destekçim sevgili anneme: “*Eğer sermâye-i ömrümde kârım varsa sendendir.*”

Mustafa Sökmen

Beykoz, 2019



İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	xi
İÇİNDEKİLER	xv
KISALTMALAR.....	xvii
1. İNCELEME	1
1.1 Müellif ve Eseri	1
1.1.1 Çeşme-i Hayât	1
1.1.2 Müellifin Kimliği	3
1.1.3 Eserin Sunulduğu Kişi	10
1.1.4 Eserin Telif Tarihi	11
1.1.5 Eserin Türü	12
1.2 Muhteva Özellikleri	14
1.2.1 Şahıs Kadrosu	14
1.2.2 Çeşme-i Hayât'ın Bölümleri.....	15
1.2.2.1 Dîbâce	15
1.2.2.2 Medh-i Hazret-i Peygamber.....	16
1.2.2.3 Medh-i Çâr-yâr-ı Güzîn	19
1.2.2.4 Medh-i Pâdişâh-ı İslâm.....	21
1.2.2.5 Der-zikr-i Hazret-i Hızır Paşa	22
1.2.2.6 Sebeb-i Te'lîf-i Kitâb	22
1.2.2.7 Arz-ı Hâl-i Hod	25
1.2.2.8 Nasihatler Bölümü (Hikâyet-i Evvel).....	28
1.2.3 Nasihatlerin İçerikleri.....	29
1.2.4 Çeşme-i Hayât'ta "Dört" Rakamı	41
1.2.4.1 Dört Sayısı ve Çâr-ender-çâr	47
1.2.4.2 Bazı Klasik Metinlerde Dört Sayısının Kullanımı	49
1.2.5 Çeşme-i Hayât'ın Kaynakları ve İktibaslar	53
1.2.5.1 Ayetler	53
1.2.5.2 Hadisler	54
1.2.5.3 Nasîhat-nâme (İbrâhîm bin Edhem)	57
1.2.5.4 Şâh-nâme (Fırdevsî)	58
1.2.5.5 Tefsîr-i Kebîr (Fahreddîn er-Râzî)	60
1.2.5.6 Fusûsü'l-Hikem (Muhyiddîn İbnü'l-Arabî).....	62
1.2.5.7 Mesnevî (Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî)	63
1.2.5.8 Bûstân (Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî)	64
1.2.5.9 Muhammediyye (Yazıcıoğlu Mehmed)	65
1.2.5.10 Timur-nâme (Molla Hâtîfî)	67
1.2.5.11 Hadîkatü's-Sü'edâ (Fuzûlî).....	68

1.3 Şekil Özellikleri.....	70
1.3.1 Nazım Şekilleri.....	70
1.3.1.1 Kıt'alar	70
1.3.1.2 Kıt'a-i Kebîreler.....	72
1.3.1.3 Mülemmâ Kıt'alar.....	73
1.3.1.4 Arapça ve Farsça Kıt'alar.....	73
1.3.1.5 Kıt'alaştırılan Nazım Şekilleri.....	74
1.3.1.6 Alıntılanan Nazım Şekilleri.....	75
1.3.2 Kullanılan Vezinler.....	78
1.4 Dil ve Üslûp Özellikleri.....	80
1.4.1 İmla Hususiyetleri.....	80
1.4.2 Nesir Üslûbu ve Özellikleri.....	83
1.4.2.1 Seciler.....	89
1.4.2.2 Mensur Eserde Şiir Kullanımı	90
1.4.2.3 Atasözleri ve Deyimler	91
2. METİN.....	95
2.1 Nüsha Tavsifi	95
2.2 Çeviriyazılı Metinde İzlenen Yol	98
2.3 Çeviriyazılı Metin.....	101
3. ÖZEL ADLAR DİZİNİ.....	193
3.1 Şahıs Adları.....	193
3.2 Eser Adları	198
3.3 Yer Adları	199
KAYNAKLAR	201
TIPKIBASIM.....	207
ÖZGEÇMİŞ	321

KISALTMALAR

a.e.	: aynı eser
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale/madde
bkz.	: bakınız
bs.	: baskı
c.	: cilt
çev.	: çeviren
ed.	: editör
haz.	: hazırlayan
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
nu.	: numara
ö.	: ölüm tarihi
s.	: sayı
salt.	: saltanat yılları
TDAY	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
t.y.	: tarih yok
yk.	: yaprak



1. İNCELEME

Çeşme-i Hayât'ın incelenmesine ayrılan bu bölüm, dört alt başlıktan oluşmaktadır. “Müellif ve Eseri” kısmında *Çeşme-i Hayât*'ın genel özellikleri, müellifinin kimliği, eserin sunulduğu kişi, eserin telif tarihi ve türü üzerinde durulacaktır. “Muhteva Özellikleri” kısmında, eserin bölümleri, şahıs kadrosu, nasihatlerin içerikleri, nasihatlerde önemli bir yer tutan “dört” rakamı, eserde yer verilen iktibaslar, kendisinden alıntı yapılan müellifler ve eserleri incelenecektir. Başta kıt'alar olmak üzere, *Çeşme-i Hayât*'taki nazım şekillerinin incelendiği “Şekil Özellikleri” kısmında, eserde kullanılan vezinler üzerinde de durulacaktır. “Dil ve Üslûp Özellikleri” kısmındaysa, *Çeşme-i Hayât*'ın dil ve imla özelliklerine değinilecek, eserin nesir üslûbu üzerine bazı tespitler yapılacaktır.

1.1 Müellif ve Eseri

1.1.1 Çeşme-i Hayât

Tezkirelerde ve diğer biyografik/bibliyografik eserlerde adı zikredilmeyen *Çeşme-i Hayât*, on altıncı yüzyılın sonunda telif edilmiş bir nasihat-nâmedir. Nazım ve nesir karışık olarak yazılmış eserde hikâyeler mensur, nasihatler manzumdur, kıt'alarla verilmiştir.

Çeşme-i Hayât, klasik tertibe uygun olarak bir dîbâceyle başlar ve “Medh-i Hazret-i Peygamber”, “Medh-i Çâr-yâr-ı Güzîn”, “Medh-i Pâdişâh-ı İslâm”, “Der-zikr-i Hazret-i Hızır Paşa”, “Sebeb-i Te'lîf-i Kitâb”, “Arz-ı Hâl-i Hod” gibi bölümler içerir. Bu giriş kısımlarının ardından nasihatler kısmına geçilir. Nasihatlerden önce

“Hikâyet” başlığı altında mensur bir kısım bulunur ve burada nasihate konu olan peygamberler, tasavvuf büyükleri, padişahlar, şairler vs. ile ilgili bilgiler verilir, bazı özelliklerinden bahsedilir, çoğu yerde kişiyle/konuyla ilgili bir hikâye anlatılır, ardından bu kişiden nakledilen nasihatın konusu zikredilir. Bu mensur kısmın sonunda da bir kıt’ayla nasihatın içeriği verilir. Müellif, eserdeki mensur kısımların kıt’aların şerhi olduğunu, “bu mukatta‘ât ki maḥẓ-ı naṣīḥatdūr, şerhi nesr ile ve kendüsi nazm ile vâki‘ olmuştur” (yk. 8a) sözleriyle ifade etmiştir.

Çeşme-i Hayât’taki nasihatler, tek bir konuya ait ya da tek bir çevreye hitap eden nasihatler olmayıp büyük bir çeşitlilik arz eder. Eserde devlet yönetiminden su içmenin âdâbına, Allah’a ulaşmanın yollarından çocuk eğitime kadar pek çok farklı konuda nasihatler mevcuttur.

Eserin en dikkat çekici yönlerinden biri, bütün nasihatlerin “dört” rakamıyla verilmesidir. “Dört yerde gaflet etmek hatadır”, “âdemin ululuğuna dört nesne delalet eder” gibi daima dört rakamıyla verilen nasihatler, kıt’anın her mısraında biri olmak üzere dört sayısıyla ya da dört aşamalı olarak verilir. Müellif, eserin bu hususiyetini ve bunun dayanaklarını “Sebeb-i Te’lîf-i Kitâb” bölümünde izah eder.¹

Müellif, Hızır Peygamber’i rüyasında görmesi sonucunda, onun işaretiyle kaleme aldığı *Çeşme-i Hayât*’ı, “Hakikat acıdır” sözü mücebince “şifalı acı bir ilaç” ve “gönül huzuru veren acı bir söz” olarak sunar:

Bir dârû²-i telḥdūr ki devā-āmīz veyāḥūd² الحق mücebince bir acı sözdür ki şafā-engīzdür (yk. 7b).

Müellif, *Çeşme-i Hayât*’ı okuyanların dünyevî kederlerinden kurtulacağını, eserdeki kıt’aların bir tanesinin bile ilmiyle amel edenlerin dünya ve ahiret isteklerine nail

¹ Bu konu “Muhteva Özellikleri” kısmında detaylıca incelenmiştir. bkz. “1.2.4 *Çeşme-i Hayât*’ta ‘Dört’ Rakamı”.

² “Hakikat acıdır.”

olacağını, Allah’a ulaşma isteğinde olan okuyucuların tez günlerde Hakk’a vâsıl olacağını müjdelere ya da eserini bu dualarla takdim eder:

Eger şāh-ı kışver-sitān ve eger gedā-yı muhtāc-ı nāna cefā-yı rūzgārdan bir ʔarīkla
elem ‘arız olsa bu kitāba nazar eylesün ki ğam-ı dünyā vü mā-fihā gönlinden gide.
Ve eger bir kimse bu nazma gelmiş naşihatlerden bir kıṭ‘asın kabūl eyleyüp
‘ilmiyle ‘āmil olsa ol kimesneye murādāt-ı dünyevī ve hācāt-ı uhrevī müyesser ola.
Ve eger ʔalib-i vaşl-ı Hudā ve māyil-i cemāl-i kibriyāyısı tīz günlerde vāşıl ola (yk.
8a).

Çeşme-i Hayât’ın genel özellikleri bu şekilde kısaca verildikten sonra, bu bölümde önce müellifin kimliği, eserin türü, sunulduğu kişi ve telif tarihi hakkında bilgiler verilecektir. Ardından eserin muhteva, şekil ve üslup özellikleri, farklı boyutlarıyla incelenecektir.

1.1.2 Müellifin Kimliği

Çeşme-i Hayât’ın bilinen tek nüshası Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları 924/1 numarada bulunmaktadır.³ Kütüphane kataloğunda müellif adı, “Nevâlî Nasûh b. Abdullah” (ö. 1003/1595) olarak verilmektedir. Ayrıca eserin iç kapağında, kurşunkalemle “Sultân Murad-ı Sâlis’in hocası Nasûh Nevâlî’nin Hızır Paşa namına yazmış olduğu *Çeşme-i Hayât*’tır” notu düşülmüştür. Fakat eserin “Sebeb-i Te’lîf-i Kitâb” (yk. 6b-10a) ve “Arz-ı Hâl-i Hod” (yk. 10a-14b) kısımlarında müellifin kendisiyle ilgili verdiği bilgiler, Nasûh Nevâlî’nin biyografisiyle uyumlu değildir. Bu farkları tespit edebilmek adına önce Nasûh Nevâlî’nin kaynaklara yansıyan biyografisine bakmak, ardından *Çeşme-i Hayât*’ta müellifin kendisine dair verdiği bilgileri incelemek yararlı olacaktır.

³ *Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları Alfabetik Kataloğu*, haz. Nail Bayraktar, c. 2 (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 1995), 81.

Biyografik kaynaklarda doğum tarihi zikredilmeyen Nevâlî, Akhisar'da dünyaya gelmiş, tahsilini Manisa ve Dersaâdet'te tamamlamıştır. Eserlerinde Nevâlî'nin yanı sıra Nasûh mahlasını da kullanan şair, medrese tahsilinin ardından bazı medreselerde müderrislik yapmış, ardından Sultan III. Murad'ın (salt. 1574-1595) oğlu Şehzâde Mehmed'in (III. Mehmed, salt. 1595-1603) hocası olmuştur. Şehzâde Mehmed'in Manisa valiliğine tayini dolayısıyla şehzâdeyle birlikte 1584'te (1 Muharrem 992) Manisa'ya gitmiş ve 1595'te (8 Cemâziyelevvel 1003) burada vefat etmiştir. Nevâlî, Gazâlî'nin (ö. 1111) *Kimyâ-yı Saâdet*'ini, Hüseyin Vaiz-i Kâşifi'nin (ö. 1504-05) *Ahlâk-ı Muhsinî*'sini ve Aristo'nun (ö. MÖ 322) *Kitâbü'r-Riyâse ve's-Siyâse*'sini (*Ferruh-nâme* adıyla) Türkçeye çevirmiştir.⁴

Çeşme-i Hayât'ın şimdilik ismini bilemediğimiz müellifinin macerası ise yukarıdakinden oldukça farklıdır. Eserinde kendi verdiği bilgilere göre *Çeşme-i Hayât*'ın kimliği meçhul müellifi, Bosna vilâyetinin Saray şehrindendir:

Bosna diyârı ki âb u hevâsı leţâfet üzere olduğundan ğayrı bunca evşâf-ı hamîde ile mevşûf ve âdemîsi 'ilm ü kemâlde cümleden ber-güzîde olduğundan mâ'adâ anca zarâfet ve nezâketle ma'rûfdur, neşv ü nemâyı ol diyârda bulmuşamdur. Huşûşan a'lâ yiri ki Sarây'dur ve ol şehrüñ benüm vaşfuma yirile ihtiyâcı yokdur (yk. 10a-10b).

Ailesi ve ilk tahsiliyle ilgili bilgi vermeyen müellif, küçük yaşlarında şiire başladığını ve hocasına şiirle ilgili birtakım sorular sorduğunu anlatır:

⁴ Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, haz. Filiz Kılıç, c. 2 (İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010), 897-900; Nev'îzâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî Tekmileti's-Şakâ'ik*, haz. Suat Donuk, c. 2 (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2017), 1071-1072; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, haz. Nuri Akbayar, Seyit Ali Kahraman, c. 4 (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996) 1230; Feridun Emecen, "Mehmed III", *İslâm Ansiklopedisi*, c. 28 (İstanbul: TDV, 2003) 408; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. M. A. Yekta Saraç, c. 1 (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016), 462.

Fakîr tufûliyyet ‘âleminde şanâyî‘-i şî‘rden haberdâr olmağa çok çalışurdum, ammâ geregi gibi ele getüremezdüm. Âhır-ı kâr üstâdum yanına varup aḥvâlümü ‘arz eyledüm ve eytdüm ki... (yk. 27a).

Memleketindeki tahsilinin mahiyeti ve kaç yaşına kadar devam ettirdiği hakkında bilgi vermeyen şair, memleketinden ayrılıp Acem vilayetine gittiğini, bu vilayetin şehirlerini 12 sene boyunca “sokak sokak” gezdiğini belirtir. Acem vilayetinde geçirdiği bu yıllarda zamanını boş geçirmeyip Farsça öğrendiğini eklemeyi de ihmal etmez:

Müddet-i medîddür ki terk-i diyâr idüp cihânı kûşe-be-kûşe ve ‘Acem vilâyetinüñ şehirlerini kûşe-be-kûşe seyr iderem, ammâ tazî‘-i evkât itmeyüp taḥşîl-i Fürsle mukayyed olmışamdur (yk. 10b-11a).

On iki yıldur vâlid-i müşfikumdan dūr ve giçesiyle yigirmi dört senedür ki vâlide-i mihribānumdan mehcūr olmuşam (yk. 14a).

Müellif eserinde, İran şehirlerinde geçirdiği süre zarfında gittiği yerlere dair, az da olsa bazı bilgiler vermiştir. Eserde Tus ve Şiraz şehirlerinden şu şekilde bahsedilir:

Şimdi Tūs ḥarâbdur, ammâ kaldırım dahı yirindedür, varan seyyâḥlar hep seyr eylemişlerdür (yk. 39a).

Şeyḥ-i Kebîr rahmetu’llâhi te‘âlâ ‘aleyh ‘Acem ulularındandır. (...) Ziyâreti ḥaḳîre müyesser olmuşdur. Ḥâlâ şehir-i Şîrâz’da âsüdedürler (yk. 76b-77a).

Acem vilayetlerinde geçirdiği bu uzunca sürenin sonunda vatan özlemiyle memleketine dönmeye karar verir. Dönüş yolunda karşılaştığı, “akrân” ve “emsâl” diye nitelendirdiği, dünyevî makam ve mevkilere fazla önem veren bazı kimseler (şairler), “eser vermediği” yahut “eserlerini (bir devlet büyüğüne) sunmadığı” gerekçesiyle onu dikkate almazlar, eleştirirler:

Ârzü-yı vaṭan idüp gideyorken ba‘zı akrân u emsâle râst geldüm ki menâşıb-ı dünyevîye mâyil ve merâtib-i uhrevîden gâfil, beni hîç âdem yirine komadılar. Ben

dağı kendi kendüme eyitdüm ki niçeye dek bu şîr-i âbdârı vücûda getürüp şuya şalarsın ve bu ebyât-ı tâbdârı kaçana dek zühûr buldurup âteşe birağursın (yk. 11a-11b).

Bu eleştirilerden çok incinen şair, o gece bu gönül kırıklığıyla uykuya daldığında rüyasında Hızır'ı görür:

Ol giçe h'âba vardum (...) gördüm ki Hızır-ı zinde-dil gibi bir pîr-i bâ-şafâ elümden alup bir havz başına getürdi ve zümür-rüd-i şâfdan bir kâse ile ol şudan doldurup elüme viridi. Ben dağı nûş eyleyüp iltimâs eyledüm ki: Sen kimsen ve bu şuya ne dirler? Cevâb viridi ki: Baña Hızır-ı nâ-dîde-memât ve bu şuya âb-ı hayât dirler (yk. 11b-12a).

Hızır, müelliften, “âb-ı hayâtın aynı” olacak bir eser yazmasını, adını “Çeşme-i Hayât” koymasını ve Hızır Paşa namına “imlâ ve inşâ” edeceği eseri, ona sunmasını ister:

Didi ki: Bir kitâb söyleseñ gerekdür ki âb-ı hayâtıñ ‘aynı ola, adına *Çeşme-i Hayât* diyeler (yk. 12a).

Hızır’dan alduñ yine Hızır’a vir (yk. 12b).

Hzret-i Hızır Paşa’nun nâm-ı şerîfine imlâ vü inşâ idüp dest-i mübârekine teslîm eyle, ol dağı herkesüñ istiḥkākına göre bahş eyleye (yk. 13a).

Şair, uykudan uyandığında bütün kıt’aların “mazmununun birden hatırına geldiğini” söyler (yk. 12b-13a) ve eserini böylece telif eder.⁵

Müellife dair eserdeki son bilgilere, eserin sonundaki iki kıt’ada rastlıyoruz. Müellif bu kıt’alardan önce, dördü dünyaya, dördü de ahirete yönelik sekiz muradının olduğunu söylemekte, bunları kendisine müyesser etmesi için Allah’a dua etmektedir. Dünyaya yönelik istekleri; memleketini görmek ya da oraya geri

⁵ Konu, “Muhteva Özellikleri” kısmında daha detaylı anlatılmıştır. bkz. “1.2.2.7 Arz-ı Hâl-i Hod”.

dönebilmek, akranları arasında seçkin bir mertebeye erişebilmek, kitabının (*Çeşme-i Hayât*’ın) meşhur olması ve son olarak “hamse” sahibi olmaktır:

Birisi ol ki ğarībem baña göster vaṭanum

Birisi daḥı ‘alem it beni yārān içre

Bu kitābum birisi pādişehā meşhūr it

Biri de pençe uram ḥamseye akrān içre (yk. 111a)

Ahirete yönelik isteklerini de şu şekilde sıralar: Ölüm anındaki sıkıntılardan (sekerât-ı mevt) kurtuluş, anne ve babasına rahmet, günahı derecesinde ceza görmemek yani bağışlanmak ve son olarak ahirette Allah’ın cemâlini görmek:

Birisi baña duyurma sekerât-ı mevti

Birisi vâlidile vâlideme raḥmet vir

Birisi ol ki günāhum göre gösterme cezā

Biri de rûz-ı cezāda baña rûyuñ göster (yk. 111a)

Yazmada, “Hâtime”nin bir parçası olduğu izlenimini veren bu kıt’aların bulunduğu sayfanın (111a) öncesindeki iki yaprağın kesilmiş olduğu görülmektedir. Müellifin, bu eksik kısımda, duasından önce kendisinden bahsetmiş olması ihtimali vardır; fakat ne yazık ki bu yapraklar eksik olduğu ve eserin başka bir nüshası da ele geçmediği için bu bilgiye ulaşmak mümkün olmamıştır. *Çeşme-i Hayât*’ta, eserin müellifine dair bunlardan başka bir bilgi yoktur.

Çeşme-i Hayât’taki biyografik bilgiler ve Nasûh Nevâlî’nin yukarıda verilen biyografisi kıyaslandığında ortaya çıkan farklılıkları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Bütün kaynaklar Nevâlî’nin Manisalı olduğunda hemfikirdir. Buna karşılık *Çeşme-i Hayât* müellifi, eserinde Bosnalı olduğunu belirtmektedir. Bosna’da “doğdum” demese de “neşv ü nemâyı ol diyârda bulmuşamdur” (yk. 10b) demesi oralı olduğunu gösterir. Ayrıca, İran’da geçirdiği on iki yılın ardından vatan

özlemiyle memleketine dönüp (yk. 11a) eserini Rumeli Beylerbeyi Hızır Paşa'ya sunması, döndüğü yerin Manisa ya da İstanbul olmadığını göstermektedir.

2. Eserin Nevâlî'ye ait olamayacağının bir diğer göstergesi de şudur: Eserin “Sebeb-i Te'lîf-i Kitâb”, “Arz-ı Hâl-i Hod” ve “Der-zikr-i Hazret-i Hızır Paşa” bölümlerindeki bilgilere göre *Çeşme-i Hayât*, Hızır Paşa'nın Rumeli Beylerbeyliği döneminde yazılmıştır ki bu tarih Şaban 997 (Haziran 1589) ile Rebiyülahir 999 (Şubat 1591) arasındır.⁶ Nasûh Nevâlî, bu tarihlerde hocası olduğu Şehzâde Mehmed ile birlikte Manisa sancağındadır.⁷ Manisa'ya ulaştıkları 1 Muharrem 992'den (14 Ocak 1584)⁸ vefat ettiği 8 Cemâziyelevvel 1003 (19 Ocak 1595) tarihine kadar şehzâdenin hocası olarak Manisa'da bulunmuş ve orada vefat etmiştir.

Eserini 998 (1589-90) tarihinde Hızır Paşa'ya sunmak üzere kaleme alan *Çeşme-i Hayât* müellifinin, 12 yıl Acem vilayetlerinde kaldığını ve bu sürenin sonrasında memleketine dönmeye karar verdiğini belirtmesine dayanarak (yk.11a) şairin Acem vilayetlerinde geçirdiği bu 12 yılı, 986-998 arası olarak kabul edebiliriz. Nevâlî'nin şehzâde hocası olarak Manisa'da bulunduğu süre de 992-1003 tarihlerine tekabül ettiğine göre, Nevâlî'nin şehzâde hocası olmadan önce İran'da bulunabileceği ihtimali de ortadan kalkmaktadır.

3. “Medh-i Pâdişâh-ı İslâm” başlığında (yk. 4b-5b) müellif, III. Murad'ı övmekte; onun adaletinden, üstünlüklerinden, savaşlarından ve Sûr-ı Hümâyûn'dan (990/1582) sitayişle bahsetmektedir. Fakat eserde Şehzâde Mehmed'den ya da müellifin şehzâde hocası olmasından söz edilmemektedir. Ayrıca, eserde müellifin kendi müderrisliğiyle alâkalı da herhangi bir bilgi mevcut değildir. Oysa Nevâlî'nin

⁶ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, haz. Mehmet İpşirli, c. 1 (İstanbul: TTK, 1999), 214, 231.

⁷ Feridun Emecen, “Mehmed III”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 28 (İstanbul: TDV, 2003), 408.

⁸ *a.g.e.*, 408.

müderisliği ve Şehzâde Mehmed'in hocası olmasıyla alâkalı bütün kaynaklar aynı şeyi söylemektedir.

Tam da bu noktada akla takılan başka bir soru da, Nasûh Nevâlî'nin, veliaht şehzâdenin hocasıyken eserini neden şehzâdeye değil de, Rumeli Beylerbeyi'ne sunmak isteyebileceğidir. Buna makul bir cevap bulmak zordur.

4. Nevâlî ile *Çeşme-i Hayât* müellifi arasındaki bir diğer fark da şudur: Nevâlî, Dersaadet'te müderislik yapmış, veliaht şehzâdenin hocası olmuş biridir. Bu yönüyle ikbale ermiş biri olarak görülebilir. Buna mukabil *Çeşme-i Hayât* müellifi eserinde, kenarda kalmaktan, kıymetinin bilinmemesinden, kendini gösterememekten yakınır ve Hızır Paşa'dan himaye talep eder:

Egerçi bir niçe zamândur ki cihân içinde bî-nâm u nişân olup kemem, velîkin haķıķuma naẓar olınsa Allāh bilür Allāh'dur, merdüm oğlı merdümem (yk. 10b).

Egerçi kıymetde dürr-i yetîm gibi bahâ-girānam, velî la'l-i Bedaḥşān gibi kânumdan ayru düşüp elden ele ğalṭānam (yk. 14a).

Diyār-ı ğurbetde baña rûz-ı rûşen ẓarañulıķ gice gibidür. Vücûd-ı laṭîfîñüz gibi bir ḥuceste-likâ-i Hızır-ı ferḥunde reh-nümā olmayınca vādî-i ẓulümâtdan ḥalāş olmağa iktidārüm yokdur. Tatalum ki felekde encüm ḥisābınca rûy-i zem[î]nde yanar çerāğuñuz vardur; ammā beni uyarsañ cihānda şöyle nümāyān olurdum ki beni gündüzin gören mihr-i dirāḥşān ve ğiçe ile müşāhede iden mäh-ı tābān kıyās ideydi (yk. 14a-14b).

Müellif, yukarıdaki cümlelerden de anlaşıldığı üzere, kendi değerinin farkındadır. *Çeşme-i Hayât*'ın son kıt'alarında "hamse" yazmak (hamseye pençe urmak, yk. 111a) istemesi de bu özgüvenini işaret eder. Fakat kenarda kalmış olmaktan, "merkez"e ulaşamamaktan şikâyetçidir. Nevâlî için böyle bir durumdan söz edilemez.

Bu bilgiler ışığında, eserin müellifini tespit etmek mümkün olmasa da, eserin Nasûh Nevâlî'ye ait olmadığı açık bir şekilde görülmektedir.

1.1.3 Eserin Sunulduğu Kişi

Müellifin, gördüğü rüya neticesinde eserini kendisine sunmak üzere kaleme aldığı “Rumeli Beylerbeyi Hızır Paşa” hakkında kaynaklarda verilen bilgiler şu şekildedir:

Doğum tarihi ve nereli olduğu bilinmeyen Hızır Paşa, Enderûn'da yetişmiş,⁹ önce Kapıcıbaşı,¹⁰ ardından da Mîrâhûr olmuştur. Büyük Mîrâhûrluk görevindeyken Şevval 996'da (Ağustos-Eylül 1588) Yeniçeri Ağası olmuş,¹¹ ardından Şaban 997'de (Haziran-Temmuz 1589) Rumeli Beylerbeyliğine atanmıştır.¹² 29 Rebiyülahir 999'da (24 Şubat 1591) Kubbe Veziri tayin edilen Hızır Paşa, İstanbul'a gelmek üzere ferman almış ve yerine Rumeli Beylerbeyi olarak Apostol Hasan Paşa atanmıştır.¹³ Paşa, 8 Zilkade 999'da (28 Ağustos 1591) İstanbul'a ulaşmıştır.¹⁴ 25 Rebiyülahir 1001'de (29 Ocak 1593), Dîvân-ı Hümâyûn'da yedinci vezir olarak bulunmaktadır.¹⁵ Zilkade 1002'de (Temmuz 1594) Bağdad muhafazasında görevlendirilmiş,¹⁶ Şaban 1006'da (Mart 1598) Mısır Beylerbeyi olmuştur.¹⁷ Şevval 1011'de (Mart 1603) bu

⁹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, haz. Nuri Akbayar, Seyit Ali Kahraman, c. 2 (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 670.

¹⁰ *a.g.e.*, c. 2, 670.

¹¹ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, haz. Mehmet İpşirli, c. 1 (İstanbul: TTK, 1999), 214.

¹² *Târîh-i Selânikî*'de “fî evâsıt-ı şa'bânî'l-mu'azzam, sene 997” (c. 1, 214) olarak verilen tarih, *Târîh-i Naîmâ*'da sadece yıl olarak 997 (Naîmâ Mustafa Efendi, *Târîh-i Naîmâ*, haz. Mehmet İpşirli, c. 4 [Ankara: TTK, 2007], 1927); *Sicill-i Osmânî*'de bir yerde 997 (c. 2, 670), başka bir yerde 998 (c. 6, 1765) olarak verilmektedir. *Çeşme-i Haya'*'ta ise bu tarih 998'dir (yk. 9b).

¹³ Selânikî, *a.g.e.*, c. 1, 231 (fî selh-i rebî'ulâhir, sene 999); Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. 6, 1743; *a.e.* c. 2, 670 (sadece yıl verilerek: 999).

¹⁴ Selânikî, *a.g.e.*, c. 1, 251.

¹⁵ Naîmâ, *a.g.e.*, c. 1, 60; Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, haz. Bekir Sıtkı Baykal, c. 2 (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992), 121; Zeynep Aycibin, “Kâtib Çelebi - Fezleke: Tahlil ve Metin,” (Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2007), 227; Selânikî, *a.g.e.*, c. 1, 305.

¹⁶ Selânikî, *a.g.e.*, c. 1, 382.

¹⁷ Naîmâ, *a.g.e.*, c. 1, 136; Selânikî, *a.g.e.*, c. 2, 754.

vazifeden azledilerek Kubbe veziri olarak İstanbul'a çağırılmış,¹⁸ 1 Zilkade 1011'de Tuna muhafazasında görevlendirilmiştir.¹⁹ 10 Receb 1013'te (2 Aralık 1604) İstanbul'a davet edilmiş ve Sultan III. Murad'ın kızı Fatıma Sultan'la evlendirilmiştir.²⁰ Yine 1013 tarihinde Sofu Sinan Paşa'nın yerine "sadâret kaymakamı" olarak atanmıştır.²¹ 1014'te Vezîr-i Sâni ve sadâret kaymakamı iken tekrar Tuna muhafazasında görevlendirilmiştir.²² Kaymakamlıktan azledildikten sonra vefat etmiştir.²³

1.1.4 Eserin Telif Tarihi

Hızır Paşa'nın Rumeli Beylerbeyliği *Çeşme-i Hayât*'ın telif tarihinin tespiti için önem taşımaktadır. Müellif, *Çeşme-i Hayât*'ta eserini "toğuz yüz toğsân sekiz târîhinde Rûm ili beglerbegisi olan Hızır Paşa" namına yazdığını belirtmektedir (yk. 9b). Hızır Paşa'nın Rumeli Beylerbeyi oluşunun tarihini, devrinin tarihçilerinden Naîmâ 998²⁴ olarak gösterirken Selânikî bu tarihi Şaban 997²⁵ olarak vermektedir. Ayrıca *Sicill-i Osmânî*'de de bu tarih farklı yerlerde hem 997 hem de 998 olarak zikredilmektedir. Müellif, tarihi 998 olarak verdiği göre (yk. 9b), Paşa'nın tayin emri 997'nin sonu olmakla birlikte vazifesine 998'de başladığını; ya da bu tarihin, müellifin Hızır Paşa'yı tanıdığı tarih olduğunu düşünebiliriz. Hızır Paşa'nın Rumeli

¹⁸ Naîmâ, *a.g.e.*, c. 1, 228.

¹⁹ Aycibin, *a.g.e.*, 425.

²⁰ Aycibin, *a.g.e.*, 490; Peçevi, *a.g.e.*, c. 2, 270.

²¹ Peçevi, *a.g.e.*, c. 2, 295.

²² Aycibin, *a.g.e.*, 510, 514; Peçevi, *a.g.e.*, c. 2, 297.

²³ Peçevî, Hızır Paşa'nın vefatını "Mısır'a vali olarak gidip döndüğünde yine makamında kaldı ve vefat etti." (c. 2, 270) ve "Hızır Paşa: Bu da kaymakam iken azlolunup vefat etti" (c. 2, 332) şeklinde iki cümleyle verip tarih konusunda bir şey söylemez: Peçevi, *a.g.e.*, c. 2, 270, 332. Hızır Paşa'nın vefatına dair *Sicill-i Osmânî*'deki "Zilkade 1011'de (Nisan 1603) Bağdat Valisi olup 1012'de (1603/04) orada vefat etmiştir" kaydı, yukarıdaki tarihlerle çelişmektedir: Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. 2, 670.

²⁴ Naîmâ, *a.g.e.*, c. 4, 1927.

²⁵ Selânikî, *a.g.e.*, c. 1, 214.

Beylerbeyliğinin bitiş tarihi olarak da Selânikî’de 29 Rebiyûlahir 999²⁶ (24 Şubat 1591), *Sicill-i Osmânî*’de de sadece yıl olarak 999’u göstermektedir.²⁷

Müellifin, “toğuz yüz toğsân sekiz târîhinde Rûm ili beglerbegisi olan Hızır Paşa” ifadesindeki 998 tarihini, eserin yazıldığı tarih olarak aldığımızda *Çeşme-i Hayât*’ın telifini “Kasım 1589-Ekim 1590” arasına tarihlendirmek mümkündür. Bu tarihin, Hızır Paşa’nın Rumeli Beylerbeyi olduğu tarih olarak zikredildiğini düşündüğümüzdeyse telif tarihini, 998 yılının başından Paşa’nın bu görevinin bitiş olan 29 Rebiyûlahir 999 tarihi arasında (Kasım 1589-Ocak 1591) vermek mümkündür.

1.1.5 Eserin Türü

“Nasîhat-nâme” ya da aynı anlam ve kullanım alanına sahip “Pend-nâme”, “öğüt kitabı” anlamına gelir ve siyâset-nâmeler, fütüvvet-nâmeler gibi eserlerle birlikte “Ahlâk” kitapları altında tasnif edilir.²⁸ Yüzyıllar içinde klasik Türk edebiyatında zengin bir literatür oluşturan bu tür, “okuyanları ahlâkî ve sosyal açıdan kemâle ulaştırmayı amaçlayan ve böylece örnek şahıs, olgun insan tipini yetiştirmeyi gaye edinen didaktik eserler” olarak tarif edilmektedir.²⁹ Bu türde yazılan eserler “İslâmî temele dayanan ahlâk ve âdâb kaidelerini veciz ifadeler ile dile getirerek insanlara (...) öğüt vermek amacıyla” kaleme alınırlar.³⁰ Nasihatın bu dinî içerikli anlamlarla ele alınması doğrultusunda “nasîhat-nâme”, “Dinî konularda öğüt veren eser” şeklinde de açıklanmıştır.

²⁶ *a.g.e.*, c. 1, 231 (fî selh-i rebî’ulâhir, sene 999).

²⁷ Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. 6, 1743; a.e. c. 2, 670.

²⁸ Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul: Dergâh, 2014), 122.

²⁹ Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatında Türler* (Ankara: Grafiker, 2010), 180.

³⁰ Mehmet Arslan, “Divan Edebiyatında Nasihat-nâmeler (Pend-nâmeler) ve Vak’a-nüvis Es’ad Efendi’nin Pend-nâmesi,” *Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri*, s. 4 (2004): 26.

Nasîhat-nâmelerde “yazarların kendi gözlemleri, bilimsel çalışmaları ve kültürel birikimleri” yer aldığı gibi “öğüt verilirken ayet ve hadislerden, atasözleri ve vecizelerden yararlanılır, ayrıca muhtelif hikâyeler anlatılıp kıssadan hisse alınması öğütlenir.”³¹ Öğüt kitaplarının başlıca kaynakları İslâm dini, tasavvuf, eski Yunan ve İran mitolojisi ile Türk geleneği şeklinde tasnif edilmiştir.³² Daha çok manzum ve mesnevî nazım şekliyle yazılsa da, mensur ve manzum-mensur yazılan nasihat-nâmeler de vardır.³³

Çeşme-i Hayât’ın türünü ilk ağızdan, yani müellifin kendi ifadesinden öğreniyoruz. Müellif, “Sebeb-i Te’lîf-i Kitâb” kısmında eserin yazılma amacını, “bunu tedârik eyledüm ki bir kitâb te’lîf eyleyem ser-tâ-pâ pend ü naşîhat ola.” (yk. 7b) sözleriyle ifade etmektedir. Devamında “bir kimse bu nazma gelmiş naşîhatlerden bir kıt‘asın kabûl eyleyüp ‘ilmiyle ‘âmil olsa ol kimesneye murâdât-ı dünyevî ve hâcât-ı uhrevî müyesser ola” (yk. 8a) ifadesiyle bu yargıyı pekiştirmektedir. Müellif yine “bu mukat‘tâ‘ât ki maḥẓ-ı naşîhatdür, şerḥi neşr ile ve kendüsi nazm ile vâḳi‘ olmuşdur” diyerek eserin nasihat verme amacıyla yazıldığını vurgulamaktadır (yk. 8a).

Nasîhat-nâme türünün tanımları ve müellifin eserinden bahsederken kullandığı ifadelerden *Çeşme-i Hayât*’ın nasîhat-nâme türünde yazılmış bir eser olduğu açıkça görülmektedir.

³¹ İskender Pala, “Nasihatnâme”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 32 (İstanbul: TDV, 2006), 409.

³² Canım, *a.g.e.*, 181.

³³ Nasihat kavramı, nasihat-nâme türü ve Türk edebiyatındaki nasihat-nâmelerle ilgili geniş bilgi için bkz. Mustafa Çağrı, “Nasihat”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 32 (İstanbul: TDV, 2006), 408-409; Ağâh Sırrı Levend, “Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız”, *TDAY Belleten*, c. 11 (1963): 89-115; Mahmut Kaplan, “Türk Edebiyatında Manzum Nasihat-nâmeler”, *Türkler*, c. 11 (Ankara: Yeni Türkiye, 2002) 791-799; Mahmut Kaplan, “Manzûm Nasîhat-nâmelerde Yer Alan Konular”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 9 (2001): 133-185; Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatında Türler* (Ankara: Grafiker, 2010), 180-189; A. Azmi Bilgin, *Emre - Terceme-i Pendnâme-i ‘Attâr* (İstanbul: Enderun, 1998); Mehmet Arslan, “Divan Edebiyatında Nasihat-nâmeler (Pend-nâmeler) ve Vak‘a-nüvis Es‘ad Efendi’nin Pend-nâmesi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri*, s. 4 (2004): 5-80; İskender Pala, “Nasihatnâme”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 32 (İstanbul: TDV, 2006), 409-410.

1.2 Muhteva Özellikleri

Çeşme-i Hayât'ın muhteva özelliklerinin inceleneceği bu kısımda, eserin şahıs kadrosu, bölümleri, nasihatlerin içerikleri, eserde dikkat çekici bir özellik olan “dört” rakamı ve bunun farklı açılardan değerlendirilmesi, eserde atıf yapılan müellifler ve eserleri gibi konular üzerinde durulacaktır.

1.2.1 Şahıs Kadrosu

Müellif, *Çeşme-i Hayât*'ta kimlerden nasihatler aktarılacağını “sebeb-i te'lîf”de belirtmiş, nasihatleri veren ve hikâyelere konu olan şahısları şöyle ifade etmiştir:

Bunı tedârik eyledüm ki bir kitâb te'lîf eyleyem ser-tâ-pâ pend ü naşîhat ola. Ekseri pâdişâhân-ı pîşinden ve hükemâ'-i hikmet-âyinden, ba'zısı enbiyâ ef'âli ve ba'zısı evliyâ akvâli ola (yk. 7b).

Müellifin, “Geçmiş hükümdarlar”, “Filozoflar (Hakîmler)”, “Peygamberler”, “Din uluları” şeklinde verdiği şahıs kadrosuna topluca baktığımızda şu isimlerle karşılaşmaktayız:

Peygamberler:

Hız. Dânyâl, Hız. İsâ, Hız. Muhammed.

Hakîmler/Filozoflar:

Aristoteles, Berehmen-i Hindî, Büzürçmîhr, Calinus, Hâce Nasruddîn-i Tûsî, İbn Sînâ (Ebû Alî Sînâ), Lokmân Hakîm, Pisagor, Rây-ı Hindî, Sokrat.

Hükümdarlar ve Diğer Devlet Adamları:

Erdeşîr-i Bâbekî, Hâs Ayâz, Hâtîm-i Tâî, İskender-i Zülkarneyn, Keyhüsrev, Kîsrâ, Sultân Mehmed (II).

Dînî Şahsiyetler:

Hız. Alî, Bâyezîd-i Bîstâmî, Behlûl-i Dâna, Cüneyd-i Bağdâdî, Dede Ömer Rûşenî, Hız. Ebû Bekir, Ebu'l-Hasan Harakânî, Hız. Fâtîma, Hacı Bektaş-ı Velî, Hâlid bin Velîd,

Hallâc-ı Mansûr, Hz. Hasan, Hz. Havvâ, Hz. Hüseyin, İbrâhîm-i Edhem, İmâm Alî Mûsâ Rızâ, İmâm Aliyyü'n-Nakî, İmâm Ca'fer-i Sâdık, İmâm Hasanü'l-Askerî, İmâm Muhammed Bâkır, İmâm Muhammed Ğazâlî, İmâm Muhammed Mâlikî, İmâm Muhammed Takî, İmâm Mûsâ-yı Kâzım, İmâm Zeynelâbidîn, İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe, İmâm-ı Hanbelî, İmâm-ı Şâfiî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Mîr Haydar-ı Tûnî, Muhyiddîn-i Arabî, Şâh Ni'metullâh-ı Velî, Şems-i Tebrîzî, Şeyh Vefâ-zâde, Şeyh-i Kebîr.

Şairler:

Firdevsî, Fuzûlî-i Bağdâdî, Hâce Hâfız-ı Şîrâzî, Mollâ Hâtîfî, Seyyid Nesîmî, Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî.

Bazı nasihatlerde müellif, isim zikretmeden “Üstâdum (yk. 27a)”, “Ulemâ-i mütebahhirînden birisi (yk. 108a)”, “Şuarâ-i Acem'den rivâyet iderler ki (yk. 14b)”, “Arab âriflerinin ittifâkı bunun üzerinedür (yk. 42a)”, “Hükemânun kavli ve selefde gelen pâdişâhların ittifâkı (yk. 47a)”, “erbâb-ı şühûdun ittifâkı bunun üzerinedür (yk. 93b) gibi ifadelerle nasihat sahiplerini zikretmiş ve onlara atfettiği nasihatleri nakledilmiştir.

1.2.2 Çeşme-i Hayât'ın Bölümleri

1.2.2.1 Dîbâce

Müellif, eserine geleneğe uygun olarak Allah'a hamd ve şükrederek başlar. Bu hamd ü senâda da şiirle ilgili kavramları, yine klasik edebiyatın mazmun dünyası içinde, bir eğlence meclisini andırır şekilde kullanır. Şair; bu dünyada âşıkları, güzellerin gül bahçesine benzeyen yüzlerine karşı destan okuyan bülbüller gibi şakıtan; erbâb-ı nazmı (şairleri), marifet kamışlığında güzel seslerle ve mücevher kıymetindeki sözlerle şarkılar söyleyen papağanlar gibi terennüm ettiren Allah'a hamd eder. Bu tasvirin ardından şair bütün bunların Allah'ın kendini gösterme

vesileleri olduğunu söyler ve bu eğlence tasvirindeki “nedîm”, “sâkî”, “mutrib” ve “güzeller”in hakikatte ne olduğunu ya da neye işaret ettiğini bir kıt’ayla ifade eder. Burada müellif, Allah’ın kendini gösterme vesileleri olarak saydığı “nedîm”, “sâkî”, “mutrib” ve “güzel”le birlikte, eseri boyunca takip edeceği “dört” vurgusuna da ilk kıt’adan itibaren başlamış olur:

Nedîm ü mutrib ü sâkî vü dilber
Hakîkatle nazar kılsañ Hudâ’dur
Saña senden yakın olsa ‘aceb mi
³⁴نحن اقرب buña güvâdur (yk. 2a)

1.2.2.2 Medh-i Hazret-i Peygamber

Hamd ü senânın ardından Hz. Muhammed’e, ailesine, ashabına salât u selâm edilir ve Hz. Muhammed’in diğer peygamberlerden üstünlüğü dile getirilir. Bunun ötesinde o, dört türlü hilye ile süslenmiştir ki bu hilyelerin dördü bir arada başka bir peygambere müyesser olmamıştır.

Hilye, Hz. Peygamber’in fizikî özellikleri için kullanılan bir terimdir ve zaman içinde bu konuda yazılmış edebî eserler ve hüsn-i hat levhalarına da ad olmuştur.³⁵

Dört başlık altında, dört kıt’ada verilen bu dört hilye de kendi içinde dörde ayrılır, yani her kıt’ada dört özellik sayılır. Dolayısıyla müellif bu bölümde Hz. Muhammed’in on altı özelliğini bize şöyle aktarır:

Hilye-i evvel

Birisi kehlidi ya’nî sahalın kır sepmiş
Birisi esmeridi ma’nâsı buğday eñlü
Birisi reng-i laṭîfi ağa mâyilrakdı
Biri de eblecidi ya’nî ki açık kaşlu (yk. 2b)

³⁴ “Biz ona şah damarından daha yakınız.” (Kâf 50/16).

³⁵ Mustafa Uzun, “Hilye”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 18 (İstanbul: TDV, 1998), 44.

Birinci özellik olarak verilen *Kehl*, sakalı beyazlamaya başlamış anlamındadır. Aynı zamanda *Kehl*, Arapçada otuz ya da otuz dört yaşından elli bir yaşına kadarki bir yaş aralığını işaret eder: “Şol kimseye denir ki sakalına kır sepip vücûd ve evzâ’ında kemâl ve temkîn-i şeyhûhat emâresi zuhûr eylemiş ola, ‘alâ-kavlin otuz yâhûd otuz dört yaşından elli bir yaşına varınca ‘kehl’ denir.”³⁶ İkinci özellik olan *Esmer*, sözlükte “kara yağız” anlamına gelmekle birlikte³⁷ burada buğday tenli olarak karşılanmıştır. Buğday tenli olmakla beraber, üçüncü özellik olarak “reng-i laṭîfi ağa māyılraḳdı” denilerek Hz. Peygamber’in tam esmer değil, teninin beyaza yakın bir renkte olduğu belirtilmektedir. Bu özellik, “ezherü’l-levn = aydınlık yüzlü” şeklinde de zikredilmektedir.³⁸ *Eblec* ise; kavisli, hilal kaşlı anlamındadır.³⁹

Hilye-i şânî

Biri aknâ idi ol gerdeni ya‘nî ‘ālî

Birisi eflecidi ya‘nî ki seyrek dişlü

Birisi âzecidi kaşları ince gâyet

Biri de emlahidi kendüsi sözi tuzlu (yk. 2b-3a)

Aknâ, burun kemiğinin ortası hafif yüksek anlamındadır.⁴⁰ Hz. Peygamber’in burnunun “ince ve hafifçe kavisli” olduğu rivayet edilmiştir.⁴¹ *Eflec* ya da *eflecü’l-esnân*, seyrek dişli kimse demektir.⁴² Enes b. Mâlik’ten rivayetle Hakanî Mehmed Bey “O biricik sultanın dişleri saf beyaz ve seyrek idi” demektedir.⁴³ *Âzec*, *Ez’ec* ya da *Ezecc* şekilleri de olan kelime, ince ve uzun kaşlı⁴⁴ anlamındadır: “İnce olarak

³⁶ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu’l-Muhîṭ Tercümesi*, haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi, c. 5 (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2013), 4749.

³⁷ *a.g.e.* c. 2, 2029.

³⁸ Hakanî Mehmed Bey, *Hilye-i Saadet*, haz. İskender Pala (İstanbul: Kapı, 2013), 66.

³⁹ Hakanî, *a.g.e.*, 86; Mütercim Âsım, *a.g.e.* c. 1, 918.

⁴⁰ Hakanî, *a.g.e.*, 92.

⁴¹ M. Yaşar Kandemir, “Şemâil”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 38 (İstanbul: TDV, 2010), 497.

⁴² Mütercim Âsım, *a.g.e.*, c. 1, 1034.

⁴³ Hakanî, *a.g.e.*, 94.

⁴⁴ *a.g.e.*, 88.

uzun kaşlı kişiye denir ki kalem kaşlı ta'bîr olunur, eczâ-yı hüsnendir.”⁴⁵ Güzel ve güzel yüzlü olmak⁴⁶ anlamındaki “melâhat”den gelen *Emlah*, en güzel demektir. Hz. Muhammed için “emlahu'l-Arab=Arab'ın en güzeli” denmiştir.⁴⁷

Hilye-i şâlis

Rahabü'l-cebhe idi ya'nî ki alını açık

Birisi eşkelidi ya'nî ki kara gözlü

Birisi desti ayağına yiterdi anuñ

Biri de şorarısañ kaddini orta boylu (yk. 3a)

Rahabü'l-cebhe yahut *Rahbü'l-cebhe*, geniş alınlı demektir ve “vâsi'ü'l-cebîn” olarak da zikredilmektedir.⁴⁸ *Eşkel*, gözünün akında kırmızılık olan, anlamındadır: “Mest-i ıışk olmağın ol çeşm-i humâr / Humrete mâ'il idi bir miqdâr”⁴⁹ Üçüncü özellik olarak verilen “*desti ayağına yet*”mek tabiri, Hz. Peygamber'in şemâilinde verilen “bilekleri uzundu”⁵⁰ özelliğine işaret ediyor olmalıdır. Dördüncü özellik olarak Hz. Peygamber'in *orta boylu* olması verilmiştir. Bu, “göze çarpacak kadar uzun, dikkat çekecek kadar kısa” boylu olmadığı,⁵¹ “uzuna yakın orta boylu”⁵² olduğu şeklinde ifade edilmiş ve “mutedil” sıfatıyla tavsif edilmiştir: “Mu'tedil kaddini itmişdi Kerîm / Mazhar-ı hulk-ı 'azîmü't-ta'zîm”.⁵³

Hilye-i râbi'

Birisi iki mübârek kulağı küçüğüdi

Birisi müctemi'ü'l-lihye idi ol meh-rû

⁴⁵ Mütercim Âsım, *a.g.e.*, c. 1, 980.

⁴⁶ *a.g.e.*, c. 2, 1238.

⁴⁷ Mehmet Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*. ed. Hanife Koncu, Müjgân Çakır (İstanbul: Kesit, 2013), 125.

⁴⁸ Hakanî, *a.g.e.*, 112.

⁴⁹ Mütercim Âsım, *a.g.e.* c. 5, 4579; Hakanî, *a.g.e.*, 80.

⁵⁰ Kandemir, *a.g.m.*, 497.

⁵¹ Hakanî, *a.g.e.*, 153.

⁵² Kandemir, *a.g.m.*, 497.

⁵³ Hakanî, *a.g.e.*, 152.

Birisi kılı yoğıdı bedeninde aşıla

Biri de beñzi gülerdi şanasın güldür o (yk. 3a)

Dördüncü ve son hilyenin ilk özelliği olarak kulaklarının küçük olması verilmektedir. Şerîfî Mehmed Efendi *Hilye*'sinde bunu şöyle ifade eder: “Kulağı küçük idi saçı sünbül / Nihāl-i cānda bitmiş şan iki gül”. İkinci özellik olarak verilen *Müctemî‘ü’l-lihye*, sakalı sık ve gür⁵⁴ kimse anlamındadır ve “kessü’l-lihye” şeklinde de ifade edilir.⁵⁵ Hz. Peygamberin sakalı sık, gür ve siyah olarak anlatılacağıdır: “Dağı icmā‘ ile merdān-ı ilāh / Dimiş ol lihye-i müşgīn-i siyah // Ne kıvrıcık ne dırāz idi katı / İ‘tidāl üzre idi her ciheti”.⁵⁶ Üçüncü özellik olarak vücudunda kıl olmaması verilmiştir. Kaynaklarda “Kolları, omuzları ve göğsünün üst tarafında kıllar vardı”⁵⁷ şeklinde ifadeler mevcuttur: “Var idi dā‘iresinde müşgīn / Kılcağızlar biri birine yakīn”.⁵⁸ Son özellik olarak da güler yüzlü olması verilmiştir. Hz. Muhammed’in gülmesinin genelde tebessüm şeklinde olduğu ve o gülerken dişlerinin dolu tanesi gibi bembeyaz görüldüğü rivayet edilir.⁵⁹

1.2.2.3 Medh-i Çâr-yâr-ı Güzîn

Dört halifenin övgüsüne ayrılan bu bölümde önce, onların Dîn-i Muhammedî uğruna canla başla çalıştıkları belirtilir ve bir kıt’ayla isimleri anılır:

Birisi Hâzret-i Ebū Bekr ü birisi ‘Ömer

Birisi Hâzret-i ‘Osmān u biri dağı ‘Alī

Sürh-ser gibi başı kana bulaşur āhır

Ger heme şāh ise de dimeyen anlara belī (yk. 3b)

⁵⁴ Kandemir, a.g.m., 497.

⁵⁵ Vankulu Mehmed Efendi, *Vankulu Lügatı*, haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi, c. 1 (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2014), 327.

⁵⁶ Hakanî, a.g.e., 118.

⁵⁷ Kandemir, a.g.m., 497.

⁵⁸ Hakanî, a.g.e., 130.

⁵⁹ Kandemir, a.g.m., 498; Hakanî, a.g.e., 98-102.

Kıt'anın ardından dört halifenin, Hz. Peygamber'in "Ashabım yıldızlar gibidir..."⁶⁰ hadisiyle taçlandırıldığı belirtilir. Bunun yanında, Allah'ın her birine "dört büyük özellik" vererek onları insanoğlu arasında seçkin bir yere ulaştırdığı zikredilir ve bu özellikler dört kıt'ayla verilir.

Hiz. Ebu Bekir; cömertliğı, kimseye karşı kibirli davranmaması ve kin beslememesi, ibadetler konusundaki titizliğı ve din uğruna her türlü gayretten geri durmaması yönleriyle övülmüştür:

Ḥaṣāyil-i Ḥazret-i Ebū Bekr

Birisi luṭfı nihāyetde idi her ṣaḥṣa
Birisi kimseye hīç kibrile kīni yokdı
Birisi ḳaddi kemān olmışdı ṭā'atde
Biri de dīnile īmānı yolında okdı (yk. 4a)

Hiz. Ömer; her işinde kanuna (şer'-i şerīf) uyması, son derece âdil olması, dünyanın makam ve şöhretine meyletmemesi ve Allah'ı sürekli zikretmesi yönüyle medhedilmiştir:

Ḥaṣāyil-i Ḥazret-i 'Ömer

Birisi şer'-i şerīfile idi cümle işi
Birisi 'adli nihāyetde idi ol şāhuñ
Birisi devlet-i dünyāya yoğıdı meyli
Biri de zıkrını her dem diridi Allāh'ıñ (yk. 4a)

Hiz. Osman'ın dört özelliğı; cömertliğı ve çok hayâlî olması, Kur'ân-ı Kerîm'i bir mushafta toplaması, Hiz. Peygamber'in kızlarıyla evlenmesi ve ahir ömründe şehit olması olarak sıralanmıştır:

⁶⁰ "Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız doğru yolu bulursunuz." Yılmaz, *a.g.e.*, 53.

Ḥaṣāyil-i Ḥazret-i ‘Osmān

Birisi vāfiridi luṭf u ḥayāsı anuñ
Birisi cāmī‘idür naẓm-ı şerīfün ol mäh
Birisi nūr-ı nebīyile bulupdur peyvend
Biri de āḥır-ı ‘ömrinde şehīd oldı o şāh (yk. 4a-4b)

Son olarak Hz. Ali’nin dört özelliği; cömertlik konusunda eşi benzerinin olmaması, yiğitlikte ona denk kimsenin bulunmaması, Hz. Peygamber’in kızı Hz. Fâtıma’nın eşi olması ve ona lakap olarak “şâh-ı velî/şâh-ı velâyet” denilmesi şeklinde sayılmıştır:

Ḥaṣāyil-i Ḥazret-i ‘Alī

Birisi luṭf u sehâ içre naẓīri yokdur
Birisi mülk-i şecā‘atde bulunmaz bedeli
Birisi hem-seridür Fâtıma-i Zehrâ’nuñ
Birisi daḥı lakab dinür aña şâh-ı velī (yk. 4b)

1.2.2.4 Medh-i Pâdişâh-ı İslâm

Sultan III. Murad’ın (salt. 1574-1595) övgüsüne ayrılan bu kısımda önce padişaha, ülkesinin ve saltanatının daim olması için dua edilir. Sultan Murad’ın özelliklerine geçilmeden önce bir beyit irad edilir:

Görmedi kimse senüñ gibi cihân pâdişehi
Sende ḥatm oldı meger debdebe-i pâdişehī (yk. 5a)

Müellif, Sultan Murad’ın saltanatında hiçbir askerin rencide edilmediğini, hasret çeken âşıklar hariç halktan kimsenin ağlamadığını söyler. Ona göre Sultan Murad’ın ecdadına dört türlü üstünlüğü vardır ki geçmiş padişahlarda bu özelliklerden ikisi bir araya gelmemiştir:

Birisi sūr-ı hümayün ki felek reşk itdi
Birisi sürḥ-seri ḥāke ber-â-ber itmek

Birisi dahı cehūduñ şarığın indürmek

Biri de ‘adliyle ‘ālemi yek-ser itmek (yk. 5a-5b)

1.2.2.5 Der-zıkr-i Hazret-i Hızır Paşa

Çeşme-i Hayât’ın Hızır Paşa’ya sunulduğuna dair bir bilgiye sahip değilseniz de, eserin Hızır Paşa namına yazıldığını eserde görebiliyoruz (yk. 9b, 13a). Burada şair, eserini sunduğu ya da sunmak niyetinde olduğu Hızır Paşa’nın üstün özelliklerini sayar ve onu “emîr-i kebîr-i ma‘delet”, “sütûn-pâye-i taht-ı serîr-i saltanat” gibi sıfatlarla över.

Müellife göre Hızır Paşa’nın koruması altındaki İslâm memleketleri âsûdelik içindedir, yönetme konusunda o kadar basiretli ve maharetlidir ki “Âsaf” ve “Eflâtûn” ancak onun kulu olabilirler. Müellif, Hızır Paşa’nın hâlen padişahının serdârı ve İslâm askerlerinin kumandanı olduğunu belirtir.

Son olarak müellif, Hızır Paşa’nın o güne kadar gelmiş olan büyük vezirlere dört yönden üstün olduğunu belirtir. Bu dört özellik; Hızır Paşa’nın ilim ehli olması, ilmiyle âmil olması, cömertliği ve harp etme konusunda noksansız oluşudur:

Birisi ehl-i ‘ilmdür gâyet

Birisi ‘ilmiyle ‘āmildür

Biri dest-i ferâha mālîkdür

Biri ceng eylemekde kāmildür (yk. 6b)

1.2.2.6 Sebeb-i Te’lîf-i Kitâb

Bu bölüm, *Çeşme-i Hayât*’ın yazılış aşamasına dair bilgiler vermesi açısından önemli olduğu kadar, nesir üslûbunun güzelliği açısından da dikkat çeken bir bölümdür.

Müellif, söze başlarken “Bu ‘āleme gelen sūhan-perdâzlar ve dâr-ı âhırete intikâl iden şebhâzlar her dürr-i girân-bahâyı ki ele getürmüşlerdür. Kimisi maḥbûb u maṭlûbınuñ ḥâk-i pâyına nişâr eylemişdür ve kimisi zamânında olan ehl-i İslâm

bahādurlaruñ başı üzerine ĩsār...” (yk. 6b) diyerek, geçmiş şairlerin değerli incilere benzettiği bütün güzel sözleri söylediğini, kimisinin bu incileri güzellerin ayaklarına serdiğini, kimisinin de ĩslām bahadırlarının başına serptiklerini söyler. Bu cümle aynı zamanda klasik şiirdeki bir ayrıma da işaret eder: “Güzellerin ayaklarına serilen” inciler, lirik şiiri temsil ederken, “ĩslām bahadırlarının başına serpilten” inciler, dâsitânî (epik) ve belki de hikemî şiiri işaret eder.

Şair, daha sonra kendi kitabının macerasını anlatmaya başlar: “Başı açık, yalın ayak” dünyayı dolaştığını, çektiği bunca cefaya mukabil, İlyas gibi karanlıkta gezerken Hızır gibi “Âb-ı Hayât” a rast geldiğini söyler. Bulduğu Âb-ı Hayât’ın bir miktarını içmiş, bir miktarını da İskender-i Zülkarneyn gibi “bir ulu padişaha” saklamıştır, ama Allah’ın takdiri, bunun Hızır’a (Hızır Paşa) nasip olması yönünde tecelli etmiştir.

Şairin “Âb-ı Hayât”ı içmesiyle “hazîne-i ma’rifet” önünde açılmış ve baştan sona “pend ü nasîhat” olan bir kitap yazmaya niyetlenmiştir. Bu nasihatler de, geçmiş hükümdarlardan, hükemâdan, peygamberlerin yaşayışından, velilerin sözlerinden seçilmiştir:

Bunı tedârik eyledüm ki bir kitâb te’lîf eyleyem ser-tâ-pâ pend ü naşîhat ola. Ekşeri pâdişâhân-ı pîşinden ve hükemâ-i hikmet-âyinden, ba’zısı enbiyâ ef’âli ve ba’zısı evliyâ aqvâli ola (yk. 7b).

Müellif, bu nasihatlerin, “el-Hakku murrun = Hakikat acıdır” sözü mucebince acı, ama şifalı bir ilaç gibi olduğunu belirtir. Bu kitap, aynı zamanda Âyîne-i İskender gibi parlak, sevgilinin yüzü gibi durudur.

Müellif, *Çeşme-i Hayât*’ı okuyanlara bazı müjdeler verir: İster padişah ister yoksul olsun, kişinin gönlüne bu dünya cefalarından bir keder düştüğünde, bu kitaba nazar ederse kederinden kurtulur. Eğer bir kimse “bu nazma gelmiş nasihatler”den bir kıt’anın ilmiyle amel ederse, dünyaya ve ahirete yönelik isteklerine nail olur; eğer kişi, Allah’a ulaşmaya talipse, tez günlerde bu isteğine ulaşır.

Eserdeki kıt'aların "sırf nasihat", mensur kısımların da onların "şerh"i olduğu, "bu mukatta'ât ki maḥẓ-ı naṣīḥatdūr, şerhi neşrile ve kendüsi nazmıla vâkı' olmışdur" sözüyle belirtilir.

Ardından şair, kitabındaki nasihatlerin neden "dörder dörder" verildiğini açıklar, ve bunlarla ilgili bazı örnekler verir.⁶¹

Şair bu kısmın sonunda, *Çeşme-i Hayât*'ı Hızır Paşa'ya sunmasını, ilginç bir benzetmeyle ve edebî yönü güçlü bir dille anlatır: Şair, "gelin"e benzettiği mizacıyla ('arūs-ı ṭab') "damat" olarak vafsettiği fikrinin (dāmād-ı fikr) uzun zamandır aynı yastığa baş koyduğunu ve sonunda "Çeşme-i Hayât" adında temiz yüzlü, güzel huylu bir kız çocuğu vücuda getirdiklerini söyler. "Bir içim su" olarak tavsif ettiği Çeşme-i Hayât adlı bu kızın yüzü, o kadar güzeldir ki bir kere gören, Hızır gibi ölümsüzlüğe ulaşır. Şair, uzun zamandır dünyayı dolaştığını; fakat bu kıza layık bir eş bulamadığını, en sonunda onu Rumeli Beylerbeyi Hızır Paşa'ya layık görüp annesi ve babasının izniyle ona verdiğini ifade eder:

Âhır-ı kâr şuna qarâr virdi ki yegâne-i zamân dilâver-i cihân güzîde-i bahâdurân
kâr-dîde-i cengâverân pehlevân-ı Âl-i 'Osmân tokuz yüz toksân sekiz târîḥinde
Rûm ili beglerbegisi olan Hızır Paşa'ya revâ görüp babası ve anası icâzetiyle
arḳasına alup ḥalvet-serây-ı ḥâşşına süpürd eyledi (yk. 9b).

Şair, Çeşme-i Hayât adlı kızın bahtının açık, devletinin ziyade olması için dua ettikten sonra, onun iffetinden, "dâmen-i pâk"ine kimsenin el sürmemiş olduğundan, yüzünü şimdiye kadar hiçbir âşığın görmediğinden bahseder. Son olarak Çeşme-i Hayât'ın dört türlü hasletini bir kıt'ada vererek bölümü bitirir:

Birisi her giçe bir tâze kız oğlan kızdur
Birisi her kim anı görse degül nâ-maḥrem

⁶¹ Bu konu "Muhteva Özellikleri" kısmında detaylıca incelenmiştir. bkz. "1.2.4 Çeşme-i Hayât'ta 'Dört' Rakamı".

Birisi pūşîşile ĥorda degüldür t̃ālib

Biri de yıllar yılı baĥmazısañ çekmez elem (yk. 10a)

Kıt'ada Çeşme-i Hayât için sayılan özellikleri, genel anlamda “kitap” için okumak da mümkündür. Kıt'aya göre kitabın özellikleri şöyle sıralanabilir: 1. Her okuyuşta “taze fikirler” vermesi ve yeni yönler göstermesi, 2. Herkesin istifadesine açık olması, 3. Giyecek ve yiyecek gibi şeylere ihtiyaç duymaması, 4. Yıllarca kapağı açılmasa bile dert etmemesi.

1.2.2.7 Arz-ı Hâl-i Hod

Bu bölümde müellif, kendi hayatından –en azından bir bölümünden– bahseder, eserinin yazılış sürecini ve keyfiyetini anlatır. Hızır Paşa'ya hitaben yazılan bölüm, himaye talebiyle bitirilir.

Şair, Bosna diyarını överek söze başlar: Bosna, ikliminin güzelliğinin yanında daha pek çok güzelliklerle anılır. Bosnalılar, ilim ve kemâlde seçkin insanlar olmalarıyla birlikte zarafet ve nezaketleriyle meşhurdurlar. Özellikle Bosna'nın yüksek yeri Saray şehridir ki bu şehrin “mahbûb”ları ölçülü söz söyleme becerisine sahip (süĥan-senc), “mahbûbe”leri de gazel söyleme kudretine sahip (ġazel-serā) insanlardır. Şair, “neşv ü nemāyı ol diyârda bulmuşamdur” sözleriyle Bosnalı olduğunu ifade eder. Memleketinden ayrılıp uzun süre dünyayı gezdiğini, Acem vilayetinin şehirlerinin “sokak sokak” dolaştığını söyler. Bu süre zarfında zamanını boşa geçirmeyip Farsça öğrendiğini dile getiren şair, Farsçadaki kudretini bir kıt'ayla ifade eder:

Atası ve anasıyam Fûrsüñ

Hep oġuldur bular ki cilve ider

Yāĥū bir nāzenîndür t̃ab'um

Ki dem-ā-dem cihāna 'işve ider (yk. 11a)

Şair, İran’da geçirdiği bu zamanın ardından “memleket özlemiyle” geri dönerken yolda bazı kişilerle karşılaşır. Şairin “akrân u emsâl” dediği bu kimseler, dünyevî makam ve mertebelere talip, uhrevî mertebelerden gafil kimselerdir ve şairimizi hiç dikkate almazlar:

Ârzû-yı vaţan idüp gideyorken ba‘zı akrân u emsâle râst geldüm ki menâşib-ı dünyevîye mâyl ve merâtib-i uhrevîden gâfil, beni hîç âdem yirine kıomadılar (yk. 11a-b).

Böyle bir tavırla muhatap olan şair, kendi kendine “ne vakte kadar bu güzel şiiri vücuda getirip suya salacaksın, ne zamana kadar bu parıltılı beyitleri söyleyip ateşe atacaksın” diye hayıflanır:

Ben dahı kendi kendüme eytdüm ki niçeye dek bu şi‘r-i âbdârı vücûda getürüp suya şalarsın ve bu ebyât-ı tâbdârı kaçana dek zühûr buldurup âteşe bırağursın (yk. 11b).

Metinden anlaşıldığı kadarıyla şairi ciddiye almayan kimseler, onu, şiirlerini bir devlet büyüğüne sunup bir mansıp elde etmediği için eleştirmektedirler.

O gece bu gönül kırıklığıyla uykuya dalan şair rüyasında, zemini mücevherlerle döşeli karanlık bir yere götürüldüğünü görür. Burada bir pîr elinden tutup onu bir havuz başına getirir, saf zümrütten bir kâseye su doldurur ve şaire verir. Suyu içen şair, karşısındaki pîre “sen kimsin ve bu suya ne derler” diye sorar. Pîr, kendisinin Hızır, bu suyun da “Âb-ı Hayât” olduğunu söyler. Şair hayrete düşmüştür, bu büyük ihsanın sebebini sorar. Hızır, cevaben “Âb-ı Hayât’ın aynı” olacak bir eser yazmasını, adını da “Çeşme-i Hayât” koymasını söyler:

Bir kitâb söyleseñ gerekdür ki âb-ı hayātuñ ‘aynı ola, adına *Çeşme-i Hayât* diyeler. Niçe tâlîb ü rāğıbı âteş-i maḥẓ olup yandura ve niçe rāh-ı Ḥaḳ’da teşne-dil olan kimseleri kendini sebîl idüp kıandura (yk. 12a).

Hızır, şaire, Âb-ı Hayât içmekten murat ölmek olsa da, bu fani âlemde bekanın mümkün olmadığını; fakat *Çeşme-i Hayât*’ın, ahiret mertebelerini kat etmeye

yönelik olan kıt'alarının ilmiyle amel edenlerin ahiret saltanatına sahip olacağını söyler.

Şair, bu eseri kime sunmak gerektiğini sorduğunda Hızır, “Hızır’dan aldın, yine Hızır’a ver” der. Şair uykudan uyandığında bütün kıt'aların “mazmûn”u birden hatırına gelir:

Ḥâbdan bîdâr olduklayın bu muḳaṭṭa‘ātuñ mazmûnı bir uğurdan ḥâtıruma geldi.

Ḳalem elüme alup cümlesini bir yirde müsvedde eyledüm (yk. 12b-13a).

Şair, uyanır uyanmaz kıt'aların müsveddelerini yazmıştır, fakat eseri sunacağı Hızır'ın kim olduğunu, onu nerede bulacağını bilmemektedir. Bir sonraki gece yine aynı rüyayı görür. Bu sefer Hızır ona, eseri “Ḥazret-i Hızır Paşa'nun nâm-ı şerîfine imlâ vü inşâ” edip onun “dest-i mübârekine” teslim etmesini ister.

Şair, rüyasında Hızır'ın söylediklerini “nefes-i Hak” kabul edip eserini Hızır Paşa'ya ulaştırmak için yollara düşer. Şair, eserini Hızır Paşa'ya sunmasının, dost ve akranının serzenişleriyle gönlünde açılan yaraların da iyileşmesine vesile olacağını düşünür. Hızır Paşa'ya hitaben hâlini dile getiren bir kıt'a irad eder:

Ḥasb-i ḥâlüm şorarısañ benüm ey şâh-ı cihân

Bu cihân içre ḳatı let-zede-i aḳrānam

Gündüzin il yüzine gül gibi ḥandānum lîk

Her giçe şubḥa degin şem‘ gibi giryānam (yk. 14a)

Şair, Hızır Paşa'ya hâlini anlatmaya devam eder ve on iki yıldır anne babasından ayrı olduğunu, gerçekte “dürr-i yetîm” gibi kıymetli olmakla birlikte kıymetinin bilinmediğini, “la'l-i Bedahşan” gibi elden ele dolaştığını söyler. Gurbette aydınlık gündüzler bile şair için karanlık geceye dönmüştür, Hızır Paşa'nın yol göstericiliği olmadan bu “karanlıklar vadisi”nden kurtulmaya gücünün olmadığını belirtir. Paşa'ya hitaben “gökyüzündeki yıldızlar sayısında çerâğınız varsa da, beni uyandırmanız (tutuştursanız) dünyada öyle nümâyân olurum ki, beni gündüz gören

güneş, gece gören de ay sanır” diyerek Paşa’nın himayesini talep eder ve bu bölümü Paşa’ya hitaben yazdığı bir kıt’ayla bitirir:

Beni uyar ki cihānda yanar çerāgun olam
Beni kayır ki cihān durduğunca medhūñ idem
Kapıñı melce-i luṭf u kerem bilüp geldüm
Luṭuf kerem o degüldür ki nā-murād gidem (yk. 14b)

1.2.2.8 Nasihatler Bölümü (Hikâyet-i Evvel)

Yukarıda özetlenen giriş kısımlarının ardından, “Hikâyet-i Evvel” başlığıyla nasihatler bölümüne geçilir. “Hikâyet” başlıklı kısımlar, şairin “kıt’aların şerhi” olarak sunduğu mensur bir parçayla başlar, bu parçalar “hikâyet” başlığı taşısa da tamamında bir hikâye ya da kıssa yoktur. Bazılarında uzunca bir hikâye anlatılıp ardından nasihate geçilirken (ör. Firdevsî ve Gazneli Sultan Mehmûd’un hikâyesi, yk. 34a-41a), kimisinde sadece nasihatın konusu verilir. “Hikâyet-i Evvel” başlığı, kısa olanlara bir örnek olarak gösterilebilir:

Hikâyet-i Evvel

Şu‘arâ-i ‘Acem’den rivâyet iderler ki dört dürlü fen dört kimseye mahşûşdur.
Nitekim şâ‘irüñ birisi bir beytinde ızhâr eylemişdür.

Kıt’a:

سوز خسرو باید و الفاظ حافظ در سخن
نازکیهای حسن و انکه خیالات کمال
Hüsrev’üñdür süz gerçi Hâfız’uñdur lafz-ı hoş
Dihlevî’nüñdür nezâket hem Kemâl’üñdür ḥayâl (yk. 14b-15a).

Burada “Hikâyet” kısımlarını tek tek özetlemek yerine, bir sonraki başlıkta, fihrist özelliği taşıyan bir tabloyla nasihate konu olan kişileri ve nasihat içeriklerini vermek daha uygun görülmüştür.

1.2.3 Nasihatlerin İçerikleri

Çeşme-i Hayât'taki nasihatler tek bir konu etrafında verilmemiştir. Eserde sağlık tavsiyelerinden devlet yönetimine, dinî nasihatlerden şiir sanatının kurallarına kadar birbirinden farklı pek çok konuda nasihatler bulunur. Bu nasihatleri, nasihate konu olan kişileri ve kıt'aların özgün hâllerini de gösterecek şekilde bir çizelgeyle (**Çizelge 1.2.3**) vermek, eserin içeriğini topluca görmek açısından faydalı olacaktır.

Tablo, nasihatlere yönelik hazırlandığı için “Dîbâce”, “Medh-i Hazret-i Peygamber”, “Medh-i Çâr-yâr-ı Güzîn”, “Medh-i Pâdişâh-ı İslâm”, “Der-zikr-i Hazret-i Hızır Paşa”, “Sebeb-i Te’lîf-i Kitâb” ve “Arz-ı Hâl-i Hod” kısımlarının içerikleri tabloya dâhil edilmemiştir.

Tabloda sırasıyla, nasihat kıt'asının yer aldığı yaprak, nasihati veren yahut nasihate konu olan kişinin adı, nasihatın konusu ve nasihatın içeriğini ifade eden kıt'a verilmiştir.

Çizelge 1.2.3: Çeşme-i Hayât'ın Şahıs Kadrosu ve Nasihat İçerikleri

Yk.	Kişi	Konu	Kıt'a-İçerik
15a	Şu'arā-yı ‘Acem	Dört dürlü fen dört kimseye maḥşūşdur.	سوز خسرو باید و الفاظ حافظ در سخن نازکبیهای حسن و آنکه خیالات کمال Husrev'üñdür sūz gerçi Hāfız'uñdur lafz-ı hoş Dihlevī'nüñdür nezāket hem Kemāl'üñdür ḥayāl
15b	Ḥazret-i Ḥüseyn	Nevm dört kısmdur.	نوم الراحة فى وقت الضحى، ونوم الرحمة بعد العشاء، ونوم الندامة بعد الفجر، ونوم الحسرة فى ليلة الجمعة. Nevm-i rāḥat isteriseñ kuşluğındur ey göñül Nevm-i rahmet yatsudan şöñra olur didi emīr Maḥz-ı nekbetdür fecirden şöñra uyku uyumaḡ Nevm-i ḥasret cum'a giçesidür ey merd-i dilr
16a	Ḥazret-i Muḥammed	Dört kısım uyku insānı Allāhu te'ālā ḥazretinden dūr ider.	نوم الشقاوة فى الصباح، ونوم الغفلة فى مجلس الذكر، ونوم العقوبة بعد العصر، ونوم الحماسة فى وقت الجمعة. Şubḥ vaktinde şekāvet ḥāşıl olur uykudan Nevm-i ḡaflet meclis-i zikrindedür Ḥaḡḡ'uñ yakīn ‘Aşrdan şöñra olan uykuya di nevm-i ‘azāb Cum'a vaktinde uyumaḡlık ḥamākatdür hemīn
16b	Ḥazret-i ‘Alī	Mürüvvet dördtür velākin anlar daḡı dört şey'de kemāl bulmuşdur.	التواضع عند الدولة، والعفو عند الحدة، والسخاوة عند القلة، والعطاء غير المنة. Bu cihān içinde luṭfila mürüvvet çok durur Dördi ammā şöyledür kim biri birinden laṭīf Devlet ehlinde tevāzu' ehl-i hiddetden ‘afv Hem seḡāvet az olan şey'den eyā merd-i şerīf Līk minnetsüz ‘aṭāya hīç birisi beñzemez Böyle buyurdu bunu ‘ālemde ol şāh-ı münīf
18a	H'āce Ḥāfız-ı Şīrāzī	Ṭarīḡ-i Ḥaḡ'da dört nesneyle muḡayyed idüm.	Biri tilāvet-i Qur'ān idi işüm her dem Biri daḡı seḡerī ḡalḡmak idi kārüm Birisi Ḥaḡḡ'a niyāzum ḡatı ziyāde idi Biri de ‘aşḡ-ı ḡaḡḡī idi baña yārüm
18b	Şems-i Tebrizī	Ṭālib-i vaşl-ı Hudā ve mā'il-i liḡā'-i zū'l-‘aṭā olana çāre dördtür.	صمت و جوع و سهر و ذکر خدای متعال نا تمامان جهان را بکند کار تمام هر که این چار ندارد بخدا راهش نیست گر همه آتش سوزان بود او ماند خام [Sükût, açlık, uykusuzluk ve yüce Allah'ı zikretmek, bu cihanın noksanlarını tamam eyler. Bu dört şeye sahip olmayan kimse, Allah'a (ulaşmaya) yol bulamaz; her şey yakıcı ateş bile olsa, o kimse yine de çıḡ kalır.]

Yk.	Kişi	Konu	Kıt'a-İçerik
19a	Hzret-i Muḥammed	سعدوا اولادكم بالسعادات الاربعة [Evlatlarınızı dört saadetle saadetlendirin].	Biri edeb ki bir 'aceb ümmetüme ḥazîndür Biri daḥı pîşedür ki ḥelâl kesb ala Biri velî 'ilm durur bâ'is-i rûtbe-i büzürg Birisi de 'amel durur mücib-i ḳurb-ı zü'l-'aṭā
19b	Büzürcmihr	Nüşînrevân['ın] dört dürlü ḥaşlet[i].	Birisi nefse kıyās idi işi Birisi şābir idi ḥiddetde Birisi ḳorḳardı rabbinden Biri de 'ādil idi ḡāyetde
20a	Hzret-i Ebū Bekr	Maḳbūl-i dergāh-ı zü'l-'aṭā [iken] merdūd-ı bargāh-ı kibriyā olmak dört nesneden ḥāşıl olur.	Birisi şöhrete taḳayyüddür Birisi ṭā'at-ı riyā-āmîz Birisi ḥaḳḳ-ı 'abdı ekl itmek Biri de şehvet-i zehir-engîz
20b	Keyḥusrev	Rûz-ı maşāfda bunlarsuz hüner müyesser degüldür.	Biri şemşîr-i bürende birisi esb-i bidev Biri bâzū-yı kavî ve biri de cür'etdür Ceng günü lâzım olan saña budur cān-ı peder Ḳalanı her ne ki var âfetile şöhetdür
21a	Hzret-i Fâtıma	Ümmet-i Muḥammed'e dört dürlü devlet müyesserdür.	Birisi 'ömr-i ḳalîl ü birisi 'aḳl-ı keşîr Birisi ḳillet-i māl ü biri de nefis-i ḥalîm Şol kişide ki ola işbu ḥişālet mevcüd Ehl-i cennet ola ol görmeye hîç nār-ı caḥîm
22b	Loḳmān Ḥakîm	İzdiyād-ı 'ömr dört nesneyle müyesserdür.	Birisi ḳillet-i ekl ü birisi ḳillet-i ḥ'āb Birisi şamt-ı müdām ü biri de ḳillet-i kār Görmesin dileriseñ 'ömr-i şerîfüñ noḳşān Bunları işlemeden olma tamāmî zinhār
23a	Hzret-i Ḥavvā	Cennetden çıḳduḡumuz zamānda dört nesne bize cānib-i Ḥaḳ'dan ilhām oldu.	Birisi kendümüzi unuttuḳ Biri Ḥaḳ'dan ümîdi kesmezduḳ Biri her dem be-ḡāyet aḡlarduḳ Birisi de belāda sesmezduḳ
23b	Mevlānā-i Rūmî	Hzret-i Bārî te'ālāya taḳarrüb dört nesneyle müyesserdür.	Dörtdür ḳurb-ı Ḥaḳḳ'a bâ'is ola Dördi de âdeme sa'âdetdür Biri şabr u biri ḳanā'at imiş Biri ḥilm ü biri şehāvetdür
24b	'Azāzîl	Hzret-i Âdem['üñ] dört dürlü fi'li varıdı kim hîç birisi Hzret-i Ḥaḳḳ'a ḥoş gelmezdi.	Birisi Hzret-i Ḥavvā'yı severdi ḡāyet Birisi cennet-i a'lāyı beḳā bildüḡi'çün Birisi ḳurb-ı Ḥaḳḳ'ıla ḳatı maḡrūr idi ol Biri de kendüyi ḡāyetde 'alā bildüḡi'çün
25a	Fuzûlî-i Bağdādî	Nev'-i benî âdemde girye itmek dört kimseye maḥşûşdur.	Birisi Hzret-i Yūsuf elemiyle Ya'ḳûb Biri sevdā-yı bihiştile müdāmî Âdem Birisi Hzret-i Zehrā babasından şöñra Biri de Kerb-i Belā günü o şāh-ı ekrem

Yk.	Kişi	Konu	Kıt'a-İçerik
25a	Sultān Meḥemmed Ḥān [II]	Memleket-i şāhān dört nesneyle ḥalel-peḏīr olur.	Birisi pādīşāh-ı ḡālimile Birisi 'asker-i edebsüzile Birisi zen sözine uymaklık Biri de devlet-i nesebsüzile
25b	Ḥazret-i 'Alī	Dört günāh-ı kebāyire kim miḡdārınca fā'iline cezā olunur.	Biri iḡlām ü biri ḡamr itmek Biri nā-ḡaḡ yire ḡan itmek imiş Biri er 'avratıla cem' olmak Pīşvā-i cihān böyle dimiş
26a	Ḥazret-i Muḡammed	Pādīşāhlara vesāyir erbāb-ı manāşib-ı dünyevīye dört dürlü kimse ḡāyetle lāzımdur.	Dört kişi şaklamaḡa şehlere lāzım oldı Hūd cenginde bunı böyle didi şāh-ı Ḥicāz Biri şemşīr urıcı birisi de merd-i cerī Biri şuda yüzücü biri daḡı tīr-endāz
27a	Şeyḡ Vefā- zāde	Erbāb-ı ṡarīḡ dört nesneden mehcūr olmayınca ḡazret-i Ḥaḡḡ'ıuñ vuşlatına vüşül bulmaz.	Çāre-i bī-çāreler dörtdür cihān içre dilā Bunları terk itmeyinçe bulımaz Ḥaḡḡ'a vüşül Biri 'izzet biri rāḡat biri dünyā biri cān Rütbe-i 'ālīye mālīk olmaḡa budur uşul
27b	[Müellifin hocası]	[Şi're müte'allık] Dört dürlü 'ilim vardur.	Birisi ḡavāfī birisi 'arüz Birisi lüḡatdūr birisi beyān Bularsuz müyesser degüldür naḡım Saḡa ben didüm benden işit hemān
28a	Ḥazret-i Ḥüseyn	Kendü mübārek eliyle şemşīr-i 'adū-küşine bu dört kelimeyi yazmış imiş.	الرزق مقسوم، والحريص محروم، والجبار مذموم، والحاسد مغموم. Küş-i bī-fāyideyle rızḡ artmaz kimseye Rızḡı miḡdārına ḡöre herkesüñ maḡsūmdur Rāzı olmayup Ḥudā'nuñ kısmetine ey ḡöñül Ehl-i ḡırş olan kişiler her zamān maḡrūmdur Cebr idenle ḡasidüñ dünyāda yüzi ḡaradur Āḡıretde şorma ḡālin kim ḡatı maḡmūmdur
30a- 30b	[İttifāḡ-ı 'ulemā bunuñ üzerinedür]	Dīn-i Muḡammedī'ye taḡvıyet dört imām-ı kāminden ve āyīn-i Aḡmedī'ye istikāmet dört 'ālim-i 'āmilden olmuşdur.	Şāḡib-i mezheb cihān içinde ancaḡ dörtdür Kim Muḡammed dīnine anlar virüpdür taḡvıyet Biri oldı Bū Ḥanīfe kim naḡīri yoḡ durur Birisi de Şāfi'ī'dür ehl-i luṡf u merḡamet Biri Mālīk oldı anlaruñ birisi Ḥanbelī Kim nihāyetsüz durur bunlarda ḡadr ü menzilet Ḥātem-i 'ilm ü kemālī aluban bunlar ele Her birisi bir ṡarīḡıla idüpdür ma' delet

Yk.	Kişi	Konu	Kıt'a-İçerik
30b	1. İmām-ı A'zam Ebū Ḥanīfe 2. İmām-ı Şāfi'ī 3. İmām-ı Ḥanbelī 4. İmām-ı Muḥammed Mālikī	[Dört mezheb imamının yüzüklerine yazdırıp amel ettikleri dört söz]	Ebū Ḥanīfe (قل الخير و الا فاسكت) İmām-ı Şāfi'ī (الراحة فى القناعة) İmām-ı Ḥanbelī (من صبر ظفر) İmām-ı Mālikī (من عمل برأيه ندم) Söyleriseñ ḥayr söyle söylemezsen sākit ol Bū Ḥanīfe ḥāteminde böyle yazmışlar dilā Şāfi'ī'nün rāḥat isterseñ ḵanā'at eylegil Genc durur zīrā ḵanā'at kim aña yokdur fenā Mālikī'nün ḡālibiyet isteyen şabr eylesün İrerise cānib-i a'dādan aña bir belā Ḥanbelī'nün ḥāteminde nādim olursın eger İderiseñ kendü re'yüñle bir işe ibtidā
31a	Ḥazret-i Dānyāl	Dört yirde şu içmekden ḥazer itmek gerekdür.	Birisi yolda yürüyüp kim 'araḵnāk olasın Birisi de uyḡudan uyanıcaḡ ey merd-i Ḥaḡ Biri daḡı her zamān kim çıkasın ḥammāmdan Birisi daḡı cimā'dan şoñradur bu söze baḡ
31b	Kisrā	(Tāc-ı şāhīsinde bu dört kelimeyi altun ḡalem ile yazmışlarmış.)	من ليس له مال ليس له جاه، ومن ليس له اهل ليس له راحة، ومن ليس له ولد ليس له زينة، ومن ليس له اقارب ليس له غم و هم. Her kimüñ ki mālî yoksa şāḥib-i cāḥ olmaz Ehli olmayan kişinüñ olmaz aslā rāḥatı Aḡrabāsı olmayanuñ dünyede olmaz ḡamı Mālik olmayan cihānda evlāda yok zīneti
32b	Şeyḡ Sa'dī	Ādemüñ gözinüñ nūrı dört nesneye bakmaḡdan ziyāde olur.	Nūr-ı çeşm-i ādemī dört nesneden efzūn olur Her kime olsa müyesser gözinüñ nūrı yeter Biri muşḡaf biri altun birisi de rüy-ı ḡub Biri daḡı ḡüsn-i ḡaṡṡa dem-be-dem kılmaḡ naḡar
34a	Rüşenī 'Ömer Dede	Bir kişiye elem-i rūzgārdan ḡam u ḡuşşa 'arız olsa bu dört nesneye def' itmek ḡābildür.	Rūzgār-ı rūzgārdan saña ḡam gelse dilā Bunlaruñ ḡanḡısına ḡılsañ naḡar gider hemān Birisi şeyḡ-i kebīr ü birisi de ulu ṡaḡ Biri daḡı sebze-i bāḡ u biri āb-ı revān
41a	Firdevsī	Bu dünyāda dört kimseden ḡazer üzere olmaḡ gerekdür.	Dört kimseyle ḡaṡādur bu cihānda peyvend Gel berü diñle ki bir bir ideyüm saña beyān Birisi oldı ḡasūd u birisi de ḡālīm Birisi merd-i vefāsuz biri daḡı nā-dān
41b	Mollā Ḥatīfī	Dört kimseyle ki yār olmamaḡ gerekdür.	Çār-kes çünki dilā nekbete bā'ışdür pes Dünyede 'aḡıl olan olmazı[m]ış anlara yār Anlaruñ biri baḡıl ü birisi de kāzib Birisi merd-i اهل سري biri daḡı 'ayyār

Yk.	Kişi	Konu	Kıt'a-İçerik
42a	[Ḥükemā ve şu'arānuñ ittifākı bunuñ üzerinedür]	Dünyāda dört şey' ismiyle mevcūd olup cismiyle ma'dūmdur.	Birisi 'Ankā'yı kimse görmemişdür Kāf'da Birisi de t̄alib-i kimyā olanda kimyā Birisi yārān arasında ḥaḳīkat ey göñül Birisi de bulmamış dilberde 'aşıklar vefā
42b	['Arab 'ārifleriniñ ittifākı bunuñ üzerinedür]	Dünyā dünyā olaldan berü bu dört nesne ber- 'aksdur ve bundan rüz-ı kıyāmete varınca ber- 'aks olsa gerekdür.	الدهر ذو عجب فانظر عجائبها العبد فى نعم والحر محروم لا تعجب آخر ما ذاك من عجب الكلب فى صحة والليث محموم Bu dehr bir 'acebdür çirkince vaż'ı çokdur Maḥrūm ḥürr-i dāyım ni'metdedür kul olan Eyle ta'accüb idüñ kim yiridür be-ğāyet Şıḥḥatde kelb niçün ısıtılmalıdır aslan
43b	Keyḥusrev	Rüz-ı ezelde renc ü rāḥat ve şādī vü ğam biri biriyle yaradılmışdur.	هیچ راحت ندید کس بی رنج هیچ شادی ندید کس بی غم Görmedi kimse rāḥatı bī-renc Görmedi kimse şādīyi bī-ğam
44b	[Müellif]	Rūḥ dört kısmdur.	Rūḥ dörtlüdür bu cihānda şöyle bil ey merd-i Ḥaḳ Birisi rūḥ-i nebātı birisi ḥayvāndur İkisiyledür ki insān oldı ḥayvāndan şerīf Birisi rūḥ-i melekdür birisi insāndur
45b	İskender-i Zülkarneyn	Pādişāhlık dört nesneyle kāyimdür.	Birisi emr-i Ḥudāyile taḳayyüd itmek Birisi 'adlile dād itmege olmaḳ cāzim Birisi daḥı re'āyāyı ḳayırmaḳ her dem Biri de memleketi dutmağa olmaḳ 'āzim
46a	Aristoṭalis	Salṭanat dört nesneyle kāyimdür ve ol dört nesneyi ele getürmek olmaz illā dört nesneyle.	Meşveretsüz düşmeni def itmege kābil degül Pādişāhlık 'adlden özgeyle mümkün olmadı Dilleri şayd eylemek olmaz meger ki luṭfıla Şābir olmayan kişi aşlā murādın bulmadı
46a	Sokrat	Dünyāda dört nesnenüñ dört nesneye elbette ihtiyācı vardır.	Biri nīzeyile tīğa merd-i şāḥib-ḳuvvetüñ Biri her bir ḳılıcuñ bir güçlü bāzūya dilā Birisi de bir vezīr-i 'āḳıla sulṭānlaruñ Biri daḥı esb-i tāzīde olursa ḳamçıya
47a	Sokrat	Dört nesne mevcūd olmasa pādişāhlığüñ sebātı yokdur ve tiz günlerde zevāl bulur.	Birisi müntaḳım olmasa eger düşme[ni]ne Birisi 'adlile dād eylemeye ḥalka müdām Birisi merd-i baḥıl ola ve olmaya seḥī Biri bir kāra ki āheng ide itmeye tamām
47b	[Ḥükemānu ñ ḳavli ... pādişāhlaru ñ ittifākı]	Hergiz dört nesneye i'timād itmek cāyiz degüldür.	Biri ḳılıca ṭayanma kesilürsin birisi 'Avrata rāzını açma duyulursun zīrā Biri inanma ata kim seni tenhā alıḳor Biri de şuya ṭayanma boğulursın zīrā

Yk.	Kişi	Konu	Kıt'a-İçerik
48a	Hzret-i 'İsā	Hzret-i Hakk'ın vuşlatına vāşıl olmak bu dört nesneyile müyesserdür.	Biri terk ü birisi tecrîd oldu Birisi kanā'at birisi de 'uzlet Vüşül-i Hudā'ya eger t̃alibiseñ Bularsuz müyesser degül saña vuşlat
48b	Fişağoraş Hakīm	Dört nesneye ğaflet itmekden [pādişāhların] nesilleri inķitā' bulur.	Dört durur saltanat-ı şāhīyi iden ifnā Cümleñün kavli bunuñ üzredür ey merd-i kebīr Biri nefrīn-i fakīr u biri zālīm begler Birisi kātib-i hāyın biri ğafletlü vezīr
49a	Rāy-i Hindī	Dört kimseyle müdārā itmek gerek ve eger itmezse kendüye zulm eylemiş olur.	Birisi 'āşık olan yār-ı vefādariyile Birisi merdüm-i bīmārıla hikmet ehli Biri sultān-ı sitemkārıla begler ey dil Biri de ma'rifet ehli ile devlet ehli
49b	Hāş Ayāz	Dört yirde ğaflet eylemek h̃atādur.	Biri bir şeh ki ola zālīm anuñ yanında Birisi zehri dağı şübhe ile t̃atmağda Birisi düşmenine mu'tekid olmak ey dil Biri de sırrını 'avratlara fāş itmağda
54a	Hakīm Berehmen-i Hindī	Re'āyāda bu dört nesne mevcūd olmak gerekdür ve eger olmasa ... bir zālīm eline giriftār olurlar.	Birisi t̃ā'at-ı Hakk itmede kāmīl olalar Birisi etmegini konuğına şatmayalar Birisi devlet-i sultāna ri'āyet ideler Biri de hakk-ı sipāhīye h̃iyel t̃atmayalar
54b	Cālīnūs	'Ākıl u dānā olan kimselelere dört dürlü iş işlemek h̃atādur.	Zāhid-i bī-'ilmile baḡs-i t̃ā'at [yaprak eksiktir]
55b	Bāyezīd-i Biştāmī	Dört nesne ādemi dört mertebeye irişdürür.	Birisi şabr murāda kişiyi irgürür Birisi dağı kanā'at ider insānı bāy Birisi kūşışile irmek olur mertebeye Biri de zūhdile ey dil bulunur bunda Hudāy
57a	İbrāhīm-i Edhem	Ādemüñ ululığına dört nesne delālet ider.	Birisi anların perhīzdür ey dil Biri öz 'ilmini dutmak mükerrerem Birisi dağı eylerle oturmak Biri de şehirleri bilmek mu'azzam
58a	İmām Ca'fer-i Şādık	Dört nesne ādemi dört nesneden şaklar.	Seḡāvet ādemi şaklar belādan Cehennem āteşinden hem 'ibādet Menāhiden seni şaklar şerī'at H̃iyānetden dağı cānā emānet
58b	İmām Zeynel'ābidī n	Dört nesne ādemüñ nīk-baḡtlığına delālet ider.	Birisi ol ki ola kavli dürüst Birisi ol ki ola kesbi ḡelāl Birisi ol ki ola fi'li eyü Biri de andan ola rāzı 'ıyāl

Yk.	Kişi	Konu	Kıt'a-İçerik
60a	Hzret-i Hasan	Âdemüñ bed-bahtlığına dört nesne delâlet ider.	Birisi kemlerle oturmak Biri de tengî-i 'ıyâl oldu Biri oldu su'âli reddeylemek Birisi dağı hubb-ı mâl oldu
64a	İmâm Muḥammed Bâkır	Her kimde kim bu dört nesne mevcûd ola, ol kimse kâbil-i rahmet degüldür.	Eli altında olan bendesine hışm itmek Birisi dağı görüp kendini 'ucb itmek imiş Birisi tã'at-i Hâk itmede kâhillikdur Birisi dağı gâzab yollarına gitmek imiş
64b	Hzret-i 'Alî	İnsânüñ dünyâda ve âḫiretde ḥ'âr olmasına sebeb bu dört nesnedür.	Birisi bilmemek miqdârın ey dil Birisi anlaruñ bed-gûlık oldu Egerçi birisi yüz berkligidür Velîkin birisi bed-hûlık oldu
66a	İmâm Mûsâ-yı Kâzım	Dört nesne âdemüñ 'âkıbet ḥayırsızlığına delâlet ider.	Birisi eblehile bir işe tedbîr itmek Birisi almamak 'ibret bu zamândan cânâ Birisi mâlını bîhûde yire şarf itmek Biri de dost sözünü diñlememek aḫyânâ
67a	İmâm 'Alî Mûsâ Rızâ	Âdemüñ kemâl mertebe kâmil olduğına bu dört nesne delâlet ider.	Birisi düşmenine ide müdârâ ey dil Birisi acı sözün ḥalk-ı cihânüñ yutmak Birisi dağı hevâ âteşine şu sepmek Biri de dostlaruñ sözünü geh geh tutmak
68a	İmâm Muḥammed Taḳî	Dört nesne ibtidâ az görünür velîkin gide gide çok olur.	Birisi düşmen-i bed-ḥ'âh ey dil Birisi âteş-i sûzân ammâ Birisi dâniş-i merd-i 'âkıl Biri de qarż-ı ḥasen ey mollâ
68b	İmâm 'Aliyyü'n-Naḳî	Erbâb-ı sülûk içinde dört 'âdet-i sûtûde vardır, her kim ki anları ele getürse dünyâda ber-murâd olur, âḫiretde Hâḳḳ'a ittişâl bulur.	Birisi mürşid-i kâmil etegine el urmak Birisi ol ki kanâ'at ola kârı anuñ Birisi tãkatine göre ide hışma şabr Birisi dağı 'ibâdet ola yârı anuñ
69a	Ebû 'Alî Sînâ	Dört dürlü kişinuñ 'âkıbeti nedâmetdür.	'Âkıbet ehl-i lecâcuñ işi rûsvâlıkdur Ehl-i hışmuñ işi soñ demde peşimânlıkdur Kâhil olan kişinuñ 'âkıbeti kem olısar Kîni çok çok dutanuñ âḫırı düşmânlıkdur
70a	İmâm Ḥasanü'l-'Askerî	Dört nesnenüñ 'âkıbeti melâl-engîzdür.	Biri bî-dādî-i sultân oldu Birisi dağı 'itâb-ı yârân Biri yaramazile oturmak Biri de anlaruñ 'aşḳ-ı ḥübân
72b	Ḥ'âce Naşru'd-dîn-i Tûsî	Dört nesne itmâm bulmaz meger dört nesneyle.	'Âkıl olmayınca âdem dânişe el uramaz Kişi perhîz itmeyince dîni olmazmış tamâm Her işüñ üstâdına var ihtiyâcı dünyede Nî'metüñ hem dağı şükre şöyle bil ey merd-i tām

Yk.	Kişi	Konu	Kıt'a-İçerik
73a	Hzret-i 'Alî	Dört hünerden biri bir kimesnede mevcûd olsa "erde hüner bir olur", dimege kâbil olur. Eger dördü dağı mevcûd olsa bî-naẓîr-i 'âlem olur.	Birisi oldu ok atmak biri yazı yazmak Sofra şalmaq birisi biri de şuda yüzmek Kimde kim ola bunuñ cümlesi cānā mevcûd Kâdir olmaz anı hîç kimse cihānda bozmak
75a	İmām Muḥammed Ğazālî	Dört nesnenüñ muḳteẓāsı dört nesnedür.	Şükr iderseñ ni'met eyler iḳtizā Eyluk itseñ aduñı ider kerîm Hem seḫāvet ideriseñ ululuk Epsem olsañ başuñı eyler selîm
75b	Cüneyd-i Bağdādî	Dört nesnenüñ inḳıṭā'ına dört nesne bā'ışdür.	Şükrüzluk zāyi' ider ni'metüñ Zulum iderseñ kuvvet-i ḳalbüñ gider Kâhil olsañ lütfuñ elden çıkarur 'Ucb iderseñ devletüñi ḳaṭ' ider
76b	Hallâc-ı Manşûr	Dört nesneden elbette dört nesne zuhûr ider.	Az yimekten ten-dürüstluk ey gönül eyler zuhûr Çok yiyenler Hâḳ yanında ḫalk içinde ḫ'âr olur Yaramazlık idenüñ dünyāda yüzi ḳaradur 'İlm taḫşîl itmeyenler âḫiretde zâr olur
77b	Şeyḫ-i Kebîr	Dört nesnenüñ netîcesi dört nesnedür.	Ṭab'ı nâzûk olanuñ rencişi ḡāyet çok olur Ḥased iden kişinüñ âḫırı düşmānlıkdur Meşrebin bilmedüğine laḡıv aḫmaḳlıkdur Ḥıffet itmek kişi yārânına nâ-dānlıkdur
78a	Ebu'l-Ḥasan Ḥarâḳânî	[Çok güçlü de olsa bir kimsede] bu dört nesneden birisi mevcûd olsa dünyāda andan 'âciz kimse bulunmaya.	Birisi ehl-i 'ıyāl olsa birisi medyûn Birisi dağı zulüm görmiş ola ḫâkimden Birisi anlaruñ ammā ki ola düşmeni çok Böyle aldum ḫaberin ben bir ulu 'âlimden
81b	İmām-ı A'zam Ebû Ḥanîfe	Âdemüñ bu dört nesne nâ-dānlığına delâlet ider.	Birisi bilmedigi kimseye küstāḫ olmak Birisi dağı vefā çeşmini ṭutmaq zenden Birisi küdegile meşveret itmek ey dil Biri de düşmenine ṭayanup olmak eyem
82b	İmām-ı Şāfi'î	Dört nesne zuhûr bulduḳdan soñra girü dönmesi kâbil degüldür.	Biri bir söz ki çıḳa sehville ger aḡzuñdan Birisi dağı ḳazā kim ola Hâḳ'dan nâzil Biri bir ok kim anı atmış ola tîr-endâz Biri de 'ömr degüldür girü gelmege kâbil
84a	Muḫyiddîn-i 'Arabî	İnsân-ı za'îf [bu dördine] ri'âyet eyleye, [Ḳur'ân-ı 'Azîm'üñ] cümlesine ri'âyet eylemiş gibi olur.	Birisi farz-ı Ḥudā kim didiler aña şalât Birisi dağı rızâ'-i peder ü mâderdür Birisi sünnet-i Aḫmed ki bize lâzımdur Biri de ḫalka luṭuf kim iden anı erdür

Yk.	Kişi	Konu	Kıt'a-İçerik
85a	Ḥazret-i Muḥammed	Ehl-i cehennem olanların 'alāmeti [dörttür].	وجه عابس، ولسان فاحش، وقلب شديد، ويد بخيل. Birisi ol ki yüzi çirkin ola bir şaḥṣuñ Birisi söyledüğü demde sözi bārid ola Birisi desti baḥl̄l ola biri ḳalbi ḳatı Bu 'alāmet issi düzaḥīye 'āyid ola
87b	Ḥazret-i Muḥammed	'Alāyim-i ehl-i cennet dörttür.	وجه مليح، ولسان فصيح، قلب تقى، ويد سخی. Birisi ol ki yüzi dāyim ola ḥande anuñ Birisi daḥı lisānı ola her demde faṣl̄ḥ Birisi ḳalbi taḳī ola biri desti seḥī Şübhe itme buña sen kim bu durur ḳavl-i şaḥl̄ḥ
88b	Ḥātım-i Ṭāyī	Benüm bu sa'ādetüme [iştihār] dört nesne sebeb olmuştur.	Biri cānum ḡayrlar cānına taḳdīm itmedüm Birisi de Ḥaḳ' dan özge kimseye el açmadum Biri hergiz itmezidüm kimseye buḡz u ḥased Biri daḥı her belā kim geldi Ḥaḳ' dan ḳaçmadum
89b	Ḥazret-i Muḥammed	Allāhu te'ālā dört kitābda dört kelime buyurmuşdur. Her kim ol dört kelimeyi görse Ḥaḳḳ' ın dört kitābını görmüş gibi olur ve her kim ol dört kelimeyi kendüye vird idinse cümle murādı ḥāşıl olur.	من قنع سبع (Tevrāt) من اعتزل سلم (İncil) من صمت نجا (Zebūr) ومن يتوكل على الله فهو حسبه (Ḳur'ān) Ḳānī' olan kimseler dünyāda tokdur ey göñül 'Uzlet idenler selāmet ḥırḳasına ḥoş girer Şāmit olan kişiler 'ālemde buldılar necāt Ḥaḳḳ' a idenler tevekkül rızḳlarını Ḥaḳ virür
90a	Ḥazret-i Muḥammed	N'olaydı benüm ümmetümden dört dürlü ṭā'ife ḥāşıl olmayaydı.	ذابح البقر، بايع البشر، قاطع الشجر، حارق الحجر. Birisi ol ki öküz kısmınıdır öldürici Biri insānı o kim dem-be-dem alur şatar Birisi ol ki urur mīve ağacına teber Biri de ol ki ṭaşı āteş-i sūzāna ḳatar
91a	Erdeşīr-i Bābekī	Devlet-i pādīşāhī dört nesneyle ḳāyimdür.	Bil devlet-i şāhīyi dört şey ile ḳāyimdür Bir bir ideyüm ızhār ey merdümek-i dīde Te'yīd-i semāvātı Ḥaḳḳ' ın didüğün dutmaḳ Düstür-i cihān-dīde fermān-ı pesendide
92b	Ḥacı Bektāş-ı Velī	Erbāb-ı ṭarīḳ içinde dört menzil vardır. Dördin daḥı tekmil itmeyince vüṣul-i Ḥaḳ mümkün degüldür.	Birisi anların oldı şerī'at Birisi benden al şāhum ṭarīḳat Eger ki ma'rifetdür biri anuñ Velīkin birisi oldı ḥaḳl̄ḳat

Yk.	Kişi	Konu	Kıt'a-İçerik
93b	[Erbāb-ı şühūduñ ittifākı bunuñ üzerinedür]	Dört melā'ike-i muḳarrebīn bunlardır.	Birisi oldı anuñ Cebrā'ıl Birisi daḡı dilā Mīkā'ıl Birisi cān alıcı 'Azrā'ıl Biri de şūr urıcı İsrāfıl
93b-94a	[İttifāk-ı evliyā bunuñ üzerinedür]	Bir kimesne kırk yaşında her ne vādide bulunursa ol vādide ḳalur. Kırk yıldan şoñra bir ḡuşuşda teraḳḳī yoḳdur.	[Bu kısımda kıt'a yoktur.] Enbiyā kırkına varmayınca nübüvveti tamām olmaz ve evliyā kırk yaşına irmeyince velāyeti itmām bulmaz. El-ḡaşılu kelām kırk yıl menzil başıdır.
96a	Ḥazret-i Muḡammed / Ḳur'ān-ı Kerīm	Allāhu te'ālā sizūñ içün cennetde dört ırmaḳ ḡalḳ eylemişdür ki dördi daḡı 'ale'd-devām cārīdür.	فیه انهار من ماء غیر اسن و انهار من لبن لم یتغیر طعمه و انهار من خمر لذة للشاربین و انهار من غسل مصفی. 'Ale'd-devām ola cārī yaratdı dört ırmaḳ Bihişt içinde sizūñcūñ Ḥudā-yı rabb-ı ḡafūr Birisi nehr-i lebendü[r] birisi mā-i 'asel Birisi āb-ı zülāl ü biri şarāb-ı ṭahūr
99a	Seyyid Nesīmī	Seyyid Nesīmī'ye didiler ki bu ulu mertebeyi neyle ele getürdün? Cevāb virdi ki: Dört nesneyle.	Birisi Ḥaḳḳ'ı ḳamu yirde görürdüm ḡazır Birisi rāzı idüm her ne ki Ḥaḳ'dan gelene Birisi daḡı dutardum ne ki pīrüm dir idi Biri de bilmedüğümü şorarıdum bilene
102a	Sultān Mīr Ḥaydar-ı Tūnī	Dāyire-i velāyete dört nesneyle ḳadem başmaḳ olur.	Birisi ol ki ola ḳavlüne fi'lūñ şādıḳ Birisi ol ki zebūn eylesesin nefsi mūdām Birisi ol ki 'ibādet ola her dem kārūñ Biri de cismūñi tebdīl idesin rūḡa tamām
103a	Behlül-i Dānā	Eytdiler ki: Bu mertebeyi 'āliyyeyi neyle ele getürdün? Cevāb virdiler ki: Dört nesneyle.	Birisi terk-i dünyā eylemekle Birisi nefsümi öldürmegile Birisi öz vücūdum maḡv ḳıldum Biri de düşmenüm ḡüldürmegile
104b	Ḥazret-i Mevlānā-i Rūmī	Evliyā'u'llāh dört nesneyle ḳaṭ'-ı menāzil iderler ve menzil-i aşılie vāşıl olurlar.	Birisi ḡiçeler bīdār olmaḳ Birisi rūz u şeb itmek 'ibādet Biri oldı cihān ḡalḳından 'uzlet Birisi daḡı yıllarca riyāzet
108a	Ḥalid bin Velid	Şehādetden ulu mertebe yoḳdur velīkin rütbe-i şehādet ḳişiye müyesser olmaz tā bu dört nesne anda mevcūd olmayınca.	Biri hīç kimseyi öldürmeye öz nefsi için Birisi ol ki ḡazāda yimeye māl-i ḡarām Birisi ol ki icāzet ala serdārından Birisi daḡı ḡazā mālını beḡl ide tamām

Yk.	Kişi	Konu	Kıt'a-İçerik
108b 109a	[‘Ulemā’-i mütebahhîr inden birisi...]	<i>Tefsîr-i Kebîr</i> ’den nakl eylemişdür ki: İnsân dört kısmıdır.	الرجال اربعة: رجل يدري و يدري انه يدري فهو عالم فاتبعوه، و رجل يدري ولا يدري انه يدري فهو نايم فايقتوه، و رجل لا يدري و يدري انه لا يدري فهو مسترشد فارشدوه، و رجل لا يدري ولا يدري انه لا يدري فهو شيطان فاجتنبوه. Birisi ol ki bilür ve bilür ki bilür, ol kimesne ‘ālimdür, aña tâbi‘ oluñ. Ve birisi bilür ve bilmez ki bilür, ol kimesne uyḥudadur, anı uyanduruñ. Ve birisi bilmez ve bilür ki bilmez, ol kimesne irşâda muhtâcdur, anı irşâd eyleñ. Ve birisi ol ki bilmez ve bilmez ki bilmez, ol kimse şeytândur, andan ictinâb eyleñ. آنکس که بداند و بداند که بداند اسب طرب از کنبد گردون بجهاند وآنکس که بداند و نداند که بداند هم لاشه خر خویش بمنزل برساند وآنکس که نداند و بداند که نداند خود را همه جا از سخن بد برهاند وآنکس که نداند و نداند که نداند در جهل مرکب ابد الدهر بماند
109b	Hâzret-i Muḥammed	الموت اربعة [Ölüm dört kısımdır].	الموت اربعة، موت العلماء ظلمة، و موت الامراء فتنة، و موت الاغنياء حسرة، و موت الفقراء راحة. Mevt-i ‘ālim zūlmet-i ‘ālem durur Pādişāhlar mevti ‘ayn-ı fitnedür Maḥz-ı ḥasret oldı mev-t-i aḡniyâ Ehl-i faḡruñ mev-ti şanki ḥitnedür
110b	Şāh Ni‘metu’llāh -ı Velī	‘Ākıl olan kimse dört nesneye firîfte olmamak gerek.	[yaprak eksiktir]
111a	[Müellif]	Sekiz dürlü murādum vardır. Dördi dünyāya müte‘allik ve dördi ‘uḡbāya münāsib. Kemāl-i iḥsānuñdan ve luṭf-ı bî-pāyānuñdan ben faḡîr u ḥaḡîre cümlesini müyesser eyle.	Birisi ol ki ḡarîbem baña göster vaṭanum Birisi daḡı ‘alem it beni yārân içre Bu kitābum birisi pādişehâ meşhûr it Biri de pençe uram ḥamseye aḡrân içre Birisi baña duyurma sekerât-ı mev-ti Birisi vâlidile vâlideme raḡmet vir Birisi ol ki günāhum göre gösterme cezâ Biri de rûz-ı cezâda baña rûyuñ göster

1.2.4 Çeşme-i Hayât'ta “Dört” Rakamı

Çeşme-i Hayât'ın önemli bir muhteva özelliği de, eserde “dört” sayısına atfedilen önemdir. Eserdeki bütün nasihatler; “Hâzret-i Bârî te‘âlâya takarrüb dört nesneyle müyesserdür.”, “Dört yirde şu içmekden hâzer itmek gerekdür.”, “Bu dünyâda dört kimseden hâzer üzere olmak gerekdür.” vb. örneklerde görülebileceği gibi daima “dört” sayısı ile ifade edilmiştir. Müellif, eserin tamamında dört rakamına bu derece önem vermesinin, hatta eseri dört rakamı üzerine kurmasının sebebini eserin “sebeb-i te’lîf”inde şöyle ifade etmiştir:

Dörder dörder olmakdan murâd nedür diyü su‘âl buyurılırsa mebdî’in bulan üstâdlar böyle müşâhede eylediler ki: **İstikâmet-i bünyâd-ı ‘âlem-i fânî** dört nesneyle dâyim ve **taḳvîyet-i vücūd-ı insânî** dört nesneyle ḳâyimdür. Sâyir mevcûdât daḥı bunun gibidür. Görmez misin ki niḳâm-ı ‘âlem **dört peygamber-i mürsel** ile ‘aleyhimü’ş-şalavātu ve’s-selâm ve **ḳâr-kitâb-ı münzel** iledür. Cümleden Hâzret-i Server-i Kâyinât şalla’llâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem **dört yâr-ı vefâdâr** ele getürmeyince dînini itmâm idemedi ve âyinine istihkâm viremedi. Ve zamâne pâdişâhlarınuñ daḥı **dört vezîr-i kâr-dîde** vü ḳânûn-verzîde iki cānibinde oturmayınca umûr-ı mu‘zamât-ı memleketi istediği gibi göremez. El-ḥâsıl bir eve nazar itseñ **dört dîvâr** üstündedür ve bir köşke diḳkatle baksañ **dört direk** üzerindedür (yk. 8b-9a).

Alıntılanan metinde müellifin, “**İstikâmet-i bünyâd-ı ‘âlem-i fânî**” sözüyle, kâinatın varoluşunun ve devamlılığının temeli olduğunu belirttiği dört nesne, İslâm geleneğinde “anâsır-ı erbaa” ya da “erkân-ı erbaa” olarak ifade edilir ve hava, su, toprak, ateşten ibarettir. “**Taḳvîyet-i vücūd-ı insânî** dört nesneyle ḳâyimdür” sözleriyle, insanın “biyolojik, ahlâkî ve psikolojik fonksiyonlarını etkilediği kabul edilen” dört salgıdan bahsedilmiştir. Bunlar kan, balgam, sarı ve kara safradır ve

“ahlât-ı erbaa” olarak isimlendirilir.⁶² “Niẓām-ı ‘âlem **dört peygamber-i mürsel** ile ve **çār-kitāb-ı münzel** iledür” sözleriyle, âlemin düzenini sağlamak amacıyla gönderilen dört peygamber ve onlara indirilen dört kitap (*Tevrât, Zebûr, İncîl ve Kur’ân*) ifade edilmiştir. “**Dört yār-ı vefādār**” ile de Hz. Peygamber’in dört arkadaşı (ashâb) ve halifesi; Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali kastedilmiştir. Zamanın padişahlarının önemli kararları “**dört vezîr-i kâr-dîde**” ile istişare ederek aldıklarının belirtilmesi, Osmanlı devlet teşkilatındaki “Dîvân-ı Hümâyûn”a işaret etmektedir. Dîvân-ı Hümâyûn’da padişah haricinde; “vezîr-i a’zam” (ve diğer vezirler), “kazasker”, “defterdar” ve “nişancı” olmak üzere dört üst düzey devlet adamı bulunurdu.⁶³ Son olarak bir yapıyı oluşturan “**dört dîvâr**” (dört duvar) ve “**dört direk**” vurgusu da, aşağıda açıklanacağı üzere, dört rakamının “kurucu” özelliğine işaret etmektedir.

Eserde dört rakamına verilen bu önem, konunun biraz daha detaylandırılmasını gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda, İslâmiyet öncesi Türk kültüründe ve İslâmiyet sonrasında dört rakamına atfedilen değerler üzerinde durmak faydalı olacaktır:

Eski Türk inanışlarında dünya ve buna paralel olarak devlet, “dört köşe”den (tört bulung) müteşekkildi.⁶⁴ “Türk hükümdarının ordusu [hükümdarlık merkezi], tört ‘bulung’un (dört yönün) birleştiği yer olmakla dünyanın merkezi” kabul edilmekteydi.”⁶⁵

Bu dört yön, aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi (**Çizelge 1.2.4**); dört mevsim, günün dört vakti, dört renk, dört hayvan ve dört yıldızı temsil ediyordu.

⁶² Ayşegül Demirhan Erdemir, “Ahlât-ı Erbaa”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 2 (İstanbul: TDV, 1989), 24.

⁶³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. 1 (Ankara: TTK, 2011), 501.

⁶⁴ Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Anahatları* (İstanbul: Kabalcı, 2002), 89; Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, c. 2 (Ankara: TTK, 2010), 243-244.

⁶⁵ Emel Esin, *İslâmiyetten Önceki Kültür Târîhi ve İslâma Giriş* (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1978), 46.

Çizelge 1.2.4: Eski Türk Geleneğinde “Dört” Rakamı⁶⁶

Yön	Mevsim	Vakit	Renk	Hayvan	Yıldız
Doğu	Bahar	Gün doğumu, sabah	Gök	Gök ejderi	Müşteri
Güney	Yaz	Öğle	Kızıl	Kızıl saksığan	Sin yıldızı
Batı	Güz	Akşam	Ak	Pars	Zühre
Kuzey	Kış	Gece yarısı	Kara	Yılan / kaplumbağa	Utarit / Ülker

Eski Türklerdeki “dört unsur”, klasik felsefe ve İslâmî gelenekteki dört unsurdan (anâsır-ı erbaa) farklılık gösterir. Türk kozmolojisindeki unsurlar; “su”, “ateş”, “ağaç”, “maden”den oluşur ve bunlara merkezi temsil etmesiyle “toprak” da eklenir.⁶⁷ Görüldüğü gibi eski Türk kozmolojisinde ve devlet teşkilatının oluşumunda dört rakamı ya da dört rakamıyla ifade edilen unsurlar, temel bir fonksiyon üstlenmektedir.

İslâmî döneme baktığımızda bu konuda öncelikle karşımıza “İhvân-ı Safâ” ve bu topluluğun ortaya koyduğu eserler çıkmaktadır. Onuncu yüzyılda Basra’da ortaya çıkan; dinî, felsefî, siyasî ve ilmî konularda faaliyet gösteren, gizli ve organize bir topluluk olarak nitelendirilen İhvân-ı Safâ topluluğu,⁶⁸ *Risâleler*’inde sayılara ve sayıların özelliklerine önemli bir yer vermişlerdir. Onlar sayıları, “dünyayı anlamaya, ruhun bilgisine ve mutlak varlık olan Allah’ın bilgisine götüren ipuçları” olarak görmüşlerdir.⁶⁹ Onlara göre, “dört” sayısının özelliği, onun kare sayıların ilki olmasıdır.⁷⁰ Birler, onlar, yüzler, binler şeklinde basamaklanan bütün sayıların aslı

⁶⁶ Tablo hazırlanırken bu iki eserden istifade edilmiştir: Çoruhlu, *a.g.e.*, 90; Esin, *a.g.e.*, 46-47, 92.

⁶⁷ Emel Esin, *Türk Kosmolojisi: İlk Devir Üzerine Araştırmalar* (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1979), 4-5.

⁶⁸ Enver Uysal, “İhvân-ı Safâ”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 22 (İstanbul: TDV, 2000), 1.

⁶⁹ Bayram Ali Çalışkan, *Sayıların Gizemi ve Tasavvufun Dinamikleri: İhvân-ı Safâ Modeli* (İstanbul: İnsan, 2008), 70.

⁷⁰ *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, ed. Abdullah Kahraman, c. 1 (İstanbul: Ayrıntı, 2012), 38; Çalışkan, *a.g.e.*, 69.

“bir”den “dört”e kadardır ve “diğer sayılar bu sayılardan oluşmuş, bunlardan meydana gelmişlerdir.”⁷¹ İlk maddenin yaratılışı da dört aşamalıdır:

- 1 Tanrı
- 1+1=2 Küllî Akıl
- 1+2=3 Küllî Nefs
- 1+3=4 İlk Madde⁷²

İhvân-ı Safâ’ya göre âlemdeki düzenin sayılardaki karşılığı “dört” sayısıdır. Onlara göre Tanrı, tabiatı yer alan şeyleri dört grup olarak yaratmıştır:

Tanrı, Tabiat’taki her şeyi dört grup hâlinde yarattı. Mesela sıcaklık ve soğukluk, kuruluk ve nemlilikten oluşan dört fizikî özellik; ateş, hava, su ve topraktan meydana gelen dört unsur; kan, balgam, sarı ve kara safradan oluşan dört salgı; dört mevsim... dört esas yön; metaller, bitkiler, hayvanlar ve insanlardan oluşan dört ürün.⁷³

“Bir” sayısı, nasıl bölünemezliğiyle “birliğin”, “vahdetin” yani Allah’ın ifadesiyse, “dört” de bu özelliğiyle “tabiatın” sembolü olmuştur.

“Dört” sayısı, aynı zamanda kâinattaki düzeni de sembolize eder. Nitekim Annemarie Schimmel, dört sayısını “maddi düzenin sayısı”⁷⁴ olarak nitelendirir. Ona göre dört, “eski zamanlardan beri, kaosa somut bir şeyde biçim kazandıran rakam”dır.⁷⁵

“Dört” sayısını farklı bağlantılar içinde görebileceğimiz pek çok örnek mevcuttur. Bu örneklerle, yeri geldikçe *Çeşme-i Hayât*’a yansımalarını da göstererek şöyle bakabiliriz:

⁷¹ *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, c. 1, 36.

⁷² Çalışkan, *a.g.e.*, 72.

⁷³ *a.g.e.*, 70.

⁷⁴ Annemarie Schimmel, *Sayıların Gizemi*, çev. Mustafa Küpüşoğlu, 2. bs. (İstanbul: Kabalcı, 2000), 98.

⁷⁵ Annemarie Schimmel, *Tanrı’nın Yeryüzündeki İşaretleri*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Kabalcı, 2004), 114.

Kâinattaki düzeni sağlamaya yönelik çeşitli işlerle görevlendirilen dört büyük melek vardır: Bu dört büyük melek, “peygamberlere vahiy getirmekle görevli” Cebrâil, “rızk ve rahmet meleği olarak tasvir edil”en Mîkâil, “eceli gelenlerin ruhunu kabzedenden” Azrâil ve “kıyametin kopması, âhiret hayatının başlaması sırasında sûra üfle”mekle görevlendirilen İsrâfil’dir.⁷⁶ *Çeşme-i Hayât*’ta da Allah’ın bir cansız (cemâd), bitki (nebât) ya da canlı (hayvân) yaratmak murad ettiğinde bu dört meleğe emrettiği şu şekilde verilir:

Mebde’-i insân üçdür. Biri cemâd, biri nebât ve birisi hayvân. Allâhu te‘âlâ hazretleri bunlardan birisini vücûda getürmek murâd idinse dört melâ’ike-i muḳarrebeler emr eyler, anlar dahı emr-i Ḥaḳḳ’ıla seb‘a-seyyâreye fermân iderler. Bu mazmûnla ki: Allâhu te‘âlâ hazretlerininüñ murâd-ı şerîfi bunuñ üzerinedür ki eşyâdan böyle bir şey veyâhûd insândan böyle bir insân vücûda getüresiz. Seb‘a-seyyâre dahı emr-i Hudâ’ya itâ‘at idüp ‘âdet üzere perveriş iderler; ammâ ol dört melâ’ikeye emr olunur. Ve ol dört melâ’ike-i muḳarrebîn bunlardur ki zıkr olunur. Kıṭ‘a:

Birisi oldı anuñ Cebrâ’îl
Birisi dahı dilâ Mîkâ’îl
Birisi cân alıcı ‘Azrâ’îl
Biri de şûr urıcı İsrâfîl (93a-93b).

Hanefî, Malikî, Şafiî ve Hanbelî mezhepleri, sünnî fıkıh kitaplarında “mezâhib-i erbaa” olarak zikredilir. Bu dört mezhebin imamları İmâm-ı A’zam Ebû Hanîfe, Mâlik bin Enes, Muhammed bin İdrîs eş-Şâfiî ve Ahmed bin Hanbel de “eimme-i erbaa” ismiyle anılmışlardır.⁷⁷ *Çeşme-i Hayât*’ta da bu dört imamın “dîn-i Muḥammedî’ye takvîyet dört imâm-ı kâminden ve âyîn-i Aḥmedî’ye istikâmet dört

⁷⁶ M. Sait Özervarlı, “Melek”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 29 (İstanbul: TDV, 2004), 40.

⁷⁷ Salim Ögüt, “Eimme-i Erbaa”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 10 (İstanbul: TDV, 1994), 541.

‘âlim-i ‘âmilden olmuşdur” denilerek adları anılmış, herbirinin önemli özellikleri zikredilmiş ve onlardan birer söz, nasihat olarak aktarılmıştır (yk. 28b-31a).

İslâm tasavvufunda da “dört” sayısı önemli bir yer teşkil eder. Allah yoluna giren sâlikin, seyr ü sülûkunda kat etmesi gereken dört aşama vardır: Şeriat, tarikat, hakikat ve marifet. Bektaşîlik’te bu dört aşamaya “dört kapı” denir, her kapıda on makam vardır ve “dört kapı, kırk eşik/makam” şeklinde sistemleştirilmiştir. Allah’a ancak şeriat, tarikat, hakikat ve marifet kapıları ve her kapıdaki on makam geçilerek ulaşılır. Bütün Bektaşî âyin ve erkânı, kulun bu yolculuğunu temsil eder.⁷⁸ *Çeşme-i Hayât*’ta Hacı Bektaş-ı Velî’den bahsedilen kısımda (yk. 91a-92b) bu “dört menzil” şöyle ifade edilir:

Sultân Hâcî Bektaş-ı Velî kıddesa’llâhu sırrahu’l-‘azîz gâyet ululardandır. Rûm’uñ kuṭbıdır. Pâdişâh-ı şûret ü ma‘nâdur. (...) Bir gün dervîşleri cem‘ olup eyitdiler ki: Allâhu te‘âlâ hâzretlerine neyle vâşıl olmaḡ olur? Cevâb virdiler ki: Erbâb-ı tarîḡ içinde dört menzil vardır. Dördin daḡı tekmîl itmeyince vuşûl-i Hâḡ mümkün degüldür. Kıt‘a:

Birisi anlaruñ oldı şerî‘at
Birisi benden al şâhum tarîḡat
Eger ki ma‘rifetdür biri anuñ
Velîkin birisi oldı ḡaḡîḡat (yk. 91a-92b).

“Mukabele” ya da “âyîn-i şerîf” de denen Mevlevî semâında dört selâm vardır. Birinci selâm dervîşin Allah’ı ve ona kulluḡunu idrak etmesini, ikinci selâm Allah’ın kudreti karşısında duyulan hayranlıḡı, üçüncü selâm bu hayranlıḡın aşka dönüşmesini, dördüncü selâm ise manevî yolculuḡunu tamamlayan sâlikin kulluḡuna dönüşünü anlatır.⁷⁹

⁷⁸ Ahmet Yaşar Ocak, “Bektaşîlik”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 5 (İstanbul: TDV, 1992), 376.

⁷⁹ Nuri Özcan, “Mevlevî Âyini”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 29 (İstanbul: TDV, 2004), 466.

Tasavvufta varlığın mertebeleri (merâtib-i vücûd) de dördttür: Nâsût (insanın beşerî yönü), Lâhût (insanın ilâhî/manevî yönü), Melekût (gayb âlemi) Ceberût (Allah'ın zâtı ya da Tanrısal gücün mekânı).⁸⁰

Dört sayısının “düzenleyici gücü”nü⁸¹ bazı Türkçe deyimlerde de görmek mümkündür. Dilimizde “dört başı mamur”, “dört üstüne/dört üstü murat üstü” ve “dört dörtlük” gibi deyimlerde dört rakamı, mükemmellik ve kusursuzluğun ifadesi olarak karşımıza çıkar. “Dört elle sarılmak” ve “dört gözle beklemek” gibi deyimlerdeyse “dört” rakamı, yapılan işi kuvvetle vurgulamak için kullanılır. “Gözünü dört açmak” dikkatli ve uyanık olmanın ifadesidir. “Dört köşe olmak” çok keyiflenmek ve yapılan işten zevk alındığını ifade eder.

1.2.4.1 Dört Sayısı ve Çâr-ender-çâr

Dört sayısını Klasik Türk Edebiyatı özelinde değerlendirdiğimizde karşımıza çıkan önemli bir örnek “çâr-ender-çâr” şiirlerdir. “Dört içinde dört, dörtlü” gibi anlamlara gelen çâr-ender-çâr, “dört söze uygun dört söz söyleme” olarak tanımlanmıştır.⁸²

Bir şiirin bütün beyitlerinde leff ü neşr, taksîm, tensîkü's-sıfat, tefrîk gibi sanatlar kullanılarak dört unsurun karşılıklı sıralanmasıyla ortaya çıkan çâr-ender-çâr, bu şiir “tarz”ı için kullanılan bir “edebî terim”dir.⁸³

Çâr-ender-çâr, “birinci dizedeki birbiriyle ilgili dört kelimenin karşılığında anlam açısından ilgi kurulan ya da birbirinin anlamını pekiştiren, vurgulayan, açıklayan,

⁸⁰ Schimmel, *Sayıların Gizemi*, 108.

⁸¹ Schimmel, *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri*, 115.

⁸² Cem Dilçin, “Fuzulî'nin Farsça Çâr-ender-çâr Kasîdesi”, *Fuzulî'nin Şiiri Üzerine İncelemeler* (İstanbul: Kabalcı, 2010), 194.

⁸³ Fatma Sabiha Kutlar, “Klasik Türk Edebiyatında Çâr-ender-çâr ve Kara Fazlî'nin Kasidesi”, *Türkbilig* 17, (2009): 92.

türlü yönlerden çağrışımlar yaratan dört söz[ün], ikinci dizede ‘nizâm-ı kelâm’ içerisinde sıralan”masıyla oluşturulur:⁸⁴

Cihân bağında hadd ü zülf ü çeşm ü kaddüñ ey dilber
Biri güldür, biri sünbül, biri ‘anber biri ‘ar‘ar (Derzî-zâde Ulvî)
Saçı sünbül, yañağı gül, beni fülful, femi gönçe
Kadi Tübâ, yüzi cennet, özi hürî, lebi Kevser (Kara Fazlî)
Bu ‘akl ü devlet ü ‘adl ü bu kerr ü ferr ile el-hâk
Odur Cemşîd ü Efrîdün ü Nüşîrvân ü İskender (Kara Fazlî)⁸⁵

Yukarıda tanımlanan; leff ü neşr, taksîm, tensîkü’s-sıfat, tefrîk sanatlarıyla örülü şiirlerin dışında, halk edebiyatındaki “satranç” ve “vezn-i âher” ile klasik edebiyattaki “murabba”ya yahut sadece “yazılış şekli itibarıyla dörtgen bir yapı arz eden” bazı şiirlere de çâr-ender-çâr adı verildiği görülmektedir.⁸⁶

Çâr-ender-çâr ile ilgili verilen bu bilgiler ışığında –müellif böyle bir adlandırma yapmamış olsa da– *Çeşme-i Hayât*’ın kıt’aları için bu terimin kullanılması mümkündür. Çâr-ender-çâr, nasıl bir şiirin bütün beyitlerinde uygulanıyorsa, *Çeşme-i Hayât*’ın tamamında da nasihatler dört sayısı ile ifade edilmiş ve kıt’aların tamamında nasihatın dört unsuru “biri... biri...” şeklinde sayılmıştır. Ayrıca, aşağıda örnek verilen kıt’alarda görüleceği gibi, dört unsurla birlikte, onun karşılığında dört unsur sayılması, bir çâr-ender-çâr örneğidir:

Sehâvet âdemi şaklar belâdan
Cehennem âteşinden hem ‘ibâdet
Menâhîden seni şaklar şerî‘at
Hıyânetden dahı cânâ emânet (yk. 58a)

⁸⁴ Dilçin, *a.g.e.*, 194.

⁸⁵ Kutlar, *a.g.m.*, 95, 105, 109.

⁸⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Topal, “Klasik Türk Şiirinde Çâr-ender-çâr Şiirler”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 60, (2017): 67-94.

‘Ākıbet ehl-i lecācuñ işi rüsvālıkdur
Ehl-i hısmuñ işi soñ demde peşimānlıkdur
Kāhil olan kişinüñ ‘ākıbeti kem olısar
Kīni çok çok dutanuñ āhırı düşmānlıkdur (yk. 69a)
Tab‘ı nāzūk olanuñ rencisi gāyet çok olur
Hased iden kişinüñ āhırı düşmānlıkdur
Meşrebin bilmedüğine lağıv ahmaklıkdur
Hıffet itmek kişi yārānına nā-dānlıkdur (yk. 77b)⁸⁷

1.2.4.2 Bazı Klasik Metinlerde Dört Sayısının Kullanımı

Dört sayısı, bazı klasik metinlerde de *Çeşme-i Hayât*’taki kullanımına benzer şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

Nasihatlerin dört sayısı ve dört maddede verilmesinin bir örneğini Hz. Ali’ye (ö. 661) nispet edilen *Nehcü’l-Belâga*’da görmekteyiz. *Nehcü’l-Belâga*’nın üçüncü kısmını oluşturan “Hikmet ve Vecizeler”deki bazı ifade ve nasihatlerde dört sayısına özel bir vurgu vardır:

İman dört direk üstünde durur: Sabır, yakıyn, adâlet, cihâd. Sabır dört kısımdır: Özlem, korku, çekinmek, tetikte durmak. (...) Yakıyn de dört kısımdır: Akıllılık, hikmeti yormak, geçmişlerden öğüt almak, geçenlerin yolunu yordamını izlemek. (...) Adalet de dört kısımdır: Anlayışta derine dalmak, bilgide derin olmak, aydın hükümle karara varmak, hilimde direnmek. (...) Savaş da dört kısımdır: Doğruyu buyurmak, kötülüğü nehyetmek, gerçek işlerde doğru olmak, gerçeğe uymayanlara düşmanlık gütmek. (...)

Küfür de dört direk üstünde durur: Doğru olmayan şeylerde derine dalmak, kavga yolunu tutup ululanmak, gerçekten sapmak, aykırı yol tutmak. (...) Şüphe de dört

⁸⁷ Örnekleri arttırmak mümkündür; fakat bütün nasihat kıt’aları bir tablo hâlinde verildiği için tekrardan kaçınılmıştır. bkz. “1.2.3 Nasihatlerin İçerikleri” (Çizelge).

direk üstünde durur: Bâtıl üzere savaşmak, korkmak, işkile düşmek, sapıklığa teslim olmak. (...)

Oğulcuğum, benden dört şey belle, işlediğin zaman sana zarar vermeyecek dört şeyi de aklında tut: Zenginliğin en üstünü akıldır; yoksulluğun en büyüğü ahmaklık. Korkulacak şeylerin en korkuncu kendini beğenmektir; soyun-sopun en yücesi güzel huy.⁸⁸

Örneklerde de görüldüğü gibi, *Nehcü'l-belâga*'daki öğütler, tıpkı *Çeşme-i Hayât*'taki gibi dörtlü tasniflerle verilmektedir. Bu benzerlik, *Çeşme-i Hayât*'ın telifinde dört rakamının yukarıda sıralanan özelliklerinin yanında *Nehcü'l-belâga*'nın da örnek alınmış olabileceğini ya da örnek metinlerden biri olabileceğini akla getirmektedir. Bu konuda önemli bir örnek de Ferîdüddîn Attâr'ın (ö. 1221) *Pend-nâme*'sidir. *Çeşme-i Hayât*'ta olduğu gibi bütün nasihatler dört sayısıyla verilmemekle birlikte eserin pek çok yerinde nasihatlerin “dört şeyde tehlike vardır”, “dört şey bahtiyarlık delilidir” gibi cümlelerle verildiği görülür:

Dört şey büyük ve muteberdir. Bunlar, görünüşte ufak fakat pek önemlidirler. Bunlardan biri düşman, öteki ateş, üçüncüsü gönüllere hoş gelmiyen hastalıktır. Dördüncüsü de seni beziyen bilgidir.⁸⁹

Dört şey dört şeyle tamam olur. (...) Kişinin ilmi aklıyla olgunlaşır. Niyyet de fiil ve amelle güzelleşir. Dinin, kötülüklerden sakınmakla kemal bulur. Nimetin de şükür ile bollaşır.⁹⁰

İnsan ömrü dört şeyle uzar. Ey aziz can, bu öğüdü dinle. Birincisi güzel ses dinlemek, ikincisi ay gibi güzel yüzler seyretmek, üçüncüsü malından canından

⁸⁸ Ali İbn-i Ebitalib, *Nehc'ül-Belâga*, haz. Abdülbaki Gölpınarlı (İstanbul: Neşriyat Yurdu Yeni Şark Kütüphanesi, 1972), 389, 390, 412.

⁸⁹ Feridüddin-i Attar, *Pendname: Öğüt Kitabı*, çev. M. Nuri Gencosman (Ankara: MEB, 1963), 25.

⁹⁰ a.g.e., 27.

kaygusuz yaşamak. Bunlar insanın ömrünü artırır. Hele işi gönlünün isteğine uygun olanın ömrüne bereket çöker.⁹¹

Örneklerden anlaşılacağı üzere, *Pend-nâme-i Attâr*'daki nasihat üslûbu *Çeşme-i Hayât*'la büyük benzerlik göstermektedir. Bu benzerlik akla *Pend-nâme*'nin *Çeşme-i Hayât* için bir “örnek metin” olabileceğini getirir de, bu konuda kesin bir hüküm vermek mümkün değildir. Bununla birlikte, *Çeşme-i Hayât*'ta pek çok benzer eserden ve müelliften alıntılar yapılırken Attâr'dan ve bu meşhur eserinden hiç söz edilmemesi dikkat çekicidir.

Yûnus Emre'nin (ö. 1320) *Risâletü'n-Nushiyye*'sinde de dört unsur üzerinden dört sayısına bir vurgu yapıldığı görülür. Eserin ilk beytinde Yûnus, “Pâdişâhun hikmeti gör neyledi / Od u su toprag u yile söyledi” diyerek dört unsuru sayar. Devam eden beyitlerde insanın bu dört unsurla yaratılmasını anlatır ve dört unsurun insan üzerindeki etkilerinden haber verir. Bunu yaparken de –tıpkı *Çeşme-i Hayât*'taki gibi– bu dört unsurun her birinin dörder özelliğini verir. Esere göre dört unsurun her birinden insana dört özellik geçmiştir. Bu dört unsurun birleşmesiyle oluşan bedene ulaşan “can”ın da dört hasleti vardır:

Topragıla bile geldi dört sıfat / Sabr u eyü hû tevekkül mekremet

Suyıla geldi bile dört dürlü hâl / Ol safâdur hem sehâ lutf u visâl

Yıl ile geldi bile bil dört heves / Ol durur kizb ü riyâ tîzlik nefes

Odıla geldi bile dört dürlü dad / Şehvet ü kibr ü tama' birle hased

Cânıla geldi bile uş dört hisâl / İzzet ü vahdet hayâ âdâb-ı hâl⁹²

⁹¹ *a.g.e.*, 30-31.

⁹² *Yunus Emre Divânı III: Risâletü'n-Nushiyye*, haz. Mustafa Tatçı (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1991), 28-29.

Dört sayısına önemli derecede vurgu yapılan bir diğ er eser de   şık Paşa'nın ( . 1332) *Gar  b-n  me*'sidir. On b  bdan oluşan eserin dördüncü b  b   "dört" sayısına ayrılmıştır. Bu b  b "yaratılı  "a dairdir ve on başlık (kıssa) altında "dörtlüler" anlatılır.

Öncelikle "dört unsur" (an  s  r-ı erbaa)   zerinde durulur, insanın yaratılışıyla bu dört unsur arasındaki bağlantılar açıklanır ve diğ er d  rtl  lere geçilir: Yılın mevsimleri gibi insan ömrünün yılları dörde ayrılır. Seksen yıllık   m  rde 20 yaşa kadar olan dönem ilkbahar, 20-40 arası yaz, 40-60 arası sonbahar ve 60-80 arası da kı  a tekabül eder ve bu mevsimlerin özelliklerini taşır. Allah insanları dört mertebede yaratmıştır: Peygamberler, veliler, Allah'a ve peygambere itaat edenler (müminler) ve kalbi mühürlenmiş olanlar. Yaratılmışların dört mertebesi vardır, kim bunlardan hangisiyle muttasıf olursa o sıfatla ha  rolunur: Nebat, hayvan, insan ve melek. İnsan vücudu bir   ehir gibidir ve bu şehrin dört kapısı vardır: Göz, kulak, dil ve parmak. Gözden giren elden, kulaktan giren de dilden çıkar. Allah, insanın gönlünü cennete benzer şekilde yaratmıştır; cennetteki dört ırmağa mukabil gönülde de dört ırmak vardır: Oradaki "su" ırmağına karşılık burada "seyr", "hamr" (  arap) ırmağına mukabil "marifet", "süt" yerine burada "ilm", "bal" ırmağı karşısında gönülde "hilm" vardır. İnsandan "dört oğul" doğar ve bu dört oğul, o ki  şinin adını daima yaşatır: Birinci oğul ki  şinin "malından doğar", mektep, mescit, köprü gibi insanların faydalanacağı binalardır. İkinci oğul ki  şinin "nefsinden doğar", o  ulunu görenler, o kimseyi hatırlar, ona dua ederler.     nc   oğul ki  şinin "canından doğar", bu da o kimsenin kitaplarıdır (yazdıklarıdır), dünyadan gidince yerini onlar tutar. Dördüncü oğul ki  şinin "zatından doğar" ve bu da o kimsenin yolunu devam ettiren talebesidir.⁹³

⁹³   şık Paşa, *Gar  b-n  me*, haz. Kemal Yavuz, c. I/1 (Ankara: TDK, 2000), 373-531.

Âşık Paşa'nın, *Garîb-nâme*'nin yaratılış konularından bahsettiği bâbını dört sayısına ayırması dikkat çekici ve bu kısmın başından itibaren dört sayısıyla ilgili verilen örneklere uygun bir anlam ifade etmektedir. Dört sayısının “kuruluşu”, “yaratılışı” ya da “evrendeki düzeni” temsil etmesi yönüyle, müellifin de *Çeşme-i Hayât*'ı bu temele dayandırmak istediği düşünülebilir.

1.2.5 Çeşme-i Hayât'ın Kaynakları ve İktibaslar

Çeşme-i Hayât'ta ayet ve hadis iktibasları yanında, çeşitli eserlerden ve müelliflerden de alıntılar yapılmıştır. Bu kısımda verilen kitap ve yazar adları elbette *Çeşme-i Hayât*'ın bütün kaynaklarını ifade eder nitelikte değildir. Burada sadece müellifin alıntı yaparken adını zikrettiği kitaplar ve o kitapların yazarları üzerinde durulacak ve bu alıntıların ne şekilde yapıldığı gösterilmeye çalışılacaktır. Aynı zamanda bu, müellifin hangi eserlerden beslendiğini –en azından bir kısmını– görmek açısından da faydalı olacaktır.

1.2.5.1 Ayetler

1. ونحن اقرب اليه من حبل الوريد.

“Biz ona şah damarından daha yakınız.” (Kâf 50/16), (yk. 2a).

2. وجعلنا من الماء كل شيء حي.

“Ve diri olan her şeyi sudan meydana getirdik.” (Enbiyâ 21/30), (yk. 44a).

3. يسئلونك عن الروح قل الروح من امر ربي.

“Sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: Ruh, Rabbimin bileceği bir şeydir.” (İsrâ 17/85), (yk. 44a).

4. ونفخت فيه من روحي.

“içine de ruhumdan üfürdü[m].” (Hicr 15/29; Sâd 38/72), (yk. 44a).

5. اذ ايدتك بروح القدس.

“Hani, seni Ruhü'l-Kudüs (Cebrail) ile desteklemiştim.” (Mâide 5/110), (yk. 44a).

6. لا يعلم الغيب الا الله.

“Allah’tan başka kimse gaybı bilmez.” (Neml 27/65), (yk. 45a, 85a).

7. ما يمينك قال هي عصاى اتوكأ عليها واهش بها على غنمى ولى فيها مارب اخرى.

“Şu sağ elindeki nedir ey Mûsâ?” Mûsâ dedi ki: ‘O benim değneğimdir. Ona dayanırım, onunla koyunlarıma yaprak silkelerim. Onunla başka işlerimi de görürüm.’” (Tâhâ 20/17-18), (yk. 75a).

8. من شجرة مباركة زيتونة لا شرقية ولا غربية.

“Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya ne de batıya ait olan zeytin ağacından...” (Nûr 24/35), (yk. 80b).

9. ومن يتوكل على الله فهو حسبه.

“Kim Allah’a tevekkül ederse, O kendisine yeter.” (Talak 65/3), (yk. 89b).

10. انهار من ماء غير اسن و انهار من لبن لم يتغير طعمه و انهار من خمر لذة للشاربين و انهار من عسل مصفى

“Orada bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere zevk veren şarap ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır.” (Muhammed 47/15), (yk. 95b).

1.2.5.2 Hadisler

Eserde iktibas edilen hadislerin kaynakları, metin kısmında geçtikleri yerlerde verilmiştir. Burada sadece yaprak numaraları verilecektir.

1. اصحابى كالأنجوم بايهم اقتديتم اهتديتم.

“Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız doğru yolu bulursunuz.” (yk. 3b).

2. من عرف نفسه فقد عرف ربه.

“Kendini bilen, kuşkusuz rabbini de bilir.” (yk. 7b).

3. الحق مر.

“Hakikat acıdır.” (yk. 7b).

4. حب الوطن من الايمان

“Vatan sevgisi imandandır.”

N’ola ger kūyuñı cennet bilürsem

Vaṭan ḥubbi hemān ĩmāna beñzer (yk. 11a).

5. نوم الشقاوة فى الصباح، ونوم الغفلة فى مجلس الذكر، و نوم العقوبة بعد العصر، و نوم الحماقة فى وقت الجمعة

“Sabah uykusu bahtsızlık, zikir meclisindeki uyku gaflet, ikindiden sonraki uyku azap, Cuma vaktindeki uyku ahmaklık uykusudur.”

Şubḥ vaktinde şekāvet ḥāşıl olur uykudan

Nevm-i ğaflet meclis-i zıkrindedür Ḥaqq’uñ yaqîn

‘Aşrdan soñra olan uykuya di nevm-i ‘azāb

Cum’a vaktinde uyumaklık ḥamākatdür hemĭn (yk. 16a).

6. سعدوا اولادكم بالسعادات الاربعة

“Evlatlarınızı dört türlü saadetle saadetlendirin.”

Biri edeb ki bir ‘aceb ümmetüme ḥazĭndür

Biri daḥı pîşedür ki ḥelāl kesb ala

Biri velĭ ‘ilm durur bâ‘is-i rütbe-i büzürg

Birisi de ‘amel durur mûcib-i ḳurb-ı zü’l-‘aṭā (yk. 19a).

7. ما يفعل من الكبائر الا يجزى فاعله

“Büyük günah işlendiğinde faili cezalandırılır.”

Biri iġlām u biri ḥamr itmek

Biri nā-ḥaḳ yire ḳan itmek imiş

Biri er ‘avratıla cem’ olmak

Pîşvā’-i cihān böyle dimiş (yk. 25b).

8. مردود الخلق مقبول الحق مردود الخلق مردود الحق

“Halk tarafından reddedilen kimseler Hak katında makbuldür, Hak katında makbul olan kimseler de halk tarafından reddedilmişlerdir.” (yk. 26b).

9. العلماء امتى كانبياء بنى اسرائيل

“Ümmetimin âlimleri, İsrailoğullarının peygamberleri gibidirler.” (yk. 74a).

10. وجه عابس، ولسان فاحش، وقلب شديد، ويد بخيل.

(Ehl-i cehennem olanların ‘alāmeti): “Asık surat, çirkin söz, katı kalp, cimri el.”

Birisi ol ki yüzi çirkin ola bir şahşuñ
Birisi söyledügi demde sözi bārid ola
Birisi desti baḥl̄l ola biri ḳalbi ḳatı
Bu ‘alāmet isi dūzaḥīye ‘āyid ola (yk. 85a).

11. وجه مليح، ولسان فصيح، قلب تقى، ويد سخی.

(‘Alāyim-i ehl-i cennet dördtür): “Güler yüz, fasih dil, muttaki kalp, cömert el.”

Birisi ol ki yüzi dāyim ola ḥande anuñ
Birisi daḥı lisānı ola her demde faṣīḥ
Birisi ḳalbi taḳī ola biri desti seḥī
Şübhe itme buña sen kim bu durur ḳavl-i ṣaḥīḥ (yk. 87b).

12. ذابح البقر، بايع البشر، قاطع الشجر، حارق الحجر.

(Ümmetümden dört dürlü ṭāʾife ḥāşıl olmayaydı): “Büyükbaş hayvan öldüren, insan alıp-satan, ağaç kesen, taş yakan.”

Birisi ol ki öküz ḳısmınıdur öldürici
Biri insānı o kim dem-be-dem alur şatar
Birisi ol ki urur mīve ağacına teber
Biri de ol ki ṭaşı āteş-i sūzāna ḳatar (yk. 90a).

13. من بلغ اربعين فلم يأخذ العصا فقد عصا.

“Kim kırk yaşına ulaşır da eline asa almazsa, asi olmuş olur.” (yk. 94a).

14. الموت اربعة، موت العلماء ظلمة، و موت الامراء فتنة، و موت الاغنياء حسرة، و موت الفقراء راحة.

“Ölüm dört kısımdır: Âlimlerin ölümü karanlık, emîrlerin ölümü fitne, zenginlerin ölümü hasret, fakirlerin ölümü rahat vesilesidir.”

Mevt-i ‘ālim ḫulmet-i ‘ālem durur
Pādişāhlar mevti ‘ayn-ı fitnedür
Maḥz-ı ḥasret oldı mev-t-i ağniyā
Ehl-i faḳruñ mev-ti şanki ḫitnedür (yk. 109b).

1.2.5.3 Nasîhat-nâme (İbrâhîm bin Edhem)

Zühd yolunu seçmiş ilk devir sûfîlerinden İbrâhîm bin Edhem (ö. 778?), Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya gelmiştir. Hayatıyla ilgili bilgiler menkabelere dayanır. Belh hükümdarıyken tahtını bırakıp zâhidliğe yönelmesi pek çok menkabeye konu olmuştur. Bu, klasik Türk edebiyatında da sıkça telmihte bulunulan bir hadisedir. Belh hükümdarı veya hükümdarın oğlu ya da torunu olduğu şeklindeki rivayetler yanında zengin ve itibarlı bir ailenin çocuğu olduğuna dair kayıtlar da vardır.⁹⁴

Çeşme-i Hayât'ta “İbrâhîm-i Edhem rahmetu'llâhi ‘aleyh gâyet ululardandır” sözleriyle takdim edilmiş ve onun padişahlığı bırakıp dervişliğe yönelmesi “Belh pâdişâhı iken saltanatını terk idüp fakr ihtiyâr eylemişdür” (yk. 56a) cümlesiyle ifade edilmiştir. Ardından bu yola girişini anlatan meşhur “damda deve arama” hikâyesi nakledilmiştir:

Bir giçe serîr-i saltanatda oturup tâ‘at-ı Hâk ideyorken şırça sarâyıñ bâmında bir ayak sesi geldi. İbrâhîm-i Edhem eyitdi ki: Sen kimsen? Cevâb virdi ki: Benem! Eyitdi ki: Ne ararsan? Didi ki: Bir deve yavı kılmışam, anı araram. Eyitdi ki: Deve böyle sarâyıñ üstine çıkmağa kâbil midür? Didi ki: Ya böyle harîr döşek üzerinde yatup Allâhu te‘âlâ hazretini bulmağa kâyil midür? Şabâh olduklayın kendini gâyib eyledi. Ne kadar kim cüst-i vücûd eylediler aşlâ bir yirde nâm u nişânın bulmadılar. El-hâşılı kelâm anuñ menâkıbı çokdur eger her birini aşıyla hikâyet eylesem birkaç bunuñ gibi kitâb olur (yk. 56a-56b).

Çeşme-i Hayât'ta İbrâhîm bin Edhem'in “Nasîhat-nâme”sinden bir nasihat nakledilmiştir. Kaynaklarda İbrâhîm bin Edhem'in bazı şiirlerinden, nasihat içerikli mektuplarından bahsedilmekle birlikte “Nasîhat-nâme” adında ya da bu türde

⁹⁴ Reşat Öngören, “İbrâhim b. Edhem”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 21 (İstanbul: TDV, 2000), 293.

yazdığı bir esere dair herhangi bir bilgi mevcut değildir. *Çeşme-i Hayât*'ta alıntılanan bu nasihat şöyledir:

Anlar *Naşîhat-nāme*'sinde buyurmışlardır ki: Ādemüñ ululığına dört nesne delâlet ider. Kıt'a:

Birisi anlaruñ perhîzdür ey dil
Biri öz ʿilmini dutmağ mükerrerem
Birisi dağı eylerle oturmak
Biri de şehirleri bilmek muʿazzam (yk. 56b-57a).

1.2.5.4 Şâh-nâme (Firdevsî)

Fars edebiyatının en önemli eserlerinden sayılan ve İran'ın millî destanı olarak kabul edilen *Şâh-nâme*, Firdevsî (ö. 1020?) tarafından nazmedilmiş bir destandır. Eser, İran mitolojisinde ilk insan olarak kabul edilen Keyûmers'in yaratılışından, İran'da Arapların hâkim olduğu döneme kadar geçen süreci, destanlar ve gerçek tarih bilgileri ışığında anlatır. Pîşdâdîler, Keyânîler ve Sâsânîler dönemine ait destanî olayların işlendiği *Şâh-nâme*'de Cemşîd, Dahhâk, Gâve, Ferîdun, Zaloğlu Rüstem, Efrâsiyâb (Alp Er Tonga), Keykâvus, Keyhusrev, İsfendiyâr, Dârâ, İskender gibi kahramanlar yer alır. Mesnevî nazım şekliyle, “feûlün feûlün feûlün feûl” vezniyle yazılan eserin beyit sayısı, Firdevsî'nin kendi ifadesine göre 60.000 olsa da, eldeki yazmalara göre 48.000 ile 52.000 arasında değişmektedir.⁹⁵

Çeşme-i Hayât müellifi, Firdevsî'den “Acem şâ'irlerinin güzîdelerindendir” diye bahseder ve “*Şâh-nâme* dirler bir kitâbı vardır. Altmış altı biñ beyit içinde mündericdür. Sultân Maḥmūd-ı Gaznevî *Şâh-nâme*'nüñ her bir beytine bir mişkâl

⁹⁵ Firdevsî, *Şâhnâme II*, çev. Nimet Yıldırım (İstanbul: Kabalcı, 2016), 20-42; Mehmet Kanar, “Şâhnâme”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 38 (İstanbul: TDV, 2010), 289; Mehmet Kanar, “Firdevsî”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 13 (İstanbul: TDV, 1996), 125.

altun ve bir mişkāl gümüş virmişdür” (yk. 34a-34b) diyerek eserden ve eserin yazılış serüveninden bahsetmeye başlar. Müellif, *Şāh-nāme*’yi şöyle tavsif eder:

Ġāyet güzel kitābdur ve hem tevārīḥ daḥı düşmişdür, zīrā ekseri selefde olan pādīšāhlar zīkr olunmışdur ve zīr-dest-i Ġrān u Tūrān pehlevānlar ki birbiriyle ceng eylemişlerdür, ammā ehl-i naẓar olanlara *Şāh-nāme* ma’nāda hep naşīḥatdür pādīšāhlara mütē‘allık ve cenge muvāfık ve ḥüsn-i mu‘āşerete münāsib (yk. 40b). Firdevsī otuz yıl kendüye ḥord u ḥ‘ābı ḥarām idüp *Şāh-nāme*’ye çalışmışdur ve cemī‘-i ‘Acem kâleb-i bī-rūḥ gibi iken *Şāh-nāme* anlara rūḥ-ı revān bağışlamışdur (yk. 38a-38b).

Çeşme-i Hayât’ın da en uzun hikâyesi olan bu bölümde Gazneli Sultan Mahmûd’un (salt. 998-1030) *Şāh-nāme*’nin telifi için taahhüt ettiği “altmış altı bin miskal” altın yerine, veziri Hasan-ı Meymendî ve nedimi Hâs Ayâz’ın sözüne uyarak bu ücreti gümüş olarak vermesi, bunun üzerine Firdevsî’nin de Sultan Mahmûd’a bir hiciv yazarak ortadan kaybolması ve Tus şehrine kaçışı anlatılır (yk. 34b-40b).

Müellif, Firdevsî’ye atfedilen bu hicv-nâmeden dört beyit alıntılararak padişahlara ve beylere, şairlerin “söz kılıcı”ndan sakınmalarını tavsiye eder; zira padişahlar ve beyler ölürler, şairlerin eserleri (hicivleri) ise kalıcıdır:

Hikâyet iderler ki Sultān Maḥmûd bu derdden çok yaşamadı, tīz günlerde vefāt eyledi; ammā Firdevsī’nüñ hicvi vefāt eylemedi, el-ān okunmak üzeredür ve bundan rûz-ı kıyāmete varıncana dek okunsa gerekdür. Sultān Maḥmûd’ıla Firdevsī’nüñ mā-beyninde olan mā-cerā tafşīle muḥtācdur ve bu deñlü de yazduğumdan murādum budur ki eger pādīšāhlar ve eger begler şā‘irlerüñ tīg-i zebānından ḥavf itmek gerekdür. Çok vāḳi‘ olmuşdur ki bir şā‘ir bir kimseyi hicv idüp eylenmemişdür hemān ‘aynı vāḳi‘ olmuşdur (yk. 39a-39b).

Firdevsî'den bahsedilen ve *Şâh-nâme*'nin yazılış safahatının anlatıldığı bu sayfaların sonunda müellif, *Şâh-nâme*'den şu nasihati naklederek konuyu bitirir:

Şâh-nâme şâhibi buyurmışlardur ki: Bu dünyâda dört kimseden hâzer üzere olmak
gerekdür, zîrâ meşhûrdur ki: Üzüm üzüme göre kararur. Kıt'a:

Dört kimseyle hâfâdur bu cihânda peyvend
Gel berü diñle ki bir bir ideyüm saña beyân
Birisi oldı hasûd u birisi de zâlim
Birisi merd-i vefâsuz biri dağı nâ-dân (yk. 40b-41a).

1.2.5.5 Tefsîr-i Kebîr (Fahreddîn er-Râzî)

Çağının en büyük âlim ve düşünürlerinden biri kabul edilen Fahreddîn er-Râzî (ö. 1210) “kelâm, fıkıh usulü, tefsir, Arap dili, felsefe, mantık, astronomi, tıp, matematik gibi çağının hemen bütün ilimlerini öğrenip bu alanlarda eserler vermiş çok yönlü bir âlimdir.”⁹⁶

Râzî'nin hayatının son yıllarında tamamladığı eserinin asıl adı *Mefâtîhu'l-Gayb* olmakla birlikte daha çok *Tefsîrü'l-Kebîr* ve *Tefsîrü'r-Râzî* adlarıyla tanınmıştır. Tefsirdeki metoduyla kendinden sonra gelen neredeyse bütün müfessirleri etkileyen Râzî, “Kur'ân'ı tefsir ederken döneminde mevcut bütün ilimlerden faydalanıp ilmî tefsir hareketine öncülük yapmıştır.”⁹⁷

Çeşme-i Hayât'ta müellif, *Tefsîr-i Kebîr*'den yapacağı alıntıya “‘Ulemâ'-i mütebahhîrînden rahmetu'llâhi te'âlâ 'aleyh birisi *Tefsîr-i Kebîr*'den nakl eylemişdür ki” (yk 108a) diyerek başlamış ve Halil b. Ahmed'e (ö. 791) nispet edilen bir sözü Arapça olarak iktibas etmiştir:

⁹⁶ Yusuf Şevki Yavuz, “Fahreddin er-Râzî”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 12 (İstanbul: TDV, 1995), 89.

⁹⁷ *a.g.e.*, 90.

الرجال اربعة: رجل يدري و يدري انه يدري فهو عالم فاتبعوه، و رجل يدري ولا يدري انه يدري فهو نايم
فايقظوه، و رجل لا يدري و يدري انه لا يدري فهو مسترشد فارشدوه، و رجل لا يدري ولا يدري انه لا
يدري فهو شيطان فاجتنبوه⁹⁸

Alıntılacağı ibareleri genelde kıt'alarla tercüme eden müellif, bu alıntıyı mensur olarak şöyle tercüme etmiştir:

İnsân dört kısımdur. Birisi ol ki bilür ve bilür ki bilür, ol kimesne ‘âlimdür, aña tâbî‘ oluñ. Ve birisi bilür ve bilmez ki bilür, ol kimesne uyğudadır, anı uyanduruñ. Ve birisi bilmez ve bilür ki bilmez, ol kimesne irşâda muhtâcdur, anı irşâd eyleñ. Ve birisi ol ki bilmez ve bilmez ki bilmez, ol kimse şeytândur, andan ictinâb eyleñ (yk. 108b).

Sonrasında da bu sözle benzerlik taşıyan ve İbn Yemîn'e (ö. 1368) ait, "Nazm" şeklinde yazılmış bir şiiri, "Kıt'a Nazm" başlığıyla şöyle kaydetmiştir:

آنکس که بداند و بداند که بداند
اسب طرب از کنبد گردون بجهاند
وآنکس که بداند و نداند که بداند
هم لاشه خر خویش بمنزل برساند
وآنکس که نداند و بداند که نداند
خود را همه جا از سخن بد برهاند
وآنکس که نداند و نداند که نداند
در جهل مرکب ابد الدهر بماند⁹⁹

⁹⁸ Fahreddîn er-Râzî, *et-Tefsîrû'l-Kebîr: Mefâtihü'l-Gayb*, c. 2 (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-Arabî, 1934), 185.

⁹⁹ [Bilen ve bildiğinin farkında olan insan, mutluluk atını gök kubbeden aşırır. / Bilen, fakat bildiğinin farkında olmayan insan, yine de ihtiyar eşeğini menzile ulaştırır. / Bilgi sahibi olmayan ve bu bilgisizliğini bilen insan, kötü/yanlış söz söylemekten her yerde kendini kurtarır. / Bilmeyen ve bu bilgisizliğinin farkında da olmayan insan, ebediyen cehl-i mürekkebe (katmerli cahil) kalmaya mahkûmdur.] İbn Yemîn, *Dîvân-ı Kıtâ'ât ve Rubâiyyât-ı İbn Yemîn*, haz. Saîd Nefîsî (Tahran: Kitabfuruşî-i Müzevvic, 1939), 51.

1.2.5.6 Fusûsü'l-Hikem (Muhyiddîn İbnü'l-Arabî)

Tasavvuf ve İslâm düşünce tarihinde büyük etkileri bulunan sûfî müellif Muhyiddîn İbnü'l-Arabî (ö. 1240) tarafından telif edilen eserin tam adı *Fusûsü'l-Hikem ve Husûsü'l-Kilem*'dir. 1240'ta İbnü'l-Arabî'nin Şam'da bulunduğu sırada telif edilen eser, tasavvuf düşüncesinin temel kitaplarından biri kabul edildiği gibi, müellifinin de bütün fikirlerinin özeti sayılan temel eseridir. Eser, Hz. Âdem'den başlanarak Hz. Muhammed'e kadar yirmi yedi peygamberin adlarını taşıyan ve bu peygamberlerin hikmetlerinin konu edildiği yirmi yedi bölümden oluşur. Hikmetin asıl kaynağının “nebevî” olduğu bildirilen eserde zâtiyyet, ulûhiyyet, rubûbiyyet, insân-ı kâmil, hakikat-i Muhammediyye, hakikat, vahiy, akıl, ruh, nefis, nübüvvet, velâyet, ilim, ibadet, kıyamet vb. konular ele alınır.¹⁰⁰

Çeşme-i Hayât'ta İbnü'l-Arabî, “cemîc-i evliyâ'u'llâhuñ ittifâkı bunuñ üzerinedür ki e'imme-i isnâ 'aşere'den soñra andan ulu kimesne evliyâ'u'llâh arasında vücûda gelmemiş ola. Hattâ cemîc-i velâyetde Şeyh-i Ekber dimekle meşhûrdur” sözleriyle takdim edilir ve *Fusûsü'l-Hikem*'den şu sözlerle bahsedilir: “Ve mü'ellefâtı ki *Fusûs* ismiyle müsemmâdur, erbâb-ı zâhirden ba'zı kimesneler mü'tâla'asına kâdir olmayup Şeyh'üñ kimi ilhâdına ve kimisi rafzına zâhib olmuşlar; ammâ maḥẓ-ı ḥaṭâdur.”

Bu sözlerin ardından Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin ululuğuna dair bir kıssa aktarılır ve İbnü'l-Arabî'den “Ḥazret-i Ḥaḳḳ'a vâşıl” olmak için “neyle 'amel eylemek” gerektiğine dair bir nasihat nakledilir:

Allâhu te'âlâ ḥazretleri Qur'ân-ı 'Aẓîm'de çok nesne emr eylemişdür, cümlesine insân-ı za'îf ri'âyet idemez ve [dördine] ri'âyet eyleye, cümlesine ri'âyet eylemiş gibi olur. Kıṭ'a:

¹⁰⁰ Mahmut Erol Kılıç, “Fusûsü'l-Hikem”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 13 (İstanbul: TDV, 1996), 230-231.

Birisi farz-ı Hudā kim didiler aña şalāt
Birisi daḥı rızā³-i peder ü māderdür
Birisi sünnet-i Aḥmed ki bize lāzımdur
Biri de ḥalka luṭuf kim iden anı erdür (yk. 84a).

1.2.5.7 Mesnevî (Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî)

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin (ö. 1273) meşhur eseri *Mesnevî*, altı defter (cilt) ve yaklaşık 25.700 beyitten meydana gelen mesnevî nazım biçimiyle yazılmış Farsça bir eserdir. Aruzun remel bahriyle (fâilâtün fâilâtün fâilün) Hüsâmeddîn Çelebi'ye irticâlen yazdırılmıştır. “Dinin usulünün usulünün usulüdür” şeklinde takdim edilen, “hakikati elde etme aslının bilgisi”ni konu edinen *Mesnevî*'de “bu bilgiye (keşfî bilgi) ulaşma yolları olan ameller (şer'î ilimler) ve hâllere dair bilgiler de (sülûk ilmi) hakikat bilgisi (ilm-i ilâhî) bağlamında ele alınmıştır.”¹⁰¹ Telifinden günümüze şöhreti devam eden eser, pek çok dile çevrilmiş, Türkçede de defalarca tercüme ve şerh edilmiştir, Türk edebiyatını derinden etkilemiştir.

Çeşme-i Hayât'ta *Mesnevî*'den yapılan alıntı şöyledir:

Ḥazret-i Mevlânâ³-i Rûmî *Mesnevî*'de buyurmuşdur ki: Ḥazret-i Bārî te'âlâya takarrüb dört nesneyle müyesserdür ve her kim bunlarsuz Ḥaḳḳ'a vâşıl oluram dir ise yabanda kalur. Kıt'a:

Dörtür kurb-ı Ḥaḳḳ'a bâ'is ola
Dördi de âdeme sa'âdetdür
Biri şabr u biri kanâ'at imiş
Biri ḥilm ü biri seḥâvetdür (yk. 23b).

Eserde Mevlânâ'dan nakledilen ve Şems-i Tebrîzî'ye atfedilen bir alıntı da şöyledir (yk. 18a-18b):

¹⁰¹ Semih Ceyhan, “Mesnevî”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 29 (İstanbul: TDV, 2004), 325-327.

Şems-i Tebrîzî'den kuddise sırruhu'l-‘azîz Hâzret-i Mevlânâ-i Rûmî böyle nakl eylemişdür ki: Bir gün su’âl eyledüm ki: Tâlib-i vaşl-ı Hudâ ve mâ’îl-i liķā-i zü’l-‘aţâ olana çâre nedür ve neyle vuşûl bulmak olur? Buyurdılar ki: ¹⁰² چاره او چاراست

صمت و جوع و سهر و ذکر خدای متعال

نا تمامان جهان را بکند کار تمام

هر که این چار ندارد بخدا راهش نیست

گر همه آتش سوزان بود او ماند خام¹⁰³

Çeşme-i Hayât’ta Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’den başka bir anekdot da, Sultan Veled’e (ö. 1312) atfedilerek şöyle anılmaktadır:

Sultân Veled hâzretlerinden rivâyet iderler ki: Bir gün pederüm ki Hâzret-i Mevlânâ’dur, su’âl eyledüm ki: Evliyâ’u’llâh neyle kaç-ı menâzil iderler ve menzil-i aşlîye neyle vâşıl olurlar? Cevâb virdiler ki: Dört nesneyle. Kıt’a:

Birisi giçeler bîdâr olmak

Birisi rûz u şeb itmek ‘ibâdet

Biri oldı cihân halkından ‘uzlet

Birisi dağı yıllarca riyâzet (yk. 104b-105a)

1.2.5.8 Bûstân (Şeyh Sa’dî-i Şîrâzî)

Şeyh Sa’dî-i Şîrâzî (ö. 1292) tarafından 1257 yılında nazmedilen eser, 5000 civarında beyit ihtiva eden bir mesnevîdir. Bir mukaddime ve “Adalet”, “İhsan”, “Aşk”, “Tevazu”, “Rızâ”, “Kanaat”, “Terbiye”, “Şükür”, “Tövbe”, “Münâcât ve Hatm-i Kitâb” başlıklarıyla on bâb hâlinde tertip edilmiştir. Eserin ilk Türkçe çevirisi, 1354 yılında *Ferheng-nâme-i Sa’dî* adıyla Hoca Mes’ûd tarafından yapılan çeviridir.

¹⁰² “Onun çaresi dördtür.”

¹⁰³ “Sükût, açlık, uykusuzluk ve yüce Allah’ı zikretmek, bu cihanın noksanlarını tamam eyler. Bu dört şeye sahip olmayan kimse, Allah’a (ulaşmaya) yol bulamaz; her şey yakıcı ateş bile olsa, o kimse yine de çiğ kalır.”

Ayrıca eser, Sürûrî (ö. 1562), Şem'î (ö. 1591), Sûdî (ö. 1596-97) ve Hevâyî Mustafa Efendi (ö. 1608) tarafından Türkçe şerh edilmiştir.¹⁰⁴

Çeşme-i Hayât'ta müellif, *Bûstân*'dan yaptığı alıntıya “Şeyh Sa'dî hazretleri *Bûstân*'ında böyle hikâyet eylemişdür ki” sözleriyle kaynağını açıklayarak başlar. Buradaki alıntı, tam bir çeviri şeklinde değil, daha çok genişleterek yapılan bir aktarım özelliğindedir. Bu hikâyeye göre Hz. Peygamber, Benî Tay kabilesine sefer düzenleyip onları mağlup etmiş ve esir alınanların öldürülmesi emretmiştir. Esirler arasında, cömertliğiyle nam salmış Hâtim-i Tâî'nin neslinden bir kadın da bulunmaktadır. Kadın, kendini tanıtır ve Hz. Peygamber de kadının ricası üzerine Hâtim-i Tâî'nin hürmeti için esirleri serbest bırakır.

Bûstân'ın “İhsân” başlıklı ikinci babında yer alan hikâyeye *Çeşme-i Hayât*'taki alıntı buraya kadar neredeyse aynıdır.¹⁰⁵ Fakat *Çeşme-i Hayât*'ta –muhtemelen başka yazılı ya da sözlü kaynaklardan istifade edilerek– hikâye biraz daha genişletilmiştir. *Çeşme-i Hayât*'ta Hâtim-i Tâî'de görülen “cennet ehline mahsus” hasletler, Hâtim-i Tâî'nin neslinden olan kadının Hz. Peygamber'le evlenmesi, Hz. Aişe'nin bu kadınla konuşması ve ona dedesiyle alâkalı bazı sorular sorması gibi özellikler, *Bûstân*'la farklılaşan yerlerdir.

1.2.5.9 Muhammediyye (Yazıcıoğlu Mehmed)

On beşinci yüzyıl mutasavvıf-şairlerinden ve Hacı Bayram-ı Velî'nin halifelerinden Yazıcıoğlu Mehmed (ö. 1451) tarafından nazmedilen *Muhammediyye*, 9000 beyit civarında, “mevlid” özellikleri de taşıyan “dinî-dâsitânî” bir eserdir.¹⁰⁶ Eser üç bölümden oluşur: Birinci bölüm yaratılış, ikinci bölüm Hz. Peygamber'in hayatı,

¹⁰⁴ Adnan Karaismailoğlu, “Bostan”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 6 (İstanbul: TDV, 1992), 307; Sa'dî-i Şîrazî, *Bostan ve Gülistan*, çev. Kilisli Rıfat Bilge (İstanbul: Meral, 1980), XXX.

¹⁰⁵ Sa'dî-i Şîrazî, *Bostan ve Gülistan*, 117-118.

¹⁰⁶ Yazıcıoğlu Mehmed, *Muhammediye*, haz. Âmil Çelebioğlu (İstanbul: Dergâh, 2018), 88, 94.

üçüncü bölüm de kıyamet alâmetleri ve ahiret hayatına ayrılmıştır. Eserin İstanbul kütüphanelerinde 58 nüshası bulunması ve eski harflerle 13 kez basılması, *Muhammediyye*'nin ne kadar ilgi gördüğünün bir göstergesidir.¹⁰⁷

Çeşme-i Hayât'ta, on birinci imam Hasanü'l-Askerî'nin oğlu Muhammed Mehdî'den bahsedildiği kısımda *Muhammediyye*'ye şu ifadelerle atıf yapılmıştır:

Ehl-i sünnet ve'l-cemâ'atüñ ittifâkı bunuñ üzerinedür ki Mehdî henüz vücûda gelmemiş ola, diyâr-ı Mağrib'den zühûr eyleye, evlâd-ı Resûl şalla'llâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellemden ola, babasınıñ adı 'Abdullâh kendülerinüñ adı Muḥammed ola, ammâ halkı irşâd itmege başladuḡlayın Mehdî şıfâtıyla şıfatlayalar ve *Muḥammediyye* şâhibinüñ daḡı baḡşı bunuñ üzerinedür (yk. 69b-70a).

Muhammediyye'de Mehdî'nin adının Muhammed, babasının adının Abdullah olduğuna dair bir bilgi yoktur. Diğer bilgiler *Çeşme-i Hayât*'taki ifadelerle uyumludur. *Muhammediyye*'deki ilgili beyitler şöyledir:

Bilenler bunda böyle dedi akvâl
Kim önden Mehdî çıkar sonra Deccâl (4008)

Dahi Mehdî cihâna gelmemiştir
Revâfiz gerçi kim doğdu demiştir (4009)

Velî derler ki magribden olısar
Kimi derler Buhârâ'dan geliser (4810)

Kureyş'den ola bu cümle halîfe
Ayıttı sonra ne olur vazîfe (4814)

Kalanı kimi geldi kim geliser
On ikinci velî Mehdî olısar (4819)

Cihânı toldırısar adl ile son
Nitekim dolmuş idi zulm ile ön (4820)

¹⁰⁷ a.g.e., 60-77.

Yedi yıl yer yüzünde hükm idiser

Sonucu ol da dünyâdan gidiser (4821)¹⁰⁸

1.2.5.10 Timur-nâme (Molla Hâtîfî)

Mevlânâ Abdullah Hâtîfî, 1419'da Herat'ın Câm bölgesinde dünyaya gelmiştir. Abdurrahmân-ı Câmî'nin (ö. 1492) kız kardeşinin oğludur. Gençliğinde dayısı Câmî'nin derslerine katılmış, Alî Şîr Nevâyî'nin (ö. 1501) himayesinde bulunmuştur. Mutasavvîf-şair Hâtîfî, daha sonra bir tekke kurarak münzevi bir hayat yaşamayı tercih etmiştir.

Hâtîfî'nin *Dîvân*'ının yanında *Leylâ vü Mecnûn*, *Heft Manzar*, *Şîrîn ü Hüsrev*, *Timur-nâme* ve *İsmâ'îl-nâme*'den oluşan Hamse'si vardır. 1521'de vefat etmiş ve kendi tekkesine defnedilmiştir.

Timur-nâme, Timur'un (salt. 1370-1405) hayatını ve savaşlarını anlatan 4500 beyitlik bir mesnevîdir. Nizâmî'nin *İskender-nâme*'si örnek alınarak yazılan eser, Timur devrine ait önemli kaynaklardan faydalanılarak telif edilmiştir.¹⁰⁹

Çeşme-i Hayât'ta *Timur-nâme*'den alıntılanan nasihatten önce eser kısaca değerlendirilmiştir. *Timur-nâme*'ye İran'da "küçük Şâh-nâme" dendiği belirtilmiş ve Hâtîfî'nin, Timur'la Yıldırım Bâyezîd'in (salt. 1389-1403) savaşını, diğer İranlı tarihçilerinin aksine taassuba kaçmadan hakikat üzere yazdığı vurgulanmıştır. Ardından Hâtîfî'den nakledilen nasihat bir kıt'ayla verilmiştir:

Mollâ Hâtîfî'den nakl iderler ki: *Timur-nâme*'sinde dört kimseyle yâr olmamak gerekdür diyü ziyâde diğket itmişlerdür. Ammâ *Timur-nâme* böyle kitâbdur ki 'Acem şâ'irleri aña küçük *Şâh-nâme* diyü ad virmişlerdür. Ve Hâtîfî kendüsi Mollâ Câmî hazretlerinin hemşîre-zâdesidür. Hüseyin-i Baykara zamânında melikü's-şu'arâ olmışdur bir niçe zamân.

¹⁰⁸ a.g.e., 543.

¹⁰⁹ Mürsel Öztürk, "Hâtîfî", *İslâm Ansiklopedisi*, c. 16 (İstanbul: TDV, 1997), 468; Abdullah Hatifi, *Timurnama*, (Madras: University of Madras, 1958), VI-VIII.

Ve *Timur-nāme*'nün maẓmūnı budur ki Timurlenk ẓuhūr idüp ne ƙadar pādişāh esīr idüp ne deñlü memleket fetḥ eylemişdür, cümleden birisi budur ki Yıldırım Bāyezīd Hān'la itdügi cengi ḥaƙ üzere yazmışdur, zīrā 'Acem müverriḥleri ta'aşşubla çok mübālağa itmişlerdür bu ḥuşūşda. Ve ol dört kimseyle ki yār olmamak gerekdür ol kimesne bunlardur. Ƙıṭ'a:

Çār-kes çünki dilā nekbete bā'ışdür pes

Dünyede 'āƙıl olan olmaz i[m]iş anlara yār

Anlaruñ biri baḥīl ü birisi de kāzib

Birisi merd-i اهل سري biri daḥı 'ayyār (yk. 41b-42a).

1.2.5.11 Hadīkatü's-Sü'edâ (Fuzûlî)

Hız. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesini konu alan *Hadīkatü's-Sü'edâ*, Fuzûlî'nin (ö. 1556) en hacimli eseridir. Eser, İranlı mutasavvıf-şair Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'nin (ö. 1504-05) *Ravzatü's-Şühedâ* adlı kitabı örnek alınarak telif edilmiştir. Eser mensur olmakla birlikte içinde 1152 beyit tutan Türkçe, Arapça ve Farsça manzumeler mevcuttur. Bir mukaddime, on bâb ve bir hâtimedden oluşan eser, “maktel-i Hüseyin” veya kısaca “maktel” adı verilen türün Türk edebiyatındaki en başarılı örneğidir.¹¹⁰ *Çeşme-i Hayât*'ta, *Hadīkatü's-Sü'edâ*dan aktarılan kısım şöyledir:

Fuzûlî-i Bağdādî *Hadīkatü's-Sü'adâ*da esahḥ-ı rivāyetile rivāyet eylemişdür ki: Nev'-i benî âdemde girye itmek dört kimseye maḥşūşdur ve ol dört kimse şol mertebe girye itmişlerdür ki anlardan gayrı dār-ı dünyâda ne ƙadar 'aşık-ı hecr-dīde ve ğarīb-i elem-keşīdeler vardur ki şubḥ u şām anlara ƙan ağlamak resmdür, muƙābele eyleseler yaluñuz birisinin eşk-i ḥünin[in]e ber-ā-ber olmaya. Ƙıṭ'a:

Birisi Ḥazret-i Yūsuf elemiyle Ya'ƙūb

Biri sevdâ-yı bihiştile müdāmî Âdem

¹¹⁰ Şeyma Güngör, “Hadīkatü's-Suadâ”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 15 (İstanbul: TDV, 1997), 20-21.

Birisi Hâzret-i Zehrâ babasından şöñra

Biri de Kerb-i Belâ günü o şâh-ı ekrem (yk. 24b-25a).

Çeşme-i Hayât'ta, insanoğlu arasında en çok ağlamak “dört kimseye” mahsustur denilmekte ve Hz. Yakûb, Hz. Âdem, Hz. Fâtıma ve İmâm Zeynelâbidîn (*şâh-ı ekrem*) zikredilmektedir. *Hadîka*'da ise ağlayanların sayısı, Hz. Yûsuf'un da eklenmesiyle “beş” olarak geçmektedir:

İmâm-ı Ca'fer-i Şâdık'dan nakldür ki: “İfrât-ı girye biş kimesnede münhaşırdur; biri Âdem ki bihişt firâkından nâlândı ve biri Ya'kûb ki Yûsuf hecrinden giryândı ve biri Yûsuf ki Ya'kûb yâdıyla perîşândı ve biri Fâtıma-i Zehrâ ki Hâzret-i Resûlün âteş-i firâkından büryândı ve biri 'Aliyy-i Zeynelâbidîn ki kırk yıl vâkı'a-i Kerbelâdan şöñra lâ-yenkaî^c sirişk-efşândı.”¹¹¹

Müellif, eserini “dört” rakamı üzerine kurguladığı için (ve belki de kıt'asının ilk mısraında Hz. Yûsuf'un adını zikrettiğinden) böyle bir tasarrufta bulunmuş olmalıdır.

*

Bu eserlerin dışında müellif, yeri geldikçe Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî (ö. 1292), Hâfız-ı Şîrâzî (ö. 1390?), Seyyid Nesîmî (ö. 1417?), Şâh Ni'metullâh-ı Velî (ö. 1431), Dede Ömer Rûşenî (ö. 1487) gibi başka şairlerin eserlerinden de bazı şiir alıntıları yapmıştır.¹¹²

¹¹¹ Fuzulî, *Hadîkatü's-Sü'edâ*, haz. Şeyma Güngör (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1987), 165.

¹¹² Bu alıntılar için bkz. “1.3.1.6 Alıntılanan Nazım Şekilleri”.

1.3 Şekil Özellikleri

1.3.1 Nazım Şekilleri

Çeşme-i Hayât'ın manzum-mensur karışık telif edilen bir eser olduğu göz önünde bulundurulduğunda kıt'alar, eserin önemli bir bölümünü teşkil eder. Kıt'alar, eserin neredeyse tamamında iki beyitli (dört mısralık) kıt'a olmakla birlikte, çok az yerde üç ya da dört beyitlik "kıt'a-i kebîre" olarak da karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca eserde, hikâyelerin içinde az da olsa alıntı beyitler, alıntı beyitlerle oluşturulmuş kıt'alar ve başka nazım şekilleri de bulunmaktadır. Bu kısımda bu nazım şekillerinin özellikleri verilecektir.

1.3.1.1 Kıt'alar

Sözlük anlamı "parça" olan kıt'a, bir edebiyat terimi olarak iki ya da daha çok beyitten (9-10 beyit olabilir) meydana gelen nazım şeklinin adıdır. Kafiyeleşmesi "xb xb" şeklindedir. Kıt'ada mahlas zikredilmez, bu yönüyle matla' ve mahlas beyti olmayan gazele benzer; fakat gazelle arasında şekil ve konu açısından farklılıklar vardır. İki beyitli kıt'a yazılabildiği hâlde bu kadar kısa gazel yoktur. Ayrıca, gazelde konu genelde aşk ve sevgili olduğu halde kıt'ada daha çok felsefî, tasavvufî mevzular ile övgü, yergi ya da bir olayın tarihi gibi konular işlenir.¹¹³

Türk edebiyatında daha çok iki beyitli kıt'alar kullanılmıştır. Dört mısralık kıt'alar bu yönüyle "Rubâî" ve "Nazm" ile karıştırılmıştır. Nazm ile rubâînin kıt'adan farkı, her ikisinin de ilk beyitlerinin kafiyeyle olmasıdır. Ayrıca rubâî, kendine has aruz kalıplarıyla yazılır. Kıt'anın bu ikisinden ayrıldığı temel nokta, ilk beytinin kafiyeyle olmamasıdır.¹¹⁴

¹¹³ Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı: Nazım Şekilleri ve Aruz* (İstanbul: Dergâh, 2012), 53-54.

¹¹⁴ a.g.e., 54.

Çeşme-i Hayât'taki kıt'alar, nasihatın içeriğinin verildiği kısımlardır. Bütün nasihatler dört aşamalı/dört sayısıyla (müellifin ifadesiyle “dörder dörder”) verildiği için kıt'aların genelinde, “biri, biri” şeklinde her mısrada bir özellik zikredilmektedir.

Her satırda nasihatın bir ögesi verilen kıt'aya örnek olarak eserde İbrâhîm-i Edhem'den nakledilen öğüt (yk. 57a) verilebilir. Bu nasihatte mensur kısım, “İnsanın ululuğuna dört nesne delalet eder” şeklinde bitirilip aşağıdaki kıt'ayla devam edilmiştir:

Birisi anlaruñ perhîzdür ey dil
Biri öz 'ilmini dutmağ mükerrem
Birisi dağı eylerle oturmak
Biri de şehirleri bilmek mu'azzam (yk. 57a)

Bunun yanında, ilk beyitte dört nasihat unsurunun verildiği, ikinci beyitte de bu unsurlarla ilgili açıklamaların olduğu örnekler de vardır. Hz. Lokmân'dan rivayetle “ömrün uzun olmasını sağlayan” dört sebep kıt'ada şöyle zikredilir:

Birisi kıllet-i ekl ü birisi kıllet-i h'âb
Birisi şamt-ı müdâm ü biri de kıllet-i kâr
Görmesin dileriseñ 'ömr-i şerîfüñ noğşân
Bunları işlemeden olma tamâmî zinhâr (yk. 22b)

Çeşme-i Hayât'ta 101 kıt'a bulunmaktadır. Bunların 4'ü kıt'a-i kebîredir. Geriye kalan 97 kıt'a dört mısralıktır. Bütün kıt'aların kafiyeleşmesi, kıt'a kafiyeleşmesine uygun olarak “xb xb” şeklindedir.

Bütün kıt'alar aynı vezinle yazılmamış, birbirinden farklı vezinler kullanılmıştır. Kıt'alarda kullanılan vezinlerin hangileri olduğu ve sayıları, aşağıda bir liste hâlinde gösterilecektir.

Kıt'alarda görülen bazı vezin hataları, muhtemelen kıt'aların sanat göstermekten ziyade “nasihati taşıma” görevi üstlenmesinden kaynaklanıyor olmalıdır. Nesir kısmındaki özenli, edebî üslûbun kıt'alarda tam anlamıyla devam ettirilmemesi bu şekilde açıklanabilir.

1.3.1.2 Kıt'a-i Kebîreler

İki beyitten (dört mısradan) daha uzun kıt'alara “Kıt'a-i Kebîre” denir.¹¹⁵ Dört mısralık kıt'adan tek farkı budur. Konu, kafiyeleşme şekli vs. açısından herhangi bir farklılık göstermez.

Çeşme-i Hayât'ın 101 kıt'asından 4'ü kıt'a-i kebîredir. Kıt'a-i kebîrelerin ikisi 8 mısralık, ikisi 6 mısralıktır.

Kıt'a-i kebîreler, genellikle birden çok kişinin anlatıldığı kısımlarda ya da nasihat unsurunun tafsile ihtiyaç duyduğu yerlerde kullanılmıştır. Buna örnek olarak dört mezhep imamının anlatıldığı kısım verilebilir. Dört imamın adlarının sayıldığı kıt'a, 8 mısralık kıt'a-i kebîredir:

Şâhib-i mezheb cihân içinde ancak dördür
Kim Muhammed dînine anlar virüpdür takvîyet
Biri oldu Bû Hanîfe kim nazîri yok durur
Biriside Şâfi'î'dür ehl-i lutf u merhamet
Biri Mâlik oldu anların birisi Hanbelî
Kim nihâyetsüz durur bunlarda kadr ü menzilet
Hâtem-i 'ilm ü kemâli aluban bunlar ele
Her birisi bir tîrîkîle idüpdür ma' delet (yk. 30a-30b).

Yine bu kıt'a-i kebîrenin devamında, dört imamın yüzüklerine yazdırdıkları ve “mucebince amel ettikleri” dört sözden bahsedilir. Bu sözlerin yer aldığı kıt'a da kıt'a-i kebîredir:

¹¹⁵ İpekten, *a.g.e.*, 54.

“Söyleriseñ hayr söyle söylemezsen sākit ol”
Bū Ḥanīfe ḥāteminde böyle yazmışlar dilā
Şāfi’ī’nün “rāḥat isterseñ ḵanā‘at eylegil
Genc durur zīrā ḵanā‘at kim aña yokdur fenā”
Mālīkī’nün “ġālibiyyet isteyen şabr eylesün
İrerise cānib-i a‘dādan aña bir belā”
Ḥanbelī’nün ḥāteminde “nādim olursın eger
İderiseñ kendü re’yüñle bir işe ibtidā” (yk. 30b-31a).

1.3.1.3 Mülemmâ Kıt’alar

Çeşme-i Hayat’taki 2 kıt’a Farsça-Türkçe “mülemmâ” hâlinde yazılmıştır. Bu mülemmâlarda ilk beyit Farsça, devamındaki Türkçe beyit de o ibarelerin tercümesi şeklindedir. Yani şair bu kıt’alarda, ilk beyti ikinci beyitle tercüme etmiş ve bir kıt’a oluşturmuştur:

سوز خسرو باید و الفاظ حافظ در سخن
نازکیهای حسن و انکه خیالات کمال
Husrev’üñdür sūz gerçi Ḥāfız’uñdur lafz-ı hoş
Dihlevī’nüñdür nezāket hem Kemāl’üñdür ḥayāl (yk. 15a).

...

هیچ راحت ندید کس بی رنج
هیچ شادی ندید کس بی غم
Görmedi kimse rāḥatı bī-renc
Görmedi kimse şādīyi bī-ġam (yk. 43b).

1.3.1.4 Arapça ve Farsça Kıt’alar

Çeşme-i Hayat’ta mülemmâlar dışında tamamı Farsça ve tamamı Arapça olan birer kıt’a mevcuttur.

Metinde verilen Arapça kıt’anın hemen peşinden, bu kıt’anın çevirisi, Türkçe bir kıt’ayla yapılmıştır:

الدهر ذو عجب فانظر عجائبيها
العبد فى نعم والحر محروم
لا تعجبن آخر ما ذاك من عجب
الكلب فى صحة والليث محموم

Bu dehr bir ‘acebdür çirkince važ’ı çokdur
Maḥrûm ḥürr-i dāyim ni‘metdedür kûl olan
Eyle ta‘accüb idüñ kim yiridür be-ğāyet
Şıḥhatde kelb niçün ısıtmalıdur aslan (yk. 42b).

Müellifin, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’den nakille, Şems-i Tebrîzî’ye atfettiği Farsça kıt’anın ise tercümesi yapılmamış, sadece özgün hâli verilmiştir (yk. 18b):

صمت و جوع و سهر و ذکر خدای متعال
نا تمامان جهان را بکند کار تمام
هر که این چار ندارد بخدا راهش نیست
گر همه آتش سوزان بود او ماند خام¹¹⁶

1.3.1.5 Kıt’alaştırılan Nazım Şekilleri

Müellif, Hallâc-ı Mansûr’un “ene’l-Hak” sözünü değerlendirdiği kısımda (yk 75b-76b) Nesîmî’nin “*İy meni nâ-ḥaḳ diyenler ḳandedür bes yaradan / Gel getür işbâtın it kimdür bu şey’ni yaradan*”¹¹⁷ matla’lı gazelinden aldığı iki beyti, “kıt’a” başlığıyla verir. Gazelin 2. ve 3. beyti olan bu iki beyit, *Dîvân*’ın tenkitli neşrinde şöyle geçmektedir:

Yıl ü şu toprağ u oddan böyle şüret bağlayan
Böyle dükkânı düzen kendü çıḥar mı aradan

¹¹⁶ “Sükût, açlık, uykusuzluk ve yüce Allah’ı zikretmek, bu cihanın noksanlarını tamam eyler. Bu dört şeye sahip olmayan kimse, Allah’a (ulaşmaya) yol bulamaz; her şey yakıcı ateş bile olsa, o kimse yine de çiğ kalır.”

¹¹⁷ Hüseyin Ayan, *Nesîmî: Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkidli Neşri*, c. 2 (Ankara: TDK, 2002), 552.

Gel berü söyle maña kimdür senüñ nuṭṭuñdaki

Söyleyen işitdüren hem gösteren her yanadan¹¹⁸

Müellif bu beyitleri kıt'a olarak verirken “Seyyid Nesīmī ḥazretlerinüñ bu mazmūnda iki beyti vardır” diyerek, kıt'a yerine “iki beyit” ifadesini kullanır. Kıt'a nazım şeklinin tanımında “matla' ve mahlas beyti olmayan gazel”e benzetilmesi¹¹⁹ burada bir örneğini bulmuş gibidir. Söz konusu kıt'a şöyledir:

Gel getir işbātuñı kimdür senüñ nuṭṭuñda kim

Söyleyen söyletdüren işitdüren her aradan

Od u şu toprak u yilden böyle şüret bağlayan

Böyle dükkān yaşayan kendü çıkar mı aradan (yk. 76b).

1.3.1.6 Alıntılanan Nazım Şekilleri

Çeşme-i Hayât'ta, eserin aslî unsuru olan kıt'aların haricinde başka nazım şekillerine de rastlanır. Bunlar, başka şairlerden alıntılanan mesnevî, nazm, beyt gibi nazım şekilleridir. Bu kısımda bu nazım şekilleri ele alınacaktır.

Mesnevî:

Müellif, *Şâh-nâme*'nin yazılış süreci ve sonrasını, Gazneli Sultan Mahmud ile Firdevsî arasında cereyan eden hadiseleri hikâye ettiği kısımda (yk. 34a-41a), Firdevsî'ye atfedilen “hicviye”den dört beyit alır. Alıntının başına “nazm” başlığı konulsa da bu alıntı “mesnevî” nazım şekliyle yazılmıştır:

اگر شاه را شاه بودی پدر

مرا بر نهادی بسر تاج زر

وگر مادر شاه بانو بودی

مرا سیم و زر تا بزانو بودی

¹¹⁸ a.g.e., s. 552.

¹¹⁹ İpekten, a.g.e., 53.

پرستار زاده نیاید بکار

گرفتم که باشد پدر شهریار

همانا فلک نیز کون داده است

که دولت بکون داده ها داده است¹²⁰

Nazm:

Eserde, İbn Yemîn'e (ö. 1368) ait bir "nazm"a yer verilmiştir. Yukarıda kıt'a nazım şeklinin tanımı yapılırken işaret edildiği gibi nazm, şekil ve konuları açısından kıt'aya benzer. Kıt'adan ayrıldığı nokta, ilk beytinin kafiye olmasıdır. Kafiye örgüsü "aa ba ca" olmakla birlikte bütün mısraları kafiye nazm'lar da bulunur.¹²¹ Buradaki nazm, buna örnektir.

İbn Yemîn'in bu "nazm"ı, *Çeşme-i Hayât*'ta "Kıt'a Nazm" başlığıyla şöyle kaydedilmiştir:

آنکس که بداند و بداند که بداند

اسب طرب از کنبد گردون بجهاند

وآنکس که بداند و نداند که بداند

هم لاشه خر خویش بمنزل برساند

وآنکس که نداند و بداند که نداند

خود را همه جا از سخن بد برهاند

وآنکس که نداند و نداند که نداند

در جهل مرکب ابد الدهر بماند¹²²

¹²⁰ "Eğer Şah'ın babası şah olsaydı, başıma altın taç giydirirdi. Eğer Şah'ın annesi kraliçe olsaydı, dizime kadar beni gümüş ve altına boğardı. Babası şehriyâr olsa da köle asıllı (cariye oğlu) olan işe yaramaz." Hasan Çiftçi, *Klâsik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002), 157.

¹²¹ İpekten, *a.g.e.*, 59.

¹²² Nazmın çevirisi için bkz. "1.2.5.5 Tefsîr-i Kebîr (Fahreddîn er-Râzî)".

Beyt:

“Medh-i Pâdişâh-ı İslâm” bölümünde, Sultan III. Murad’ın (salt. 1574-1595) övgüsü için verilen bu beytin şairi tespit edilememiştir:

Görmedi kimse senüñ gibi cihân pâdişehi
Sende hâtm oldu meger debdebe-i pâdişehî (yk. 5a)

“Arz-ı Hâl-i Hod” bölümünde yer alan bu beytin de şairi belli olmamakla birlikte, ikinci mısra *Hayâlî Bey Dîvânî*’nda vardır:

N’ola ger kûyuñı cennet bilürsem
Vağan hubbı hemân îmāna beñzer (yk. 11a)

Dede Ömer Rûşenî’nin bir kerametinden bahsedilen kısımda, Rûşenî’nin şu beyti alıntılanır:

Dınma gözet baḥma çerer puşma hîç
Rind-i cihân ol yûri doḫınma giç (yk. 33b)

Firdevsî’nin, *Şâh-nâme*’yi otuz yılda telif etmesiyle ilgili bir beyti, bu hadisenin anlatıldığı yerde (yk. 38b) alıntılanmıştır:

بسی رنج بردم درین سال سی

عجم زنده کردم بدین پارسی¹²³

Şeyh Sa’dî-i Şîrazî’den alıntılanan (yk. 75b) bir beyit şöyledir:

وصف ترا گر کنند ور نکنند اهل فضل

حاجت مشاطه نیست روی دلارام را¹²⁴

Sa’dî’den alıntılanan (yk. 77a) bir başka beyit de şudur:

برك درختان سبز در نظر هوشیار

هر ورقى دفتريست معرفت كردگار¹²⁵

¹²³ “Çok sıkıntı çektim bu otuz yılda / Dirilttim İranlıyı ben bu Farsçayla.”

¹²⁴ “Fazilet ehli olanlar, seni ister methetsinler ister etmesinler, güzel olarak yaratılmış bir yüz, süs için meşşataya (yüz yazıcıya) muhtaç olmadığı gibi sen de kimsenin methine muhtaç değilsin.”

Müellifin eserde, Hâfız-ı Şîrâzî'den alıntıladığı (yk. 94a) ve ilgili konu bağlamında şerh ettiği bir beyit vardır:

می دو ساله و محبوب چارده ساله

همین بس است مرا صحبت صغیر و کبیر¹²⁶

Metinde, Şâh Ni'metullâh-ı Velî'ye atfedilen bir beyit şu şekilde zikredilmektedir (yk. 110b):

سر بهندو و خرقة در ماهان

تاج بخشی چنین کنند شاهان¹²⁷

1.3.2 Kullanılan Vezinler

Çeşme-i Hayât'ta nasihat içerikli 101 kıt'a bulunmaktadır. Bu kıt'alarda yedi bahirden toplam 12 farklı aruz kalıbı kullanılmıştır.

En çok kullanılan kalıp bahr-ı remelden "*fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün*" kalıbıdır. 48 kıt'a bu kalıpla yazılmıştır. Bu vezni, yine aynı bahirden "*fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün*" kalıbı takip etmektedir. Bu kalıpla yazılan kıt'a sayısı 20'dir. Üçüncü sırada ise 9 kıt'anın yazıldığı bahr-ı hafiften "*fe'ilâtün / mefâ'ilün / fe'ilün*" gelmektedir.

Bu üç vezin de Türk edebiyatında çok sık kullanılan kalıplardır. Kıt'alarda kullanılan aruz kalıplarına topluca baktığımızda (**Çizelge 1.3.2**) şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

¹²⁵ "Akıllı kimselerin nazarında ağaçların yeşil yaprakları, üzerinde Allah'ın marifetinin yazılı olduğu sayfalardır."

¹²⁶ "İki yıllık şarapla on dört yaşındaki sevgili... Bana bunlar kâfi! Ne yapacağım bunlardan başka büyük, küçükle düşüp kalkmayı!"

¹²⁷ "Başı Hind'de, hırkası Mâhân'dayken (o veli) şâhlara taç bahşeder."

Çizelge 1.3.2: Çeşme-i Hayât'taki Kıt'aların Vezinleri

Bahir	Aruz Kalıbı	Kıt'anın Bulunduğu Yaprak	Adet
Remel	fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün	2b, 2b, 3a, 3a, 3b, 4a, 4a, 4a, 4b, 5a, 10a, 13B, 18b, 20b, 21a, 22b, 24b, 25a, 26a, 41a, 41b, 45b, 47a, 47b, 48b, 49a, 49b, 54a, 55b, 64a, 66a, 67a, 68b, 69a, 73a, 77b, 78a, 81b, 82b, 84a, 85a, 87b, 90a, 99a, 102a, 108a, 111a, 111a	48
Remel	fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün	15a, 15b, 16a, 16b*, 27a, 28a*, 30a**, 30b**, 31a, 31b, 32b, 34a, 42a, 44b, 46a, 46a, 72b, 76b, 88b, 89b	20
Hafif	fe'ilâtün / mefâ'ilün / fe'ilün	6b, 11a, 20a, 23a, 23b, 25a, 25b, 43b, 60a	9
Hezec	mefâ'ilün / mefâ'ilün / fe'ülün	2a, 57a, 58a, 64b, 92b, 103a, 104b	7
Remel	fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün	19b, 58b, 68a, 70a, 93b	5
Remel	fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün	75a, 75b, 109b	3
Müctes	mefâ'ilün / fe'ilâtün / mefâ'ilün / fe'ilün	14b, 18a, 96a	3
Muzârî	mef'ülü / fâ'ilâtün / mef'ülü / fâ'ilâtün	42b, 42b	2
Hezec	mef'ülü / mefâ'ilün / mef'ülü / mefâ'ilün	91a	1
Recez	müfte'ilün / fâ'ilâtün / müfte'ilün / fâ'ilün	19a	1
Mütekârib	fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün	48a	1
Mütekârib	fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül	27b	1
Toplam			101

* Üç beyitlik kıt'a-i kebîre.

** Dört beyitlik kıt'a-i kebîre.

1.4 Dil ve Üslûp Özellikleri

Çeşme-i Hayât'ın dil ve üslûp özelliklerine ayrılan bu kısımda, önce eserin bazı imla özellikleri üzerinde durulacak, ardından eserin nesir üslûbuna dair bazı tespitler yapılacaktır.

1.4.1 İmla Hususiyetleri

Çeşme-i Hayât, ait olduğu dönem olan on altıncı yüzyıl klasik Osmanlı Türkçesinin dil özelliklerini genel olarak yansıtan bir eserdir. Bununla birlikte eserde imla açısından dikkat çeken bazı özellikler de mevcuttur. Bu özellikleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Eserde, bazı Türkçe kelimelerde ses değişimleri görülmektedir. Metinde geçtiği şekliyle tespit edilen bu ikili kullanımları devir özelliği olarak nitelendirmek mümkündür:

aña (4b) / *oña* (62a), *anda* (19b) / *onda* (47a), *andan* (33a) / *ondan* (103b), *bilmediği* (57a, 77b, 78a, 99b) / *bilmedigi* (81b), *bulıma-* (27a, 56b) / *bulama-* (37a, 82a), *didükleri* (12b, 17b, 32b, 33a, 64a, 67b, 72b, 99b) / *didikleri* (34a), *geldüğü* (33b, 98a) / *geldigi* (80a), *gönderdüğü* (20b, 35b, 38a) / *gönderdigi* (35a), *kendü* (13b, 28a, 31a, 47b, 49b, 62b, 71a, 76b, 78b) / *kendi* (11b, 35b, 37a, 92a, 101b, 102a), *kendüni* (33b) / *kendini* (56b), *kimsen* (کمن 12a, 56a) / *kimsin* (کمنین 86a), *okın-* (39a) / *oğun-* (39a), *olasun* (اولسون 40a) / *olasın* (اوله سن 31a, 71b; اولسین 88b), *olımaz* (31b) / *olamaz* (27a), *sözini* (13a, 50a, 63a, 63b, 66a) / *sözüni* (67b, 98b), *yukaru* (2b, 62a, 101a) / *yukarı* (22b).

kesilürsin (کسلورسن 47b) / *duyulursun* (دیولورسون 47b) / *boğulursın* (بوغولورسن 47b).

2. Metinde, “i-” ek fiilinin bazı yerlerde kendinden önceki kelimeye bitişik, bazı yerlerde ayrı yazıldığı görülmektedir:

dir ise (23b), *dir idi* (99b), *diridi* (4a), *dileriseñ* (22b), *iderimiş* (33a), *korğardı* (20a), *varıdı* (21b), *varımış* (54a), *varısa* (19b), *var idi* (91b), *var ise* (18a), *yazmış imiş* (28a), *yogıdı* (4a).

3. Eserde, dönemi için eski sayılabilecek bazı Eski Anadolu Türkçesi dönemi kelimelerine rastlanmaktadır:

bolay ki (63b), *igen* (51b), *ilenç* (40a), *itmeyevüz* (71b), *yavı kıl-* (56a).

4. Bazı Arapça ve Farsça kelimelere eklenen +lık ekinin uyuma aykırı şekilde yazıldığı görülmektedir:

‘acizlik (78a-derkenâr), *câriyelik* (101a), *dürüstlük* (76b), *kâhillik* (64b), *mâyılrağ* (2b), *sipâhîlik* (43a), *şinâverlik* (58a), *şükrsüzlük* (75b).

Bu özellik metnin tamamını kapsamamaktadır. Ekin uyuma girdiği yerler de mevcuttur:

câriyelik (87a), *pâdişâhlık* (45b), *şâkirdlik* (22b).

5. Ek uyumsuzluğu birkaç Türkçe kelime de görülmektedir:

didüğüñuz (50b), *eglenecağ* (47b), *eylük* (75a), *itmağ* (49b), *kesmezduk* (23a), *sesmezduk* (23b).

6. “ile” edatının, bazı yerlerde kendinden önceki kelimeye bitişik, bazen de ayrı yazıldığı görülmektedir:

‘anber ile (63a), *hilye ile* (2b), *hükemâyıla* (45b), *kelime ile* (15a), *nazmıla* (27b), *nesrile* (8a).

7. “içün” edatının da aynı şekilde bitişik ve ayrı yazılması sözkonusudur:

dünyâ içün (28a), *hağkçıçun* (86a), *sizüñ içün* (95b), *sizüñçün* (96a).

8. Bildirme özelliği taşıyan “durur” kelimesi, metinde bazı yerlerde kendinden önceki kelimeye bitişik, bazen de ayrı yazılmıştır:

‘ālem durur (109b), *‘amel-durur* (19b), *çok-durur* (16b), *dört-durur* (48b), *genc-durur*(30b), *‘ilm durur*(19a), *yok-durur*(30b).

9. Arapça ve Farsça kelimelerin bazılarında nokta kusurları ve yer yer harf hataları mevcuttur:

fūṭa / *fūta* (فوطه / فوته 37a), *ḥāk* / *hāk* (6b, 18b, 65b, 77b, 81a, 86a, 103a), *ḥandān* / *ḥandān* (14a), *ḥāzır* / *ḥāzır* (36b, 65b, 76a), *ḥıyānet* / *ḥıyānet* (97b), *ḥusūf* / *ḥusūf* (70b), *ḥuṣūṣan* / *ḥuṣūṣan* (10b), *taḥt* / *taḥt* (5b), *zāde* / *zāde* (26a, 41a, 55b, 57b, 90b, 97b, 100b), *ziyāde* / *ziyāde* (32b, 96a, 99a, 100a, 109b).

10. Bazı Farsça kelimelere, kelimenin aslî imlasında olmayan harfler eklendiği görülmektedir:

ḥunkār(خونکار) / *ḥūnkār*(خونکار 91a, 91b), *üstād*(استاد 48a, 72b) / *üstād*(اوستاد 8b, 27a, 36b).

11. Bazı özel adlarda, kelimenin iki farklı yazılışı da verilmektedir:

Ḥātīm-i Ṭay (86b, 87a, 87b, 88a) / *Ḥātīm-i Ṭāyī*(88a), *Kerbelā* (58b, 61a) / *Kerb-i Belā* (25a, 58b, 60b).

12. Bazı kelimelere eklenen yükleme hâli (akkuzatif) eki, esre ile harekelenmiş hemze ile yazılmıştır:

aḳçayı / *aḳça’i* (35a, 35b, 38b), *a‘lāyı* / *a‘lā’i* (24b), *boğçayı* / *boğça’i* (81b, 82a), *dünyāyı* / *dünyā’i* (9a, 44b), *giryeyi* / *giryē’i* (68a), *Ḥavvāyı* / *Ḥavvā’i* (24b), *kimseyi* / *kimse’i* (39b, 105a, 108a), *kimesneyi* / *kimesne’i* (82a, 82b), *mes’eleyi* / *mes’ele’i* (57b), *nemāyı* / *nemā’i* (10b), *ṭāyifeyi* / *ṭāyife’i* (85b), *zādeyi* / *zāde’i* (55a, 55b, 100b).

13. Aslî harflerinden biri hemze olan (mehmûz) kelimelerde hemze, bazen “hemze” ile bazen de “ye” harfi ile yazılmıştır:

cāyız (47a), *dāyire* (21a, 94b, 102a), *ḥaṣāyil* (4a, 4b), *ḳabāʾil* (71a), *ḳāyil* (56b), *kāʾināt* (89b) / *kāyināt* (3b, 8b, 15b, 26a, 74a), *māʾil* (18a) / *māyil* (2b, 8a, 11a), *ṭāʾife* (33a, 49b, 90a) / *ṭāyife* (55a, 66a, 69b, 85b), *zāyil* (25b).

1.4.2 Nesir Üslûbu ve Özellikleri

Klasik Türk edebiyatında nesir, on dördüncü yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla kadar şiirle birlikte, şiirin yanında varlığını sürdürmüş olsa da, “nesrin şiirden sonra ortaya çıktığı ve şiire göre ikinci planda kalarak geliştiği” yaygın bir görüştür.¹²⁸

Dîvân şiirinin yaşadığı yüzyıllarda nazım, “nesre göre daha etkili bir iletişim aracı olarak öne geçmiş ve estetik beklentinin şiir aracılığıyla karşılanması yoluna gidilmiştir.”¹²⁹ Osmanlı edibleri arasında edebî “hüner ve marifet, şiirle var sayılmış; şiir, edebî gücü gösterme aracı olarak kabul görmüştür.”¹³⁰ Bu düşüncenin bir sonucu olarak, bu yüzyıllarda yazılan dönem kronikleri ve Evliyâ Çelebi’nin (ö. 1684?) *Seyahat-nâme*’si gibi orijinal nesir örnekleri sunan mensur eserler bile edebiyat açısından değil, içerdiği tarihî bilgi bakımından değerlendirilmiştir.¹³¹

Günümüzde ise, artık Osmanlı nesri, önemli bir konu olarak ele alınmakta ve üzerinde pek çok araştırma yapılmaktadır.¹³²

¹²⁸ Mine Mengi, “Eski Türk Edebiyatında Nesir: Gelişimi ve Kaynakçası”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 5, s. 10 (2007): 43.

¹²⁹ a.g.m. 43.

¹³⁰ a.g.m. 44.

¹³¹ Fahir İz, *Eski Türk Edebiyatında Nesir* (İstanbul: Osman Yalçın Matbaası, 1964), V.

¹³² Nesirle ilgili son dönemde yapılan çalışmalar için bkz. *Nesrin İnşası: Düzyazıda Dil, Üslûp ve Türler (Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları 5)*, haz. Hatice Aynur, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, Ali Emre Özyıldırım (İstanbul: Turkuaz, 2010); *Klasik Edebiyatımızın Dili: Nazım ve Nesir (Bildiriler)*, haz. Mustafa İsen (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2017).

Osmanlı nesrinin gelişimi ve üslûbu/üslûpları konusunda çeşitli görüşler vardır. Nesir üslûplarının tasnifiyle alâkalı klasik dönemde Âşık Çelebi'nin (ö. 1572) bir tasnifi ile karşılaşırız. Âşık Çelebi nesri, “Ednâ nesir” ve “A'lâ nesir” olmak üzere ikiye ayırır.¹³³ Klasik dönemde Âşık Çelebi'ninkinin dışında bir tasnife rastlanmaz. Modern döneme baktığımızda ise karşımıza Recai-zâde Mahmud Ekrem'in tasnifi çıkmaktadır. Ekrem, *Ta'lîm-i Edebiyat*'ta nesir üslûbunu üç kategoride değerlendirir: Nesr-i Sâde, Nesr-i Müzeyyen (Üslûb-ı Mu'tedil ya da Üslûb-ı Mutavassıt olarak da adlandırılır), Üslûb-ı Âlî.¹³⁴

Bu nesir üslûplarının belirli dönemleri olup olmadığı da ihtilaflı bir konudur. Tanzimat nesli edebiyatçıların dile getirdiği “önceleri sade olan Türk nesrinin 15. yüzyıldan sonra gittikçe ağıdalaşarak ancak 19. yüzyıldan bu yana tekrar sadeliğe yöneldiği” görüşü, Fahir İz (ö. 2004) tarafından “gerçeklere uymayan” bir görüş olarak nitelendirilmiştir.¹³⁵

Osmanlı nesriyle ilgili ilk kapsamlı çalışmaları yapan Fahir İz'e göre Eski Türk Edebiyatı'nda nesir, başlangıçtan Tanzimat'a kadar paralel üç kolda gelişmiştir. İz, bunları “Sade Nesir”, “Süslü Nesir (İnşâ)” ve “Orta Nesir” olarak isimlendirmiştir:

Sade nesir, halkın konuştuğu dili esas tutan nesirdir. **Süslü nesir** ya da **inşâ** ise Arapça ve Farsçadan çok sayıda kelime alınmış, alınan kelimeler de bu dillerin gramer kurallarına göre kullanılmıştır. Türkçe kelimelerin çok az yer aldığı süslü nesirde, dîvân şiirinin lafız sanatlarının çoğu benimsenmiş ve seci esas tutulmuştur. Bu ikisi arasında bulunan **orta nesir**de, halkın günlük konuşma dilinden kopulmuş olsa da, süslü nesirdeki gibi sadece lafız sanatları ile hüner

¹³³ İsmail Hakkı Aksoyak, “Eski Türk Edebiyatında Nesir Üzerine Bazı Belirlemeler”, *Nesrin İnşâsı: Düzyazıda Dil, Üslûp ve Türler* (İstanbul: Turkuaz, 2010), 68-69.

¹³⁴ a.g.m., 69.

¹³⁵ İz, a.g.e., V.

göstermek amaçlanmaz. “Yazar, esas olarak anlatmak istediği şeyin peşindedir. Eski edebiyatın yüksek topluluktan yetişen yazarları çokluk bu orta yolu izlemişlerdir.”¹³⁶

Agâh Sırrı Levend (ö. 1978) ise 15. yüzyıldan itibaren iki nesir üslûbunun yan yana sürüp gittiğini belirtir: Birincisi, ustalık ve sanat göstermede kullanılan, fikri araç, söyleyişi amaç kabul eden *yapma dil*; ikincisi ise öğretmek ve yararlı olmayı amaçlayan, fikri amaç, söyleyişi araç olarak gören *sade dildir*.¹³⁷ Bir yazarın, hem esere hem de eserin hedeflediği okurdan hareketle farklı eserlerinde bu iki üslûbu kullanması mümkündür. Bu özellik pek çok müellifte görülen bir özelliktir.¹³⁸ Bununla birlikte Levend, “sade dil”le eser veren Kâtib Çelebi (ö. 1657) gibi bilginlerin, Naîmâ (ö. 1716), Râşid (ö. 1735) ve Âsım (ö. 1819) gibi tarihçilerin yazdıkları eserlerin “sadece halk için yazılmış olmadıkları” için çok daha düzgün olduğunu, doğal olarak bu eserlerin içinde tamlamalar, zincirleme cümleler bulunduğunu belirtir.¹³⁹ Levend’in tasnifindeki iki üslûbun arasında bir “orta nesir”den bahsedilmese de bu özellik, Fahir İz’in tasnifindeki “orta nesir”e benzemektedir.

Mertol Tulum’a göre ise bir “yazı dili” olan Osmanlı Türkçesinde “iki seviye” nesir vardır. *İlk seviye*, konuşma dilinden oldukça farklı olmakla birlikte, geniş bir okur-yazar kitlesi tarafından kolayca anlaşılan, faydayı esas alan, anlatım dilini araç olarak gören bir nesir dilidir. *İkinci seviye* ise, sanat amaçlıdır. Daha zengin bir kelime kadrosuyla yazılan bu nesir, ortak İslâm kültüründen beslenen bilgi ve kültür unsurlarına geniş yer verir ve yüksek kültürlü bir toplum kesimine hitap

¹³⁶ İz, *a.g.e.*, V-XII.

¹³⁷ Agâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, 3. bs. (Ankara: TDK, 1972), 21.

¹³⁸ *a.g.e.*, 22.

¹³⁹ *a.g.e.*, 22.

eder. Bu nesir dili konuşma dilinden tamamen kopmuş, karma görünümlü bir “özel dil” manzarası sunmaktadır.¹⁴⁰

M. Fatih Köksal, eski belagat kitaplarındaki “üslûb-ı sâde”, “üslûb-ı müzeyyen”, “üslûb-ı âlî” tasnifiyle günümüzde kullanılan “sade”, “orta”, “süslü” nesir tabirlerinin her ikisinin de üçlü tasnif edilmiş olmalarına rağmen içerik açısından aynı olmadıklarını belirtir. Bu iki tasnifi kaynaştırarak ve her ikisinin de eksik gördüğü yanlarını tamamlayarak Köksal, Türk edebiyatının nesir üslûplarını dört grupta değerlendirir:

Sade nesir (üslûb-ı sâde), hedef kitlesi geniş halk kesimi olan, Arapça-Farsça kelime ve tamlamaların az olduğu, çok sade ve sanat endişesi güdülmeden yazılan eserlerin üslûbunu ifade eder. “Halk nesri” de denen bu üslûpta seci çok az görülür, büyük bölümünde hiç bulunmaz. 13-15. yüzyıllarda telif edilen dinî-didaktik eserlerde genelde bu üslûp kullanılmıştır. ***Orta nesir (üslûb-ı mutavassıt)***, Arapça-Farsça kelime ve tamlamaların sıkça kullanıldığı, yer yer secilerin görüldüğü, didaktik olmasının yanında sanat endişesi de gözetilen nesirdir. 16. yüzyıldan itibaren telif edilen pek çok tarih ve şuarâ tezkiresinde bu üslûbun özellikleri görülür. ***Süslü nesir (üslûb-ı müzeyyen)***, Arapça-Farsça kelime ve tamlamalara sıkça rastlanan, sanat endişesi önde tutulan, hemen her cümlesinde seci olan sanatlı nesir üslûbudur. Bazı tarihler, tezkireler ve münşeât mecmualarında görülen bu üslûbun en önemli temsilcisi Sinan Paşa’dır. ***Ağdalı nesir (üslûb-ı âlî)***, Arapça-Farsça kelime ve tamlamaların çok yoğun kullanıldığı, yaşayan dilde bulunmayan eski sözcüklerin katıldığı, uzun tamlamalarla dolu, secili, esas gayenin

¹⁴⁰ Mertol Tulum, “Osmanlı Nesrinin Dili”, *Nesrin İnşası: Düzyazıda Dil, Üslûp ve Türler* (İstanbul: Turkuaz, 2010), 25.

sanat gösterme olduğu külfetli nesirdir. Veysî ve Nergisî, bu üslûbun en tanınmış temsilcileridir.¹⁴¹

Bu değerlendirme ve yapılan tasniflerin ışığında *Çeşme-i Hayât*'ın nesir diline baktığımızda, benzer eserlerde de görüldüğü gibi, tek bir üslûbun eserin başından sonuna kadar devam etmediği müşahade edilir. “Dibâce”, “Sebeb-i Telif-i Kitâb” ya da “Medh-i Pâdişâh-ı İslâm” gibi bölümlerde görülen, diğerlerine göre daha uzun cümleler, tamlamalar ve seci kullanımları, “Hikâyet” başlıklı kısımlarda ve nasihatlerin verildiği kıt’alarda yerini gayet sade bir ifadeye bırakır. Bunun yanında zaman zaman bu hikâyelerde de daha sanatlı anlatımların bulunduğu kısımları görmek mümkün olmaktadır.

Eserdeki bu birbirinden farklı nesir üslûplarının görülebilmesi ve karşılaştırılabilmesi için aşağıda eserden bazı örnekler verilecektir.

Çeşme-i Hayât'ta sanatlı (ya da külfetli) anlatımların görüldüğü yerler, daha çok eserin başlangıcındaki bölümlerdedir:

Minnet ü sipâs ol perverdigâr-ı ‘âleme olsun ki gülzâr-ı cihân içre bülbül-i destân-
serâ-yı ‘uşşâkı gülistân-ı çihre-i dil-berâna karşı edâ’-i dil-güşâyıla güyâ idüp
müterennim, ve şükr-i bî-kıyâs ol hüdâvendigâr-ı âdeme ki ney-şekeristân-ı
ma‘rifetde tûfî-i nâtika-i hoş-nevâ-yı erbâb-ı nazmı elfâz-ı güher-bâr ile kafeş-i
tende kuvvet-i evhâmla müteğannim eyleyüp... (yk. 1b).

Dürer-i şalavât-ı şâfiyyât-ı bî-nihâye ol seyyidü’l-kevneyn hâzretlerinin rûh-ı
şerîfine nişâr olsun ki nâm-ı mübâreki levh-i mahfûzda güzîde-i aşfiyâ, ser-çeşme-i
evliyâ, hâtemü’l-enbiyâ Muhammedü’l-Muştafâ şalla’llâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem
ve ‘alâ-âlihi ve aşhâbihi ve ezvâcihi ve zürriyyâtihi ve gurer-i tahıyyât-ı
bî-müntehâ vü gâye ol resûlü’s-sâkaleynün cân-ı laîfine îşâr ki sâbir enbiyâ ve

¹⁴¹ M. Fatih Köksal, “Nesir ve Seci”, *Klasik Dönem Osmanlı Nesri*, haz. Cihan Okuyucu, Ahmet Kartal, M. Fatih Köksal (İstanbul: Kriter, 2009), 13-16.

mürselīnden merātib-i ‘āliyesi yukāru olduğundan mā-‘adā dört dürlü hilye ile muhallādur (yk. 2a-2b).

Medh-i emīr-i kebīr-i ma‘delet sūtūn-pāye-i taht-ı serīr-i salṭanat mefḥarū’l-ümerā güzīde-i vüzerā kehfū’l-fuḳarā mürebbi’l-fuḳalā muḥibbū’l-meşāyih ve’l-‘ulemā ḥarāb-ger-i бүткөдөһә бүһнәд-күн-и şavma‘ahā Ḥazret-i Hızır Paşa ḳaddera’llāhu mā-yürīd ve yessera’llāhu mā-yeşā ki maḥrüse-i memālik-i İslām ḥıfz u ḥırāseti zamānında böyle āsūde-ḥāl ki muḥālifinüñ cānı yokdur ki bir küşeden baş ḳaldura (yk. 5b).

Bu sanatlı örnekler, eserin tamamını teşkil edecek mahiyette değildir. Bunların yanında *Çeşme-i Hayât*’ta, aşağıdaki örneklerde görülebileceği gibi son derece sade anlatımlar da mevcuttur:

Ḥazret-i ‘Alī’den (...) bir a‘rābī su’āl eyledi ki: Yā eseda’llāh, mürüvvet kaçdur? Buyurdılar ki: Mürüvvet dördtür velākin anlar daḥı dört şey’de kemāl bulmuşdur (yk. 16a).

Faḳīr ṭufūliyyet ‘āleminde şanāyi‘-i şī‘rden ḥaberdār olmağa çok çalışurdum, ammā geregi gibi ele getüremezdüm. Āḥır-ı kār üstādum yanına varup aḥvālümü ‘arz eyledüm ve eytdüm ki... (yk. 27a).

İttifāk-ı evliyā bunun üzerinedür ki Şeyḫ Sa‘dī ḥazretleri gāyet ululardan ola; ḥattā āḥır-ı ‘ömrinde yidi gün miḳdārı ḳuṭbu’l-aḳṭāb olmuşlardır. Anlar buyurmuşlardır ki ādemün gözinün nūrı dört nesneye bakmaḳdan ziyāde olur (yk. 32a-32b).

‘İlm bir deryādur, bizüm ecdādumuz ol deryāda murğ-ı ābī gibidür ve biz murğ-ı ābī yavrusı gibiyüz, hemān yumurdadan çıḳduḡumuz gibi şināverliğa başlaruz (yk. 57b-58a).

Mīr Fazlu’llāh’uñ bir kerāmeti bu imiş ki bir kimse düş görse ve şabāḥ olduḳlayın ferāmūş eylese hem düşini ve hem ol düşüñ ta‘bīrini söylermiş. Āḥır-ı kār şehādetleri düş ta‘bīr eylemekden olmuşdur (yk. 96a-96b).

1.4.2.1 Seciler

Söze güzellik katan ve özellikle “süslü ve ağdalı nesir”in (*üslûb-ı müzeyyen, üslûb-ı âlî*) bir özelliği olan seci, “nesirde fâsıla sonlarının aynı harf olması”na denir ve “nesrin kafiyesi” olarak tanımlanır.¹⁴² Seci, söze ahenk katan, onu ses ve mûsikî açısından zenginleştiren bir sanattır. Bununla birlikte seci, sadece bir ses tekrarından ibaret değildir. Secii oluşturan iki lafzın da manaya katkısı olmalıdır. “Mananın lafza değil, lafzın manaya tâbi olması”na dikkat edilmelidir.¹⁴³

Çeşme-i Hayât’ın muhtelif pasajlarında -inşâ üslûbundaki kadar yoğun kullanılmamakla birlikte- yer yer söze ahenk katan ve anlatımı zenginleştiren seciler bulunmaktadır. Bu secilerin bir kısmını, eserin nesir üslûbuna katkısını göstermesi açısından alıntılar yapmak faydalı olacaktır:

Şināverān-ı baħr-ı ma‘āniden şöyle intifā‘ / ve ġavvāsān-ı deryā-yı beyāniden böyle istimā‘ eyledüm ki (yk. 6b).

İstikāmet-i bünyād-ı ‘ālem-i fānī dört nesneyile dāyim / ve taḳvīyet-i vücūd-ı insānī dört nesneyile ḳāyimdür (yk. 8b).

Kilk-i siħr-āmīz-i beyānum böyle taḳrīr-i merām / ve ḳalem-i şī‘r-engīz-i zebānum eyle taḳrīr-i kelām eyledi ki... (yk. 10a).

Ba‘zı aḳrān u emşāle rāst geldüm ki menāşīb-ı dünyevīye māyil / ve merātīb-i uḫrevīden ġāfil... (yk. 11a-11b).

Niçe ṭālīb ü rāġıbı āteş-i maḥz olup yandura / ve niçe rāh-ı Ḥaḳ’da teşne-dil olan kimseleri kendini sebīl idüp kandura (yk. 12a).

Ġāzī-yi bī-riyā, ḥāmī³-i dīn-i Muṣṭafā, dostdār-ı çār-yār-ı bā-şafā Ḥaḳret-i Hızır Paşa’nın nām-ı şerīfine imlā vü inşā idüp... (yk. 13a).

¹⁴² M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi: Belâgat* (İstanbul: Gökkuş, 2014), 257.

¹⁴³ *a.g.e.*, 259.

Seng-i cefā-yı rüzgārdan binā’-i vücūdum yıkuk yıkukdur ve nişter-i ta’nu’l-eḳārib ke’l-‘aḳāribden serāḳe-i gönlüm delük delükdür (yk. 13b).

“Sīne-i şad-çāküm şikāf olınsa dil-i bīmārumuñ derdi hezār / ve tīg-ı serzeniş-i aḳrāndan vāḳi’ olan yaramuñ devāsı bir eyüce tīmārdur (yk. 13b).

Ey tabīb-i dil-i bīmārān / ve ey habīb-i kalb-i mehcūrān / *on iki yıldur* vālid-i müşfikumdan dūr / ve giçesiyle *yigirmi dört senedür* ki vālide-i mihrībānumdan mehcūr olmuşam. / Egerçi kıymetde dürr-i yetīm gibi bahā-girānam / velī la’l-i Bedaḥşān gibi kānumdan ayru düşüp elden ele ḡaltānam (yk. 14a).

Dār-ı dünyāda ne ḳadar ‘āşık-ı hecr-dīde ve ḡarīb-i elem-keşīdeler vardur ki... (yk. 24b)

Ey gözüm nūrı peder, memleket-i şāhān neden ifnā bulur? / (...) Ey sīnem sürürü püser, dört nesneyle ḫalel-pezīr olur (yk. 25a).

Dīn-i Muhammedī’ye takviyet dört imām-ı kāmilden / ve āyīn-i Ahmedī’ye istikāmet dört ‘ālim-i ‘āmilden olmuşdur (yk. 28b).

Ey vücūd-ı insānī ne terkībdüğün bilmege tālib / ve (...) insānuñ ḫayvāna şerefiyyeti ne vechiledür bulmağa rāḡīb olanlar (yk. 43b).

Ser-çeşme-i evliyā, dāmād-ı Mustafā (...) esedu’llāhü’l-ḡālib, şāh-ı merdān ‘Alī bin Ebī Tālib (...) buyurmuşdur ki... (yk. 64b).

Eger bir kimesne heybetde şīr-i jiyān / ve kuvvetde pīl-i demān / ve zīr-destlikde Rüstem-i Destān... (yk. 78a).

1.4.2.2 Mensur Eserde Şiir Kullanımı

Nesir üslûbunu belirlemede gözardı edilmemesi gereken bir husus da *Çeşme-i Hayât*’ta her hikâyenin sonuna eklenen ve nasihatın içeriğini okura sunan kıt’alardır. Bu kıt’alar da nesir üslûbunun bir özelliği olarak görülmelidir. Nesir içinde şiir kullanımının, eseri “güzelleştirmek” ve nesri şiire yaklaştırmak gibi

özellikleri vardır. Nesirde şiir kullanımı, daha sonraki zamanlardaki süslü nesir ya da “inşâ” üslûbunun doğmasına vesile olarak değerlendirilmiştir:

Nesri güzelleştirmek, anlamını güçlendirip etkileyici kılmak amacıyla nesre şiir katmak nesrin özelliklerinden biri olmuş; mensur metin içinde beyit, dize, dörtlük vb. manzum parçalar, Eski Türk nesrinin ilk örneklerinden başlayarak pek çok metinde yer almıştır. Öte yandan, nesri şiire yaklaştırmak, nesirde de hüner gösterme isteğinin, dolayısıyla süslü anlatımın başka bir deyişle “inşa”nın doğmasına neden olmuş ve nesir dilindeki söz konusu sanatlı anlatım gücü yüzyıllar ilerledikçe artmıştır.¹⁴⁴

Çeşme-i Hayât'taki kıt'aların, daha doğrusu eserin manzum-mensur telif edilmesinin bu kaygıdan uzak olmadığını tahmin etmek güç değildir. Dönemi göz önünde bulundurulduğunda *Çeşme-i Hayât*'ın, sade nesirden “inşâ”ya doğru atılan adımlardan biri olduğu düşünülebilir.

1.4.2.3 Atasözleri ve Deyimler

Metin içinde kullanılan atasözleri ve deyimlerin, sözü güzelleştirme, anlamı pekiştirme, söyleyişi tabiileştirme gibi amaçları vardır. Bununla birlikte metinde atasözü kullanımının ya da bir lafız sanatı olarak “îrâd-ı mesel”in “ifade edilen fikri destekleme ve muhatabı ikna” etmek gibi gayeleri de söz konusudur.¹⁴⁵

Bir ifade ve üslûp özelliği olarak *Çeşme-i Hayât*'ta geçen atasözü ve deyimleri, şöyle sıralamak mümkündür:

Ad kalmak / Adı kalmak: Bir kimse öldükten sonra adı dillerde dolaşmak.

Ne ‘amel eylerdi ki bu eyü ad anuñ üzerinden kalkmaz tâ rüz-ı kıyâmete dek (19b).

Adam yerine koymak: Bir kimseye değer vermek.

Ba‘zı aqrân u emşâle râst geldüm (...) beni hîç âdem yirine kıomadılar (yk. 11b).

¹⁴⁴ Mengi, a.g.m., 44.

¹⁴⁵ Saraç, a.g.e., 277.

Ateşe bırakmak: Yok etmek, yok olmaya terketmek.

Bu ebyāt-ı tâbdârı kaçana dek zühür buldurup âteşe birağursın (yk. 11b).

Ayak/kadem basmak: Bir yere varmak, ulaşmak, girmek.

Ba‘zılar dimişlerdür ki peygamber-i mürseldür ve ba‘zılar dāyire-i nübüvve kadem başmamışdur (yk. 21a).

Bahtı açık olmak: İşleri yolunda gitmek.

Ümīddür ki günden güne bahtı güşāde ve devleti ziyāde ola (yk. 9b).

Başını hırkaya çekmek: Çevresiyle ilgisini kesmek, murakabeye dalmak.

Mübārek başının nısfı tırāş olınduklayın başını hırkaya çeküp yire düşmüş tācı gene şāhibinüñ başına eyler ve bir sâ‘atden şöñra ser-be-bālā idüp bu beyti buyururlar (yk. 110b).

Canla başla çalışmak: Her türlü fedakârlığı göstererek var gücüyle çalışmak.

Dīn-i Muḥammedī ve āyīn-i Aḥmedī uğurına cān u başa kıalmayup er gibi çalışmışlardur (3b).

Ele getirmek: Ele geçirmek, elde etmek, kazanmak.

Salṭanat dört nesneyle kıyımdür ve ol dört nesneyi ele getürmek olmaz illā dört nesneyle (yk. 46a).

Bu mertebe-i ‘āliyeyi neyle ele getürdüñ (yk. 103a).

Erde hüner bir olur:

Ḥazret-i ‘Alī’ye raḍıya’llāhu te‘ālā ‘anh kerrema’llāhu vechehu bir gün didiler ki: “Erde hüner bir olur” didükleri nedür? Cevāb virdiler ki: Dünyāda hüner çokdur; ammā dördi gāyet mu‘teberdür. Ol dört hünerden biri bir kimesnede mevcūd olsa “erde hüner bir olur” dimege kıabil olur. Eger dördi daḡı mevcūd olsa bī-naḡīr-i ‘ālem olur (yk. 72b).

Gam yememek: Tasa etmemek, kaygılanmamak, üzülmemek.

Kimseye buḡz u ḡased idüp salṭanat-ı dünyā için ḡam yimemişdür (yk. 28a).

Gemi baştan kıça dek, er oyunu üçe dek: Bugünkü sözlüklerde ilk kısmı yer almayan

söz, “Er oyunu üçe kadar” şeklinde geçmekte ve şu şekilde açıklanmaktadır:

İlk iki denemede başarılamayan iş için üçüncü bir deneme yapmak gerekir.

Tekrār iltimās eylediler ki: Gemi başdan kıça dek, er oyunu üçe dek. Bir dahı söyle, niçe olursa olsun (yk. 51a).

Gözünden kıskanmak: Üzerine titremek, kendisi bile bakmaya kıyamayacak kadar sevmek.

Çeşme-i Hayāt ki bunca evşāf-ı hāmīde ile mevşūfdur, kendü gözümden kıskanup sa'y eyledüm ki şāhibine ulaşıduram (yk. 13b).

Hatırına ermek: Hatırını kırmak, incitmek.

Velīkin anuñ murādı bu idi ki ol qarıncanuñ hātırına irmeye (yk. 55b).

Kan ağlamak: Büyük üzüntü içinde bulunmak.

Dār-ı dünyāda ne kadar 'āşık-ı hecr-dīde ve ğarīb-i elem-keşīdeler vardur ki şubh u şām anlara kan ağlamak resmdür (yk. 24b).

Murada yetişmek/Murada ermek: İsteğine kavuşmak.

Ve her murādum ki vardur murāduma yetişebilem (yk. 45b).

Nam komak: Adı kalmak, ad bırakmak; namı, hatırası kalmış olmak.

Pādişāhum, Nūşīnrevān 'adāletle 'aceb nām kōmışdur (yk. 50b).

Nam u nişanı kalmamak: Yok olup unutulmak.

Ba'zı pādişāhlarıñ ki nesebi munķatı' olup nām u nişānları yir yüzinde kalmaz, nedendür (yk. 48a).

Ömr etmek/Ömür sürmek: Yaşamak.

Ba'zılar dimişlerdür ki otuz üç yıl 'ömr idüp dünyāyı yidi kerre dolaşmışdur (yk. 44b).

Son pişmanlık fayda etmez: İş işten geçtikten sonra üzülmünün yararı yoktur.

Bāyezīd-i Bisṭāmī girü geldükleyin gördi ki İmām-zāde'yi şehīd eylemişler, ziyāde te'essūf yidi, ammā şoñ pişmānlık fāyide kılma (yk. 55b).

Suya salmak: Değersiz görüp atmak, terketmek.

Kendi kendüme eyitdüm ki niçeye dek bu şi'r-i ābdārı vücūda getürüp şuya şalarsın ve bu ebyāt-ı tābdārı kaçana dek zühūr buldurup āteşe birağursın (yk. 11b).

Şehadet şerbeti içmek: Şehit olmak.

Şahrâ-yı Kerbelâ'da babası İmâm Hüseyin radıya'llâhu te'âlâ 'anh ve sâyir evlâd u etbâ'ının gözi önünde şerbet-i şehâdet içdüklerini hâtırına getürüp... (yk. 61a).

Üzüm üzüme baka baka kararır: Sürekli bir arada bulunan kimselerin huyları birbirine benzer.

Bu dünyâda dört kimseden hâzer üzere olmak gerekdür, zîrâ meşhûrdur ki: Üzüm üzüme göre kararur (yk. 41a).

*

Çeşme-i Hayât'ın mensur kısımlarının üslûp özellikleri açısından çeşitli yönleriyle incelendiği bu kısımda son olarak şunları söyleyebiliriz:

Örneklerde de görüldüğü gibi *Çeşme-i Hayât*'ta sanatlı anlatımlar, secili ifadeler kullanılmakla birlikte sade nesir olarak değerlendirilebilecek kısımlar da mevcuttur. Bununla birlikte eserin, “halk kitapları” olarak değerlendirilen eserlerdeki gibi, sadece verilmek istenen mesaja yönelik yazılmış, hiçbir üslûp kaygısı gütmeyen eserlerden olmadığı açıktır. Bir “nasihat-nâme” olması, elbette nasihate muhatap olanların anlayabileceği bir üslûbu kullanmayı gerektirecektir. Bu özelliği gözardı etmemekle birlikte, yine de *Çeşme-i Hayât*'ın “edebî” olmak gibi bir gayesi olduğu, yukarıdaki örneklerden açıkça anlaşılmaktadır.

Bu bilgiler doğrultusunda, farklı nesir üslûplarının özelliklerini içinde barından *Çeşme-i Hayât*'ı, bir “orta nesir” (*üslûb-ı mutavassıt*) ürünü saymak gerekir.

2. METİN

2.1 Nüsha Tavsifi

Kütüphane ve Koleksiyon: İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, nu. 924/1.

Kitap Adı: Çeşme-i Hayât

Müellif: ---¹⁴⁶

Telif Tarihi: 998-999 (1589-1591 arası)¹⁴⁷

Müstensih ve İstinsah Tarihi: İbrahim, 1055 (1645)

Yaprak: 1b-111a

Satır: 13

Yazı: Nesih

Boyut: 190x105, 130x60 mm.

Başı: 1b: “Minnet ü sipās ol perverdigār-ı ‘āleme olsun ki gülzār-ı cihān içre
bülbul-i destān-serā-yı ‘uşşākı gülistān-ı çihre-i dil-berāna karşı edā-i
dil-güşâyile gūyā idüp müterennim...”

Sonu: 111a: “Birisi baña duyurma sekerāt-ı mevti
Birisi vālidile vālideme raḥmet vir
Birisi ol ki günāhum göre gösterme cezā
Biri de rûz-ı cezāda baña rûyuñ göster”

¹⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. “1.1 Müellif ve Eseri”.

¹⁴⁷ bkz. “1.1 Müellif ve Eseri”.

Ferâğ Kaydı: 111a: “Temmetü’l-kitāb bi-‘avni’llāhi’l-meliki’l-vehhāb. Ketebehu el-fakīr el-Hāc İbrāhīm el-muhtāc ilā rahmeti’llāhi te‘ālā ğafera’llāhu lehumā.”

111b: “Temmetü’l-ferāğ vāḳi‘ Cumāde’l-uhrā li-seneti ḥamsin ve ḥamsīne ba‘de’l-elf.”

Ferâğ kaydının altında, müstensihin hattıyla şu iki beyit yazılıdır:

گر بهم برزده بینی خط من عیب مکن

که بهم برزده است گردش ایام مرا¹⁴⁸

Ḥayra yazsun şerrini anuñ kirāmen kātībīn

Kim du‘ādan yād iderse işbu ḥaṭṭın kātibin

İç Kapak: Çeşme-i Hayāt • Müfid ü Muhtaşar

(Çeşme-i Hayāt yazısının başına kurşunkalemle “Târîh”, altına da “Hızır Paşa nâmına yazılmışdır” ibaresi eklenmiştir.)

Kitap adının altına kurşunkalemle şu ibare yazılmıştır:

“Sultân Murad-ı Sâlis’in hocası Nasûh Nevâlî’nin Hızır Paşa nâmına yazmış olduğu Çeşme-i Hayât’dır.”

Temellük Kaydı: 1a: Min-vedāyi’i’l-devrān ‘alā-mülkihi’l-mecāzī el-ḥakīr Meḥmed Emīn, 1212 [1797-98].

Temellük kaydının altında kırmızı mürekkeple bir tarih ve şiir yazılmıştır:

1297 [1879-80]

Ḥazret-i Ḥaḳḳı el-Burūsevī rahimehumu’llāhu te‘ālā ‘anh:

¹⁴⁸ Yazımı harap ve viran görürsen ayıplama; zira benim için günlerin geçişi/hayatın akışı da (tıpkı yazım gibi) bir hercümerç içindedir.

Yā Rab murādum saña zāhir mi degül
Ya hāzretüñ ol vergiye kâdir mi degül
Māni‘ mi var ihsânına te’hîr neden
Yoḥsa feryādum saña mü’essir mi degül

Cilt, Kağıt ve Diğer Özellikler: Kahverengi meşin cilt üzerinde ön ve arka kapakta ebru vardır. Ebrular epeyce yıpranmış, belli belirsiz görülebilmektedir. Yazmanın kağıdı aharlı, nohudî renkte, boyuna düz çizgili suyolu fligranlıdır. Yazmada bölüm başları ile “kıt’a”, “beyt” ve “hikâyet” gibi başlıklar sürh mürekkeple yazılmıştır. Kenâra yazılan başlıkların birkismında, üstü çizilen kelime ve ibarelerde de yine sürh mürekkep kullanılmıştır. Sayfalarda cetvel ya da süsleme bulunmamaktadır. Yazmada 54b’den sonra iki yaprak kopmuş/koparılmıştır. 110b’den sonraki iki yaprak kesilmiş, kesilen yapraklardan kalan kısımlar yan yapraklara yapıştırılmıştır. Yazmanın 113b-153a yaprakları arasında Oğlanlar Şeyhi İbrâhîm Efendi’nin (ö. 1065/1655) *Müfîd ü Muhtasar* mesnevîsi bulunmaktadır.

2.2 Çeviriyazılı Metinde İzlenen Yol

1. Metnin çeviriyazısında kullanılan transkripsiyon işaretleri aşağıdaki gibidir:

آ	a, ā (e, i, u, ü)	ذ	z	غ	ğ
ء	ʾ	ر	r	ف	f
ب	b, p	ز	z	ق	ķ
پ	p	ژ	j	ك	k, g, ñ
ت	t	س	s	ل	l
ث	s	ش	ş	م	m
ج	c	ص	ş	ن	n
چ	ç	ض	z, ḍ	و	v (u, ū, ü, o, ö)
ح	ḥ	ط	ṭ	ه	h (a, e)
خ	ḫ	ظ	ẓ	ی	y (ı, i, î)
د	d	ع	ʿ		

2. Farsça kelimelerdeki ḥ harfinden sonra gelen vâv-ı ma'dûleler “Ḥ^v/ḥ^v” şeklinde gösterilmiştir.

3. Arapça ve Farsça eklerin yazımında büyük ölçüde İsmail Ünver'in “Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler” (*Turkish Studies*, 3/6 Fall 2008, 1-46) adlı makalesindeki tekliflere uyulmuştur.

4. Kendinden önceki kelimeye bitişik yazılan “-i-” ek fiili, çeviriyazılı metinde de birleşik yazılmış ve uyuma sokulmuştur: *yogıdı* (4a), *korķarıdı* (20a), *diridi* (4a), *iderimiş* (33a). Ek fiilin ayrı yazıldığı yerler de çeviriyazıda gösterilmiştir: *var idi* (91b), *dir idi* (99b), *yazmış imiş* (28a).

5. Kendinden önceki kelimeye bitişik yazılan “ile” edatı, eklendiği kelimeyle birleşik yazılmış ve uyuma sokulmuştur: *neşrile* (8a), *naşmıla* (27b). Ayı yazıldığı yerlerde bu özellik muhafaza edilmiştir: *hilye ile* (2b), *kelime ile* (15a).
6. Kendinden önceki kelimeye bitişik yazılan “içün” edatı da eklendiği kelimeyle birleşik yazılmıştır: *hakkiçun* (86a), *sizünçün* (96a). Edatın ayrı yazıldığı yerler korunmuştur: *dünyâ içün* (28a), *sizün içün* (95b).
7. Yazmada, bazı kelimelere gelen yükleme hâli (akkuzatif) eki, hemze ile yazılmıştır. Çeviriyazıda bu kelimeler -yı/yi şeklinde verilmiştir: *Havvâ’i / Havvâyi* (24b), *ṭâyife’i / ṭâyifeyi* (85b), *kimse’i / kimseyi* (108a).
8. Aslî harflerinden biri hemze olan (mehmûz) kelimelerde hemze, bazen “hemze” ile bazen de “ye” harfi ile yazılmıştır. Bu kelimeler yazmada geçtikleri şekilde alınmıştır: *ṭâ’ife* (90a) / *ṭâyife* (55a), *mā’il* (18a) / *mâyil* (8a), *ḥaṣâyil* (4a), *zâyil* (25b).
9. Bildirme özelliği taşıyan “durur” kelimesi –metinde bazı yerlerde kendinden önceki kelimeye bitişik yazılmış olsa da– çeviriyazıda ayrı yazılmıştır: *çok durur* (16b), *’ilm durur* (19a).
10. Bazı Arapça ve Farsça kelimelerde nokta kusurları ve yer yer harf hataları mevcuttur. Bu kelimelerin doğruları yazılmış, yanlış yazılışlar dipnotlarda gösterilmemiştir: *taht / taht* (5b), *ḥuṣūsan / ḥuṣūsan* (10b), *ḥāzır / ḥāzır* (65b).
11. Bazı Arapça ve Farsça kelimelere eklenen +lık ekinin uyuma aykırı olduğu görülmektedir. Bu kelimeler metinde nasılsa o şekilde yazılmıştır: *sipāhîlik* (43a), *şükrsüzlük* (75b), *dürüstlük* (76b).
12. Ek uyumsuzluğu birkaç Türkçe kelimede de görülmektedir: *kesmezduk* (23a), *sesmezduk* (23b), *eglenecağ* (47b), *itmağ* (49b). Bunlar da yazma metindeki hâlleriyle alınmıştır.

13. Yazma nüshada, nasihatlerin konularına dair sayfa kenarında yazılan bazı başlıklar mevcuttur. Bu başlıklar, metin içindeki başlıklardan farklı olarak italik yazılmış ve dipnotlarda bu durum belirtilmiştir.

14. Ayet ve hadis iktibasları ile Arapça ve Farsça ibareler Arap alfabesiyle yazılmış, tercümeleri dipnotlarda verilmiştir.

15. Alıntılardan kaynakları tespit edilebilenler dipnotlarda gösterilmiştir.



2.3 Çeviriyazılı Metin

[ÇEŞME-İ HAYÂT]

[1b] Minnet ü sipās ol perverdigār-ı ‘āleme olsun ki gülzār-ı cihān içre bülbül-i destān-serā-yı ‘uşşākı gülistān-ı çihre-i dil-berāna qarşu edā’-i dil-güşāyıla gūyā idüp müterennim, ve şükr-i bī-kıyās ol hudāvendigār-ı ādeme ki ney-şekeristān-ı ma‘rifetde tūṭī-i nāṭıka-i hoş-nevā-yı erbāb-ı nazmı elfāz-ı güher-bār ile kafeş-i tende kuvvet-i evhāmle müteğannim eyleyüp bu resmle çār-sū-yı dehr içinde kendini dört cānibden bildürmişdür.

Kit‘a:

. . . . / /

[2a] Nedīm ü muṭrib ü sākī vü dil-ber

Ḥaḳīkatle nazar kılsañ Ḥudā’dur

Saña senden yakın olsa ‘aceb mi

¹⁴⁹ ونحن اقرب buña güvādur

Medḥ-i Ḥazret-i Peyğamber şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem

Dürer-i şalavāt-ı şāfiyyāt-ı bī-nihāye ol seyyidü’l-kevneyn ḥazretlerinüñ rûḥ-ı şerīfine nişār olsun ki nām-ı mübāreki levḥ-i maḥfûzda güzīde-i aşfiyā, ser-çeşme-i evliyā, ḥātemü’l-enbiyā Muḥammedü’l-Muşṭafā şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ve ‘alā-ālihi ve aşḥābihi ve ezvācihi ve zürriyyātihi ve gurer-i taḥiyyāt-ı bī-müntehā vü gāye ol resülü’s-şakāleynüñ cān-ı laṭīfine ıṣār ki [2b] sāyir enbiyā ve mürselīnden merātib-i ‘āliyesi yukāru olduğundan mā-‘adā dört dürlü ḥilye ile

¹⁴⁹ “Biz ona şah damarından daha yakınız.” (Kāf 50/16).

muḥallādur ki hergiz dördi bir yirde bir peygambere müyesser olmamışdur velīkin her ḥilyesi aşlında dörtdür ki cümlesi ma'nāda on altı olur. Kimisi çihre-i mübārekinde māh-ı tābān gibi āşikār ve kimisi nāşıye-i sa'ādetinde mihr-i dıraḥşān bigi peydādur.

Ḥilye-i evvel¹⁵⁰

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

Birisi *keh̄*di ya'nī saḡalın kır sepmiş

Birisi *esmer*idi ma'nāsı buğday eñlü

Birisi reng-i laṭīfi aḡa māyılraqdı

Biri de *eble*cidi ya'nī ki açuḡ ḡaşlu

Ḥilye-i sānī

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

Biri aḡnā idi ol gerdeni ya'nī 'ālī

[3a] Birisi *efle*cidi ya'nī ki seyrek dişlü

Birisi *āze*cidi ḡaşları ince ḡāyet

Biri de *emlaḡ*idi kendüsi sözi ṭuzlu

Ḥilye-i sālis

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

Raḡabü'l-cebhe idi ya'nī ki alnı açuḡ

Birisi *eşkeḡ*di ya'nī ki ḡara gözlü

Birisi desti ayaḡına yiterdi anuñ

Biri de şorarısañ ḡaddini orta boylu

¹⁵⁰ Bu dört kıt'ada geçen “hilye” terimlerinin açıklamaları, “Muhteva Özellikleri” kısmında verilmiştir, bkz. “1.2.2.2 Medḡ-i Ḥazret-i Peyḡamber”.

Ḥilye-i rābi‘

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

Birisi iki mübārek kulağı küçügidi

Birisi *müctemī‘ü’l-liḥye* idi ol meh-rū

Birisi kıllı yoğıdı bedeninde aṣlā

Biri de beñzi gülerdi şanasın güldür o

Medḥ-i çār-yār-ı güzīn rıdvānu’llāhi te‘ālā ‘aleyhim ecma‘īn

Dürūd-ı girān ol serve[r]lerüñ ervāḥ-ı [3b] ṭayyibelerine olsun ki meydān-ı ‘ālīde dīn-i Muḥammedī ve āyīn-i Aḥmedī uğurına cān u başa kalmayup er gibi çalışmışlardır.

Kıṭ‘a:

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

Birisi Ḥazret-i Ebū Bekr ü birisi ‘Ömer

Birisi Ḥazret-i ‘Osmān u biri dahı ‘Alī

Sürḥ-ser gibi başı kana bulaşur āḥır

Ger heme şāh ise de dimeyen anlara belī

Ve taḥiyyāt-ı bī-pāyān ol şafderlerüñ eşbāḥ-ı ṭāhirelerine ki Ḥazret-i Server-i Kāyināt şalavātu’llāhi ‘aleyh ¹⁵¹ اقتديتم بايهم كائنجوم tāciyla ser-firāz-ı ‘ālem eyledüğinden ğayrı Ḥazret-i Bārī te‘ālā her birine dört dürlü ḥaṣlet-i ‘azīme baḥş idüp [4a] nāzenīn-i benī Ādem eylemişdür.

¹⁵¹ “Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız doğru yolu bulursunuz.” Mehmet Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*, ed. Hanife Koncu, Müjgân Çakır (İstanbul: Kesit, 2013), 53; Aclûnî (İsmail b. Muhammed el-Aclûnî), *Keşfü’l-Hafâ ve Müzîlû’l-İlbâs ammâ İştēhere mine’l-Ehâdîs alâ-Elsineti’n-Nâs*, c. 1 (Halep: Mektebetü’t-Türasî’l-İslâmî, t.y.), 147.

Ḥaṣāyil-i Ḥazret-i Ebū Bekr raḍıya'llāhu te'ālā anh. Kıt'a:

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

Birisi luṭfı nihāyetde idi her şahşa

Birisi kimseye hıç kibrile kīni yokdı¹⁵²

Birisi ḳaddi kemān olmışıdı ṭā'atde¹⁵³

Biri de dīnile imānı yolında okdı

Ḥaṣāyil-i Ḥazret-i 'Ömer raḍıya'llāhu te'ālā anh

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

Birisi şer'-i şerīfile idi cümle işi

Birisi 'adli nihāyetde idi ol şahuñ

Birisi devlet-i dünyāya yoğıdı meyli

Biri de zıkrini her dem diridi Allāh'uñ

Ḥaṣāyil-i Ḥazret-i 'Osmān raḍıya'llāhu te'ālā anh

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

Birisi vāfiridi luṭf u ḥayāsı anuñ

[4b] Birisi cāmi'idür nazm-ı şerīfün ol māh

Birisi nūr-ı nebīyle bulupdur peyvend

Biri de āḥır-ı 'ömrinde şehīd oldı o şah

Ḥaṣāyil-i Ḥazret-i 'Alī raḍıya'llāhu te'ālā anh

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

Birisi luṭf u şehā içre nazīri yokdur

Birisi mülk-i şecā'atde bulunmaz bedeli

¹⁵² kīni: كیی (metinde).

¹⁵³ ṭā'atde: ṭā'atdi (metinde).

Birisi hem-seridür Fāṭıma-i Zehrā'nuñ

Birisi daḡı laḡab dinür aña şāh-ı velī

Medḡ-i pādişāh-ı İslām

Zıkr-i cemīl-i pādişāh-ı kāmīl-i ‘ālem Sulṭān Murād Ḥān ibn-i ḡān ḡalleda’llāhu mülkehu ve ebbede salṭanatahu āmena’llāhu beleduhu ve ḡafaḡa veleduhu ki zamān-ı salṭanatında eṭrāfda olan pādişāhān-ı [5a] nāmdārāndan birisi külāhın kec idüp ṭaraf-ı kemer bağlamadı.

Beyt:

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

Görmedi kimse senüñ gibi cihān pādişehi

Sende ḡatm oldu meger debdebe-i pādişehī

Ve sāye-i devletinde ‘asākīr-i İslām’dan hīḡ aḡad rencīde vü remīde ve re‘āyādan ve berāyādan bir ferd elem-keşīde olup ‘āşık-ı hecr-dīdelerden ḡayrı kimse ağlamadı. Ecdād-ı kirāmına ve ābā’-i ‘izāmına dōrt dürlü fazīleti vardur ki ikisi bir yirde bu āna gelince bir pādişāha müyesser olmamışdur.

Kıṭ‘a:

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

Birisi sūr-ı hümāyūn ki felek reşk itdi

Birisi sūrḡ-seri ḡāke ber-ā-ber itmek

[5b] Birisi daḡı cehūduñ şarığın indürmek

Biri de ‘adliyle ‘ālemi yek-ser itmek

Der-zıkr-i Ḥazret-i Ḥızr Paşa yessera’llāhu mā-yeşā

Medḡ-i emīr-i kebīr-i ma‘delet sūtūn-pāye-i taḡt-ı serīr-i salṭanat meḡḡarü’l-ümerā ḡüzīde-i vüzerā keḡfü’l-fuḡarā mürebbe’l-fuḡalā muḡibbü’l-meşāyılḡ ve’l-‘ulemā

ḥarāb-ger-i бүткөдөһә бүһһәд-күн-и шавма‘ahā Ḥazret-i Hızır Paşa қаддера’llāhu mā-yürīd ve yessera’llāhu mā-yeṣā ki maḥrūse-i memālik-i İslām ḥıfz u ḥırāseti zamānında böyle āsūde-ḥāl ki muḥālifinüñ cānı yoқdur ki bir kūşeden baş қaldura ve ḥavāṣṣ u ‘avām ḥıṣn u ḥimāyeti āmānında şöyle fāriḡu’l-bāl ki [6a] bir gün vāqı‘ olmamışdur қоқа қарıуқлар Rüstem ü Zāl’e bir dāne yumurda aldura. Tedbīr-i istikāmet-i salṭanatında şol deñlü başāreti ve mahāreti vardur ki gūyā Āṣaf-ı devrān ve Eflātūn-ı zamān anuñ bir çākeridür ve umūr-ı fütūḥ-ı memleketde ol қadar cūr’eti ve ṣecā‘ati ki ḥālā Pādişāh-ı İslām’uñ serdārı ve ‘asākır-i ehl-i Īmānuñ serveridür. Zamān-ı salṭanat-ı ‘Osmāniyān’da vüçūda gelen ümerāya ve ‘ahd-i debdebe-i şāḥān-ı cihāniyānda zuḥūr bulan vüzerāya dört vechile ḡalebesi vardur ki ikisi bir yırde kimseye müyesser olmamışdur.

Қıṭ‘a:

. . . . / /

[6b] Birisi ehl-i ‘ilmdür ḡāyet

Birisi ‘ilmiyile ‘āmildür

Biri dest-i ferāḡa mālīkdür

Biri ceng eylemekde kāmildür

Sebeb-i te’līf-i kitāb

Şināverān-ı baḡr-ı ma‘ānīden şöyle intifā‘ ve ḡavvāṣān-ı deryā-yı beyānīden böyle istimā‘ eyledüm ki: Bu ‘āleme gelen süḡan-perdāzlar ve dār-ı āḡirete intikāl iden şeh-bāzlar, her dürr-i girān-bahāyı ki ele getürmişlerdür, kimisi maḡbūb u maṭlūbınuñ ḡāk-i pāyına nişār eylemişdür ve kimisi zamānında olan ehl-i İslām bahādurlaruñ başı üzerine [7a] İṣār. Ben faḡīr ü ḡaḡīr müddet-i medīddür ki bu

‘ālem-i kevn-i fesādda ser pā bürehne olup ‘ālemi geşt itdüm¹⁵⁴ ve ḥamre-i şāhib-kırān gibi vādī-i zulümāt[a] düşüp ser-gerdān gezdüm; ammā şükrler Ḥazret-i Ḥaḳḳ’uñ varlığına ve birliğine olsun ki bu deñlü cefāmuza muḳābele şöyle ‘ıvaz olındı ki İlyās gibi ḳarañulıḳda gezerken Hızır gibi āb-ı ḥayātla rāst geldüm. Bir miḳdārını tenāvül eyledüm ve birezini İskender-i Zülḳarneyn gibi bir ulu pādişāha şaḳlardum. Ammā taḳdīru’llāh bunuñ üzere idi ki Hızır’a naşīb ola. Ve der-i ḥazāne-i ma’rifet şöyle güşāde oldı ki [7b] ¹⁵⁵ من عرف نفسه فقد عرف ربه mertebesine mālİK oldum. Tekrār Rūm’a geldükleyin bunuñ tedārik eyledüm ki bir kitāb te’līf eyleyem ser-tā-pā pend ü naşīḥat ola. Ekseri pādişāhān-ı pīşinden ve ḥükemā’-i ḥikmet-āyinden, ba’zısı enbiyā ef‘ālī ve ba’zısı evliyā aḳvālī ola. El-ḥāşılı kelām, bir dārū’-i telḥdür ki devā-āmīz veyāḥūd ¹⁵⁶ الحق mücebince bir acı sözdür ki şafā-engīzdür. Āyīne-i Sikender gibi muşayḳal u mücellā ve ḳihre-i maḥbūb-ı zībā gibi mir’āt-ı muşaffādur. İttifāḳ-ı erbāb-ı şafā bunuñ üzeredür ki eger şāh-ı ḳişver-sitān ve eger [8a] gedā-yı muḥtāc-ı nāna, cefā-yı rüzgārdan bir ṭarīḳla elem ‘ārız olsa bu kitāba naḳar eylesün ki ḡam-ı dünyā vü mā-fihā göñlinden gide. Ve eger bir kimse bu nazma gelmiş naşīḥatlerden bir ḳıṭ‘asın ḳabūl eyleyüp ‘ilmiyile ‘āmil olsa ol kimesneye murādāt-ı dünyevī ve ḥācāt-ı uhrevī müyesser ola. Ve eger ṭālib-i vaşl-ı Ḥudā ve māyil-i cemāl-i kibriyāyısı tīz günlerde vāşıl ola. Fe-emmā bu mukaṭṭa‘āt ki maḥz-ı naşīḥatdür, şerḥi neşrile ve kendüsi nazmıla vāḳi’ olmışdur.

¹⁵⁴ itdüm: ایدوم (metinde).

¹⁵⁵ “Kendini bilen, kuşkusuz rabbini de bilir.” Yılmaz, *a.g.e.*, 492; Aclûnî, *a.g.e.*, c. 2, 361.

¹⁵⁶ “Hakikat acıdır.” Hadis kaynaklarında, “قل الحق و ان كان مرا” = Acı da olsa doğruyu söyle! şeklinde bir hadis bulunmaktadır: Tirmizî, Menâkıb 17; Ahmed b. Hanbel 5/159; Yılmaz, *a.g.e.*, 375; Aclûnî, *a.g.e.*, c. 2, 148.

Dörder dörder olmakdan murād nedür diyü su'āl buyurılırsa mebdе'in [8b] bulan üstādlar böyle müşāhede eylediler ki: İstikāmet-i bünyād-ı 'ālem-i fānī dört nesneyile dāyim ve takvīyet-i vücūd-ı insānī dört nesneyile kıyımduṛ. Sāyir mevcūdāt daḥı bunuñ gibidür. Görmez misin ki nizām-ı 'ālem dört peygamber-i mürselile 'aleyhimü's-şalavātu ve's-selām¹⁵⁸ ve çār-kitāb-ı münzeliledür. Cümleden Ḥazret-i Server-i Kāyināt şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem dört yār-ı vefādār ele getürmeyince dīnini itmām idemedi ve āyīnine istiḥkām viremedi. Ve zamāne pādīşāhlarınuñ daḥı dört vezīr-i kār-dīde ve kânūn-[9a]verzīde iki cānibinde oturmayınca umūr-ı mu'zamāt-ı memleketi istedügi gibi göremez. El-ḥāsıl bir eve nazar itseñ dört dīvār üstündedür ve bir köşke diḳḳatle baksañ dört direk üzerindedür. Çok zamāndur ki 'arūs-ı ṭab'um dāmād-ı fikrümle bir yastuḳa baş ḳor ki tā bunuñ gibi Çeşme-i Hayāt nāmında duḡter-i pākīze-rū ve bākire-i ḥoş-ḥū vücūda getürdiler. Cemālinde şol deñlü şafā vardur ki şanasın bir içim şudur. Her kim yüzini bir kerre görse Ḥızır gibi zinde-i cāvīd ḳalur. Niçe yıllar durur ki pīr-i zāl-i 'ömrüm dünyāyı geşt eyledi [9b] ve āña lāyık bir hem-ser bulmadı. Āḡır-ı kār şuña ḳarār virdi ki yegāne-i zamān dil-āver-i cihān güzīde-i bahādurān kār-dīde-i ceng-āverān pehlevān-ı Āl-i 'Osmān toḳuz yüz toḳsān sekiz tārīḥinde Rūm ili beglerbegisi olan Ḥızır Paşa'ya revā görüp babası ve anası icāzetiyle arḳasına alup ḥalvet-serāy-ı ḥāşşına süpürd eyledi. Ümīddür ki günden güne baḡtı güşāde ve devleti ziyāde ola. Ben daḥı 'işmetine şöyle güvāhlık virürem ki bu āna gelince dāmen-i pākine kimse el urmamışdur ve 'iffetine böyle şehādet iderem ki bu deme [10a] irişince cemāl-i bā-şafāsını hīç 'aşıḳ görmemişdür. Bu nigār-ı nāzenīnūñ dört dürlü ḥaşleti vardur ki dünyāda ikisi bir maḡbūbe-i meh-cebīne müyesser olmamışdur.

¹⁵⁷ Başlık kenarda yazılmıştır.

¹⁵⁸ selām: selāmuñ (metinde).

Kıt‘a:

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

Birisi her gice bir taze kız oğlan kızdur

Birisi her kim anı görse degül nā-maḥrem

Birisi pūṣiṣile ḥorda degüldür ṭālib

Biri de yıllar yılı bakmazısañ çekmez elem

‘Arz-ı ḥāl-i ḥod

Kilk-i siḥr-āmīz-i beyānum böyle taḥrīr-i merām ve ḳalem-i ṣi‘r-engīz-i zebānum eyle taḥrīr-i kelām eyledi ki: Bosna diyārı ki āb u hevāsı leṭāfet üzere olduğundan [10b] ḡayrı bunca evṣāf-ı ḥamīde ile mevṣūf ve ādemīsi ‘ilm ü kemālde cümleden ber-güzīde olduğundan mā-‘adā anca ṣarāfet ve nezāketle ma‘rūfdur, neṣv ü nemāyı ol diyārda bulmuşamdur. Ḥuṣūṣan a‘lā yiri ki Sarāy’dur ve ol ṣehrüñ benüm vaṣfuma yirile ihtiyācı yokdur. Cümleden maḥbūbları süḥan-senc ve maḥbūbeleri ḡazel-serāydur. Egerçi bir niçe zamāndur ki cihān içinde bī-nām u niṣān olup kemem, velīkin ḥaḳīḳuma naṣar olınsa Allāh bilür Allāh’dur merdüm oğlu merdümem. Müddet-i medīddür ki terk-i diyār idüp cihānı kūṣe-be-kūṣe ve ‘Acem [11a] vilāyetinüñ ṣehrlerini kūṣe-be-kūṣe seyr iderem, ammā taṣyī‘-i evḳāt itmeyüp taḥṣīl-i Fūrle muḳayyed olmuşamdur.

Kıt‘a:

. . . _ / . . . _ / . . . _

Atası ve anasıyam Fūr süñ

Hep oğuldur bular ki cilve ider

Yāḥū bir nāzenīndür ṭab‘um

Ki dem-ā-dem cihāna ‘iṣve ider

Tekrār ¹⁵⁹حب الوطن من الايمان mücebince,

Beyt:

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _

N'ola ger kūyuñı cennet bilürsem

Vaṭan ḥubbi hemān ĩmāna beñzer¹⁶⁰

muḳteżāsınca ārzü-yı vaṭan idüp gideyorken ba'zı akrān u emsāle rāst geldüm ki menāşib-ı dünyevīye māyil ve merātib-i [11b] uḥrevīden ġāfil, beni¹⁶¹ hīç ādem yirine ḳomadılar. Ben daḥı kendi kendüme eyitdüm ki niçeye dek bu şîr-i ābdārı vüçüda getürüp şuya şalarsın ve bu ebyāt-ı tābdārı ḳaçana dek zuhūr buldurup āteşe birağursın. Ol gice ḥ'āba vardum gördüm ki beni bir ḳarañulıḳ yire iletdiler, ammā ferşi hep cevāhirle döşenmiş rüz-ı rüşen gibi her ne cānibe nazar itseñ görünür. Gördüm ki Hızır-ı zinde-dil gibi bir pîr-i bā-şafā elümden alup bir ḥavz başına getürdi ve zümürrüd-i şāfdan bir kāse ile ol şudan doldurup [12a] elüme virdi. Ben daḥı nüş eyleyüp iltimās eyledüm ki: Sen kimsen ve bu şuya ne dirler? Cevāb virdi ki: Baña Hızır-ı nā-dīde-memāt ve bu şuya āb-ı ḥayāt dirler. Ben eyitdüm: Ben ne ednāyam ki bu luṭfı baña iḥsān eyledüñ? Didi ki: Bir kitāb söyleseñ gerekdür ki āb-ı ḥayātuñ 'aynı ola, adına *Çeşme-i Ḥayāt* diyeler. Niçe ṭālib ü rāğıbı āteş-i maḥz olup yandura ve niçe rāh-ı Ḥaḳ'da teşne-dil olan kimseleri kendini sebîl idüp ḳandura. Ve daḥı eyitdi ki: Egerçi āb-ı ḥayāt içmekden murād ölmekdür, ammā [12b] 'ālem-i fānīde beḳā mümkün degüldür, gerekse biñ yıl yaşasan āḥır-ı kār rıḫlet idersin, ammā *Çeşme-i Ḥayāt* uñ ki ḳaṭ'-ı merātib-i uḥrevīye müte'alıḳ

¹⁵⁹ "Vatan sevgisi imandandır." Yılmaz, *a.g.e.*, 225; Aclûnî, *a.g.e.*, c. 1, 413.

¹⁶⁰ *Hayâlî Bey Dîvânı*'ndaki şöyle bir beyit mevcuttur:

Münāsib bendeñe olmaḳdur ol cāy

Vaṭan ḥubbi hemān ĩmāna beñzer

Ali Nihat Tarlan, *Hayâlî Bey Dîvânı* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1945), 56.

¹⁶¹ beni: biri (metinde).

kıt'aları vardır. Bir kıt'asının ʿilmiyle ʿāmil olanlar saltanat-ı āhirete mālîk olurlar. Ve devlet devlet didükleri saltanat-ı āhiretdür ki hergiz fenâsı yokdur. Tekrâr eyitdüm ki: Ben müsteḥak ve ğayr-ı müsteḥakḳı bilmem bu *Çeşme-i Hayât*'ı ibtidâ kime tefvîz itmek gerekdür? Cevâb virdiler ki: Hızr'dan alduñ yine Hızr'a vir. H^ʿâbdan bîdâr olduklayın bu muḳaṭṭa'ātuñ [13a] mażmûnı bir uğurdan ḥatıruma geldi. Kalem elüme alup cümlesini bir yirde müsvedde eyledüm, velî tefekkürde kaldum ki Hızr didügi Hızr'ı kanda bulayum? Ol gice ḥ^ʿâba varduḳda yine Hızr'ı ʿaynı ile ol şekilde gördüm. Benüm müteḥayyir olduğum bildi. İşâret eyledi ki: Ġâzî-yi bî-riyâ, ḥāmî³-i dîn-i Muştafâ, dostdâr-ı çâr-yâr-ı bâ-şafâ Hazret-i Hızr Paşa'nun nām-ı şerîfine imlâ vü inşâ idüp dest-i mübârekine tesl[i]m eyle, ol daḥı herkesüñ istiḥḳâḳına göre bahş eyleye. Ben daḥı nefes-i Haḳ'dur diyüp sözini ḳabûl eyledüm. Toğrı yoluma gideyorurken [13b] tekrâr girüye döndüm ve *Çeşme-i Hayât* ki bunca evşâf-ı ḥamîde ile mevşûfdur, kendü gözümnden ḳışḳanup sa'y eyledüm ki şâhibine ulaşıduram. Bu ümîd ile ki seng-i cefâ-yı rûzgârdan binâ³-i vücûdum yıḳuḳ yıḳuḳdur ve nîşter-i ta'nu'l-eḳârib ke'l-ʿaḳâribden serâçe-i göñlüm delük delükdür. El-ḥâşılı kelâm sîne-i şad-çâküm şikâf olınsa dil-i bîmârumuñ derdi hezâr ve tîğ-ı serzeniş-i akrândan vâḳi' olan yaramuñ devâsı bir eyüce tîmârdur.

Kıt'a:

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

Hasb-i ḥâlüm şorarısañ benüm ey şâh-ı cihân

[14a] Bu cihân içre ḳatı let-zede-i akrânam

Gündüzün il yüzine gül gibi ḥandânum lîk

Her gice şubḥa deġin şem' gibi giryânam

Ey ṭabîb-i dil-i bîmârân ve ey ḥabîb-i ḳalb-i mehcûrân on iki yıldur vâlid-i müşfiḳumdan dūr ve gicesiyle yigirmi dört senedür ki vâlide-i mihribânumdan

mehcūr olmışam. Egerçi kıymetde dürr-i yetīm gibi bahā-girānam, velī la‘l-i Bedaḥşān gibi kānumdan ayru düşüp elden ele ğaltānam. Diyār-ı ğurbetde baña rüz-ı rüşen қараñulıķ gice gibidür. Vücūd-ı laṭīfñüz gibi bir ḥuceste-liķā’-i Hızr-ı ferḥunde¹⁶² reh-nümā olmayınca vādī-i zulümātdan ḥalāş olmağa [14b] iktidārum yokdur. Tūtalum ki felekde encüm ḥisābınca rūy-ı zem[ī]nde yanar çerāğuñuz vardur; ammā beni uyarsañ cihānda şöyle nümāyān olurdum ki beni gündüzin gören mihr-i dıraḥşān ve gice ile müşāhede iden māh-ı tābān kıyās ideydi.

Кıт‘а:

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

Beni uyar ki cihānda yanar çerāğuñ olam

Beni қайır ki cihān durduğınca medḥüñ idem

Қапуñı melce’-i luṭf u kerem bilüp geldüm

Luṭuf kerem o degüldür ki nā-murād gidem

*Vaşf-ı eṣ‘ār-ı şu‘arā*¹⁶³

Ḥikāyet-i Evvel

Şu‘arā-i ‘Acem’den rivāyet iderler ki dört dürlü fen dört kimseye maḥşūşdur.

Nitekim şā‘irüñ [15a] birisi bir beytinde ızḥār eylemişdür.

Кıт‘а:

_ . . _ / _ . . _ / _ . . _ / _ . . _

سوز خسرو باید و الفاظ حافظ در سخن

¹⁶⁴ نازکیهای حسن و انکه خیالات کمال

¹⁶² ferḥunde: ferḥundeyi (metinde).

¹⁶³ Başlık kenarda yazılmıştır.

¹⁶⁴ Bu mısradaki “Hasan”, dördüncü mısradaki “Dihlevî” adıyla zikredilen kişi, Hasan-ı Dihlevî’dir.

Husrev'üñdür sūz gerçi Hāfız'uñdur lafz-ı hoş
Dihlevî'nüñdür nezāket hem Kemāl'üñdür hayāl

*Vaṣf-ı nevm*¹⁶⁵

[Hikāyet]

Hāzret-i İmām Hüseyn'den raḍıya'llāhu te'ālā anı rivāyet olunur ki nevm dört kısımdur. İki insāna rāḥat ve iki nekbet ilkā ider diyü buyurmuşlardur. Ve her zamān ki minbere çıkup halka naṣīḥat itmek istedikleri zamānda ibtidā bu dört kelimeyi söyleyüp andan va'za başladılar. Ve meclis-i va'zı daḥı bu dört kelime ile āḥır iderlerdi. [15b] Ol dört kelime budur: نوم الراحة في وقت الضحى، ونوم الرحمة بعد العشاء، ونوم الندامة بعد الفجر، ونوم الحسرة في ليلة الجمعة.¹⁶⁶

Kıṭ'a:

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _

Nevm-i rāḥat isteriseñ kuşluğındur ey göñül

Nevm-i rahmet yatsudan soñra olur didi emīr

Maḥz-ı nekbetdür fecirden soñra uyku uyumaḳ

Nevm-i ḥasret cum'a gicesidür ey merd-i dilīr

[Hikāyet]

Hāzret-i 'Āyişe'den raḍıya'llāhu te'ālā 'anhā rivāyet iderler ki dört kısım uyku insānı Allāhu te'ālā ḥāzretinden dūr ider diyü buyurmuşlardur. Anlar daḥı Hāzret-i Server-i Kāyināt'dan şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem [16a] naḳl eylemişlerdür:

¹⁶⁵ Başlık kenarda yazılmıştır.

¹⁶⁶ “Kuşluk vaktindeki uyku rahat, yatsıdan sonraki uyku rahmet, güneş doğduktan sonraki uyku pişmanlık, Cuma gecesi uyunan uyku hasret uykusudur.”

نوم الشقاوة فى الصباح، ونوم الغفلة فى مجلس الذكر، و نوم العقوبة بعد العصر، و نوم الحماقة فى وقت الجمعة.¹⁶⁷

Қыт‘а:

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

Şubh vaktinde şekâvet hâşıl olur uykudan

Nevm-i ğaflet meclis-i zikrindedür Hakk’uñ yakîn

‘Aşrdan soñra olan uykuya di nevm-i ‘azāb

Cum‘a vaktinde uyumaklık hamākatdür hemîn

*Vaşf-ı mürüvvet*¹⁶⁸

[Hikāyet]

Ḥazret-i ‘Alī’den kerrema’llāhu vechehu ve raḍiya’llāhu te‘ālā ‘anh bir a‘rābī su’āl eyledi ki: Yā eseda’llāh, mürüvvet kaçdur? Buyurdılar ki: Mürüvvet dördtür velākin anlar daḥı dört şey’de kemāl bulmuşdur: [16b] التواضع عند الدولة، والعفو عند الحدة، والسخاوة عند القلة، والعطاء غير المنة.¹⁶⁹

Қыт‘а:

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

Bu cihān içinde luṭfıla mürüvvet çok durur

Dördi ammā şöyledür kim biri birinden laṭīf

¹⁶⁷ “Sabah uykusu bahtsızlık, zikir meclisindeki uyku gaflet, ikindiden sonraki uyku azap, Cuma vaktindeki uyku ahmaklık uykusudur.” (Bu ibareyle hadis kaynaklarında bulunamadı).

¹⁶⁸ Başlık kenarda yazılmıştır.

¹⁶⁹ “Ululuk (devlet) zamanında tevazu, kızgınlık anında affetmek, darlıkta cömert davranmak, karşılık beklemeden vermek.”

Çeşme-i Hayât’ta Hz. Ali’ye nispet edilen bu söz, *Lisanü’l-Mizan* adlı hadis kitabında “münker” kaydıyla ve metindeki farklı olarak şu şekilde zikredilmektedir: بنى الاسلام على خمس: التواضع عند [Islam, beş temel üzerine bina edilmiştir: Ululuk (devlet) zamanında tevazu, güçlüyken affetmek, ilimle birlikte cömertlik, karşılık beklemeden vermek ve halka nasihat etmek.] İbn Hacer el-Askalâni, *Lisânü’l-Mîzân*, c. 6 (Beyrut: Mektebü’l-Matbûati’l-İslâmiyye, 2002), 163.

Devlet ehinden tevāzu‘ ehl-i hiddetden ‘afv

Hem seḥāvet az olan şey’den eyā merd-i şerīf

Līk minnetsüz ‘aṭāya hīçbirisi beñzemez

Böyle buyurdu bunu ‘ālemde ol şāh-ı münīf

Hikāyet

Hü‘ace Hāfız-ı Şīrāzī rahmetu’llāhi ‘aleyh gāyet ululardandır. Bir gün Hāzret-i Fahr-ı ‘Ālem şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem Selmān hāzretleri ile raḍıya’llāhu te‘ālā ‘anh bir yire giderken [17a] āstīn-i şerīflerinden bir dāne kitāb düşdi. Selmān dahı ‘acele-i külliyye ile ol kitāb[1] alup Hāzret-i Resūl şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem hāzretlerinin dest-i şerīflerine teslīm eyledi, ammā virecek maḥalde açup nazar itdi, gördi ki kitābuñ içerüsi manzūm ammā elfāz-ı ‘Arabiyyeye beñzemez. Gāyet müteḥayyir oldı. Hāzret-i resūl şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellemüñ dest-i şerīfini būs idüp iltimās eyledi ki: Yā ḥāteme’l-enbiyā, yā resūl-i kibriyā siz bilürem ki cemī‘-i ‘ömr-i şerīfiñüzde ḥaṭ yazmaduñuz. Bu kitāb nedür ve bunu kim yazdı ve mażmūnı nedür ve elsine-i selāsedan kaṅgı dildür? Hāzret-i [17b] peygamber ḥande idüp cevāb virdiler ki: Bu kitābuñ şāhibine Şemsüddīn Muḥammed Hāfız-ı Şīrāzī ve dīvānına *Lisānū’l-Ġayb* dirler. Ve benüm mu‘cizemüñ birisi budur ki böyle belāḡat u feṣāḡate mālīk kimesneler benüm ümmetümden gelse gerekdür. Hālā *Dīvān-ı Hāfız’a Lisānū’l-Ġayb* didüklerine vech-i tesmiye budur. Ve ittifāk bunuñ üzerinedür ki eger dīvānından biñ yirde tefe’’ül eyleseler cümlesi ḥasb-i ḥāl vāki‘ olur. Bir gün Hü‘ace Hāfız’a su’āl eylediler ki bu mertebe-i ‘āliye ki Allāhu te‘ālā hāzretleri saña virdi, ‘Acem ulularından kimseye müyesser olamamışdur, [18a] ne ‘amel itdüñ ki böyle maḡbūl-i dergāh-ı Haḡ olduñ? Cevāb virdiler ki: Benüm ṭarīḡ-ı Haḡ’da ḡuşūr yirlerüm çoḡıdı ammā dört nesneyle muḡayyed idüm. Eger var ise anuñla olmışdur.

Қыт‘а:

. _ . _ / . . _ _ / . _ . _ / . . _

Biri tilāvet-i Qur‘ān idi iṣūm her dem

Biri daḥı seherī ḳalkmak idi kārūm

Birisi Ḥaḳḳ’a niyāzum ḳatı ziyāde idi

Biri de ‘ıṣḳ-ı ḥaḳīḳī idi baña yārūm

[Ḥikāyet]

Şems-i Tebrizī’den ḳuddise sırruhu’l-‘azīz Ḥazret-i Mevlānā’-i Rūmī böyle naḳl eylemişdür ki: Bir gün su‘āl eyledüm ki: Tālib-i vaşl-ı Hudā ve mā’il-i liḳā’-i [18b] zū’l-‘aṭā olana çāre nedür ve neyle vuşul bulmak olur? Buyurdılar ki: چاره او

¹⁷⁰ چاراست.

Қыт‘а:

. . _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _

صمت و جوع و سهر و ذکر خدای متعال

نا تمامان جهان را بکند کار تمام

هر که این چار ندارد بخدا راهش نیست

گر همه آتش سوزان بود او ماند خام¹⁷¹

*Vaşf-ı terbiye-i evlād*¹⁷²

[Ḥikāyet]

Ḥazret-i ‘Osmān’dan raḍıya’llāhu te‘ālā ‘anh rivāyet olunur ki: Bir gün aṣḥābdan birisi oḡlancuḡını elinden alup¹⁷³ Resūlu’llāh ṣalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem

¹⁷⁰ “Onun çaresi dördtür.”

¹⁷¹ “Sükût, açlık, uykusuzluk ve yüce Allah’ı zikretmek, bu cihanın noksanlarını tamam eyler. Bu dört şeye sahip olmayan kimse, Allah’a (ulaşmaya) yol bulamaz; her şey yakıcı ateş bile olsa, o kimse yine de çiğ kalır.”

¹⁷² Başlık kenarda yazılmıştır.

¹⁷³ alup: olup (metinde).

h azretlerine get urdi, dest-i Őer iflerini b us id up h  k-i p  ylarına yüz s  rd  kden Őo nra böyle [19a] takr  r-i kel  m eyledi ki: Y   nebiyya'll  h! Bir kişi evl  d  n   ne tar  k  la perveriş itmek gerekdür ve ne öğretmek gerekdür ki ma  Őlar   v  s  at üzere ola ve ne ta  l  m itmek gerek ki anlara sa  adet-i u  reviyye müyesser ola? Cev  b virdiler ki: Dört nesne   ğretmek gerekdür, ikisi ta  allu  -   um  r-   d  nyev   ve ikisi b    Ő -i mer  tib-i u  rev   ola. Ve bu h  diŐ -i Őer  f ol zam  nda v  rid olmuŐ dur: س  عدوا

اولادكم بالسعادات الاربعة¹⁷⁴

Kı   a:

_ . . _ / . _ . _ / _ . . _ / . _ . _

Biri edeb ki bir   ceb ümmetüme h  z  nd  r

Biri da  ı p  Ő ed  r ki h  el  l kesb ala

Biri vel     lim durur b    Ő -i r  tbe-i büzürg

[19b] Birisi de   amel durur m  cib-i   urb-   z  'l-  a    

*VaŐ f-   N  Ő  nrev  n*¹⁷⁵

[H  k  yet]

H  kem   -i Hind'den ba  z   Büzürcmihr'e bir gün didiler ki: Bu   adar p  diŐ  [h]-     l  m ki d  ny  ya gelmiŐ d  r, bu sa  adet-i ebed   ki N  Ő  nrev  n-      dil'e müyesser oldu, hiçbirine müyesser olmadı. Ne   amel eylerdi ki bu ey   ad anu  n üzerinden   alk  maz t   r  z-     iy  mete dek? Cev  b virdiler ki: Ben anda dört dürlü h  Ő let m  Ő  hede eylemiŐ em ki devr-i   dem'den bu   na gelince p  diŐ  hlarda ikisini birinde görmedüm ve iŐ itmed  m. Eger varısa anu  n   va  zudur.

¹⁷⁴ "Evlatlarınızı dört türlü saadetle saadetlendirin." (Bu ibareyle hadis kaynaklarında bulunamadı).

¹⁷⁵ BaŐ lık kenarda yaz  lmıŐ tır.

ꞐıꞐꞐ:

. . . _ _ / . . . _ _ / . . . _

Birisi nefse kıyās idi işi

[20a] Birisi şābir idi ḥiddetde

Birisi kōrkārıdı rabbinden

Biri de ‘ādil idi gāyetde

*Vaşf-ı ḥāl-i Ḥazret-i Ādem-i şaff*¹⁷⁶

[Ḥikāyet]

Ḥazret-i Ebā Bekr’den raḍıya’llāhu te‘ālā ‘anh rivāyet olunur ki bir kimse Ādem-i şaff ‘aleyhi’ş-şalātü ve’s-selām gibi maḳbūl-i dergāh-ı zū’l-‘aṭā olsa şeyṭān ‘aleyhi’l-la’ne gibi merdūd-ı bārgāh-ı kibriyā olmak dört nesneden ḥāşıl olur.

ꞐıꞐꞐ:

. . . _ _ / . . . _ _ / . . . _

Birisi şöhrete taḳayyüddür

Birisi ṭā‘at-ı riyyā-āmīz

Birisi ḥaḳḳ-ı ‘abdı ekl itmek

Biri de şehvet-i zehir-engīz

[Ḥikāyet]

[20b] Zāl-i cihān-dīde oğlına ki Rüstem-i Destān dimekle meşhūrdur, Keyḥusrev Eşkebūs cengine gönderdüğü zamānda bu pendı eyledi ve rüz-ı maşāfda bunlarsuz hüner müyesser degüldür diyü ziyāde diḳḳatler eyledi.

¹⁷⁶ Başlık kenarda yazılmıştır.

Kıt'a:

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

Biri şemşîr-i bürende birisi esb-i bidev

Biri bâzû-yı kavî ve biri de cür'etdür

Ceng günü lâzım olan saña budur cân-ı peder

Kalanı her ne ki var âfetile şöhretdür

***Vaşf-ı Hâzret-i Hâtem-i Enbiyâ*¹⁷⁷**

Hikâyet

Hâzret-i Fâtımatu'z-Zehrâ radıya'llâhu te'âlâ 'anhâ buyurmışdur ki: Ümmet-i Muhammed'e şalla'llâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem dört dürlü devlet müyesserdür ki hiçbir peygamberüñ milletine müyesser olmamışdur.

[21a] Kıt'a:

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

Birisi 'ömr-i kalîl ü birisi 'aql-ı keşîr

Birisi kılet-i māl ü biri de nefis-i halîm

Şol kişide ki ola işbu hışâlet mevcûd

Ehl-i cennet ola ol görmeye hîç nâr-ı cahîm

***Vaşf-ı Loqmân*¹⁷⁸**

[Hikâyet]

Loqmân Hâkîm ki hükemānuñ ser-tâcıdur. Sâyir hükemāya fazîleti budur ki cemî'-i nebâtât zebân-ı hâlile aña söylerlermiş ki: Ben fülân derde devāyam ve ben fülân

¹⁷⁷ Başlık kenarda yazılmıştır.

¹⁷⁸ Başlık kenarda yazılmıştır.

maraza şifāyam. Ve Qurʾān-ı ‘Azīm’de hakkında sūre nāzil olmuştur. Ba‘zılar dimişlerdür ki peygamber-i mürseldür ve ba‘zılar dāyire-i nübüvve kadem başmamışdır, ammā velī idüğine şübhe yokdur. Aristotalis ki İskender-i Zülkarneyn’ün [21b] hakīmidür ve hem vezīridür, Loḳmān anuñ şākirdlerindendür. Bir gün Aristotalis’e didiler ki: Bu kadar biñ şākirdlerüñ vardur, nedendür ki Loḳmān’a itdüğüñ iltifātı gayrılara itmezsin? Cevāb virdi ki: Bir gün fülān eczādan ötüri ki Rūm’dan gayrı yirde ele girmez, Yunan zemīne sefer itdüm. Henüz hevāda bürüdet varıdı. Bir ov[a] ve anuñ içinde yalın gönlegile bir oḡlancuğa rāst geldüm aṣlā bir yirine ḥaṭā olmamış, şanursın o gice şaṣar kürkler içinde yatmışdır. [22a] Suʾāl eyledüm ki: Kaḡı şehrdensin? Cevāb virdi ki: Yunan şehrinden. Eyitdüm ki: Bu ovada yaluñuz n’eylersin? Didi ki: Ben buraya yaluñuz gelmedüm. Bir kārbanla yoldaş oldum idi. Kārban nişfu’l-leylde ḳalkup gitmiş, ben yatmış ḳalmışam. Anlar gitdükden soñra bīdār oldum. Ne ḳadar cüst ü cū itdüm, nereye gitdüklerin bilimedüm. Bunda yaluñuz ḳaldum. Tekrār eyitdüm ki: Senüñ bir gönlekden gayrı esbābuñ yokdur? Ne ‘aceb şovukdan ölmedüñ? Bir büyük taşı gösterüp eyitdi ki: Hıʾābdan bīdār olduḳlayın gördüm ki şovuk beni helāk ideyor. [22b] Bu āna gelince bu taşı aṣaḡa yuḡarı yuvarladum. Vücūdum şimdi şöyle germiyyet üzeredür güyā bir niçe ḳaftān giymişem. Bunuñ bu tedārikini pesend eyledüm ve şākirdlige ḳabūl eyledüm. Gördüm ki zātında cevher vardur. Ol ecludendür bu itdüğüñ iltifātlar. Loḳmān buyurmuşdır ki: İzdiyād-ı ‘ömr dört nesneyle müyesserdür.

Ḳıṭ‘a:

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

Birisi ḳillet-i ekl ü birisi ḳillet-i hıʾāb

Birisi şamt-ı müdām ü biri de ḳillet-i kār

Görmesin dileriseñ ‘ömr-i şerīfüñ noḡşān

Bunları işlemeden olma tamāmī zinhār

Vaşf-ı Hazret-i Havvâ¹⁷⁹

[Hikāyet]

Hazret-i Fāṭımatu'z-Zehrā raḍıya'llāhu te'ālā 'anhā [23a] 'ālem-i rūḥāniyyetde Hazret-i Havvā'dan su'āl eyledi ki: Bu günāh-ı 'āzīme ki siz işledüñüz, cemī'-i kerrübiyānuñ i'tikādı bunuñ üzerine idi ki bir daḥı bihişt-i cāvīde dāḥıl olma[ya]sız. Ne 'amel eyledüñüz ki Allāhu te'ālā hazretleri sizi esirgeyüp girü cennete dāḥıl eyledi? Cevāb virdiler ki: Şaḥīḥ eyledür, velī cennetden çıkdüğumuz zamānda dört nesne bize cānib-i Ḥaḳ'dan ilhām oldu. Ḥālā rif'at-i sābıkamuza ol dört nesne sebep olmışdur.

Kıṭ'a:

. . . _ / . . . _ / . . . _

Birisi kendümüzi unutduk

Biri Ḥaḳ'dan ümīdi kesmezduk

[23b] Biri her dem be-ğāyet ağlarduk

Birisi de belāda sesmezduk

Vaşf-ı taḳarrüb-i Hazret-i Hudā celle şānuhu¹⁸⁰

Hikāyet

Hazret-i Mevlānā³-i Rūmī *Meşnevī*'de buyurmuşdur ki: Hazret-i Bārī te'ālāya taḳarrüb dört nesneyle müyesserdür ve her kim bunlarsuz Ḥaḳḳ'a vāşıl oluram dir ise yabanda ḳalur.

Kıṭ'a:

. . . _ / . . . _ / . . . _

Dörtür ḳurb-ı Ḥaḳḳ'a bā'is ola

Dördi de ādeme sa'ādetdür

¹⁷⁹ Başlık kenarda yazılmıştır.

¹⁸⁰ Başlık kenarda yazılmıştır.

Biri şabr u biri kanā‘at imiş

Biri hilm ü biri sehāvetdür

*Cevāb-ı Azāzīl der-ḥaḳḳ-ı Ādem*¹⁸¹

[Hikāyet]

Ḥazret-i Mūsā ‘aleyhi’ş-şalātü ve’s-selām bir gün Fir‘avn’dan elem-keşīde olup [24a] ḥarem-serāyına müteveccih olup gideyorurken şeytāna rāst geldi ve kemāl-i ḥiddetile ḥitāb eyledi ki: Yā ‘Azāzīl! Niçün Ḥazret-i Ādem’i ‘aleyhi’ş-şalātü ve’s-selām igvā idüp bihiştten çıkarduñ ve bugün fesādda bizi bu deñlü belāya mübtelā eyleduñ? ‘Azāzīl daḥı ḥande idüp cevāb virdi ki: Ben neye ḳādirem ki anı cennetden taşra çıkaram yā nebiyya’llāh! Aña benden olmamışdur, yine kendüsinden oldu, zīrā dört dürlü fi‘li varıdı kim hīçbirisi Ḥazret-i Ḥaḳḳ’a hoş gelmezdi.

[24b] Kıt‘a:

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

Birisi Ḥazret-i Havvā’yı severdi gāyet

Birisi cennet-i a‘lāyı beḳā bildügiçün

Birisi ḳurb-ı Ḥaḳ’ıla ḳatı maḡrūr idi ol

Biri de kendüyi gāyetde ‘alā bildügiçün

*Vaşf-ı būkā-yı keşīre aṣḥābı*¹⁸²

Hikāyet

Fuzūlī-i Bağdādī *Ḥadiḳatü’s-Sü‘adā*’da esaḥḥ-ı rivāyetile rivāyet eylemişdür ki: Nev‘-i benī ādemde girye itmek dört kimseye maḥşüşdur ve ol dört kimse şol

¹⁸¹ Başlık kenarda yazılmıştır.

¹⁸² Başlık kenarda yazılmıştır.

mertebe girye itmişlerdür ki anlardan ğayrı dār-ı dünyāda ne kadar ‘āşık-ı hecr-dīde ve ğarīb-i elem-keşīdeler vardur ki şubḥ u şām anlara kan ağlamak resmdür, muḳābele eyleseler yaluñuz birisinüñ eşk-i ḥünīn[in]e [25a] ber-ā-ber olmaya.

Ḳıṭ‘a:

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

Birisi Ḥazret-i Yūsuf elemiyle Ya‘ḳūb

Biri sevdā-yı bihiştile müdāmī Ādem

Birisi Ḥazret-i Zehrā babasından soñra

Biri de Kerb-i Belā günü o şāh-ı ekrem¹⁸³

Hikāyet

Sultān Meḥammed Ḥān’dan raḥmetu’llāhi ‘aleyh oğlu Bāyezīd Ḥān su’āl eyledi ki: Ey gözüm nūrı peder, memleket-i şāhān neden ifnā bulur? Anlar daḡı cevāb virdiler ki: Ey sīnem sürürü püser, dört nesneyle ḥalel-pezīr olur.

Ḳıṭ‘a:

. . . _ / . . . _ / . . . _

Birisi pādişāh-ı zālímile

Birisi ‘asker-i edebsüzile

[25b] Birisi zen sözine uymaklık

Biri de devlet-i nesebsüzile

¹⁸³ Bu anlatının kaynağı olan *Hadīkatü’s-Sü‘edâ*’da ağlayan kişilerin sayısı “beş” olarak verilmiştir: “İmām-ı Ca‘fer-i Şādık’dan nakıldür ki: ‘İfrāt-ı girye **biş** kimesnede münḥaşırdur; biri Ādem ki bihişt firākından nālāndı ve biri Ya‘ḳūb ki Yūsuf hecrinden giryāndı ve biri Yūsuf ki Ya‘ḳūb yādıyla perīşāndı ve biri Fātıma-i Zehrā ki Ḥazret-i Resūlün āteş-i firākından büryāndı ve biri ‘Aliyy-i Zeynel‘ābidīn ki kırk yıl vāḳı‘a-i Kerbelādan soñra lā-yenḳatī‘ sirişk-efşāndı.” Fuzulî, *Hadīkatü’s-Sü‘edâ*, haz. Şeyma Güngör (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1987), 165.

*Vaşf-ı günāh-ı kebāyire*¹⁸⁴

Hikāyet

Hazret-i ‘Alī’den raḍıya’llāhu te‘ālā ‘anh rivāyet iderler. Buyurmışlardır ki: Günāh-ı kebāyire toktuzdur, ammā dördi şöyledür kim aşıla biri birinden tefāvüti yokdur. Ve egerçi günāh-ı kebāyire günāh-ı şağıre gibi tevbeyle zāyil olur ammā miqdārınca bu ḥadīs-i şerīf mücebince fā‘iline cezā olunur: ¹⁸⁵ ما يفعل من الكبائر الا يجزى فاعله Ol dört günāh-ı kebāyire bunlardır.

Kıt‘a:

. . . _ / . . . _ / . . . _

Biri iğlām u biri ḥamr itmek

[26a] Biri nā-ḥaḳ yire ḳan itmek imiş

Biri er¹⁸⁶ ‘avratıla cem‘ olmak

Pīşvā’-i cihān böyle dimiş

Hikāyet:

Hazret-i Server-i Kāyināt’dan şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem rivāyet iderler. Buyurmışlardır ki Hūd cenginde: Pādişāhlara ve sāyir erbāb-ı manāşlb-ı dünyevīye dört dürlü kimse ḡāyetle lāzımdur.

Kıt‘a:

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

Dört kişi şaḳlamağa şehlere lāzım oldu

Hūd cenginde bunu böyle didi şāh-ı Hicāz

¹⁸⁴ Başlık kenarda yazılmıştır.

¹⁸⁵ “Büyük günah işlendiğinde faili cezalandırılır.” (Bu ibareyle hadis kaynaklarında bulunamadı).

¹⁸⁶ biri er: biri de er (metinde).

Biri şemşîr urıcı birisi de merd-i cerî

Biri şuda yüzücü biri dağı tîr-endâz

Hikâyet

Şeyh Vefâ-zâde'den nakl olunur ki [26b] bir¹⁸⁷ gün müridlerine naşihat tarîkıyle didiler ki: Erbâb-ı tarîk dört nesneden mehcûr olmayınca Hâzret-i Hakk'ıñ vuşlatına vuşûl bulmaz, zîrâ halkıñ i'tibârı bu dört nesneyedür ve her kimde kim bu dört nesne mevcûd olmasa halk aña i'tibâr itmez ve bir kimseye mādām ki halk hürmet ü 'izzet eyleye Hakk te'âlāya hoş gelmez. Ve Peygamber hâzretleri şalla'llāhu te'âlā aleyhi ve sellem dağı ¹⁸⁸ مردود الخلق مقبول الحق مقبول الخلق مردود الحق buyurmuşdur. Ol dört nesne ki terk olmak gerekdür, bunlardır.

Kıt'a:

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

[27a] Çäre-i bî-çäreler dördür cihân içre dilâ

Bunları terk itmeyince bulımaz Hakk'a vuşûl

Biri 'izzet biri rāhat biri dünyā biri cān

Rütbe-i 'ālīye mālîk olmağa budur uşûl

Vaşf-ı ta'allüm-i şî'r¹⁸⁹

Hikâyet

Fakîr tufûliyyet 'âleminde şanāyi'-i şî'rden haberdâr olmağa çok çalışurdum, ammâ geregi gibi ele getüremezdüm. Āhır-ı kâr üstādum yanına varup ahvālümü 'arz eyledüm ve eyitdüm ki: Vezn-i tab'a mālîküm, ammâ şu'arānuñ hayl-i tab'ına vukûf

¹⁸⁷ bir: bu (metinde).

¹⁸⁸ "Halk tarafından reddedilen kimseler Hak katında makbuldür, Hak katında makbul olan kimseler de halk tarafından reddedilmişlerdir." (Bu ibareyle hadis kaynaklarında bulunamadı).

¹⁸⁹ Başlık kenarda yazılmıştır.

taḥṣīl idemeyorum, niçe olur ḥālüm? Cevāb virdiler ki: Şu‘arā mücerred şarf u naḥv bilmekle bu deñlü cevelān-ı ṭab‘a mālīk olamaz. Şi‘re müte‘allık [27b] ba‘zı ‘ulūm vardır. Anları müṭāla‘a eylemek gereksin. Ben daḥı dest-i şerīfini būs idüp iltimās eyledüm ki: Şi‘re müte‘allık kaç dürlü ‘ilim vardır? Nazmıla cevāb virdiler ki: Dört dürlü ‘ilmdür.

Ḳıṭ‘a:

. _ _ / . _ _ / . _ _ / . _

Birisi ḳavāfī birisi ‘arūz

Birisi lügatdür birisi beyān

Bularsuz müyesser degüldür nazım

Saṇa ben didüm benden işit hemān

Ma‘āş¹⁹⁰

Hikāyet

Rivāyet iderler ki Ḥazret-i İmām Ḥüseyn raḍıya’llāhu te‘ālā ‘anh hergiz umūr-ı ma‘āş için dil-teng ve esbāb-ı [28a] dünyā için ḥarīş olmamışlardır ve kimseye buğz u ḥased idüp salṭanat-ı dünyā için ḡam yimemişdür ve cemī‘-i ‘ömrinde cabbārılık ḥāṭırına gelmemişdür. Kendü mübārek eliyle şemşīr-i ‘adū-küşine bu dört kelimeyi yazmış imiş ki: ¹⁹¹ الرزق مقسوم، والحريص محروم، والجبار مذموم، والحاسد مغموم.

Ḳıṭ‘a:

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

Küş-i bī-fāyideyle rızḳ artmaz kimseye

Rızḳı mīḳdārına göre herkesüñ maḳsūmdur

¹⁹⁰ Başlık kenarda yazılmıştır.

¹⁹¹ “Rızık taksim edilmiş, hırslı kimseler mahrum bırakılmıştır. Zorbalar yerilmiş, kıskançlar kedere mahkûm edilmiştir.”

Rāzı olmayup Hudā’nuñ kısmetine ey göñül
Ehl-i hırş olan kişiler her zamān mahrūmdur
Cebr idenle hāsidiñ dünyāda yüzi karadur
[28b] Āhıretde şorma hālin kim katı mağmūmdur

*Vasf-ı imāmīn*¹⁹²

Hikāyet

İttifāk-ı ‘ulemā bunuñ üzerinedür ki dīn-i Muḥammedī’ye takvıyet dört imām-ı kāmilden ve āyīn-i Aḥmedī’ye istikāmet dört ‘ālim-i ‘āmilden olmışdur. Biri İmām-ı A‘zam Ebū Ḥanīfe rahmetu’llāhi ‘aleyh ve birisi İmām-ı Şāfi‘ī ḥazretleridür rahmetu’llāhi ‘aleyh ve birisi İmām-ı Ḥanbelī ḥazretleridür rahmetu’llāhi ‘aleyh ve birisi İmām-ı Muḥammed Mālīkī’dür rahmetu’llāhi ‘aleyh. Bir gün İmām-ı A‘zam ḥazretlerine su‘āl eylediler ki: Bu deñlü ‘ilmi ne tarīkıla kesb eyledüñ ve bunca halk-ı ‘ālemi kendüñe [29a] ne vechile musahḥar itdüñ? Mübārek ḥātemini gösterüp cevāb virdiler ki: Bunda her ne yazıldı ise anuñla ‘amel eyledüm. Müşāhede itdükleyin gördiler ki ¹⁹³ قل الخير و الا فاسكت yazılmışdur. Bir gün İmām-ı Şāfi‘ī ḥazretlerine didiler ki: Ne ‘aceb Hārūn-ı Reşīd gibi ‘azīmü’ş-şān pādişāha ser-fürü eylemedüñ ki saña ni‘met-i dünyā vire. Añlar daḥı ḥātemini gösterüp cevāb virdiler ki: Bu ḥātemüñ naḳş-ı nigīnine mālīk olup ‘ilmiyle ‘āmil olaldan berü ṭabī‘atım istemez ki kimseye umūr-ı ma‘āş için [29b] ‘arz-ı ihtiyāc eyleyem. Dikḳatle bakduḳlayın gördiler ki ¹⁹⁴ الراحة فى القناعة yazılmış. İmām-ı Mālīk’e bir gün müridleri didiler ki: Bu deñlü a‘dā ki her küşeden sizüñ üzeriñüze hücüm eylediler, çāre idemediler. Āḥıru’l-emr anlar mağlūb olup siz muḫaffer ve manşūr olduñuz,

¹⁹² Başlık kenarda yazılmıştır.

¹⁹³ “Doğru söyle veya sus!” Tirmizî, Kıyâmet 50; Darimî, Rikâk 5; Ahmed b. Hanbel 2/159; Yılmaz, *a.g.e.*, 376.

¹⁹⁴ “Rahat, kanaattedir.”

sebebi nedür? Ol server dahı bu ʔarīkıla hâtemin gösterüp cevâb virdiler ki: Bu hâtemde her ne ki yazıldıysa anuñla ‘amel eyledüm. Bir hoşça nazar itdükleyin gördiler ki ¹⁹⁵ من صبر ظفر yazılmış. İmām-ı Aḥmed Ḥanbelī’ye bir gün oğlu didi ki: [30a] Ey gözüm nûrı ve sīnem sürürı peder-i ‘azīzüm! Nedendür ki bu ‘âlem-i fânide her iş ki sen işledüñ āhırında nedāmet çekmedüñ ve her işüñ kār-ı ḥükemāya muvāfiḳ geldi? Anlar dahı bu resmile hâtem-i şerīfin gösterüp didiler ki: Bu hâtemde her ne ki yazıldıysa anuñla ‘āmil olup hergiz meşveretsüz bir işe mübāşeret itmedüm. Oğlu hâtemüñ yazısını müṭāla‘a eyledükleyin gördi ki من عمل ¹⁹⁶ برأيه ندم yazılmış.

Ḳıṭ‘a:

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

Şāḥib-i mezheb cihān içinde ancaḳ dördtür

Kim Muḥammed dīnine anlar virüpdür taḳviyet

[30b] Biri oldı Bū Ḥanīfe kim naḳīri yoḳ durur

Birisi de Şāfi‘ī’dür ehl-i luṭf u merḥamet

Biri Mālīk oldı anlaruñ birisi Ḥanbelī

Kim nihāyetsüz durur bunlarda ḳadr ü menzilet

Ḥâtem-i ‘ilm ü kemāli aluban bunlar ele

Her birisi bir ʔarīkıla idüpdür ma‘delet

Ḥâtem-i Ebū Ḥanīfe¹⁹⁷

Ḳıṭ‘a-i dīger:

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

Söyleriseñ ḥayr söyle söylemezsen sākit ol

Bū Ḥanīfe hâteminde böyle yazmışlar dilā

¹⁹⁵ “Sabreden zafere erer.” Yılmaz, *a.g.e.*, 527.

¹⁹⁶ “Kendi görüşüyle hareket eden pişman olur.”

¹⁹⁷ Başlık kenarda yazılmıştır.

Şāfi'î'nün rāḥat isterseñ ḵanā'at eylegil
Genc durur zīrā ḵanā'at kim aña yoḵdur fenā
Mālikî'nün ḡālibiyyet isteyen şabr eylesün
İrerise cānib-i a'dādan aña bir belā
Ḥanbelî'nün ḥāteminde nādim olursın eger
[31a] İderiseñ kendü re'yüñle bir işe ibtidā

*Şurb-i mā*¹⁹⁸

[Ḥikāyet]

Ḥazret-i Dānyāl şalavātu'llāhi 'aleyh kitābında böyle yazmışdur ki: Dört yirde şu içmekden ḥazer itmek gerekdür.

Ḳıṭ'a:

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

Birisi yolda yürüyüp kim 'araḵnāk olasın
Birisi de uyḵudan uyanıcaḵ ey merd-i Ḥaḵ
Biri daḥı her zamān kim çıḵasın ḥammāmdan
Birisi daḥı cimā'dan şoñradur bu söze baḵ

*Vaşf-ı māl ü kāh u eḵārib*¹⁹⁹

[Ḥikāyet]

Kisrā ki āteş-perestlerüñ bihteridür ve Keyānîlerüñ²⁰⁰ serveridür. 'Aẓamet ve şevketini şol mertebe söylerler ki her ne cānibe revāne olsa, gerekse bir aylıḵ yol olsun, gitdügi yolu gül-ābla gül-[31b]efşānlıḵ idüp altun süpürgelerle cārüb

¹⁹⁸ Başlık kenarda yazılmıştır.

¹⁹⁹ Başlık kenarda yazılmıştır.

²⁰⁰ Keyānîlerüñ: Keyā'îlerüñ (metinde).

çalarlarmış. Rivāyet iderler ki tāk-ı şāhīsinde bu dört kelimeyi altun kalem ile yazmışlarmış ve ol tācuñ yazılan cānibini alnı üzerine eydürmiş ki cemī-i ehl-i dīvān görsün diyü. Ol dört kelime bunlardır: من ليس له مال ليس له جاه، ومن ليس له اهله، ومن ليس له ولد ليس له زينة، ومن ليس له اقارب ليس له غم و هم.²⁰¹

Ḳıṭ‘a:

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

Her kimüñ ki mālî yoksa şāhib-i cāh olmaz

Ehli olmayan kişinüñ olmaz ašlā rāḥatı

[32a] Akrabāsı olmayanuñ dünyede olmaz ğamı

Mālîk olmayan cihānda evlāda yok zīneti²⁰²

Seyāḥat-i Şeyḥ Sa‘dī²⁰³

[Ḥikāyet]

Şeyḥ Sa‘dī ḥazretlerini rivāyet iderler ki yüz yigirmi yıl ‘ömr eylemişlerdür. Kırk yıl miqdārı taḥşīl-i ‘ulūm ve kırk yıl miqdārı seyāḥat itmişlerdür; ammā seyyāḥlaruñ ittifākı bunuñ üzerinedür ki insān varmağa kâbil olan yirlerden bir kûşe qalmamışdur ki anlar görmemiş ola ve kırk yıl miqdārı dahı seyāḥatden soñra gelüp vaṭanlarında sâkin olmuşlardır. Ittifāk-ı evliyā bunuñ üzerinedür ki Şeyḥ Sa‘dī ḥazretleri [32b] ğāyet ululardan ola; ḥattā āḥır-ı ‘ömrinde yidi gün miqdārı ḳuṭbu’l-aḳṭāb olmuşlardır. Anlar buyurmuşlardır ki ādemüñ gözinüñ nūrı dört nesneye bakmağdan ziyāde olur.

²⁰¹ “Malı olmayanın saygınlığı, ailesi olmayanın rahatı, çocuğu olmayanın ziyneti, akrabası olmayanın gam ve kederi olmaz.”

²⁰² evlāda: olara; yok; yokdur (metinde).

²⁰³ Başlık kenarda yazılmıştır.

Kıt'a:

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

Nūr-ı çeşm-i ādemī dört nesneden efzūn olur

Her kime olsa müyesser gözinüñ nūrı yeter

Biri muşhaf biri altun birisi de rūy-ı hūb²⁰⁵

Biri dahı hüsn-i haṭṭa dem-be-dem kılmak nazar

Vaşf-ı Rūşenī²⁰⁶

Hikāyet

Rūşenī ḥazretleri ki Gülşenī'nüñ pīridür. Tezkire-i evliyāda ḡāyet ululardandır diyü yazmışlardır. Rūşenī didüklerine vech-i tesmiye budur ki kendüleri [33a] Aydın ilindendir. Seyyid Yahyā'nuñ ḥıdmet-i şerīfinde çok olmuşlardır ve irşādı andan almışlardır; ammā kendüleri hālā Tebrīz'de āsūdedürler. İsm-i şerīfleri 'Ömer Dede'dür; ammā 'Acem ṭā'ifesi 'Alī Dede diyü söylerler ve 'Alī Dede didüklerinin sebebi budur ki Şāh İsmā'īl zūhūr itdüğü zamānda 'ādeti buymış ki her nirede evliyā'u'llāhdan bir kimse olsa eger ḥayātda ve eger memātda andan bir velāyet taleb idermiş. Velāyet ızhār iden elinden ḥalāş olurmış ve ızhār itmeyenleri iḥrāk iderimiş. [33b] 'Ömer Dede'nüñ türbe-i şerīfi üzerine geldüğü zamānda kazup meyyitin iḥrāk eyleñ, diyü emr eyledi. İttifāk kazmağa mübāşeret idecek maḥalde mezār-ı şerīfinden *Dīvān*'ı āşikār oldu. Şāh İsmā'īl didi ki: Getürüñ şu *Dīvān*'ı tefe''ül ideyüm göreyüm baña ne işāret ider ve kendüni bu ḥaḳāretten kırtarabilür mi? Bi'smi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm diyüp *Dīvān*'ın açduğı zamānda bu beyt geldi ki:

²⁰⁴ Başlık kenarda yazılmıştır.

²⁰⁵ altun: اولتون (metinde).

²⁰⁶ Başlık kenarda yazılmıştır.

Beyt:

_ . . _ / _ . . _ / _ . .

Dınma gözet baħma çerer puşma hîç

Rind-i cihān ol²⁰⁷ yüri doḡınma giç²⁰⁸

Şāh İsmā'îl daħı eyledügi fikrden pişmān olup eyitdi ki: Bunuñ adı²⁰⁹ [34a] şimden
şoñra 'Alî Dede olsun. Hālen Dede 'Ömer'e 'Alî Dede didiklerine sebep budur. Anlar
buyurmuşlardır ki bir kişiye elem-i rûzgārdan ğam u ğuşşa 'arız olsa bu dört
nesneyle def' itmek kâbildür.

*Def'-i ğuşşa*²¹⁰

Qıṭ'a:

_ . . _ / _ . . _ / _ . . _ / _ . .

Rûzgār-ı rûzgārdan saña ğam gelse dilā

Bunlaruñ ḡaṅısına kılsañ naẓar gider hemān

Birisi şeyḥ-i kebîr ü birisi de ulu tağ

Biri daħı sebze-i bāğ u biri āb-ı revān

[Hikāyet]

Firdevsî 'Acem şā'irlerinüñ güzîdelerindendir. *Şāh-nāme* dirler bir kitābı vardır.
Altmış altı biñ beyt içinde mûndericdir. Sulṭān Maḥmūd-ı Ġaznevî *Şāh-nāme*'nüñ
her bir beytine [34b] bir mişkāl altun ve bir mişkāl gümüş virmişdür. Ammā altmış
altı biñ mişkāl altun ve altmış altı biñ mişkāl gümüş virdüginüñ aşlı budur ki: Evvel

²⁰⁷ ol: oldı (metinde).

²⁰⁸ Orhan Kemāl Tavukçu, *Dede Ömer Rûşenî: Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni*, 195 (Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10601,dede-omer-rusenipdf.pdf?0>), [Erişim 23.03.2018].

²⁰⁹ adı: adını (metinde).

²¹⁰ Başlık kenarda yazılmıştır.

altmış alt[1] biñ mişkāl altun ikrār itmiş imiş *Şāh-nāme* tamām olıcaķ Hasan-ı Meymendī ve Hāş Ayāz didiler ki: Pādişāhum! Bir şā‘ir kişidür, bu deñlü hazine virmek aña münāsib degüldür. Altun virecegüze gümüş virüñ maḥzā sözüñüz yirine varsun. Ammā haberleri yoğıdı ki pādişāhı ikrārsızlığa ilķā eylemek münāsib degüldür. Sultān Maḥmūd daḥı [35a] vezīrlerinüñ sözine ‘amel eyleyüp altmış altı biñ mişkāl gümüş ḥāzır idüp bir maḥbūl ādemīsiyle Firdevsī’ye gönderdi. Rivāyet iderler ki Firdevsī ol gün ḥammāma gitmiş imiş. Anlar daḥı ḥammāma varup pādişāh gönderdiği aķçayı esbābı yanına koyup oturdılar. Firdevsī ḥammāmdan çıķduķlayın gördi ki getürdükleri gümüşdür, bildi ki pādişāh ikrārından dönmişdür. Ğāyet bī-ḥuzūr oldı ve ol aķçaya yirile nazar eylemedi. Hikāyet iderler ki esbābın giydükden soñra ol aķçayı dört bölük eyledi. Bir bölüğini [35b] ḥammāmcıya ve bir bölüğünü kendine ḥıdmet iden dellāke virdi ve bir bölüğünü ḥammāmda olan kimselere ve bir bölüğünü pādişāh ādemīsine virdi. Kendi bir aķçasını cebine ķomadı ve aķçayı getüren ādeme didi ki: Pādişāha diyesin ki *Şāh-nāme*’nüñ nā-tamām yiri vardur, girü göndersünler itmāma yetişdürelüm. Gönderdükleyin Sultān Maḥmūd’ı hicv eyleyüp *Şāh-nāme*’yi gene ḥıdmet-i řerīflerine gönderdi bu mażmūnla ki:

Nażm:

. _ _ / . _ _ / . _ _ / . _

اگر شاه را شاه بودی پدر

مرا بر نهادی بسر تاج زر²¹¹

وگر مادر شاه بانو بودی [36a]

مرا سیم و زر تا بزانو بودی²¹²

²¹¹ “Eğer Şah’ın babası şah olsaydı, başıma altın taç giydirirdi.”

²¹² “Eğer Şah’ın annesi kraliçe olsaydı, dizime kadar beni gümüş ve altına boğardı.”

پرستار زاده نیاید بکار

گرفتم که باشد پدر شهریار²¹³

همانا فلک نیز کون داده است

که دولت بکون داده ها داده است²¹⁴

Ve buña beñzer daḥı yüz altmış altı beyt. Ammā kendüleri pinhān oldı ne kadar kim aradılar ašlā bulunmadı; velīkin Şāh Maḥmūd hicvden ġāyet müteʿellim oldı ve eyitdi ki: Elbette yā Firdevsī veyāḥūd başı gelmek gerekdür. Cüvānān-ı şemşīr-zen ve pīrān-ı bisyār-fen eṭrāf u eknāfa [36b] perākende oldılar, nām u nişānını bulmadılar. Rivāyet iderler ki Sulṭān Maḥmūd-ı Ġaznevī'nüñ rüz-be-rüz vazīfe-ḥor dört yüz müneccimi varıdı, cümlesini ḥāzır eyledi ve eyitdi: Firdevsī kanda idügin 'ilm-i nücūmla bulmak gereksüñüz, yoḥsa cümleñüzi kılıçdan geçürürem. Ne kadar kim diḳḳat eylediler, Firdevsī kanda idügin bilemediler. Āḥıru'l-emr Sulṭān Maḥmūd²¹⁵ کل منجم کذاب gerçek imiş diyü cümlesini helāk eyledi. Rāvī böyle rivāyet ider ki bu dört yüz müneccim arasında şöyle üstādlar varıdı ki [37a] hergiz şan'atında ḥaṭā itmemişdür. Ammā Firdevsī'yi bulamaduklarınıñ aşlı budur ki Firdevsī Sulṭān Maḥmūd'ı hicv eyledükden şoñra başına ne gelecegin bildi, bir tārīk maḡāra içine girüp kendini bu tarīḳla pinhān eyledi ki bir sac ayağı üzere bir dāne ḳazğan koyup içini koyun ḳanıyla doldurdı. Andan şoñra kendüsi beline fūṭa ḳuşanup ol ḳazğan içine girdi. Kırk gün miḳdārı ṭaşra çıḳmadı. Unudılduḳdan şoñra tebdīl-i şūret idüp kendi vilāyeti ki Ṭūs'dur, ol şehre 'azm eyledi, ammā ol [37b]

²¹³ “Babası şehriyâr olsa da köle asıllı (cariye oğlu) olan işe yaramaz.”

Yukarıdaki beyitlerin çevirisi bu eserden alınmıştır: Hasan Çiftçi, *Klâsik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002), 157.

²¹⁴ Bu beyit hicviye metinlerinde yoktur.

Bu hicviyenin Firdevsî'ye aidiyetiyle ilgili bkz. Ahmed Ateş, “Şâh-nâme'nin Yazılış Tarihi ve Firdevsî'nin Sultan Mahmud'a Yazdığı Hicviye Meselesi Hakkında”, *TTK Belleten*, c. 18, s. 70 (1954): 159-168.

²¹⁵ “Bütün müneccimler yalancıdır.”

vilāyet Sultān Maḥmūd kalem-revi degül idi. Ne kadar kim ol vilāyetüñ pādīşāhından Firdevsî'yi taleb eyledi, virmedi. Āhır-ı kār Sultān Maḥmūd inşāfa gelüp eyitdi ki: Bu hicv benüm ḥaḳḳumdur, zīrā ikrārımdan döndüm. Yalan söylemek ne ihtiyāc, ḥuşūşan ki pādīşāhlara ve ümerāya be-ğāyet ‘aybdur. Benüm başuma bu belāyı getüren Ḥāş Ayāz’ıla Ḥasan-ı Meymendî’dür. Cüvāne merg olsunlar. Ve bir rivāyetde ikisinüñ de ḥaḳḳından geldi ve andan soñra altmış altı biñ mişkāl altun cem‘ idüp Firdevsî’nüñ ardınca gönderdi. Rivāyet iderler ki [38a] Tūs şehrinüñ iki ḳapısı varıdı, ol gün ki Sultān Maḥmūd gönderdügi ḥazīne Tūs’uñ bir ḳapısına dāḥil oldı, Firdevsî’nüñ meyyitini şehrüñ öbür ḳapısından çıkardılar. Sultān Maḥmūd’a bu aḥvālî ‘arz eylediler. Buyurdu ki: Evlād u ensābından kim varısa altunı aña viresiz. Cüst ü cū eylediler, bir kız bulındı aḳrabāsından, altmış altı biñ mişkāl altunı ol kıza teklīf eylediler. Ol kız bu resmile cevāb virdi ki: Firdevsî otuz yıl kendüye ḥord u ḥ‘ābı ḥarām idüp *Şāh-nāme*’ye çalışmışdur ve cemī‘-i ‘Acem ḳāleb-i bī-rūḥ gibi [38b] iken *Şāh-nāme* anlara rūḥ-ı revān bağışlamışdur, nitekim kendinüñ bu mazmūnda bir beyti vardur:

Beyt:

. _ _ / . _ _ / . _ _ / . _

بسی رنج بردم درین سال سی

عجم زنده کردم بدین پارسی²¹⁶

Aña yalan söyledüñüz ve ikrārıñuza durmadıñız, ḳorḳarın baña da bu aḳçayı virdükden soñra gene alırsuñuz, zīrā yalancınuñ ne sözi sözdür ve ne baḥşışi baḥşışdür, diyü ḳabūl eylemedi. Tekrār Sultān Maḥmūd’a vuḳū‘ı üzere ‘arz eylediler. Emr eyledi ki: Ol aḳçayı mermer ṭaşına virüp Tūs şehrini başdan başa

²¹⁶ “Çok sıkıntı çektim bu otuz yılda / Dirilttim İranlıyı ben bu Farsçayla”, Firdevsî, *Şahnâme II*, çev. Nimet Yıldırım (İstanbul: Kabalcı, 2016), 27.

kaldirım ideler. Şimdi [39a] Tūs harābdur, ammā kaldirım dağı yirindedür, varan seyyāhlar hep seyr eylemişlerdür. Hikāyet iderler ki Sultān Maḥmūd bu derdden çok yaşamadı, tīz günlerde vefāt eyledi; ammā Firdevsī'nün hicvi vefāt eylemedi, el-ān okınmağ üzeredür ve bundan rüz-ı kıyāmete varıncana dek okunsa gerekdür. Sultān Maḥmūd'ıla Firdevsī'nün mā-beyninde olan mā-cerā tafşīle muhtācdur ve bu deñlü de yazduğumdan murādum budur ki eger pādişāhlar ve eger begler şā'irlerün tīg-ı zebānından ḥavf itmek gerekdür. Çok vāki' olmışdur ki bir şā'ir [39b] bir kimseyi hicv idüp eylenmemişdür hemān 'aynı vāki' olmışdur. Cümleden biri budur ki büyük Şāh İsmā'īl'ün vezīr[i] ki Necm-i Sānī demekle meşhūrdur, müneccimīnün ittifākı bunuñ üzerinedür ki bu āna gelince 'ilm-i nücūmda anlardan māhir kimse gelmemiş ola, demek isterler ki Şāh İsmā'īl anlaruñ söziyle pādişāhlık da'vāsını itmişdür yoḥsa aślā 'aqlında fikrinde yoğıdı. Zamānlarında 'Acem şā'irlerinden Ümmīdī dirler bir şā'ir-i siḥr-āferīn gelmişdür. On yidi kaşīde ile dört gāzeli vardur; ammā ekser kaşīdeleri [40a] Necm-i Sānī medḥidür. Rivāyet iderler ki bir niçe müfsid sözine uyup ri'āyetinde kuşūr eyledi. Ümmīdī dağı rencīde-ḥātır olup bir kaşīde ile Necm-i Sānī'yi hicv eyledi ve içinde bu mażmūnla ilenç eylemişdür ki pādişāh gāzabına uğrayasun ve māl ü menālūñ gözūñ önünde şatılsun, andan soñra bir niçe zamān esīr-i çāh olasun, el-ḥāşılı kelām cüvāne merg olasun. Hikāyet iderler ki mā-beyninde bir hafta geçmedi Ümmīdī anuñ didügi 'aynı vāki' oldu. Ve ḥālā Diyār-ı 'Acem'de Şāh-nāme-[40b]ḥ'ānlar *Şāh-nāme*'ye mübāşeret itdügi zamānda evvelā Sultān Maḥmūd'uñ hicvini okurlar, andan soñra *Şāh-nāme*'ye başlarlar. Gāyet güzel kitābdur ve hem tevārīḥ dağı düşmişdür, zīrā ekseri selefde olan pādişāhlar zıkr olınmışdur ve zīr-dest-i Īrān u Tūrān pehlevānlar ki birbiriyle ceng eylemişlerdür, ammā ehl-i naẓar olanlara *Şāh-nāme* ma'nāda hep naşīḥatdür pādişāhlara müte'allık ve cenge muvāfık ve ḥüsn-i mu'aşerete münāsib. *Şāh-nāme* şāhibi buyurmuşlardur ki: Bu dünyāda dört

kimseden h zer [41a] üzere olmak gerekt r, z r  me   rdur ki:  z m  z me göre kararur.

*Ülfet-i   r-kes*²¹⁷

Kı  a:

. . . . / / / . . .

Dört kimseyle      dur bu cih nda peyvend

Gel ber  di le ki bir bir ideyüm sağa bey n

Birisi oldu  as d u birisi de z lim

Birisi merd-i vef suz biri dağı n -d n

[    yet]

Moll  H tifi den nakl iderler ki: *Timur-n me* sinde dört kimseyle y r olmamak gerekt r diyü ziy de di  at itmişlerdür. Amm  *Timur-n me* böyle kit bdur ki  Acem    irleri a a k    k *  h-n me* diyü ad virmi lerd r. Ve H tifi  kendüsi Moll  C m     retlerinin  hem  re-z desid r. [41b] H sey n-i Bay ara zam nında melik         olmuşdur bir niçe zam n. Ve *Timur-n me* n n ma m n  budur ki Timurlenk z h r idüp ne  adar p di    es r idüp ne de l  memleket feth eylemi   r, cümleden birisi budur ki Yıldırım B yez d H n la itdügi cengi     üzere yazmışdur, z r   Acem m verri leri²¹⁸ ta   ubla     m b la a itmişlerdür bu  u   da. Ve ol dört kimseyle ki y r olmamak gerekt r ol kimesne bunlardur.

Kı  a:

. . . . / / / . . .

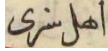
  r-kes   nki dil  nekbete b     dur pes

Dünyede     l olan olmaz i[m]i  anlara y r

²¹⁷ Başlık kenarda yazılmıştır.

²¹⁸ m verri : m teverri  (metinde).

[42a] Anlaruñ biri baḥl̄l ü birisi de k̄zib

Birisi merd-i  biri daḥı ‘ayyār

*İsmi mevcūd cismi ma‘dūm olar*²¹⁹

Hikāyet:

Ḥükemānuñ ve şu‘arānuñ ittifākı bunuñ üzerinedür ki dünyāda dört şey’dür ki ismiyle mevcūd olup cismiyle ma‘dūmdur.

Ḳıṭ‘a:

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

Birisi ‘Anḳā’yı kimse görmemişdür Ḳāf’da

Birisi de ṭālib-i kimyā olanda kīmyā

Birisi yārān arasında ḥaḳīḳat ey göñül

Birisi de bulmamış dil-berde ‘āşıḳlar vefā²²⁰

*Ber-‘aks*²²¹

[Hikāyet]

‘Arab ‘āriflerinden ki dīde-i ḥaḳīḳat-bīne mālīk olmışlardır, ittifākları bunuñ üzerinedür ki, dünyā dünyā olaldan berü [42b] bu dört nesne ber-‘aksdür ve bundan rüz-ı kıyāmete varınca ber-‘aks olsa gerekdür. Nitekim şā‘irüñ birisi dördini daḥı bir ḳıṭ‘ada ızḥār eylemişdür.

Ḳıṭ‘a:

_ _ . / _ . _ _ / _ _ . / _ . _ _

²²² الدهر ذو عجب فانظر عجائبها

العبد فى نعم والحر محروم

²¹⁹ Başlık kenarda yazılmıştır.

²²⁰ de: daḥı (metinde).

²²¹ Başlık kenarda yazılmıştır.

²²² دو : ذو (metinde).

لا تعجبين آخر ما ذاك من عجب

الكلب في صحة والليث محموم²²³

Bu dehr bir ‘acebdür çirkince vaż‘ı çokdur

Maḥrūm ḥürr-i dāyim ni‘metdedür kul olan

Eyle ta‘accüb idüñ kim yiridür be-ğāyet

Şıḥḥatde kelb niçün ısıtmalıdur aslan

*Hikāyāt-ı Keyḥusrev*²²⁴

[Hikāyet]

Keyḥusrev’i rivāyet iderler ki Āb-ı ‘Amū’da [43a] Efrāsiyāb-ı Türk’ile ceng idüp bir miḳdār maḡlūbiyyet vāḳi‘ olmışdı. Gice olduklayın bir yire ḳondılar. Rüstem ve oğlu Ferāmurz ve sāyir nāmdār pehlevānlar pādişāh yanına cem‘ oldılar ve didiler ki: Ey şāh-ı cihān ve ey ber-güzīde-i nesl-i Keyāniyān²²⁵ min-ba‘d bu belāyı çekmege ḳudretümüz yokdur. Varup her birimiz çiftçi olup sipāhīlīgumuzdan ferāḡat iderüz. Şāh Keyḥusrev bu sözi gūş idicek ḥande eyledi ve eyitdi: Eyle olduḡı taḳdīrce bu ‘ālem-i kevn ü fesādda gene belā muḳarrerdir, zīrā rüz-ı ezelde renc ü rāḥat [43b] ve şādī vü ḡam biri biriyle yaradılmışdur. Nitekim şā‘irüñ birisi bir beytde dördini daḡı beyān eylemişdür.

Ḳıṭ‘a:

. . . _ / . . . _ / . . . _

هیچ راحت ندید کس بی رنج

هیچ شادی ندید کس بی غم

²²³ “Şu garipliklerle dolu zamanın tuhafliklarına bak: Köle nimetler içindeyken hür kimseler mahrumiyet çekmektedir. Başka garipliklerine de asla şaşırma: Köpek sapasağlamken aslan sıtmaya tutulmuştur.”

²²⁴ Başlık kenarda yazılmıştır.

²²⁵ Keyāniyān: Keyāiyān (metinde).

Görmedi kimse rāḥatı bī-renc²²⁶

Görmedi kimse şādīyi bī-ğam

*Takṣīm-i rūḥ-ı şeref-efşān*²²⁷

[Hikāyet]

Ey vücūd-ı insānī ne terkīb idügin bilmege t̄alib ve ey ekl ü şürbde insānla ḥayvān bir olup insānuñ ḥayvāna şerefiyyeti ne vechiledür bulmağa rāğīb olanlar! Bilüñ ve āgāh oluñ ki rūḥ dört kısmdur: Evvelkisi rūḥ-ı nebātī [44a] ve ikincisi rūḥ-ı ḥayvānī, üçüncüsü rūḥ-ı insānīdür, dördüncüsü rūḥ-ı melekīdür. Rūḥ-ı nebātī ābile zindedür. Qavluhu te‘ālā: ²²⁸ وجعلنا من الماء كل شيء حي Rūḥ-ı ḥayvānī emrile zindedür. Qavluhu te‘ālā: ²²⁹ يسئلونك عن الروح قل الروح من امر ربي Rūḥ-ı insānī nefhile zindedür. Qavluhu te‘ālā: ²³⁰ ونفخت فيه من روحي Ve rūḥ-ı melekī rūḥ-ı Rūḥu’l-Ḳuds’ile zindedür. Qavluhu te‘ālā: ²³¹ بروح القدس ²³² اذ ايدتك Ve daḥı ḥaberdār olgıl ki rūḥ-ı nebātī şüretdür ve rūḥ-ı ḥayvānī nefsdür ve rūḥ-ı insānī [44b] rūḥdur ve rūḥ-ı melekī ‘aqlıdur. Rūḥ dördür.

Qıṭ‘a:

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

Rūḥ dördür bu cihānda şöyle bil ey merd-i Ḥaḳ

Birisi rūḥ-ı nebātī birisi ḥayvāndur

İkisiyledür ki insān oldı ḥayvāndan şerīf

Birisi rūḥ-ı melekdür birisi insāndur²³³

²²⁶ kimse: kimse şādī (metinde).

²²⁷ Başlık kenarda yazılmıştır.

²²⁸ “ve diri olan her şeyi sudan meydana getirdi[k].” (Enbiyâ 21/30).

²²⁹ “Sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: Ruh, Rabbimin bileceği bir şeydir.” (İsrâ 17/85).

²³⁰ “içine de ruhumdan üfürdü[m].” (Hicr 15/29; Sâd 38/72).

²³¹ “Hani, seni Ruhu’l-Kudüs (Cebrail) ile desteklemiştim.” (Mâide 5/110).

²³² و ايدتك : اذ ايدتك (metinde).

²³³ insāndur: insānīdür (metinde).

[Hikāyet]

İskender-i Zülkarneyn ki meşhūr-i ‘ālemdür ve hakkında müverrihīn çok ihtilāf eylemişlerdür. Ba‘zılar demişlerdür ki otuz üç yıl ‘ömr idüp dünyāyı yidi kerre dolaşmışdur. Ve ba‘zılar demişlerdür ki karneynden murād iki karndur ve karndan murād üç yüz yıldur. [45a] Ba‘zılar demişlerdür ki karın otuz yıldur, iki karın altmış yıl ola ve ba‘zılar demişlerdür ki karın lügatde boynuz dirler, karneynden murād başında iki boynuzu varımış ²³⁵ لا يعلم الغيب الا الله ammā cihān-gīr olduğına şübhe yokdur. Maşrık u mağribi fetḥ eylemişdür ve cemī‘-i ‘ömrinde mağlūbiyyet n’idügin bilmemişdür. Bir gün didiler ki: Ne ‘aceb zamān-ı salṭanatuñuzda hīç tenezzül itmedüñüz ve muttaşıl terakkī üzere olduñuz. Cevāb virdiler ki: Pādişāhlık dört nesneyle kāyimdür, ben anları [45b] ele getürmişemdür.

Ḳıṭ‘a:

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

Birisi emr-i Hudā’yıla taḳayyüd itmek

Birisi ‘adlile dād itmege olmaḳ cāzim

Birisi daḥı re‘āyāyı ḳayırmaḳ her dem

Biri de memleketi dutmaḡa olmaḳ ‘āzim

*Veşāyā-yı İskender*²³⁶

Rivāyet iderler ki İskender-i Zülkarneyn ḳavl-i ḥükemāyıla muḳayyed idi. Bir gün Aristotalis’e ḥaber gönderdi ki: Ne ‘amel ideyim ki pādişāhlık elümden ḳıkmaya ve düşmānları def‘ idebilem ve ḥalk-ı ‘ālemi kendüme aḳıdam ve her murādum ki

²³⁴ Başlık kenarda yazılmıştır.

²³⁵ “Allah’tan başka kimse gaybı bilmez.” (Neml 27/65).

²³⁶ Başlık kenarda yazılmıştır.

vardur murāduma yetişebilem? Aristotalis dahı haber gönderdi ki: [46a] Salṭanat dört nesneyle kāyimdür ve ol dört nesneyi ele getürmek olmaz illā dört nesneyle.

Ḳıṭ‘a:

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

Meşveretsüz düşmeni def‘ itmege kābil degül

Pādişāhlık ‘adlden özgeyle mümkün olmadı

Dilleri şayd eylemek olmaz meger ki luṭfila

Şābir olmayan kişi aṣlā murādın bulmadı

[Ḥikāyet]

Sokrat ki hükemānuñ güzīdesidür, buyurmuşdur ki: Dünyāda dört nesnenüñ dört nesneye elbette ihtiyācı vardur.

Ḳıṭ‘a:

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

Biri nīzeyile tīğa merd-i şāhib-ḳuvvetün²³⁷

Biri her bir ḳılıcuñ bir güçlü bāzūya dilā

[46b] Birisi de bir vezīr-i ‘āḳıla sulṭānlaruñ

Biri dahı esb-i tāzīde olursa ḳamçıya

Sokrat’ı böyle ḥikāyet iderler ki hükemā arasında andan çok riyāzet çekmiş yokdur ve ekṣer-i kārı buymuş ki zamānında olan pādişāhları ‘adālete sevḳ iderimiş. Cümleden biri bir gün bir ulu pādişāh ḥıdmet-i şerīfleri ile müşerref olup böyle takrīr-i kelām eyledi ki: Baña bir naṣīḥat eyle ki ḥavf-ı zamān-ı salṭanatda giceyle uyḳu gözüme girmez. Anlar dahı cevāb virdiler ki: Eger bir pādişāh ḳuvvet-i ḥayl ü

²³⁷ biri: birisi (metinde).

ḥaṣemle [47a] maşrık u mağribi feth eylese bu dört nesne onda mevcūd olmasa pādişāhlığının şebātı yokdur ve tiz günlerde zevāl bulur.

Ḳıṭ‘a:

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

Birisi müntakim olmasa eger düşme[ni]ne

Birisi ‘adlile dād eylemeye ḥalka müdām

Birisi merd-i baḥl̄l ola ve olmaya seḥī

Biri bir kāra ki āheng ide itmeye tamām

*‘Adem-i i‘timād*²³⁸

[Ḥikāyet]

Ḥükemānuñ ḳavli ve selefde gelen pādişāhların ittifākı bunuñ üzerinedür ki hergiz dört nesneye i‘timād itmek cāyiz degüldür ve eger bir kimse i‘timād eylese ol kimesneye ‘āḳıllar dīvāne dirler.

[47b] Ḳıṭ‘a:

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

Biri kılıca ṭayanma kesilürsin birisi

‘Avrata rāzını açma duyulursun zīrā

Biri inanma ata kim seni tenhā alıḳor

Biri de şuya ṭayanma boğulursın zīrā

[Ḥikāyet]

Ḥazret-i ‘İsā’dan ‘aleyhi’ş-şalātü ve’s-selām naḳl iderler kim insān vücūda gelmekden murād kendü vücūdından ḥaberdār olup zāt u şifātu’llāhdan āgāh

²³⁸ Başlık kenarda yazılmıştır.

olmağımı diyü buyurmuşlardır. El-ḥāşılı kelām bu ḥākdān-ı dünyā ki eglenecek yir degüldür. Eglenmeyüp Ḥazret-i Ḥaḳḳ’a vāşıl olmak gerekdür ve Ḥazret-i Ḥaḳḳ’uñ vuşlatına vāşıl olmak bu dört nesneyile müyesserdür.

[48a] Kıt‘a:

. _ _ / . _ _ / . _ _ / . _ _

Biri terk ü birisi tecrīd oldı

Birisi ḳanā‘at birisi de ‘uzlet

Vuşul-i Ḥudā’ya eger ṭālibiseñ

Bularsuz müyesser degül saña vuşlat

*Sebeb-i ifnā-i salṭanat*²³⁹

[Ḥikāyet]

Fisāğoraş Ḥakīm ki ‘ilm-i ḥikmetde üstād-ı evveldür, dimek isterler ki uşurlābı evvel ol peydā itmişdür ve andan evvel kimse ol ḳuyuda oturup nücümüñ sa‘ādetine ve nuḥūsetine vāḳıf olmamışdur. Bir gün su’āl eylediler ki: Ba‘zı pādişāhlaruñ ki nesebi munḳaṭı‘ olup nām u nişānları yir yüzinde ḳalmaz, nedendür? Cevāb virdiler ki: Dört [48b] nesneye ḡaflet itmekden nesilleri inḳıṭā‘ bulur ve bī-nām u nişān olurlar.

Kıt‘a:

. . _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _

Dört durur salṭanat-ı şāhīyi iden ifnā

Cümleñüñ ḳavli bunuñ üzredür ey merd-i kebīr

Biri nefrīn-i faḳīr ü biri ṭālim begler

Birisi kātib-i ḥāyın biri ḡafletlü vezīr

²³⁹ Başlık kenarda yazılmıştır.

[Hikāyet]

Rāy-i Hindī ki hükemā arasında anuñ re'y-i tedbiri gāyetle maqbūldür. Büzürcmihr gibi ulu hākīm Rāy-i Hindī'ye ba'zı huşūşda teslīm olmışdur. Anlar buyurmuşlardur ki: Dört kimseyle müdārā itmek gerek ve eger itmezse kendüye zulm eylemiş olur.

Kıt'a:

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

[49a] Birisi 'āşık olan yār-ı vefādāriyla

Birisi merdüm-i bīmārıla hikmet ehli

Biri sulţān-ı sitemkārıla begler ey dil

Biri de ma'rifet ehli ile devlet ehli

[Hikāyet]

Hāş Ayāz ki Sulţān Maḥmūd-ı Ġaznevī'nün hāş vezīrlerindendür. Müverriḥlerün ittifākı bunuñ üzerinedür ki böyle tiz-fehm ümerādan ve vüzerādan kimse gelmemişdür. Cümleden Sulţān Maḥmūd'la av üzerinde olan yumurda kışşası katı meşhūrdur. Ve sāyir huşūşda daḥı zarar u fāyide müşāhede eylemek lāzım gelse andan evvel kimse varamazdı. Anlar dimişler ki: Dört [49b] yirde gāflet eylemek haṭādur.

Kıt'a:

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

Biri bir şeh ki ola zālīm anuñ yanında

Birisi zehri daḥı şübhe ile tatmaḳda

²⁴⁰ Başlık kenarda yazılmıştır.

²⁴¹ Başlık kenarda yazılmıştır.

Birisi düşmenine mu‘tekid olmak ey dil

Biri de sırrını ‘avratlara fâş itmağda

*Sebeb-i zulm-i hükkm*²⁴²

[Hikâyet]

Ḥakīm Berehmen-i Hindī ki hükemānuñ güzidesidür. Ekser re‘āyā t̄ā’ifesine naşihat idermiş ve ittifākı bunuñ üzerinedür ki re‘āyā üzerine bir pādişāh-ı zālīm musallaṭ olsa kendü fi‘llerinden kopar, zīrā bu mümkin degüldür ki bir vilāyetüñ re‘āyāsı zālīm olsa pādişāhları zālīm ola elbette muvāfık [50a] gelür. Qur‘ān-ı ‘Azīm’de daḥı bu maзмün meşūrdur. Rivāyet iderler ki Yūsuf-ı Ḥaccāc’uñ bir muşāḥibi vardı, şol mertebe kendinüñ maḳbūliydi ki uyumayınca yanından gidemezdi. Ol vilāyetüñ ḥalkı bir gün ol kimesneye didiler ki: Pādişāhuñ bu deñlü maḳbūlisin muşāḥabet arasında gāhī Nūşīrevān-ı ‘Ādil hikāyetler[in]den söyle ola ki bu zālīmüñ ṭabī‘atı ‘adālete meyl eyleye. Ol kimesne daḥı bunlaruñ sözini ḳabūl eyledi. Bir gün Yūsuf-ı Ḥaccāc’a eyitdi: Pādişāhum, [50b] Nūşīrevān ‘adāletle ‘aceb nām ḳomışdur. Bu rüzgārda pādişāh daḥı ḡazaba gelüp eyitdi ki: Bu sözi baña bir daḥı söyleme yoḡsa sen bilürsin. Ol evvel söyleyenlere rāst geldi ve eyitdi: Siz didüğüñüz sözi pādişāha söyledüm; ammā aşlā müfid olmadı. Ol kimesneler eyitdiler ki: Bizüm ḥatırımuz içün bir kerre daḥı söyle! Gene bir gün ol merd-i muşāḥib pādişāha didi ki: Devletlü pādişāhum! Ne dirsın Nūşīrevān eyü ḥarīf degül miyimiş ki bu ḳadar nām ḳomışdur [51a] bu ‘ālem-i fānīde? Girü pādişāh ḡazaba gelüp eyitdi ki: Bu daḥı saña baḡış; ammā bir daḥı ki bu sözi baña söyleyesin vücūduñı şaḫīfe-i rüzgārdan ḥak iderüm. Günlerde bir gün bir yirde gideyorken ol kimesnelere rāst geldi. Eyitdiler ki: Bizüm didüğümüzi pādişāha hīç söylemezsin. Ancaḳ ol daḥı cevāb virdi ki: Sizüñ didüğünüñden artuḳ söyledüm; ammā n’eyleyem ki seng-dildür aşlā te’sīr

²⁴² Başlık kenarda yazılmıştır.

itdüremedüm. Tekrār iltimās eylediler ki: Gemi başdan kıça dek, er oyunu üçe dek. [51b] Bir dağı söyle, niçe olursa olsun. Ol kimse eyitdi: N’ola sizūñ uğuruñuza eger başum da giderse Allāh kerīmdür nihāyet şehīd olmuş oluram. Bir gün muşāḥabet arasında pādişāhuñ şevkına düşürüp eyitdi ki: Ey pādişāh-ı rūy-ı zemīn! Bu kadar pādişāhlar ki dünyāya gelmişdür, Nūşīnrevān’dan ‘ādil bir pādişāh gelmemişdür. Yūsuf-ı Ḥaccāc eyitdi ki: N’eyleyem igen maḳbūlümsin yoḥsa şimdi başuñ keserdüm. Eger ben Nūşīnrevān-ı [52a] ‘Ādil ḥikāyelerinden günde on ḥikāye söyleyem bir yılda tamām olmazdı, şol kadar ḥikāye vardur ḥāṭırumda. Ve Nūşīnrevān-ı ‘Ādil olduḡunuñ aşı budur ki ol zamāne re‘āyāsı ‘ādil imiş. Yalan söylemezlerdi, ḥile eylemezlerdi ve sipāhī ḥaḳḳına ṭama‘ itmezlerdi. Cümleden birisi budur ki:

Ḥikāye-i Ḥaccāc ve nār²⁴³

Nūşīnrevān-ı ‘Ādil oturduğı şehirde bir zāhid vardı. Günlerden bir gün hasta oldu ve bir mertebeye yetişdi ki ḥālet-i nez‘e vardı. Nūşīnrevān’a [52b] eyitdiler ki: Pādişāhum, fülān zāhid bir ḥālete varmışdur ki rūhını teslīm itmekdedür, ne buyurursın? Pādişāh dağı ḥavāşşıla ḳalkup ol zāhidi görmege ‘azm eyledi ve ḥekīmbaşısına bir ādem gönderdi. Ben fülān yire giderem ardumca tīz yetişsin, diyü zāhidüñ evine varduḳlayın ḥekīmbaşısına eyitdi ki: Nabzını dutgör ṭabī‘atı ne ister ve şifāsı nereden müyesserdür? Ḥekīmbaşı nabzını dutduḳlayın didi ki: Bunuñ ‘ilācı ṭatlu enārıla olur. [53a] Pādişāh dağı kilārına bir ādem gönderdi. Bir seped enār getürdiler. Zāhid tenāvül eyledügi gibi hoş oldu. Nūşīnrevān ḳalkup sarāyına müteveccih olup gideyorken yolu bāḡ u bāḡçeye uğradı. Bir bāḡçe gördi ki içinde niçe yüz ağaç vardur hep ṭatlu enār. Şordı ki: Bu bāḡçe kimüñdür? Didiler ki: Pādişāhum fülān zāhidüñdür. Pādişāh dağı ne murdār ḥasīs imiş, diyü ziyāde

²⁴³ Başlık kenarda yazılmıştır.

bî-ḥuzûr oldu ve eyitdi: İ'tikâdum şu kimesneden döndi, zîrâ hisset [53b] ile zühd bir yirde karar itmez. Ol zâhidüñ aḥibbâsından birisi ol yirde ḥâzır idi. Zâhide aḥvâli ḥikâyet eyledi. Zâhid cevâb virdi ki: Benüm ol enârdan yemedüğümün aşlı budur ki, henüz pâdişâh cānibinden ta'şîr olunmamışdı. Pâdişâha bu tarîkıla haber olınduklayın pâdişâh daḥı kâtiblerin ve nâzırların cem' eyleyüp istifsâr-ı ḥâl eyledi, vâkı'da henüz 'öşri alınmamış imiş. Pâdişâh ol zâhide hezâr in'âm u iḥsânlar idüp i'tikâdını ziyâde [54a] eyledi. Anuñ gibi 'âdil re'âyānuñ anuñ gibi 'âdil pâdişâhı varımış, bunuñ gibi zâlimlerüñ benüm gibi zâlim pâdişâhları vardur, diyü cevâb virdi. Ol kimesne mülzem olup cevâba kâdir olmadı.

*Re'âyāya lâzım ḥaşlet*²⁴⁴

Ḥakīm Berehmen buyurmuşdur ki: Re'âyāda bu dört nesne mevcūd olmaḡ gerekdür ve eger olmasa ma'nâda zâlim olurlar ve zâlim olduğdan soñra elbette bir zâlim eline giriftâr olurlar. Ol dört nesne bunlardur.

Ḳıṭ'a:

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

Birisi ṭâ'at-ı Ḥaḡ itmede kâmil olalar

Birisi etmegini konuğına şatmayalar

Birisi devlet-i sultāna ri'āyet ideler

[54b] Biri de ḥaḡḡ-ı sipāḥiye ḥiyel ḡatmayalar

[Ḥikâyet]

İttifâḡ bunuñ üzerinedür ki ḥükemā'-i 'Arab arasında Cālīnūs'dan ulu ḥakīm gelmemiş ola. 'İlm-i ḥikemi ele getürdükden mā-'adā şol deñlü belāḡat u feşāḡate

²⁴⁴ Başlık kenarda yazılmıştır.

mālik imiş²⁴⁵ ki tekellüme geldükleyin Hāzret-i ʿİsā gibi ʿaleyhi’ş-şalātü ve’s-selām ölüyi diri kılmış. Anlaruñ naşihati havāşş u ʿavāma mebzūldür. Buyurmuşlardur ki ʿākıl u dānā olan kimselere dört dürlü iş işlemek hāṭādur.

Kıṭʿa: Birisi zāhid-i bī-ʿilmile baḥş-i ṭāʿat²⁴⁶

*Vaşf-ı Bāyezīd-i Bisṭāmī vü ḳarınca*²⁴⁷

[Hikāyet]

[55a] Gördiler ki bir ḳarınca sofranuñ içinde görünür. Bāyezīd-i Bisṭāmī eyitdi ki: Ben bu ḳarıncayı girü menziline alup giderem. İmām-zāde eyitdi ki: Bunda beni yaluñuz alıḳoyup gitme! Bāyezīd-i Bisṭāmī ol ḳarıncayı girü menziline alup gitdi. İttifāḳ iki kūyuñ ṭāyifesi İmām-zāde’nüñ yanına cemʿ oldılar ve ikisi daḫı İmām-zāde’yi imāmete daʿvet eylediler. İmām-zāde ikisine daḫı rızā virdi; ammā anlar bize olsun diyü biri biriyle ceng eylediler. Āḫır-ı kār bunı tedbīr eylediler ki hıçbirimize [55b] olmasun, diyü İmām-zāde’yi şehīd eylediler. Bāyezīd-i Bisṭāmī girü geldükleyin gördi ki İmām-zāde’yi şehīd eylemişler, ziyāde te’essüf yidi, ammā şoñ pişmānlık fāyide kılmaz velīkin anuñ murādı bu idi ki ol ḳarıncanuñ hāṭırına ırmeye. Ol server buyurmuşlardur ki: Dört nesne ādemi dört mertebeye iriştürür.

Kıṭʿa:

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

Birisi şabr murāda kişiyi irgürür

Birisi daḫı ḳanāʿat ider insānı bāy

Birisi kūşişile irmek olur mertebeye

Biri de zūhdile ey dil bulunur bunda Hudāy

²⁴⁵ imiş: itmiş (metinde).

²⁴⁶ Bu kısımda yaprak eksik olduğu için kıṭʿa yarım kalmıştır.

²⁴⁷ Başlık kenarda yazılmıştır.

[Hikāyet]

[56a] İbrāhīm-i Edhem raḥmetu'llāhi 'aleyh ḡāyet ululardandur. Belḡ pādīşāhı iken salṭanatını terk idüp faqr iḥtiyār eylemişdür ve salṭanatını terk itmege bā'is budur ki: Bir gice serīr-i salṭanatda oturup ṭā'at-ı Hāḡ ideyorken sırça sarāyuñ bāmında bir ayak sesi geldi. İbrāhīm-i Edhem eyitdi ki: Sen kimsen? Cevāb virdi ki: Benem! Eyitdi ki: Ne ararsan? Didi ki: Bir deve yavı kılmışam, anı araram. Eyitdi ki: Deve böyle sarāyuñ üstine çıkmağa kābil midür? Didi ki: Ya böyle ḡarīr döşek [56b] üzerinde yatup Allāhu te'ālā ḡazretini bulmağa kāyil midür? Şabāḡ olduḡlayın kendini ḡāyib eyledi. Ne ḡadar kim cüst-i vücūd eylediler aşlā bir yirde nām u nişānın bulımadılar. El-ḡaşılu kelām anuñ menākıbı çokdur eger her birini aşıyla hikāyet eylesem birkaç bunuñ gibi kitāb olur. Cümleden birisi budur ki Şām'dan Mekke-i Mübāreke'ye on dört yılda varmışdır ve her bir ḡademde iki rek'at namāz kılmışdır. Anlar *Naşīḡat-nāme*'sinde buyurmuşlardur ki: [57a] Ādemüñ ululıḡına dört nesne delālet ider.

Ḳıṭ'a:

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _

Birisi anlaruñ perhīzdür ey dil

Biri öz 'ilmini dutmaḡ mükerrerem

Birisi daḡı eylerle oturmaḡ

Biri de şehleri bilmek mu'azḡam

[Hikāyet]

Ḥazret-i İmām Ca'fer-i Şādıḡ raḡiya'llāhu te'ālā 'anh evlād-ı resüldendür ve E'imme-i İsnā 'Aşere'nüñ güzīdesidür. 'İlm şol mertebe anlara keşf olmuş imiş ki on

²⁴⁸ Başlık kenarda yazılmıştır.

iki yaşında iken bilmediği ‘ilm yoğıdı. Rivāyet iderler ki bir gün Hārūnū’r-Reşīd’e [57b] bir müşkil vāki‘ oldu. Zamānında vāki‘ olan ‘ulemā ol mes’elenūñ fethinde ‘āciz ü fūrū-mānde kaldılar. Āhıru’l-emr buña qarār virdiler ki Hāzret-i İmām Ca‘fer-i Şādık raḍıya’llāhu te‘ālā ‘anhdan su’āl ideler. İmām dahı bī-tevaḳḳuf müşkillerin ḥalleyledi. Tekrār eyitdiler ki: Yā İmām-zāde, bu buyurduḡuñuz mes’eleyi kırk yıl ‘ilme çalışanlar feth idemediler. Siz eyyām-ı tufūliyyetde bu kadar ‘ilmi nerede taḥşīl itdūñüz? Cevāb virdiler ki: ‘İlm bir deryādur, bizüm ecdādumuz ol [58a] deryāda murḡ-ı ābī gibidür ve biz murḡ-ı ābī yavrusı gibiyüz, hemān yumurdadan çıḡduḡumuz gibi şināverlıḡa başlaruz. Ol server buyurmuşdur ki: Dört nesne ādemi dört nesneden şaḡlar.

Kıṭ‘a:

. . . . / /

Seḡāvet ādemi şaḡlar belādan

Cehennem āteşinden hem ‘ibādet

Menāhīden seni şaḡlar şerī‘at

Hıyānetden dahı cānā emānet

Delālet-i nīk-baḡt²⁴⁹

Hikāyet:

Hāzret-i İmām Zeynel‘ābidīn Hāzret-i İmām Hüseyn’üñ oḡlıdur raḍıya’llāhu te‘ālā ‘anhumā. Rivāyet iderler ki [58b] vāki‘a-i Kerbelā’dan şöñra kırk yıl mīḡdārı gice ve gündüz girye itmişlerdür ve her zamān ki Kerb-i Belā’da vāki‘ olan muşībeti ḡātırına getürüp taşavvur iderdi. Hıdmet-i şerīfinde olanlar böyle ḡikāyet iderler ki

²⁴⁹ Başlık kenarda yazılmıştır.

şāfī kan ağlardı ve bu kırk yıla içinde hergiz ‘ādet üzre hānde itmemişlerdür.
Anlar buyurmuşlardır ki: Dört nesne ādemün nīk-bahtlığına delālet ider.

Қыт‘а:

. . . _ / . . . _ / . . . _

Birisi ol ki ola қавли дүрүст

Birisi ol ki ola kesbi ҳелāl

[59a] Birisi ol ki ola fi‘li eyü

Biri de andan ola rāzı ‘ıyāl

*Delālet-i bed-baht*²⁵⁰

[Hikāyet]

Ḥazret-i İmām Ḥasan raḍıya’llāhu te‘ālā anh, ittifāk bunuñ üzerinedür ki bu ‘ālem-i fānīye anlardan mazlūm kimesne gelmemişdür, hattā ol hātūn ki Ḥazret anuñ elinden zehr içmişdür içdügi gibi bildi ki zehr idügin ve helāk olacağın. Ol hātūnı ḥazır idüp didi ki birāderüm İmām Ḥüseyn raḍıya’llāhu te‘ālā ‘anh bir miqdār müntakımdür senden intikām alur, şakın bu şehrde turma [59b] bir gayrı şehre varup kendüni pinhān eyle. Ola ki İmām Ḥüseyn raḍıya’llāhu te‘ālā ‘anh seni görmeyeydi. Rivāyet iderler ki Ḥazret-i İmām Ḥüseyn, İmām Ḥasan’uñ raḍıya’llāhu te‘ālā ‘anhumā bu ahvālinden ḥaberdār olduklayın yaqasın çāk ve dīdesin nemnāk idüp İmām Ḥasan’uñ harem-serāyına müteveccih olup istifsār-ı hāl eyledükde Ḥazret-i İmām Ḥasan bu resmile cevap virdi ki: Ey birāder, bizüm evlād u enşābumuza gammāzlık lāyık degüldür. [60a] Herkesün fi‘li hużūr-ı Ḥaḳ’da āşikārā olacaḳdur, zīrā ol maḥalde inkāra mecāl yoḳdur. Ḥazret-i İmām Ḥasan buyurmuşdur ki: Ādemün bed-bahtlığına dört nesne delālet ider.

²⁵⁰ Başlık kenarda yazılmıştır.

Kıt‘a:

. . _ _ / . _ . _ / . . _

Birisi kemlerle oturmak

Biri de tengī-i ‘ıyāl oldu

Biri oldu su‘ālî reddeylemek

Birisi dağı hubb-ı māl oldu

[Hikāyet]

Hāzret-i İmām Muḥammed Bākir raḍıya’llāhu te‘ālā ‘anh Hāzret-i İmām Zeynel‘ābidīn’ün raḍıya’llāhu te‘ālā ‘anh oğlıdur. [60b] Rivāyet iderler ki vākı‘a-i Kerb-i Belā’dan soñra Hāzret-i İmām Zeynel‘ābidīn’i Yezīd bin Mu‘āviye (...) ²⁵¹ şām’da habs emr eyledi ve aḳşā-i murādı bu idi ki rişte-i evlād-ı Resūl’i şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem hāzretlerini mıkrāş-ı buğz u ‘adāvetile kaç‘ eyleye ve yir yüzinde ‘adāvet-i sābıka mücebince nesl-i ‘Alī’ye inkıṭā‘ vire.

Menākıb-ı İmām Hāzret-i Zeynel‘ābidīn raḍıya’llāhu ‘anh ²⁵²

Rivāyet bunuñ üzeredür ki Hāzret-i İmām Zeynel‘ābidīn raḍıya’llāhu te‘ālā ‘anh zindāna dāhıl olduğdan soñra [61a] bir yaña zindān belāsı ve bir yaña şahrā-yı Kerbelā’da babası İmām Hüseyin raḍıya’llāhu te‘ālā ‘anh ve sāyir evlād u etbā’ınuñ gözi öñinde şerbet-i şehādet içdüklerini hātırına getürüp taşavvur eyledüginüñ cefāsı ve bir yañadan dağı göze görünen evlād-ı Resūl’dan şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellemden ben ḳalmışam, eger beni Yezīd şehīd idecek olursa evlād-ı Resūl ḳalmayup dīn-i Muḥammedī’ye şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve selleme ḫalel gelmek lāzım gelür, diyü şol mertebe feryād u fiğān eylerdi ki [61b] zindānda olan esīrler didiler ki: Ya bizi öldürün veyāḫūd bu serveri bizüm yanumuzdañ giderün. Biz

²⁵¹ Metinde bu kısım silinmiştir.

²⁵² Başlık kenarda yazılmıştır.

bunuñ tazarru‘ına tākāt getüremezüz. Āhıru’l-emr Hāzret-i İmām’a zindānuñ bir küşesinde tenhā bir dāne hücre yaptılar. Gice ve gündüz ol hücrede oturup tākāt u ‘ibādet iderdi.

*Hikāyāt-ı zindān ve takṣīm-i ḥalvā*²⁵³

Bir gice Hāzret-i Fahr-ı ‘Ālem şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellemi vākı‘asında gördi. Eyitdiler: Ey nūr-ı dīdem ve ey sürūr-ı sīnem! Elem çekme ki Allāhu te‘ālā hāzretleri maḳbūl kullarına [62a] virür derd ü belāyı dünyāda ve oña muḳābele niçe ‘ivazlar ider ‘uḳbāda. Ba‘dehu şehirde fülān h‘ācenüñ bir kızı vardır, ḡāyet ḥüsnā ve şālihālardandır. Yarın babası bunda getirüp senüñle cem‘ itdürse gerekdür, olmaya ki taḥallūf idesin, zīrā emr-i Hāḳ bunuñ üzerinedür. Şabāḥ olduklayın ol h‘āce bir dāne ḳazḡan peydā eyledi iki ḳat, bir ṭarīḳla ki hīḳ kimsenüñ aña ‘aḳlı yetişmedi. Vāfir ḥalvā bişürüp yukarusına ḥalvāyı [62b] koydı ve aṣaḡasına kızı pinhān eyledi. Andan soñra Yezīd’e varup eyitdi ki: Yā emīr, bu gice bir ‘aceb vākı‘a görmişem. Zindānda olan ṭutsaḳlara bir miḳdār ṭa‘ām ḥāzır itmişem, kendü elümle baḡş eylemek isterem. Ne buyurursın? Yezīd daḡı icāzet virdi. H‘āce ḥānesine varup ol ḳazḡanı birkaç bendesinüñ arḳasına virüp zindān cānibine revāne oldu. Evvelā zindāncıya bir dāne ḡil‘at in‘ām eyledi ve yanında olanlara birez aḳça [63a] virdi ve eyitdi ki: Zindānuñ ḳapusını aç, esīrlere bu nān u ḥalvāyı üleşdürmek isterem, ammā benümle kimse gelmesün. Zindāncı h‘ācenüñ bu sözünü ḳabūl idüp zindānuñ ḳapusını ḡüşāde eyledi. H‘āce zindān içine girdükleyin şandı ki cennet-i a‘lāya dāḡil oldu. Hāzret-i İmām’uñ ḡīsū’-i müşk-bārından içi misk [ü] ‘anber ile ṭolmuş. Anda olan esīrlere ḥalvāyı baḡş eyledükden soñra Hāzret-i İmām’uñ ḡıdmet-i şerīfine müteveccih oldu ve eyitdi ki: [63b] Yā ibn-i Resūl, beni sa‘ādet-i āḡiretle sa‘ādetlendür. Bir dāne cāriyeñüz vardır, ḡıdmet-i şerīfüñüze getürmüşem,

²⁵³ Başlık kenarda yazılmıştır.

zîrâ cedd-i a'lâñuz bize böyle işâret eylemişdür. Ol eclden ki nesl-i 'Alî munķatı' olmak üzeredür. Bolay ki benüm kızum bâ'is-i vücūd-ı evlād-ı Resûl ola. Ben dañı anuñ sâye-i sa'âdetinde dâr-ı âhıretde bir mertebe bulam. Hâzret-i İmâm h'âcenüñ bu sözini ķabûl eyledi. H'âce dañı kızını ķazğandan çıkarup Hâzret-i İmâm'uñ dest-i şerîfine [64a] teslîm eyledi.

Muhammed Bâķır rağıya'llāhu 'anh hâzretlerinüñ Bâķır tesmiyesinüñ vechi'²⁵⁴

Bir miķdâr tevakkûfdan soñra kızını ķazğan içine koyup Hâzret-i İmâm'a vedâ eyledi, zindāndan taşra çıkup harem-serâyına müteveccih oldu. Hâzret-i İmâm ğusl idüp yine 'ibâdetine meşğûl oldu. Muhammed Bâķır'a Bâķır didüklerine vech-i tesmiye budur. Ol server buyurmuşdur ki: Her kimde kim bu dört nesne mevcûd ola, ol kimse ķâbil-i rahmet degüldür.

Ķıţ'a:

. . . - / . . . - / . . . - / . . . -

Eli altında olan bendesine hışm itmek²⁵⁵

Birisi dañı görüp kendini 'ucb itmek imiş

[64b] Birisi tã'at-i Hâķ itmede kâhillikdur

Birisi dañı ğazab yollarına gitmek imiş

Horluk-ı insân²⁵⁶

[Ĥikâyet]

Ser-çeşme-i evliyâ, dāmād-ı Muştafâ şalla'llāhu te'ālâ 'aleyhi ve sellem, esedu'llāhü'l-ġalib, şāh-ı merdān 'Alî bin Ebî Tālib rağıya'llāhu te'ālâ 'anh

²⁵⁴ Başlık kenarda yazılmıştır.

²⁵⁵ eli: biri eli (metinde).

²⁵⁶ Başlık kenarda yazılmıştır.

buyurmuşdur ki: İnsānuñ dünyāda ve āhıretde ẖār olmas[ın]a sebep bu dört nesnedür.

Қıт‘а:

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _

Birisi bilmemek miqdārın ey dil

Birisi anlaruñ bed-gūlık oldı

Egerçi birisi yüz berkligidür

Velīkin birisi bed-hūlık oldı

*Mūkāfāt-ı ‘amel-i ḥod*²⁵⁷

[Ḥikāyet]

İmām Mūsā-yı Kāzım raḍıya’llāhu te‘ālā ‘anh [65a] On İki İmām’uñ yidinci imāmıdır. Ol serverüñ bahşı bunuñ üzerinedür ki: Bir kimesne bu ‘ālem-i fānīde zerre kadar her ne iş işlerise eger eyü ve eger kem, anuñ mūkāfātını çekmemege imkân yokdur, āhıret cezāsından mā-‘adā. Ḥattā kendülerini bir gün Hārünü’r-Reşīd’e ba‘zı müfsidler bir huşuş içün yañlış añlatdılar. Hārünü’r-Reşīd daḥı Ḥazret-i İmām’ı ḥabse buyurdı. Birkaç günden soñra girü ol müdebbirler қatl-i nefsi-i ‘avāmdan қatl-i nefsi-i [65b] ḥavāş yegdür diyü Hārünü’r-Reşīd’e ibrām-ı ḡalīzalar eylediler. Ḥazret-i İmām’uñ aḥıbbāsından birisi ol meclisde ḥāzır idi, varup Ḥazret-i İmām’uñ ḥāk-i pāyına yüz sürdi ve eyitdi: Yā İmām birçok ecdād-ı ‘izāmuñuz gibi ḥazretüñüzi şehīd ideyorurlar. İmām cevāb viridi ki: Şehādet bize mīrāşdur, āhır-ı kār mertebemüz şehādetdür, ammā bu benüm şimdi çekdügüm, ‘ālem-i şabāvetde mektebe gideyorurken bir serçe yavrusını tutmuşdum, mu‘allim қorқusından bir dīvār [66a] delüğine қodum gene mektebden gelince, anuñ

²⁵⁷ Başlık kenarda yazılmıştır.

mükāfâtıdır. Anlar buyurmuşlardır ki: Dört nesne âdemüñ ‘âkıbet hayırsızlığına delâlet ider.

*Hayırsızlığa delâlet*²⁵⁸

Kıt‘a:

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

Birisi eblehile bir işe tedbîr itmek

Birisi almamak ‘ibret bu zamāndan cānā

Birisi mālını bî-hûde yire şarf itmek

Biri de dost sözünü diñlememek ahyānā

*Delâlet-i kemāl*²⁵⁹

[Hikâyet]

İmām ‘Alî Mūsā Rızâ ki rağıya’llâhu te‘âlâ ‘anh, meşhed-i mübârekleri diyâr-ı Hırasân’dadır ve ‘Acem t̄âyifesi içinde şâh-ı Hırasân demekle meşhûrdur, E’imme-i İsnâ ‘Aşerenüñ güzîdesidür. [66b] Keşf ü kerâmetinüñ nihâyeti yokdur. Cümleden birisi budur ki: Me’mûnu’r-Reşîd şol mertebe Hâzret-i İmâm’a ‘adâvet eylemişdi ki her zamân katline çalışurdu, ammâ müyesser olmazdı. Günlerde bir gün Me’mûnu’r-Reşîd’e tâze yetişmiş üzüm getürdiler. Bir miqdârını tenâvül eyledi ve bâkıyesine bir t̄arîkıla zehr idhâl eyledi ve bunu tedbîr eyledi ki Hâzret-i İmâm’ı da‘vet ideler ve geldükleyin üzümü teklîf ideler. İmâm dahı tîğ-ı pür-zehr-i ecelden [67a] endîşe itmeyüp ol engûr-ı hāmı tenâvül buyurdu. Bir miqdâr muşâhabet itdükden soñra kâlkup gitmelü olduklayın Me’mûnu’r-Reşîd eyitdi ki: Yâ İmâm nereye buyurursın? Buyurdılar ki: Siz murâd idindüğünüz yire, ammâ ey

²⁵⁸ Başlık kenarda yazılmıştır.

²⁵⁹ Başlık kenarda yazılmıştır.

Me'mūnu'r-Reşīd bu aḥvālī ki sen işledüñ, benüm dünyā ve āḥiretde sa'ādetüme ve senüñ nedāmetüñe bā'ışdır. Ol şehīd-i mazlūm buyurmuşdur ki: Ādemüñ kemāl mertebe kāmīl olduğına bu dört nesne delālet ider.

Ḳıṭ'a:

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

Birisi düşmenine ide müdārā ey dil

[67b] Birisi acı sözün ḥalk-ı cihānuñ yutmaq

Birisi daḥı hevā āteşine şu sepmek

Biri de dostlaruñ sözüni geh geh tutmaq

*Evvel ḳalīl āḥır keşīr olur*²⁶⁰

[Ḥikāyet]

Muḥammed Taḳī raḍıya'llāhu te'ālā 'anh On İki İmām'uñ toḳuzıncısıdır. İmām 'Alī Mūsā Rızā'nuñ ferzend-i ḥalīfidür. Taḳī didüklerine bā'ış budur ki, eyyām-ı ṭufūliyyetden nihāyet-i 'ömrlerine varınca hergiz anlardan bir günāḥ şādır olmamışdur ve şol mertebe Ḥazret-i Ḥaḳ'dan ḥavf iderlerdi ki 'ālem-i şabāvetde aḳrān u emşāl ile lu'ba mübāşeret itmezdi ki birisinüñ bir ṭarīḳıla göñline [68a] degmeyem, Allāhu te'ālā ḥazret[leri] baña ḡazab itmesün diyü. Ve yanında kimse aḥvāl-i ḳıyāmeti ve 'azāb-ı düzaḥı zıkr idemezdi, zīrā giryeyi mübālaḡa iderdi. Ol şāḥib-i sa'ādet buyurmuşdur ki: Dört nesne ibtidā az görünür velīkin gide gide çok olur.

Ḳıṭ'a:

. . . _ / . . . _ / . . . _

Birisi düşmen-i bed-ḥ'āḥ ey dil

Birisi āteş-i sūzān ammā

²⁶⁰ Başlık kenarda yazılmıştır.

Birisi dāniş-i merd-i ‘ākıl

Biri de qarż-ı ḥasen ey mollā

*Dünyāda ber-murād ve āḥiretde Ḥaḳḳ’a vişāl*²⁶¹

[Ḥikāyet]

Ḥazret-i İmām ‘Aliyyü’n-Nakī, Ḥazret-i İmām Muḥammed Taḳī’nüñ oğlıdur. Rivāyet [68b] iderler ki ṭarīḳ-ı Ḥaḳ’da çok çalışmışlardır tā murādına vāşıl olunca. Aḥibbāsı bir gün didiler ki: Yā İmām birçok bu deñlü merātib-i uḥreviyyi ne ‘amel ile ele getürdüñ? Buyurdılar ki: Erbāb-ı sülūk içinde dört ‘ādet-i sūtūde vardır, her kim ki anları ele getürse dünyāda ber-murād olur ve āḥiretde Ḥazret-i Ḥaḳḳ’a ittişāl bulur.

Kıṭ‘a:

. . . . / / /

Birisi mürşid-i kāmil etegine el urmaḳ

Birisi ol ki ḳanā‘at ola kārı anuñ

Birisi ṭāḳatine göre ide ḥişma şabr

Birisi daḥı ‘ibādet ola yārı anuñ

*‘Avāḳıb-ı nedāmet*²⁶²

[Ḥikāyet]

[69a] Ebū ‘Alī Sīnā ki ‘ilm-i ḥikmetde meşhūr-i ‘ālemdür ve müverriḥinüñ anuñ ḥaḳḳında ihtilāfı vardır, ba‘zılar ehl-i İslām’dan ve ba‘zılar küfrdendür dimişler. Rivāyet iderler ki ‘ilm-i kimyāyı bi’l-külliiyye ele getürüp ‘ilm-i simyāyı ḳatı eyü bilürmiş. Anuñ aḥvālını işitmedük bir ādem yokdur ve ḳışşası tafşīle muḥtācdur.

²⁶¹ Başlık kenarda yazılmıştır.

²⁶² Başlık kenarda yazılmıştır.

El-hāşılı kelām hikmet yüzinden dimişlerdür ki: Dört dürlü kişinüñ ‘ākıbeti nedāmetdür.

Qıṭ‘a:

. . _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _

‘Ākıbet ehl-i lecācuñ işi rüsvālıkdur

Ehl-i hışmuñ işi soñ demde peşimānlıkdur

[69b] Kāhil olan kişinüñ ‘ākıbeti kem olısar

Kīni çok çok dutanuñ āhırı düşmānlıkdur²⁶³

‘Avākıb-engīz-i melāmet²⁶⁴

[Hikāyet]

İmām Ḥasanü’l-‘Askerī ki Şī‘a ṭāyifesi i‘tikādı mücebince Muḥammed Mehdī-i şāhib-zamānuñ babasıdur, ammā ehl-i sünnet ve’l-cemā‘atüñ ittifākı bunuñ üzerinedür ki Mehdī henüz vücūda gelmemiş ola, diyār-ı Mağrib’den zuhūr eyleye, evlād-ı Resül şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellemden ola, babasınıñ adı ‘Abdullāh kendülerinüñ adı Muḥammed ola, ammā halkı irşād itmege başladuqlayın Mehdī şifātıyla [70a] sıfatlayalar ve *Muḥammediyye* şāhibinüñ daḥı bahşı bunuñ üzerinedür. Ol serverden naql iderler, buyurmışlardur ki: Dört nesnenüñ ‘ākıbeti melāl-engīzdür.

Qıṭ‘a:

. . _ _ / . . _ _ / . . _

Biri bī-dādī-i sulṭān oldı

Birisi daḥı ‘itāb-ı yārān

²⁶³ düşmānlıkdur: دشمنانقلدر (metinde).

²⁶⁴ Başlık kenarda yazılmıştır.

Biri yaramazıla oturmak

Biri de anlaruñ ʿışk-ı hūbān

*Vaṣf-ı Naṣr-ı Tūsī vü uṣṭurlāb*²⁶⁵

[Hikāyet]

Hʿāce Naṣruddīn-i Tūsī raḥmetu'llāhi ʿaleyh, ʿulemānuñ ittifākı bunuñ üzerinedür ki ümmet-i Muḥammed'den şalla'llāhu teʿālā ʿaleyhi ve sellem ʿilm-i ḥikmetde andan evlā kimesne gelmemişdür ve devr-i ḥātemde şems ü kamerüñ küsūf u [70b] ḥusūfını uṣṭurlābda görüp anlardan evvel kimse beyān itmemişdür tā biñ yıla varınca, biñ yıldañ soñra tekrār anlaruñ gibi bir ulu ḥakīm uṣṭurlāba oturmak gerekdür ve eger oturmazsa müneccimīnūñ sözine iʿtibār qalmaz zīrā encümūñ saʿadet ve nuḥūseti bellü olmaz; ammā baḥş bunuñ üzerinedür ki hīç anlaruñ gibi bu ʿālemde kimse pervāz idemeye. Ol sebebden ki diyār-ı ʿArab'da ḥükemāya çok ḥıdmet itmişlerdür tā şanʿatına kemāl buldurınca. Rivāyet [71a] iderler ki bir ʿArab ḥātūnına bir cüzʿī şanʿatdan ötüri on iki yıl ḥıdmet itmişlerdür. Günlerden bir gün Mekke-i Mübāreke'den ʿAbbās'a müteveccih olup gideyorurken ḳabā'il-i ʿArab'dan bir ḳabīleye rāst gelüp birisinin ḥānesi öñine vardı. Ḥāne şāhibi şikāra gitmiş imiş; ammā ḥātūnıyla üç kıızı ḳapu öñinde oturup kendü işlerine meşgūl olmuşlar. Hʿāce Naṣruddīn-i Tūsī eyitdi ki: Es-selāmu ʿaleyk yā şāliḥa! Merd-i ğarībem, beni ḳonukluğa ḳabūl [71b] ider misin? Ḥātūn cevāb virdi ki: Sen Hʿāce Naṣruddīn-i Tūsī olasın, niçün ḳabūl itmeyevüz. Hoş geldüñ şafā getürdüñ. Hʿāce Naṣruddīn taʿaccūbe vardı ki bu beni neden bildi. Bir sâʿatden soñra büyük kıızı eyitdi ki: Yā vālide, babamuz şimdi ne işdedür? Ortancası bir dāne levḥ eline alup mütālaʿa eyledi ve eyitdi: Bir dāne ṭavşanı öñine alup ḳovar. Ve küçügi daḥı levḥ eline alup nazar eyledi ve eyitdi ki: Ol ṭavşan dişidür [72a] ve ḳarnında iki yavrusı vardır.

²⁶⁵ Başlık kenarda yazılmıştır.

Vâlideleri eyitdi ki: Hep didügiñüz gerçektür. Ol tavşanı şikâr idüp hâlen gelmek üzere. Bunlar bu sözde iken gördiler ki ‘Arab hânesine dâhil oldu. Hıvâce Naşruddîn-i Tûsî istifsâr-ı hâl itdükleyin cümlesinüñ didügi gerçektir oldu. Bu ecden ol hâtûna on iki yıl hıdmet itmişdür. Anlar usşurlâbda bunu böyle müşâhede itmişlerdür ki dört nesne itmâm bulmaz meger dört nesneyle.

Qıta:

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

[72b] ‘Âkıll olmayınca âdem dânişe el uramaz

Kişi perhîz itmeyince dîni olmazmış tamâm

Her işüñ üstâdına var ihtiyâcı dünyede

Ni‘metüñ hem dağı şükre şöyle bil ey merd-i tām

*Erde hüner bir olur hikâyesi*²⁶⁶

[Hikâyet]

Hzret-i ‘Alî’ye rağıya’llâhu te‘âlâ ‘anh kerrema’llâhu vechehu bir gün didiler ki: Erde hüner bir olur didükleri nedür? Cevâb virdiler ki: Dünyâda hüner çokdur; ammâ dördi ğâyet mu‘teberdür. Ol dört hünerden biri bir kimesnede mevcûd olsa erde hüner bir olur, dimege kıabil olur. Eger dördi dağı mevcûd olsa bî-nazîr-i ‘âlem olur. [73a] Ol dört hüner bunlardır.

Qıta:

. . _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _

Birisi oldu ok atmak biri yazı yazmak

Sofra şalmaq birisi biri de şuda yüzmek

Kimde kim ola bunuñ cümlesi cânâ mevcûd

Qâdir olmaz anı hîç kimse cihânda bozmak

²⁶⁶ Başlık kenarda yazılmıştır.

[Hikāyet]

İmām Muḥammed Ġazālī rahmetu'llāhi 'aleyh, ba'zılar demişlerdür ki lafz-ı Ġazālī şeddesüz gerekdür; zīrā Ġazāl vilāyet adıdır, yāyısı yā'-i nisbīdür ve ba'zılar İmām Muḥammed müy-tāb imiş Ġazzāl mübālağayıla ism-i fā'ıldür, ma'nā'-i lügavīsi egerci dimekdür, yāyısı gene yā'-i nisbīdür. El-ḥāşılı kelām ba'zı yārānuñ ittifaķı bunuñ [73b] üzerinedür ki Ġazāl'ı şeddesüz isti'māl itmek daḥı evlādur; zīrā kendüleri buyurmuşlardur ki: ²⁶⁸من قال غزالي بالتشديد فقد جفا على Rivāyet iderler ki ümmet-i Muḥammed'den şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem, cemī'-i 'ulūmı tekmīl itmiş böyle kimse yokdur. 'İlm-i zāhirde ba'zı taşnīfātı vardır ki 'ulemā'-i kirām mü'tāla'asında elem çekerler ve 'İlm-i bā'tında bir niçe mü'ellefātı ki meşāyih-i 'izām eline alup nazar eylemekden ḥavf iderler [74a] ve keşf ü kerāmātınun daḥı nihāyeti yokdur. Cümleden birisi budur ki Ḥazret-i Mūsā 'aleyhi's-şalātü ve's-selām 'ālem-i rūḥānīde Ḥazret-i Server-i Kāyināt'a şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem ḥazretlerine eyitdi ki: Ey ber-güzīde-i enbiyā, ²⁶⁹العلماء امتي كانباء بنى اسرائيل buyurmuşsunuz. Benī İsrā'īl peygāmbirlerinün birisi benem, ümmetünden²⁷⁰ benümle söyleşür kim vardır, emr eyleñ. Ḥazret-i Server-i Kāyināt şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem İmām-ı Muḥammed Ġazālī'[yi] işāret eyledi ve eyitdi ki: Yā Mūsā [74b] her ne su'ālün varısa bunlara su'āl eyle. Mūsā Peygāmbir 'aleyhi's-şalātü ve's-selām daḥı İmām-ı Muḥammed Ġazālī'ye bir su'āl eyledi. İmām Muḥammed Ġazālī Ḥazret-i Mūsā'nuñ su'ālne dört dürlü cevāb virdi. Mūsā 'aleyhi's-şalātü ve's-selām eyitdi ki:

²⁶⁷ Başlık kenarda yazılmıştır.

²⁶⁸ جفاء : جفا (metinde).

“Kim 'Ġazālī' lafzını şeddeli söylerse (Ġazzālī) bana cefa etmiş olur.”

²⁶⁹ “Ümmetimin âlimleri, İsrailoğullarının peygamberleri gibidirler.” Yılmaz, *a.g.e.*, 651; Aclûnî, *a.g.e.*, c. 2, 83.

²⁷⁰ ümmetünden: امتكمدن (metinde).

Ya İmām Muḥammed biz size bir su’āl eyledük, siz bize dürlü dürlü cevāb virdüñüz, muḥaṣṣal-ı kelām cevāb bir gerek idi. İmām-ı Muḥammed Ġazālī cevāb virdi ki: Allāhu te‘ālā ḥazreti size Qur’ān-ı ‘Aẓīm’de bir su’āl eyledi [75a] siz dört dürlü cevāb virdüñüz: ²⁷¹ ما يميناك قال هي عصاي اتوكأ عليها واهش بها على غنمي ولي فيها مارب اخرى Āḥır-ı kār Ḥazret-i Mūsā didi ki: Şaddeḳa yā Resūla’llāh! Ḥadīs-i şerīfünüz s̱abit oldu. Anlar buyurmuşlardur ki: Dört nesnenün muḳtezāsı dört nesnedür.

Ḳıṭ‘a:

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

Şükr iderseñ ni‘met eyler iḳtiẓā

Eyluḳ itseñ aduñı ider kerīm

Hem seḥāvet ideriseñ ululuḳ

Epsem olsañ başuñı eyler selīm

Çār-inḳıṭā²⁷²

[Ḥikāyet]

Şeyḫ Cüneyd-i Bağdādī raḥmetu’llāhi ‘aleyh [75b] ġāyet ululardandur.

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

وصف ترا گر کنند ور نکنند اهل فضل

حاجت مشاطه نیست روی دلارام را²⁷³

mücebince benüm vaşfuma ihtiyāc yoḳdur. Güyiyā bir maḥbūb-ı zībādur ki zīb ü zīnetden mu‘arrā ve müberrā ola. Anlar buyurmuşlardur ki: Dört nesnenün inḳıṭā‘ına dört nesne bā‘ışdür.

²⁷¹ “ ‘Şu sağ elindeki nedir ey Mūsâ?’ Mūsâ dedi ki: ‘O benim değneğimdir. Ona dayanırım, onunla koyunlarıma yaprak silkelerim. Onunla başka işlerimi de görürüm.’ ” (Tâhâ 20/17-18).

²⁷² Başlık kenarda yazılmıştır.

²⁷³ “Fazilet ehli olanlar, seni ister methetsinler ister etmesinler, güzel olarak yaratılmış bir yüz, süs için meşşataya (yüz yazıcıya) muhtaç olmadığı gibi sen de kimsenin methine muhtaç değilsin.” Sa’dî-i Şîrazî, *Bostan ve Gülistan*, çev. Kilisli Rifat Bilge (İstanbul: Meral, 1980), 318-319.

ꞐıꞐꞐ:

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

Şükrsüzlük zāyiꞐ ider niꞐmetüñ

Zulm iderseñ kuvvet-i ıalbüñ gider

Kāhil olsañ luṭfuñ elden çıkarur

Ꞑcb iderseñ devletüñi ıatꞐ ider

*Vaşf-ı Hallāc-ı Manşūr*²⁷⁴

[Hikāyet]

Hallāc-ı Manşūr, rivāyet iderler ki [76a] devr-i hātemde bu hānķāh-ı Ꞑıřķ içinde esrār-ı ilāhīyi andan evvel kimse fāş itmemişdür ve halk-ı Ꞑālem böyle kıyās eylerlerdi ki anuñ *ene'l-ħaķ* didügi kendini Ħaķ bilüp ğayrıyı selb eyleye. Bilmezlerdi ki ol, Ħazret-i Ħaķķ'ı celle celāluhu her yirde hāzır ve nāzır müşāhede eylemiş idi, belki öz vücūdında daħı Ħaķ'dan ğayrısını taşavvur kılmazdı. Nitekim Seyyid Nesīmī ĥazretlerinüñ bu mażmūnda iki beyti vardur.

ꞐıꞐꞐ:

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

[76b] Gel getir işbātuñı kimdür senüñ nuṭķuñda kim

Söyleyen söyletdüren işitdüren her aradan

Od u şu toprak u yilden böyle şüret bağlayan

Böyle dükkān yaşayan kendü çıkar mı aradan

Hallāc-ı Manşūr ĥazretleri buyurmuşlardır ki: Dört nesneden elbette dört nesne zuhūr ider.

²⁷⁴ Başlık kenarda yazılmıştır.

Қыт‘а:

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

Az yimekten ten-dürüstlük ey göñül eyler zuhūr

Çok yiyenler Hâk yanında halk içinde ḥ‘ār olur

Yaramazlık idenüñ dünyāda yūzi qaradur

‘İlm tahşîl itmeyenler âhîretde zār olur

*Vaşf-ı Şeyh-i Kebîr*²⁷⁵

[Hikāyet]

Şeyh-i Kebîr rahmetu’llāhi te‘ālā [‘aleyh] ‘Acem ulularındandır. Egerçi Diyār-ı Rûm’da iştihārı yokdur, ammā ‘Acem’de muhibb ü mürîdi çokdur. [77a] Ziyāreti hâkîre müyesser olmışdur. Hālā şehir-i Şîrāz’da āsūdedürler. Rivāyet iderler ki Şeyh Sa’dî hâzretleri ile hem-‘aşr imişler. Keşf ü kerāmāt ızhār eylemekde çok kışşaları geçmiştir, ammā Şeyh Sa’dî hâzretleri,

_ . . _ / _ . _ / _ . . _ / _ . _

برك درختان سبز در نظر هوشیار

هر ورقی دفترست معرفت کردگار²⁷⁶

beytini söylediği zamānda Allāhu te‘ālā hâzretleri kerrūbiyān-ı muḳarrebîne emr eyledi ki yetmiş ṭabaḳ nūr şeyh hâzretlerinin üzerine nişār ideler. Şeyh-i Kebîr, hâzret-i şeyhden [77b] bu kerāmeti müşāhede itdükde varup Hâzret-i Şeyh Sa’dî

²⁷⁵ Başlık kenarda yazılmıştır.

²⁷⁶ “Akıllı kimselerin nazarında ağaçların yeşil yaprakları, üzerinde Allah’ın marifetinin yazılı olduğu sayfalardır.” Bu beyit, *Sa’dî Dîvânı*’nın tenkitli neşrinde şu şekildedir:

برك درختان سبز پیش خداوند هوش

هر ورقی دفترست معرفت کردگار

Sa’dî-i Şîrazî, *Gazeliyyât-ı Sa’dî*, haz. Muhammed Ali Fürûgî (Tahran: İkbāl, t.y.), 226.

ḥazretlerinin ḥāk-i pāyine yüz sürdi ve eyitdi ki: ²⁷⁷من بنده و تو شاهی، تو شاهی و من بنده
El-ḥāşılı kelām gāyet ululardandır. Anlar buyurmuşlardır ki: Dört nesnenün
neticesi dört nesnedür.

*Netice-i mükāfāt*²⁷⁸

Kıt'a:

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

Tab'ı nāzük olanuñ rencişi gāyet çok olur

Hased iden kişinün āḥırı düşmānlıkdur

Meşrebin bilmedüğine lağıv aḥmaqlıkdur

Ḥiffet itmek kişi yārānına nā-dānlıkdur

*Dünyāda 'ācizlik*²⁷⁹

[Hikāyet]

Ebü'l-Ḥasan Ḥarākānī rahmetu'llāhi te'ālā [²⁷⁷aleyh], ol daḥı 'Acem ulularındandır.
Rivāyet iderler ki [78a] hīç bilmedügi vādī ḳalmamışdur ve görmedügi 'ilm yokdur.
Buyurmuşlardır ki: Eger bir kimesne heybetde şīr-i jiyān ve kuvvetde pīl-i demān
ve zīr-destlikde Rüstēm-i Destān ve kimse arḳasın yire getürmese bu dört nesneden
birisi anda mevcūd olsa dünyāda andan 'āciz kimse bulunmaya.

Kıt'a:

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

Birisi ehl-i 'ıyāl olsa birisi medyūn

Birisi daḥı zulüm görmiş ola ḥākimden

²⁷⁷ "Ben kulum, sen padişahsın; sen padişahsın, ben kulum."

²⁷⁸ Başlık kenarda yazılmıştır.

²⁷⁹ Başlık kenarda yazılmıştır.

Birisi anlaruñ ammā ki ola düşmeni çok

Böyle aldum haberin ben bir ulu ‘ālimden

*Vaşf-ı İmām-ı A‘zam*²⁸⁰

[Hikāyet]

Ḥazret-i İmām-ı A‘zam Ebū Ḥanīfe raḥmetu’llāhi ‘aleyh [78b] rivāyet iderler ki ‘ilmiyle ‘āmil dünyāya böyle kimse gelmemişdür ve ‘ibādeti şol mertebe iderdi ki kırk yıl miqdārı yatsu namāzınuñ āb-destiyle şabāḥ namāzını kılmışdur ve vefāt eyledügi giceye dek ‘ādetini terk eylememişdür. Hikāyet iderler ki: Bir koñşusu varıdı gāyet şālihlerden, teheccüd namāzını her gice kendü kılduğundan gayrı bir ma‘şüm oğlancuğı varıdı aña daḥı teheccüd namāzını kıldururdu. Ḥazret-i İmām vefāt eyledügi gice ol kimesne ‘ādet-i sābıkası üzere [79a] kılğup namāzına meşğul oldu. Oğlancuğına eyitdi ki: Sen daḥı kılğ, āb-dest al ve benümle namāza bile muqayyed ol! Oğlan daḥı ‘ale’r-re’si ve’l-‘ayn²⁸¹ diyüp taşra çıkdı, āb-deste mübāşeret ideyorurken Ḥazret-i İmām’uñ sa‘ādet-ḥānesinüñ bāmına nazar eyledükde gördi ki her gice gördügi ağaç yirinde yokdur. İçerü girüp babasını bu aḥvālden haberdār itdükleyin babası feryād u fiğāna başladı ve eyitdi ki: Ey oğul, ol her gice gördüğüñ ağaç, ağaç [79b] degüldür, Ḥazret-i İmām’uñ mübārek kıdd u kıametidür ki her gice efendisine kıyāmda tıururdu ve ben bildüğüm kırk yıldur ki anuñ ḥālī buyıdı. Bu gice ki yokdur taḥkik Ḥazret-i İmām vefāt eylemişdür, diyü Ḥazret-i İmām’uñ ‘ibādet-ḥānesine müteveccih oldu. Gördi ki Ḥazret-i İmām dār-ı fenādan dār-ı bekāya rıḥlet eylemişler. Bir miqdār girye idüp yine ḥānesine revāne oldu ve girü ‘ibādete meşğul oldu.

²⁸⁰ Başlık kenarda yazılmıştır.

²⁸¹ “Baş ve göz üstüne; başüstüne.”

*İmām-ı A‘zam hazretlerinin kerāmetlerinden bir nev‘i daḥı*²⁸²

Ve daḥı Ḥazret-i İmām’uñ velāyetinüñ [80a] birisi daḥı budur ki: Bir gün meclisde otururken bir A‘rābī geldi ve eyitdi ki: بواو او بواوین يا امام، Cevāb virdiler ki: بواوین
Tekrār ‘Arab eyitdi ki: لا لا لا برك الله فيك كما برك في لا لا لا Ḥazret-i İmām ol ‘Arab’uñ bu sözinden ziyāde maḥzūz oldı ve hezār ihsānlar eyledi. ‘Arab girü geldiği yola revāne oldı. Ammā ḥuẓzār-ı meclis bu su‘āl ve cevābdan ḥayretde qaldılar. İçlerinden birisi eyitdi ki: Yā İmām-ı zamān, bu ‘Arab kışşası bize gāyet müşkil oldı. [80b] Ol sizden ne su‘āl eyledi ve siz aña ne cevāb virdüñüz? Buyurdılar ki: Ol ‘Arab bizden su‘āl eyledi ki: Teşehhüdi bir vāvile mi okumak gerek veyāḥūd iki vāvile mi? Ben daḥı cevāb virdüm ki: İki vāvile. Tekrār eyitdi ki: Ya ‘Arab size لا لا لا برك الله فيك كما برك في لا لا لا didüğü nedür? Cevāb virdiler ki: Ol ‘Arab beni medḥ eyledi, nitekim Allāhu te‘ālā hazretleri Qur‘ān-ı ‘Azīm’de zeytūn ağac[ı] hakkında buyurmuşdur: [شجرة مباركة] [81a] ya’nī nitekim maşrıḳ u mağribde eşcār arasında zeytūn ağacı gibi mübārek ağaç yokdur. Ḥālā şarkda ve garbda senüñ gibi ‘ulemādan kimse yokdur. Ehl-i meclis Ḥazret-i İmām’uñ cemī‘an dest-i şerīflerini būs idüp ḥāk-i pāyine yüz sürdiler ve eyitdiler: Ḥaḳḳā ki buyurduḡuñuz mertebe-i velāyetdür ve sizden gayrı kimsenüñ ḥaddi yokdur bu vādīlerde pervāz eyleye. Rivāyet iderler ki hem ol meclisde buyurdılar ki: Ādemüñ bu dört nesne nā-dānlıḡına delālet ider.

*Naşāyiḥ-i İmām-ı A‘zam*²⁸⁴

Kıt‘a:

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

[81b] Birisi bilmediği kimseye küstāḥ olmak

Birisi daḥı vefā çeşmini tutmak zenden

²⁸² Başlık kenarda yazılmıştır.

²⁸³ (metinde) زيتونة مباركة : مباركة زيتونة

“Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya ne de batıya ait olan zeytin ağacından...” (Nûr 24/35).

²⁸⁴ Başlık kenarda yazılmıştır.

Birisi kûdekile meşveret itmek ey dil

Biri de düşmenine tayanup olmak eymen

[Hikāyet]

İmām-ı Şāfi‘î ḥazretleri rahmetu’llāhi te‘ālā [‘aleyh] ittifāk-ı ‘ulemā bunuñ üzerinedür ki ‘ilm anlara zātīdür, kesbī degüldür. Rivāyet iderler ki Ḥazret-i İmām yidi yaşında iken iki kimesne gelüp vālidesine bir boğça esbāb emānet virdiler. Zamān mürür eyledükden soñra ol ādemlerüñ birisi gelüp Ḥazret-i İmām’uñ vālidesinden emānet kōduqları boğçayı [82a] aldı. Bir niçe zamāndan soñra ol biri gelüp boğçayı taleb eyledükde ḥātūn taḥayyüre kaldı. Boğçayı alan kimesneyi ne kadar kim cüst ü cū eyledi, hīçbir yirde nām u nişānın bulamadı. Bu tereddüdde iken Ḥazret-i İmām mektebden geldi, vālidesinüñ bu perīşānlığını müşāhede idüp istifsār-ı ḥāl eyledükde anası daḥı olduğu üzere hikāyet eyledi. İmām vālidesine cevāb virdi ki: Bunuñ ‘ilācı āsāndur. Ve ol kimesneye eyitdi ki: Gel kādīye varalum. Meclis-i şer‘e [82b] varduklayın ol kimesne yine evvelki gibi esbāb talebinde. İmām cevāb virdi ki: Emānet virdüğünüñ esbāb bizdedür, ammā saña yalnız virmek şer‘i degüldür. Var ol kimesneyi bile getir. Size esbābı teslīm idelüm, diyü vālidesini müdde‘i elinden kurtardı. Ḥazret-i İmām buyurmuşdur ki: Dört nesne zuhūr buldukdan soñra girü dönmesi kâbil degüldür.

Kıṭ‘a:

. . . . / / /

Biri bir söz ki çıka sehvale ger ağzuñdan

Birisi daḥı kazā kim ola Ḥaḳ’dan nāzil

Biri bir ok kim anı atmış ola tīr-endāz

[83a] Biri de ‘ömr degüldür girü gelmege kâbil²⁸⁵

²⁸⁵ Vezin hatalıdır.

[Hikāyet]

Şeyh Muhyiddīn-i ‘Arabī ‘aleyhi’r-raḥme, cemī‘-i evliyā’u’llāhuñ ittifākı bunuñ üzerinedür ki E’imme-i İsnā ‘Aşere’den soñra andan ulu kimesne evliyā’u’llāh arasında vücūda gelmemiş ola. Hattā cemī‘-i velāyetde Şeyh-i Ekber dimekle meşhūrdur. Ve mü’ellefātı ki *Fuṣūṣ* ismiyle müsemmādur, erbāb-ı zāhirden ba‘zı kimesneler müṭāla‘asına kâdir olmayup Şeyh’uñ kimi ilḥādına ve kimisi rafzına zāhib olmuşlar; ammā maḥz-ı ḥaṭādur. Ululığı şol mertebededür ki Şām’dan Mekke-i [83b] Mübāreke’ye müteveccih olup gideyorurken ‘āşī ‘Arab gelüp ol kâfileyi rencide eyledi. Ve içlerinde birisi Şeyh ḥazretlerine bir tāziyāne urdı. Mürīdleri ol ‘Arab’a mükāfāt kaşdın eylediler. Şeyh-i Ekber rāzī olmadı ve eyitdi ki: On dört yıl bundan evvel levḥ-i maḥfūza nazār eyledüm, gördüm ki Şeyh Muhyiddīn-i ‘Arabī Ka‘be-i Şerīf’e revāne olduğda ‘āşī ‘Arablardan birisi gelüp şeyhe bir tāziyāne ursa gerekdür, diyü yazılmış. Pes ma‘lūm oldu ki rûz-ı ezelde bize muḳadder [84a] imiş. ‘Arab’uñ bunda ne şu‘ı vardur, diyü ‘Arab’ı rencide itdürmedi. Ol servere bir gün didiler ki: Allāhu te‘ālā ḥazret[leri] kullarına Qur’ān-ı Şerīf’de ne buyurmuşdur, neyle ‘amel eylemek gerekdür ve Ḥazret-i Ḥaḳḳ’a neyle vāşıl olmaḳ olur? Cevāb virdiler ki: Allāhu te‘ālā ḥazretleri Qur’ān-ı ‘Azīm’de çok nesne emr eylemişdür, cümlesine insān-ı za‘īf ri‘āyet idemez ve [dördine] ri‘āyet eyleye, cümlesine ri‘āyet eylemiş gibi olur.

Kıṭ‘a:

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

Birisi farz-ı Hudā kim didiler aña şalāt

Birisi daḥı rızā’-i peder ü māderdür

[84b] Birisi sünnet-i Aḥmed ki bize lāzımdur

Biri de ḥalka luṭuf kim iden anı erdür

[Hikāyet]

Bir gün Hâzret-i Fahr-ı ‘Âlem şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem aşhāb-ı güzīnle otururken bir kimse önlerinden geçüp selām virdi. Anlar daḥı ‘aleyke aldılar ammā Hâzret-i Resūl şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem bir miqdār mübārek şakalların eline alup tefekküre vardılar. Ba‘dehu²⁸⁷ والطف لك والقهر لك يا الله buyurdılar. Aşhāb rıdvānu’llāhi te‘ālā ‘aleyhim ecma‘īn ittifāk bir idüp eyitdiler ve didiler ki: Yā Resūla’llāh ne tefekkür itdünüz [85a] ve bu ādem ḥaqqında ne buyurduñuz? Buyurdılar ki: لا يعلم الغيب الا الله²⁸⁸ ammā bu kimesnede cehennem ‘alāmetleri vardır. Tekrār eyitdiler: Yā Resūl-i Ekrem şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ehl-i cehennem olanlaruñ ‘alāmeti kaçdur? Cevāb virdiler dört ḥadīs-i şerīfde: وجه عابس،²⁸⁹ ولسان فاحش، وقلب شديد، ويد بخيل.²⁹⁰

Қыт‘а:

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

Birisi ol ki yüzi çirkin ola bir şahşuñ

Birisi söyledügi demde sözi bārid ola

Birisi desti baḥīl ola biri qalbi katı

[85b] Bu ‘alāmet isi dūzaḥīye ‘āyid ola

²⁸⁶ Başlık kenarda yazılmıştır.

²⁸⁷ “Ey Allahım, lutuf da kahr da sendendir.”

²⁸⁸ “Allah’tan başka kimse gaybı bilmez.” (Neml 27/65).

²⁸⁹ عابس (metinde).

²⁹⁰ Hadis kaynaklarında bulunamayan bu rivayet, *Dürretü’n-Nâsihîn* adlı vaaz kitabında şu şekilde zikredilmektedir:

ان الله جعل بني ادم على ثمان خصال. منها اربع لاهل الجنة: وجه مليح، ولسان فصيح، وقلب تقى، و يد سخي. و اربع لاهل النار: وجه عابس، ولسان فاحش، وقلب شديد، و يد بخيل. [Allah, insanoğlunu sekiz haslet üzerine yaratmıştır. Bu hasletlerden dördü cennet ehli içindir: Güler yüz, fasih dil, muttaki kalp, cömert el. Diğer dördü ise cehennem ehli içindir: Asık surat, çirkin söz, katı kalp, cimri el.] Osmân b. Hasan b. Ahmed Şâkir Hopavî, *Dürretü’n-Nâsihîn* (Beyrut: Dârü’l-Erkam b. Ebi’l-Erkam, 2016), 18.

[Hikâyet]

Şeyh Sa‘dî hazretleri *Būstān*’ında böyle hikâyet eylemişdür ki: Bir gün Hazret-i Peygamber şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem Benî Tay kabîlesi üzerine ‘asker gönderdiler ve ol t̄ayifeyi ĩmāna da‘vet itdiler. Qabŭl eylemedŭkleyin cŭmlesini esĭr eylediler ve Hazret-i Faħr-ı ‘Ālem şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem hazretlerinin huzŭr-ı şerĭflerine getŭrdiler. Rivāyet iderler ki ol gŭn celāle mazhar dŭşmiř idi. Cŭmleye qatlı buyurdılar. Bir iki qatlıdan [86a] sonra iqlerinden bir cemĭle hātŭn Hazret-i Resŭl şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem hazretlerinin dest-i şerĭfini bŭs idŭp hāk-i pāyine yŭz sŭridi ve eyitdi ki: Yā Resŭla’llāh, seni yokdan var iden Hŭdā hākķıqun ve benŭm cedd-i a‘lām hŭrmetiqlŭn beni qatlı idŭp bu esĭrleri āzād eyle. Hazret-i Resŭl şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem bu sŭzden girye āgāz eyledi ve eyitdiler kim: Yā hātŭn, yokdan var iden Hŭdā’yı bilŭrem; ammā senŭn cedd-i a‘lānı bilmezem. Sen kimsin ve senŭn ceddŭn [86b] kimdŭr? Hātŭn eyitdi: Yā nebiyya’llāh, benŭm ceddŭm bir kimse idi ki hergiz kimesneden ser ve zer dirĭg itmemiřdŭr, adına Hātım-i Tay dirler. Hazret-i Habĭb-i Ekrem şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ol hātŭnŭn hātırıqlun ol esĭrleri āzād eyledi ve cŭmlesini in‘ām u iħsāna mŭstaqlrak idŭp girŭ vilāyetine qŭnderdiler; ammā ol hātŭn Hazret-i Peygamber’ŭn bu luqlfin mŭřāhede eylemekle eyitdi ki: Ben sultānumŭn hıdmet-i şerĭfini devlet-i dŭnyā ve sa‘adet-i ‘uqlbā bilŭrem. Sultānum [87a] her ne dĭnde ise ben ol dĭni qabŭl itdŭm. Gŭnlŭmi āyĭn-i kŭfrden dŭndŭrdŭm. Hazret-i Resŭl şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem be-gāyet řād-kām oldu. Ol hātŭna ĩmān ‘arz idŭp cāriyelige qabŭl eyledi ve bir rivāyet de budur ki hātŭn idinmiřlerdŭr. Bir gŭn ařhāb rıdvanu’llāhi te‘ālā ‘aleyhim ecma‘ĭn Hazret-i Peygamber şalla’llāhu te‘ālā

²⁹¹ Başlık kenarda yazılmıştır.

‘aleyhi ve sellem didiler ki: Yā Resūla’llāh Hâtım-i Tay hakkında ne buyurursuz, ehl-i cennet midür yohsa ehl-i cehennem midür? [87b] Cevāb virdiler ki: An ki ben işidürem Hâtım-i Tay’da ehl-i cennet ‘alāmetleri varımış. Tekrār eyitdiler ki: Yā Resūl-i Ekrem şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ehl-i cennet ‘alāmetleri kaçdur? Cevāb virdiler ki: ‘Alāyim-i ehl-i cennet dördtür.

Hadīs:

وجه مليح، ولسان فصيح، قلب تقى، ويد سخی.²⁹²

‘Alāyim-i ehl-i cennet²⁹³

Qıṭ‘a:

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

Birisi ol ki yüzi dāyim ola ḥande anuñ

Birisi daḥı lisānı ola her demde faşīḥ

Birisi ḳalbi taḳī ola biri desti seḥī

Şübhe itme buña sen kim bu durur ḳavl-i şaḥīḥ

[88a] Hâzret-i ‘Āyişe raḍıya’llāhu te‘ālā ‘anhādan naql iderler ki: Ol ḥātūn ki Hâtım-i Tay neslindendür, bir gün su‘āl eyledüm ki, Hâzret-i Resūl-i Ekrem şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem evine geldükçe senüñle ne muşāḥabet ider? Cevāb virdi ki: Umūr-ı dīniyyeye müte‘allık olan kelāmı tamām eyledükden soñra ekşer benüm ceddüm ki Hâtım-i Tayı’dür, kıyāfetini ve ḥaşletini su‘āl iderdi, ben daḥı vuḳū‘ı üzere ḥikāyet iderdüm. Mübārek dudaklarıyla tebessüm idüp inşā’a’llāhu’r-raḥmān Hâtım-i Tayı [88b] ehl-i cennetdür, diyü söylerdi. Hâzret-i Fâtımatu’z-Zehrā raḍıya’llāhu te‘ālā ‘anhā ol ḥātūndan naql iderler ki: Bir gün

²⁹² Açıklama için 290. dipnota bakınız.

²⁹³ Başlık kenarda yazılmıştır.

Hâtim'e didüm ki: Sen bir haşem-nişîn olasin ve bu eṭrāfda bu kadar 'azīmü'-ş-şān pādīşāhlar vardır bir kimsenüñ bir murādı olsa hīç kimseye varmazlar illā saña ve sende olan iştihār anlaruñ birisinde olmaya nedendür? Cevāb virdiler ki: Allāhu te'ālā ḥazretlerinüñ benden ednā bir kulu yokdur velīkin benüm bu sa'ādetüme dört nesne sebep olmışdur.

Ḳıṭ'a:

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

Biri cānum ğayrlar cānına taḳdīm itmedüm

[89a] Birisi de Ḥaḳ'dan özge kimseye el açmadum

Biri hergiz itmezidüm kimseye buğz u ḥased

Biri daḥı her belā kim geldi Ḥaḳ'dan ḳaçmadum

*Vaşf-ı cār-kitāb*²⁹⁴

[Ḥikāyet]

Vaḥiy kātibler[in]den birisi bir gün Ḥazret-i Resūl şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve selleme eyitdi ki: Yā Resūla'llāh, Ḳur'ān-ı 'Azīm'i ser-tā-pā tetebbu' eylemişem; ammā Allāhu te'ālā ḥazretlerinüñ üç kitābını daḥı görmek isterem, ne buyurursız? Ḥazret-i Resūl şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem cevāb virdiler ki: Allāhu te'ālā celle celāluhu ḥazretleri dört kitābda dört kelime buyurmışdur. Her kim ol dört kelimeyi [89b] görse Ḥaḳ'ı dört kitābını görmüş gibi olur ve her kim ol dört kelimeyi kendüye vird idinse cümle murādı ḥāşıl olur. Tevrāt'da: ²⁹⁵ من قنع شيع Ve İncil'de: ²⁹⁶ من اعتزل سلم Ve Zebūr'da: ²⁹⁷ من صمت نجا Ve Furḳān-ı 'Azīmü'-ş-şān'da:

²⁹⁸ ومن يتوكل على الله فهو حسبه

²⁹⁴ Başlık kenarda yazılmıştır.

²⁹⁵ "Kanaat eden doyar."

²⁹⁶ "Uzlet eden kurtuluşa erer."

Kıt'a:

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

Kāni' olan kimseler dünyāda çokdur ey göñül

‘Uzlet idenler selāmet hırkasına hoş girer

Şāmit olan kişiler ‘ālemde buldılar necāt

Hakk’a idenler tevekkül rızklarını Hakk virür

*Ümmetümden olmayaydı*²⁹⁹

[Hikāyet]

Hāzret-i Server-i Kā'ināt şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem [90a] buyurmuşdur ki:

N'olaydı benüm ümmetümden dört dürlü t̄ā'ife hāşıl olmayaydı. Su'āl eylediler ki:

Yā Resūla'llāh ol dört t̄ā'ife kangısıdur? Cevāb virdiler ki: ذابح البقر، بايع البشر، قاطع

الشجر، حارق الحجر.³⁰⁰

Kıt'a:

. . _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _

Birisi ol ki öküz kısmınıdır öldürici

Biri insānı o kim dem-be-dem alur şatar

Birisi ol ki urur mīve ağacına teber

Biri de ol ki taşī āteş-i sūzāna kıtar

²⁹⁷ “Susan (dilini tutan) kurtulur.” Tirmizî, Kıyāmet 50; Darimî, Rikāk 5; Ahmed b. Hanbel 2/159; Yılmaz, *a.g.e.*, 528.

²⁹⁸ “Kim Allah’a tevekkül ederse, O kendisine yeter.” (Talak 65/3).

²⁹⁹ Başlık kenarda yazılmıştır.

³⁰⁰ Bu ibareyle hadis kaynaklarında bulunamayan bu rivayet, *Ravzatü'l-Ahyar*'da, metinden farklı olarak şu şekilde zikredilmektedir: ذابح البقر، وقاطع الشجر، وبائع البشر، ثلاث لا يفلحون: بائع البشر، وقاطع الشجر، وذابح البقر. [Üç kimse felaha ermez denilmiştir: İnsanı satan, ağacı kesen, büyükbaş hayvan öldüren.] Muhammed b. Kasım b. Yakub el-Amasî, *Ravzu'l-Ahyârî'l-Müntehab min-Rebî'i'l-Ebrâr* (Halep: Dârü'l-Kalemi'l-Arabi, t.y.), 406.

[Hikāyet]

Erdeşîr-i Bābekî rivāyet iderler ki dār-ı fenādan dār-ı beḳāya rihlet itdügi zamānda ḳāyim-maḳāmı yoḡıdı. Āhır-ı kār şuṅa [90b] ḳarār virdiler ki: Beglerden birisi anası cānibinden pādişāh-zāde idi. Salṭanatı aña muḳarrer ideler. Ol daḡı ḳabūl idüp eyitdi ki: Pādişāhlıḳ ḡaṭar üzeredür ben neye ‘amel ideyüm ki salṭanat destümde zevāl-peḡîr olmaya? Erdeşîr cevāb virdi ki: Devlet-i pādişāhî dört nesneyle ḳāyimdür. Ben anları ele getürüp çāre itmişidüm; ammā şimdi n’eyleyem ki ecele çāre bulmadum. Girü ol pādişāh-zāde iltimās eyledi: Ol dört şey ki pādişāhlıḳ anuñla ḳāyimdür, ḳanḡısıdur? Nazmıla cevāb virdi.

Ḳıṭ‘a:

_ _ . / . _ _ _ / _ _ . / . _ _ _

[91a] Bil devlet-i şāhîyi dört şey’ile ḳāyimdür

Bir bir ideyüm ızhār ey merdümek-i dīde

Te’yîd-i semāvâtı Ḥaḳḳ’uñ didügin dutmaḳ

Düstür-i cihān-dīde fermān-ı pesendīde

*Vaşf-ı Hācî Bektaş*³⁰¹

[Hikāyet]

Sulṭān Hācî Bektaş-ı Velî ḳaddesa’llāhu sırrahu’l-‘azîz ḡāyet ululardandur. Rūm’uñ ḳuṭbıdur. Pādişāh-ı şüret ü ma‘nādur. Ḥattā Āl-i ‘Osmān’uñ dedesi ki ‘Osmān Ḥān’dur, anlara Rūm’uñ pādişāhlıḡını Ḥunkār Hācî Bektaş naḡar eylemişdür. Ve bu ṭarīḳla naşīḡat eylemişdür ki: Sen benümlesin ben de senüñleyim. Ol eclden Āl-i ‘Osmān ol ‘azîzüñ āsitānesine [91b] ve evlādına ri‘āyet ider; ammā evlādı bi’z-zāt belinden inmemişdür. Burnı ḳanından ḡaşıl olmışdur. Rivāyet iderler ki Ḥorasan

³⁰¹ Başlık kenarda yazılmıştır.

vilāyetinden Diyār-ı Rûm’a kadem başdukları zamānda Rûm erenlerine selām eyledi. Gözi açuqlardan Kayseriyye şehrinde bir kız var idi, ayağ üzere dört “aleyke’s-selām yâ Hunkâr Hâcî Bektaş-ı Velî hoş geldüñ ey Rûm’uñ kûtbı” didi. Hikāyet iderler ki evvel kimse ki Diyār-ı Rûm’da Hâcî Bektaş-ı Velî’nüñ hıdmet-i şerîfiyle [92a] müşerref oldu, ol kız idi. On iki yıl hıdmet eyledi. On iki yıldan soñra bir gün Hâcî Bektaş-ı Velî’nüñ burnı kanadı. Kız yanında hâzır idi. Ol kana ber-â-ber iki avucını dutdı ve taşra varup ol kanı şahrāya dökicek maħalde kendi kendine eyitdi: Ne revādur ki böyle serverüñ kanı yabana dökile, ben cāy-ı maħal öz vücūdumdan ğayrı yir görmezem, diyü ol kanı nüş eyledi. Müddet-i medīdden soñra hāmile oldu ve Balum adlu bir veled [92b] vücūda getürdi. Hālā Hâcî Bektaş-ı Velî evlādı ol Sultān Balum neslindendir. El-hāşılı kelām ziyāde ‘azîzlerdendir. Bir gün dervîşleri cem‘ olup eyitdiler ki: Allāhu te‘ālā hâzretlerine neyle vāşıl olmağ olur? Cevāb virdiler ki: Erbāb-ı tarīk içinde dört menzil vardır. Dördin dahı tekml itmeyince vuşûl-i Hâk mümkün degüldür.

Qıṭ‘a:

. . . . / / . . .

Birisi anlaruñ oldu şerī‘at

Birisi benden al şāhum tarīkat

Eger ki ma‘rifetdür biri anuñ

Velīkin birisi oldu haqīkat

[Hikāyet]

[93a] Dīde-i haqīkat-bīne mālīk olan erbāb-ı şühūduñ ittifākı bunuñ üzerinedür ki mebdē-i insān üçdür. Biri cemād, biri nebāt ve birisi hayvān. Allāhu te‘ālā hâzretleri bunlardan birisini vücūda getürmek murād idinse dört melā’ike-i

muḳarrebe emr eyler, anlar daḥı emr-i Ḥaḳḳ'ıla seb'a-seyyāreye³⁰² fermān iderler. Bu mazmūnla ki: Allāhu te'ālā ḥazretlerinūñ murād-ı şerīfi bunuñ üzerinedür ki eşyādan böyle bir şey' veyāḥūd insāndan böyle bir insān vücūda getüresiz. Seb'a-seyyāre³⁰³ [93b] daḥı emr-i Ḥudā'ya iṭā'at idüp 'ādet üzere perveriş iderler; ammā ol dört melā'ikeye emr olunur ve ol dört melā'ike-i muḳarrebīn bunlardur ki zıkr olunur.

Ḳıṭ'a:

. . . _ / . . . _ / . . . _

Birisi oldı anuñ Cebrā'īl

Birisi daḥı dilā Mīkā'īl

Birisi cān alıcı 'Azrā'īl

Biri de şūr urıcı İsrāfīl

*Bülūğ-ı kemāl-i erba'īn*³⁰⁴

[Ḥikāyet]

İttifāk-ı evliyā bunuñ üzerinedür ki bir kimesne kırk yaşında her ne vādīde bulunursa ol vādīde ḳalır. Kırk yıldan soñra bir ḥuşūşda teraḳḳī [94a] yoḳdur. Ḥazret-i peygamber şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem buyurmışlardur ki: من بلغ من أربعين فلم يأخذ العصا فقد عصي³⁰⁵ Ve bunı daḥı dirler ki enbiyā kırḳına varmayınca

³⁰² seb'a: seb'a-i (metinde).

³⁰³ seb'a: seb'a-i (metinde).

³⁰⁴ Başlık kenarda yazılmıştır.

³⁰⁵ "Kim kırk yaşına ulaşır da eline asa almazsa, asi olmuş olur." Aclūnî, *a.g.e.*, c. 1, 383. Başka bir kaynakta bu rivayet şu şekilde geçmektedir:

[Kim kırk yaşına ulaşır da eline asa almazsa, bu onun için kibir ve gururdan sayılır.] Süyûtî, *el-Hâvî li'l-Fetâvî*, c. 2 (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2015), 35.

nübüvveti tamām olmaz ve evliyā kırk yaşına ırmeyince velāyeti itmām bulmaz.
El-ḥaşılu kelām kırk yıl menzil başıdır. Ḥâfız-ı Şîrâzî'nün bir beyti vardır.

Beyt:

. _ . _ / . . _ _ / . _ . _ / . . _

می دو ساله و محبوب چارده ساله

همین بس است مرا صحبت صغیر و کبیر³⁰⁶

Erbāb-ı mecāz bu beytüñ ma'nāsına böyle zāhib olmuşlardır ki "mey-i dü-sāle"den murād iki yıllık şarābdur ki [94b] keyfi gāyet kıymet ü bahādadur ve "maḥbūb-ı çehār-deh sāle"den murād on dört yaşında dil-berdür ki müşāhedesi kemāl-i şafādadur. Ammā muḥakkıkın eydürler ki: "Mey-i dü-sāle"den murād Qur'an-ı 'Azīm'dür ki iki yılda nāzil olmuşdur velikin ba'zı 'ulemānuñ baḥsı böyledür ki Qur'an birkaç yılda nāzil olmuşdur; ammā cem'î iki yılda olmuşdur. Ve "maḥbūb-ı çār-[de]h"den murād Ḥazret-i Resūl şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellemdür. Kırk yaşında dāyire-i nübüvveti kadem [95a] başup āsmān-ı hefte 'urūc eylemişlerdür. Zîrā bunda "çār-deh" on dört yıl degül, dört kerre on dimekdür ki cümlesi kırk olur.

[Hikāyet]

Rivāyet iderler ki Ḥazret-i Faḥr-ı 'Ālem şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem mi'rāc eyledükden şöña aşḥābına bu tārīkla beşāret virdiler ki: Bilün ve āgāh olun ki bu dünyā 'ālem-i süflīdür, zinhār elf zinhār devlet-i dünyāya maḡrūr olup saltanat-ı uḡrāyı elden çıkarmayasız; zîrā āḫıret maḡām-ı cāviddür ve benüm ümmetüme bu resmile müjde viresiz ki Allāhu te'ālā [95b] sizün için cennetde dört ırmağ halk eylemişdür ki dördi daḡı 'ale'd-devām cārīdür. Her kaḡısına ṭab'unuz meyl iderse

³⁰⁶ "İki yıllık şarapla on dört yaşındaki sevgili... Bana bunlar kâfî! Ne yapacağım bunlardan başka büyükle, küçükle düşüp kalkmayı!" Ḥâfız-ı Şîrâzî, *Hafiz Divanı*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı (İstanbul: MEB, 1992), 258.

müyesserdür. Tekrār aşhāb iltimās eylediler ki: Yā Resūl-i Ekrem şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem, ol dört ırmağ kangısıdur? Henüz su'al tamām olmadın Hāzret-i Cebrā'īl 'aleyhi's-şalātü ve's-selām bu bu āyet-i kerīmeyi getürdi ki zıkr olunur: فيها انهار من ماء غير اسن و انهار من لبن لم يتغير طعمه و انهار من خمر لذة للشاربين و انهار [96a] من غسل مصفى.³⁰⁷

Kıt'a:

. _ . _ / . . _ _ / . _ . _ / . . _

'Ale'd-devām ola cārī yaratdı dört ırmağ

Bihışt içinde sizünçün Hudā-yı rabb-ı ğafūr

Birisi nehr-i lebendü[r] birisi mā-i 'asel

Birisi āb-ı zülāl ü biri şarāb-ı ṭahūr

Vaşf-ı Nesīmī ve tavuk³⁰⁸

[Hikāyet]

Seyyid Nesīmī ḥazretleri ki meşhūr-ı 'ālemdür. Ziyāde ululardandur. Ve sāyir evliyā'u'llāha fazīleti budur ki evlād-ı Resūl'dendür. Anlaruñ pīri ki Mīr Fazlullāh-ı Na'īmī'dür. Ol dağı ululardandur ve evlād-ı Resūl şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellemdür. Mīr Fazlullāh'uñ bir kerāmeti bu imiş ki bir kimse düş görse [96b] ve şabāḥ olduklayın ferāmūş eylese hem düşini ve hem ol düşüñ ta'bīrini söylermiş. Āhır-ı kār şehādetleri düş ta'bīr eylemekden olmışdur. Rivāyet iderler ki Timurlenk vefāt eyledükden soñra yirine kāyim-makām oğlu Şāhruḥ Emīrzā oldu. Anuñ dağı Budak Emīrzā adlu bir oğlu var idi. Şāhruḥ Emīrzā bir gice vākı'asında gördi ol ki kā'ide-i pādīşāhīdūr öñine 'ādet üzere kırk fağfūrī ṭabak ṭa'am çekdiler. Henüz

³⁰⁷ "Orada bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere zevk veren şarap ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır." (Muhammed 47/15).

³⁰⁸ Başlık kenarda yazılmıştır.

ta‘āma el [97a] eylemedin gördi ki bir aq köpek gelüp ol ʔabaḡuñ birini aḡzına alup götürdi. Mu‘abbirler bu düşüñ ta‘bīrinde ‘āciz ʔaldılar. Āḡır-ı kār eyitdiler ki: Fülān yirde Fażlullāh nāmında bir evliyā vardır. Anlardan ḡayrı bu düşi kimse ta‘bīr idemez. Şāhruḡ Emīrzā ādem tedārik eyledi ki Mīr Fażlullāh’ı getüreler. Getürdükleyin Şāhruḡ Emīrzā avda bulunur; ammā oḡlı evde ḡāzır imiş. Mīr Fażlullāh’a eydür ki: Babam böyle bir düş görmişdür, cemī‘-i mu‘abbirīn ‘āciz ʔaldılar, sizi [97b] ol düş ta‘bīrine getürmişlerdür. Ne buyurursız ol düş ḡaḡkında? Eyitdi ki: Şāhruḡ Emīrzā’nuñ bir oḡlı vardır. Ḥātūnlardan birine dest-dirāzlık eylemişdür. Pādīşāh-zāde ḡazaba geldi ve didi ki: Babamuñ benden ḡayrı oḡlı yoḡdur. Hīḡ olur mı ben aña ḡıyānet eyleyem, diyü Mīr Fażlullāh’ı şehīd eyledi. Ammā ḡışsa muḡarrer imiş. Ḥikāyet iderler ki Nes[ī]mī ḡazretleri Mīr Fażlullāh’uñ ḡıdmet-i şerīfine gelmezden evvel kırḡ yıl mīḡdārı [98a] Mīr Fażlullāh şehir kenārına ʔıḡup bir cāy-ı mu‘ayyende mübārek yüzini rüzḡāra ḡarşu dutup نسَم ما می آید، نسَم ما می آید. söylermiş.³⁰⁹ Ve Seyyid Nesīmī geldüḡi zamānda cümle mürīdlerinüñ üsti yanına ḡeḡürdi; ammā mürīdleri bī-ḡuzūr oldılar ve eyitdiler: Ne revādur ki bir mübtedī ki dün geḡe bizüm üsti yanumuza ḡeḡüre? Mīr Fażlullāh daḡı velāyetle bunlaruñ zāmīrini bildi ve her birine bir bıḡaḡ ile bir tavuḡ virdi ve eyitdi: Varuñ her biriñüz tavuḡuzı boḡazlañ; ammā tenḡā yirde ki [98b] hīḡ kimse ḡörmeye. Varup her birisi tavuḡını boḡazlayup Mīr Fażlullāh ḡatına getürdiler velīkin Seyyid Nesīmī tavuḡını diri getürdi. Cemī‘-i dervīşān zebān-ı ʔa‘n ḡüşāde idüp didiler: Bir kimsenüñ ḡābiliyyeti yoḡdur ol ki pīrinüñ sözüni şındura, bizüm üsti yanumuza ḡeḡmek ne revādur. Mīr Fażlullāh daḡı anlaruñ ʔa‘nı mücebince Seyyid Nesīmī’ye eyitdi ki: Sen niḡün tavuḡuñı diri getürdüñ ve ben didüḡüm gibi itmedüñ? Seyyid Nesīmī cevāb virdi ki: Sulṡānum [99a] ben siz didüḡüñüz gibi eyledüm; zīrā siz

³⁰⁹ “Rüzḡarımız ḡelıyor, rüzḡarımız ḡelıyor.”

buyurduñuz ki bir tenhā yirde boğazla ki hīç kimse görmeye. Ben her kanda vardum Hakk'ı hāzır ve nāzır müşāhede eyledüm, bir tenhā yir bulmadum. Ol sebebdan tavuğı diri getürdüm. Mīr Fazlullāh bu sözden gāyet hāzzeyledi ve iltifātını ziyāde eyledi. Bir gün Seyyid Nesīmī'ye didiler ki bu ulu mertebeyi neyle ele getürdüñ? Cevāb virdi ki: Dört nesneyle.

Qıṭ'a:

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

Birisi Hakk'ı kamu yirde görürdüm hāzır

Birisi rāzı idüm her ne ki Hakk'dan gelene

[99b] Birisi daḥı dutardum ne ki pīrüm dir idi

Biri de bilmedügümü şorarıdum bilene

Menākıb-ı Hāzret-i Mīr Ḥaydar-ı Tūnī rahimehumu'llāhu te'ālā 'anh³¹⁰

[Hikāyet]

Sultān Mīr Ḥaydar-ı Tūnī rahmetu'llāhi te'ālā [‘aleyh] ‘Acem ulularındandır. Ol daḥı evlād-ı Resūl şalla'llāhu te'ālā ‘aleyhi ve sellemdendir. Tebrīz'de medfūndurlar. Ḥaydar-ı Tūnī didüklerine iki vech vardır. Biri budur ki Tūn vilāyet adıdır. Ba'zılar dimişlerdür ki ol vilāyetdendir. Ve ba'zılar eydürler ki tūn Furs-i kadīmde külḥana dirler. Ol serverüñ maḳāmı külḥan olduğıçun Ḥaydar-ı Tūnī dimişlerdür. Ve anlaruñ gibi [100a] nefsi emmāreyi kimse zebūn eylememişdür. Yola gitdüğü zamānda üçer baṭmān zencīr her ayağına bağlarmış. Ve bir velāyeti budur ki Tebrīz pādīşāhınuñ oğlını kendine tābī' itdürmişidi. Hattā bir mertebeye vardı oğlān ki salṭanat-ı pādīşāhīyi terk eyledi ve gice vü gündüz külḥanda Mīr Ḥaydar'la olurdu. Bir gün pādīşāh gāzaba gelüp ümerāsiyla ḳalkdı ki Mīr Ḥaydar'ın

³¹⁰ Başlık kenarda yazılmıştır.

ve oğlunuñ hakkında gele. Külhan kapusına geldükleyin Mîr Haydar bildi ki pâdişâh ziyâde gâzabnâkdür, [100b] pâdişâh-zâdeyi elinden alup külhan âteşine girdi ve bir sâ'atden soñra hammâm kapusına gelüp hammâmcıya bir deste kül virdi ve eyitdi ki: Pâdişâha diyesüñ ki beni fülân yirde taleb itsün. Pâdişâh bu vâkı'adan soñra Mîr Haydar'a 'âşık oldı ve gice gündüz figâna başladı. Müddet-i medîdden soñra Mîr Haydar tekrâr Tebrîz'e geldi ve yine evvelki gibi külhanda karar dutdı. Hikâyet iderler ki pâdişâh haberdâr olduğdan soñra Mîr Haydar'a [101a] eyitdi ki: Bâr-ı şerî'atı çekmek gereksüñüz. Benüm kızım vardur, ben anı sultânuma cāriyelığa virdüm. Muhaşşal-ı kelâm kabûl eyleñ. Mîr Haydar dañı bu sözi kabûl eyledi. Ol gice kızı sultân Mîr Haydar'a teslim eylediler. Mîr Haydar ol kızı bir çâder-i şeb içine koyup kenârlarını muhkem bağladı ve arkasına alup ol kızı şabâha dek aşğa yukaru götürdi. Şabâh olduklayın kızı getürüp babası öñine kodı ve eyitdi: Bâr-ı şerî'at didüğünüzi [101b] bütün gice arkamda götürdüm ve bu su'âlden dañı kurtuldum. Kızı babasına teslim eyledi ve girü külhana varup kendi işine meşgûl oldı. Rivâyet iderler ol pâdişâh vefât eyledükden soñra bir pâdişâh dañı yirine geldi. Bir gün Mîr Haydar olduğ külhan öñinden geçerken bir miqdâr tevaqquf eyledi ve didi ki: Göreyüm Mîr Haydar ne muşâhabetdedür. Mîr Haydar sâkîsine eyitdi ki: Doldur kadehüñi içeyüm Tebrîz pâdişâhınıñ körlüğine. Pâdişâh ve vezîri [102a] bu sözleri gûş idicek vezîr içeri girdi ve Mîr Haydar'a eyitdi ki: Pâdişâhuñ körlüğine içeceğünüze ışkına içseñüz yeg degül midür. Ne kadar ise bir gâzî pâdişâhdur. Niçe vilâyetler feth idüp niçe gâzâlar itmişdür. Mîr Haydar cevâb virdi ki: Eger gâzî olaydı kendi nefsinı ıslâh iderdi. Ol sultâna bir gün didiler ki: Dâyire-i velâyete neyle kadem başmak olur? Cevâb virdi ki: Dört nesneyle.

Kıt‘a:

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

Birisi ol ki ola avlũñe fi‘lũñ şādık

[102b] Birisi ol ki zebũn eyleyesin nefsi mũdām

Birisi ol ki ‘ibādet ola her dem kārũñ

Biri de cismũñi tebdĩl idesin rũa tamām

*Menāıb-ı Behlũl-i Dānā raimehumu’llāh*³¹¹

[Hikāyet]

Behlũl-i Dānā rametu’llāhi ‘aleyh ġāyet ululardandur. Evşāf-ı amĩdesi bĩ-nihāyedũr ve Allāhu te‘ālā azretlerinũñ atında şol adar taarrũbi varıdı ki bir gũn şa içinde bir balık dutdı ve ol balıı bişũrũp tenāvũl buyurmak murād idindiler, bir āş-pezüñ ocaı yanına vardı ve istedi ki ol balıı bişũre; ammā oca şāibi māni‘ oldu. Rivāyet iderler ki [103a] henũz Behlũl-i Dānā ol yirden alkmadın Badād’uñ bir kũşesi dutuşdı. Ne adar kim def‘ine alışdılar āre idemediler. a Behlũl-i Dānā ol āteşe arşu balıın bişũrmeyince. Aıbbāsi āk-i pāyine yũz sũrdiler ve eyitdiler ki: Bu mertebe-i ‘āliyeyi neyle ele getũrdũñ? Cevāb virdiler ki: Dũrt nesneyle.

Kıt‘a:

. . . _ / . . . _ / . . . _

Birisi terk-i dũnyā eylemekle

Birisi nefsũmi öldũrmegile

Birisi ōz vũcũdum mav ıldum

Biri de dũşmenũm gũldũrmegile

³¹¹ Balık kenarda yazılmıştır.

[Hikāyet]:

Hazret-i Mevlānā'-i Rūmī kaddesa'llāhu sırrahu [103b] hazretleri, 'Acem ulularının bahşı bunun üzerinedür ki evliyā'u'llāh arasında Hazret-i Monlā'nuñ akırānı olmaya. Ondandır ki tabī'at-ı beşeriyetden çık[m]ışlardı. Hātūnından nakl iderler ki: Bunca zamān Hazret-i Monlā'nuñ hıdmet-i şerīfinde oldum, hergiz hayvānāta müte'allık nesne ekl eyledüklerin görmedüm. Günlerden bir gün 'īd-i şerīf oldu. Evlādumla bile niyāz eyledüm ki bayrām ta'āmını bizümle tenāvül buyuruñ. Sözümü kabūl eyledi. Ben dağı 'ādet üzere vāfir ta'ām [104a] hazır eyledüm ve Hazret-i Mevlānā'ya haber eyledüm. Geldükleyin şofra kenārında oturdu. Ne kadar kim muntazır olduk ta'āma dest-dırāz eylemedi. Āhır-ı kār ziyāde ibrām eyledük. Kaşık eline alup ucını pilāv yağına dāhil eyledi ve çıkardukdan sonra ol yağın bir katreğini giydüğü aqsādesinün etegine tamlatdı. Yağ bir katre iken lekesi bir filori deñlü oldu ve eyitdi ki: İnsānuñ göñli şol deñlü leṭāfet üzeredür ki bu aqsādeye beñzer. Bir katre yağ bu kadar hālel virdükden [104b] sonra ziyāde olsa var aña göre fikr eyle. Andan sonra kalkup yine 'ibādet-hānesine revāne oldu ve ol ta'āmdan bir loğma tenāvül buyurmadı. Sultān Veled hazretlerinden rivāyet iderler ki: Bir gün pederüm ki Hazret-i Mevlānā'dur, su'al eyledüm ki: Evliyā'u'llāh neyle kaṭ'-ı menāzil iderler ve menzil-i aşılye neyle vāşıl olurlar? Cevāb virdiler ki: Dört nesneyle.

Qıṭ'a:

. . . . / /

Birisi giceler bīdār olmak

Birisi rüz u şeb itmek 'ibādet

³¹² Başlık kenarda yazılmıştır.

Biri oldu cihān halkından ‘uzlet

[105a] Birisi dahı yıllarca riyāzet

[Hikāyet]:

Hālid bin Velīd raḍiya‘llāhu te‘ālā ‘anh ḥazretleri aşḥābuñ güzīdesidür. Rivāyet bunuñ üzerinedür ki dīne da‘vet idüp īmāna gelmeyen muḥālifinden kırk iki biñ kimseyi kılıçdan geçürmişdür. Andan mā-‘adā ḍarb-ı tīg-ı zebān-ı feṣāhatle yetmiş iki biñ kāfiri pādişāhıyla bile īmāna getürmişdür. Hikāyet iderler ki Hālid bin Velīd ḥazretleri bir gün Anṭakiyye’ye dāḥil oldu. Pādişāhı ol gün dīvān itmiş imiş. [105b]

Kendini bir ṭarīkıla meclis-i pādişāha dāḥil eyledi ve ber-ā-berine geldükleyin eyitdi ki: Ey pādişāh ve ey ehl-i dīvān! Bilüñ ve āgāh oluñ ki ben āḥır zamān peygamberi Muḥammedü’l-Muṣṭafā ṣalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ḥazretlerinüñ ḥıdmet-i şerīfinde oluram, aduma Hālid bin Velīd dirler. Allāhu te‘ālā ḥazretlerinüñ vaḥdāniyyetine ve Ḥazret-i Resūl ṣalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellemüñ risāletine īmān getürüñ, yoḥsa cümleñüzi kılıçdan geçürürem. Rāvī böyle rivāyet ider ki ol pādişāhuñ [106a] bedenine lerze düşdi ve eyitdi ki: Ey yigit, her ne deñlü pehlevān-ı ‘ālem olsañ buradan baş ḳurtaramazsın. Yetmiş biñ ‘askere mālīkem. Atları ve kendüleri ser-tā-pā ḡarḳ-ı āhendür. Nihāyet nişfını öldüresin, ziyādeye ḳādir olmazsın; ammā saña dört dürlü su’ālüm vardır. Eger dördine dahı cevāb virecek olursañ ben ve ‘askerüm īmāna gelemüm. Hālid bin Velīd raḍiya’llāhu te‘ālā ‘anh eyitdi ki: Söyle nedür su’ālüñ? Pādişāh eyitdi ki: Sizüñ peygamberüñüz buyurmuşdur ki, [106b] cennetde dört ırmaḳ vardır lezzeti biri birine beñzemez. Ve birisi dahı budur ki cennetde ekl ü şürb olur; ammā bevl ü ḡāyıt olmaz. Ve birisi bu ki cennetde Ṭūbā ağacı vardır, şol ḳadar budaḳları vardır ki her eve bir budaḳı dāḥil olmuştur. Ve birisi budur ki ehl-i cennet olanlara Allāhu te‘ālā ḥazret[leri] birer köşk virür, ol köşküñ üzerine binmek murād idindükleyin önlerine nüzül ider ve bindükden şoñra gene evvelki gibi dört direk üzerine [107a] gelür. Bunlaruñ

mişālını dünyāda baña yirlü yiriyle gösterecek olursañ senüñ dīniñi kabûl iderem. Hâlid bin Velîd rağıya'llāhu te'ālā 'anh eyitdi ki: Hâzret-i Resûl-i Ekrem şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellemüñ buyurduğı haqdur ve cümlesinüñ dağı mişālî dünyāda vardır. Dört ırmağ ki lezzeti biri birine beñzemez, âdemüñ ağızı ve burnı ve gözi ve kulağı şuyıdır ki aşlā dadı biri birine beñzemez. Ve ol ki cennetde ekl ü şürb olur, ammā bevl ü gāyıt olmaz, [107b] âdemüñ anası raḥmidür ki dört aydañ soñra perverişi şemsle rūḥ peydā ider, andan soñra anası gıdāsıyla gıdālanur tā müddet-i ḥaml gelince. Ve ol ki Tûbā ağacıdır ve her eve bir budak şalmışdır, güneşdür ki her eve şu'lesi dāḥil olmuşdur. Ve ol ki köşkdür ehl-i cennet üstine çıkmak istedüğü zamānda önlerine nüzûl ider andan soñra kalkup diledüğü yire revāne olur, dededür ki istedüğüñ gibi kullandurursın. Pâdişāh bu sözleri güş idicek şaddeğa yâ Resûla'llāh diyüp yetmiş biñ 'askeriyle [108a] bile ĩmāna geldi. Hâlid bin Velîd rağıya'llāhu te'ālā 'anh ḥâzretleri buyurmuşdur ki: Ümmet-i Muḥammed şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemde çok dürlü merātib vardır; ammā şehâdetden ulu mertebe yokdur velîkin rütbe-i şehâdet kişiye müyesser olmaz tā bu dört nesne anda mevcûd olmayınca. Ol dört nesne bunlardır.

Qıṭ'a:

. . . . / / /

Biri hîç kimseyi öldürmeye öz nefsi için

Birisi ol ki gâzâda yimeye māl-i ḥarām

Birisi ol ki icâzet ala serdârından

Birisi dağı gâzâ mālîni bezl ide tamām

[Hikâyet]:

'Ulemâ'-i mütebaḥḥirînden raḥmetu'llāhi te'ālā 'aleyh [108b] birisi *Tefsîr-i Kebîr*'den naql eylemişdür ki: İnsân dört kısmdır. Birisi ol ki bilür ve bilür ki bilür,

ol kimesne ‘ālimdür, aña tābi‘ oluñ. Ve birisi bilür ve bilmez ki bilür, ol kimesne uyğudatur, anı uyanduruñ. Ve birisi bilmez ve bilür ki bilmez, ol kimesne irşāda muhtācdur, anı irşād eyleñ. Ve birisi ol ki bilmez ve bilmez ki bilmez, ol kimse şeytāndur, andan ictināb eyleñ.

‘Arabî:

الرجال اربعة: رجل يدرى و يدرى انه يدرى فهو عالم فاتبعوه، و رجل يدرى ولا يدرى انه يدرى فهو نايم
[109a] فايقظوه، و رجل لا يدرى و يدرى انه لا يدرى فهو مسترشد فارشدوه،³¹³ و رجل لا يدرى ولا
يدرى انه لا يدرى فهو شيطان فاجتنبوه.³¹⁴

Kıt‘a. Nazm:

— . / . — . / . — . / . — .
آنکس که بداند و بداند که بداند³¹⁵
اسب طرب³¹⁶ از کنبد گردون بجهاند³¹⁷
وآنکس که بداند و نداند که بداند
هم لاشه خر خویش بمنزل برساند³¹⁸
وآنکس که نداند و بداند که نداند
خود را همه جا از سخن بد برهاند³¹⁹

³¹³ (metinde). فاسترشدوه: فارشدوه.

³¹⁴ Bu söz, ünlü Arap dilbilimcisi Halîl b. Ahmed’e (ö. 791) nispet edilmektedir. Fahrreddîn er-Râzî, *et-Tefsîrûl’l-Kebîr: Mefatîhü’l-Gayb*, c. 2 (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1934), 185. Alıntının son kısmı *Uyûnû’l-Ahbâr* (İbn Kuteybe, ö. 889) ve *İhyâü Ulûmi’d-Dîn*’de (Gazâlî, ö. 1111) metindekinden farklıdır: [Bilmediğini bilmeyen insan cahildir, onu terk edin!] Gazâlî, *İhyâü Ulûmi’d-Dîn*, c. 1 (Beyrut: Darü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2016), 83.

³¹⁵ İbn Yemîn’e (ö. 1368) ait olan bu kıt’ada, bazı değişiklikler ve ilâveler olduğu görülmektedir. Her beytin sonunda verilen dipnotlarda, bu farklara işaret edilmiştir. İbn Yemîn, *Dîvân-ı Kıta’ât ve Rubâiyyât-ı İbn Yemîn*, haz. Saîd Nefîsî, (Tahran: Kitabfuruşî-i Müzevvic, 1939), 51.

³¹⁶ (metinde). اسطرب: اسب طرب.

³¹⁷ “Bilen ve bildiğinin farkında olan insan, mutluluk atını gök kubbeden aşırır.”

³¹⁸ “Bilen, fakat bildiğinin farkında olmayan insan, yine de ihtiyar eşeğini menzile ulaştırır.” (Bu beyit *İbn Yemîn Dîvânı*’nda yoktur).

³¹⁹ “Bilgi sahibi olmayan ve bu bilgisizliğini bilen insan, kötü/yanlış söz söylemekten her yerde kendini kurtarır.” İkinci dize *Dîvân*’da: هم خویشان از ننگ حهالت برهاند.

وآنکس که نداند و نداند که نداند

در جهل مرکب ابد الدهر بماند³²⁰

[Hikāyet]

Eḥādīs-i şerīfe rāvīlerinden birisi [109b] böyle rivāyet ider ki Ḥazret-i Resūl-i Ekrem şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem buyurmuşlardır ki: الموت اربعة، موت العلماء ظلمة، و

موت الامراء فتنة، و موت الاغنياء حسرة، و موت الفقراء راحة.³²¹

Қыт'а:

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

Mevt-i 'ālim zulmet-i 'ālem durur

Pādişāhlar mevti 'ayn-ı fitnedür

Maḥz-ı ḥasret oldı mev-t-i aḡniyā

Ehl-i faḡruñ mev-ti şanki ḥıtnedür³²²

[Hikāyet]

Şāh Ni'metullāh-ı Velī ḥazretleri ziyāde ululardandur. Diyār-ı Haleb'den ḳopmuşlar ammā 'Acem şehirlerinden Māhān dirler [110a] bir şehir vardır, anda āsūdedürler. Evliyā'u'llāhdan anuñ 'azamet ü şevketine kimse mālīk olmamışdur; zīrā 'ilm-i kāfa ḥükm virmişler imiş. Rivāyet iderler ki at ṭavīlesinüñ ḳazıklarḳı kimi altundan ve kimi gümüşden imiş. Ve 'ādeti buymuş ki seferde rıḥlet maḥallinde ol ḳazıklarḳı çıkartmazmış ki bir faḡır gelsün alsun diyü. Ve kerāmetinüñ birisi budur ki Hind pādişāhlarından birisi muḥibbi imiş. Bir gün üzerine bir ḥaşm-ı ḳavī gelür, şol mertebe ceng iderler ki ol pādişāhuñ başından [110b] tāc-ı şāhī zemīne nüzül ider.

³²⁰ “Bilmeyen ve bu bilgisizliğinin farkında da olmayan insan, ebediyen cehl-i mürekkeb (katmerli cahil) kalmaya mahkûmdur.”

³²¹ “Ölüm dört kısımdır: Âlimlerin ölümü karanlık, yöneticilerin ölümü fitne, zenginlerin ölümü hasret, fakirlerin ölümü rahattır.” (Bu ibareyle hadis kaynaklarında bulunamadı).

³²² ḥıtn: ختنه (metinde).

Şāh Ni‘metullāh-ı Velī ol sâ‘at Mâhân’da tırâş olayormuş. Mübârek başınuñ nıfı tırâş olınduklayın başını hırkaya çeküp yire düşmiş tâcı gene şāhibinüñ başına eyler ve bir sâ‘atden soñra ser-be-bālâ idüp bu beyti buyururlar ki:

Beyt:

— . . . — / . . . — / . . . —

سر بهندو و خرقه در ماهان

تاج بخشی چنین کنند شاهان³²³

Ol sulţān buyurmuşdur ki: ‘Āqıl olan kimse dört nesneye firîfte olmamak gerek.

Kıt‘a:³²⁴

[111a] Sekiz dürlü murādum vardur. Dördi dünyāya müte‘allık ve dördi ‘uqbāya münāsib. Kemāl-i ihsānuñdan ve luţf-ı bî-pâyānuñdan ben fakîr u haķîre cümlesini müyesser eyle.

Kıt‘a:

. . . — / . . . — / . . . — / . . . —

Birisi ol ki ġarîbem baña göster vaţanum

Birisi daħı ‘alem it beni yārān içre

Bu kitābum birisi pâdişehā meşhûr it

Biri de pençe uram ħamseye akrān içre

³²³ شاهان : شاهان (metinde).

“Başı Hind’de, hırkası Mâhân’dayken (o veli) şâhlara taç bahşeder.”

Bu beyit *Ferheng-i Cihângîrî*’de, “Şāh Nimetullāh-ı Velî övgüsü için bir şair söylemiştir” kaydıyla şu şekilde zikredilmektedir:

در دکن دست و خرقه در ماهان

تاج بخشند این چنین شاهان

[Eli Dekken’de, hırkası Mâhân’dadır. İşte böylece şâhlara taç bahşeder.]

Mîr Cemâleddîn Hüseyin b. Fahreddîn Hasan İncû Şîrâzî, *Ferheng-i Cihângîrî*, haz. Rahîm Afîfî, c. 1 (Meşhed: Dânişgâh-ı Meşhed, 1980), 506.

³²⁴ Bu kısımda yaprak eksiktir.

Ḳıṭʿa:

. . . _ / . . . _ / . . . _ / . . . _

Birisi baña duyurma sekerāt-ı mevṭi

Birisi vālidile vālideme raḥmet vir

Birisi ol ki günāhum göre gösterme cezā

Biri de rūz-ı cezāda baña rūyuñ göster

*

Temmetü'l-kitāb bi-ʿavni'llāhi'l-meliki'l-vehhāb

Ketebehu el-faḳīr el-Ḥāc İbrāhīm

el-muḥtāc ilā raḥmeti'llāhi teʿālā

ḡafera'llāhu lehumā

[111b] Temmetü'l-ferāḡ vāḳi' Cumāde'l-uḥrā

li-seneti ḥamsin ve ḥamsīne

baʿde'l-elf³²⁵

³²⁵ Cemāziyelāhir 1055 / Temmuz-Ağustos 1645.

3. ÖZEL ADLAR DİZİNİ

3.1 Şahıs Adları

Âdem (Hz.) 4a, 19b, 20a, 23b, 24a, 25a	Bāyezīd-i Bistāmī 54b, 55a, 55b
‘Acem - müverrihleri 41b - t̤ā’ifesi 33a, 66a, cemī’-i ‘Acem 38a - şā’irleri 34a, 39b, 41a; Şu‘arā-i ‘Acem 14b - uluları 17b, 76b, 77b, 99b, 103b	Behlül-i Dānā 102b, 103a
‘Alī (‘Alī bin Ebī Ṭālib) 3b, 4b, 16a, 25b, 60b, 63b, 64b, 72b	Benī İsrā’īl 74a
‘Alī Dede bkz. Rūşenī	Benī Ṭay 85b
Âl-i ‘Osmān (‘Osmāniyān) 6a, 9b, 91a	Berehmen-i Hindī 49b, 54a
Aristotalis (Aristoteles) 21a, 21b, 45b	Budaḡ Emīrzā 96b, 97a, 97b
Ayāz (Ḥaṣ Ayāz) 34b, 37b, 49a	Büzürçmihir 19b, 48b
‘Āyişe (Hz.) 15b, 88a	Cālīnūs (Galenos) 54b
‘Azrā’īl 93b	Cāmī (Mollā Cāmī) 41a
Balum (Sulṭān Balum) 92a, 92b	Cebrā’īl (Rūḥu’l-Ḳuds) 44a, 93b, 95b
Bāyezīd Ḥān (I) bkz. Yıldırım Bāyezīd Ḥān	Cüneyd-i Bağdādī 75a
Bāyezīd Ḥān (II) 25a	Çār-yār-ı güzīn 3a, 3b, 13a
	Dānyāl (Hz.) 31a
	Dihlevī bkz. Emīr Ḥusrev-i Dihlevī
	Dihlevī bkz. Ḥasan-ı Dihlevī
	Ebū ‘Alī Sīnā 69a
	Ebū Bekr (Hz.) 3b, 4a, 20a

Ebū Ḥanīfe bkz. İmām-ı A‘zam Ebū

Ḥanīfe

Ebu’l-Ḥasan Ḥarākānī 77b

Efrāsiyāb-ı Türk 43a

E’imme-i İsnā ‘Aşere bkz. On İki İmām

Emīr Ḥusrev-i Dihlevī 15a,

Erdeşīr-i Bābekī 90a, 90b

Eşkebūs 20b

Fāṭıma-i Zehrā (Fāṭımatu’z-Zehrā,

Ḥazret-i Zehrā) 4b, 20b, 22b,

25a, 88b

Faẓlullāh-ı Na‘īmī (Mīr Faẓlullāh-ı

Na‘īmī) 96a, 96b, 97a, 97b, 98a,

98b, 99a

Ferāmurz 43a

Fir‘avn 23b

Firdevsī 34a, 34b, 35a, 35b, 36a, 36b,

37a, 37b, 38a, 39a, 40b

Fişāğoraş Ḥakīm (Pisagor) 48a

Fuzūlī-i Bağdādī 24b

Ġazālī (İmām Muḥammed Ġazālī) 73a,

73b, 74a, 74b

Gülşenī (İbrāhīm Gülşenī) 32b

Ḥacı Bektaş-ı Velī 91a, 91b, 92a, 92b

Ḥāfız-ı Şīrāzī (Şemsüddīn Muḥammed

Ḥ‘āce Ḥāfız-ı Şīrāzī) 15a, 16b,

17b, 94a

Ḥalid bin Velīd 105a, 105b, 106a, 107a,

108a

Ḥallāc-ı Manşūr 75b, 76b

Ḥanbelī bkz. İmām Aḥmed Ḥanbelī

Ḥarākānī bkz. Ebu’l-Ḥasan Ḥarākānī

Ḥārūnu’r-Reşīd (Ḥārūn-ı Reşīd) 29a,

57a, 65a, 65b

Ḥasan bkz. İmām Ḥasan

Ḥasan-ı Dihlevī 15a

Ḥasan-ı Meymendī 34b, 37b

Ḥātifī (Mollā Ḥātifī) 41a

Ḥātım-i Ṭay 85b, 86b, 87a, 87b, 88a,

88b

Ḥavvā (Hz.) 22b, 23a, 24b

Ḥaydar-ı Tūnī (Mīr Ḥaydar-ı Tūnī)

99b, 100a, 100b, 101a, 101b,

102a

Hızır (Hz. Hızır-ı zinde-dil, Hızır-ı
nā-dīde-memāt) 7a, 9a, 11b,
12a, 12b, 13a, 14a

Hızır Paşa 5b, 7a, 9b, 12b, 13a

Hüseyn bkz. İmām Hüseyn

Hüseyn-i Baykara 41b,

İbn Sīnā bkz. Ebū ‘Alī Sīnā

İbrāhīm Gülşenī bkz. Gülşenī

İbrāhīm-i Edhem 56a, 56b

İmām Aḥmed Ḥanbelī 28b, 29b, 30b

İmām ‘Alī Mūsā Rızā 66a, 66b, 67a, 67b

İmām ‘Aliyyü’n-Nakī 68a, 68b

İmām Ca‘fer-i Şādık 57a, 57b, 58a

İmām Ḥasan 59a, 59b, 60a

İmām Ḥasanü’l-‘Askerī 69b, 70a

İmām Hüseyn 15a, 27b, 58a, 59a, 59b

İmām Muḥammed Bākır 60a, 64a

İmām Muḥammed Mālikī 28b, 29b,
30b

İmām Muḥammed Mehdī 69b

İmām Muḥammed Takī 67b, 68a

İmām Mūsā-yı Kāzım 64b, 65a, 65b

İmām Zeynel‘ābidīn 25a, 58a, 60a, 60b,
61b, 63a, 63b, 64a

İmām-ı A‘zam Ebū Ḥanīfe 28b, 30b,
78a, 78b, 79a, 79b, 80a, 80b, 81a

İmām-ı Şāfi‘ī 28b, 29a, 30b, 81b, 82a,
82b

İmām-zāde 55a, 55b

İsā (Hz.) 47b, 54b

İskender-i Zülkarneyn 7a, 7b, 21a,
44b, 45a, 45b

İsrāfil 93b

Kemāl-i Ḥucendī 15a

Keyāniyān (Keyānīler) 31a, 43a

Keyḥusrev 20b, 42b, 43a

Kisrā 31a, 31b

Loḳmān Ḥakīm 21a, 21b, 22b

Maḥmūd-ı Ġaznevī (Sulṭān Maḥmūd,
Şāh Maḥmūd) 34a, 34b, 35a,
35b, 36a, 36b, 37a, 37b, 38a,
38b, 39a, 40b, 49a

Mālikī bkz. İmām Muḥammed Mālikī

Meḥemmed Ḥān (II, Fatih Sultan
Mehmed) 25a

Me'mūnu'r-Reşīd 66b, 67a

Mevlānā-i Rūmī (Ḥazret-i Mevlānā-i Rūmī, Ḥazret-i Monlā) 18a, 23b, 103a, 103b, 104a, 104b

Mikā'il 93b

Muḥammed (Hz., Muḥammedü'l-Muṣṭafā, Muṣṭafā, Ḥazret-i Peygamber, Aḥmed, Ḥazret-i Resūl, Resūlullāh, Nebiyyullāh, Resūl-i Ekrem, Server-i Kāyināt, Ḥazret-i Faḥr-ı 'Ālem,) 2a, 3b, 8b, 13a, 15b, 16b, 17a, 17b, 18b, 19a, 20b, 26a, 26b, 28b, 30a, 61a, 61b, 64b, 69b, 70a, 73b, 74a, 75a, 84b, 85a, 85b, 86a, 86b, 87a, 87b, 88a, 89a, 89b, 90a, 94a, 94b, 95a, 95b, 105b, 106a, 107a, 107b, 108a, 109b

Muḥyiddīn-i 'Arabī (Şeyḥ-i Ekber) 83a, 83b, 84a

Murād Ḥān (II) 4b, 5a

Mūsā (Hz.) 23b, 74a, 74b, 75a

Naşruddīn-i Tūsī (Ḥ'āce) 70a, 71a, 71b, 72a

Necm-i Sānī 39b, 40a

Nesīmī (Seyyid Nesīmī) 76a, 96a, 97b, 98a, 98b, 99a

Ni'metullāh-ı Velī (Şāh Ni'metullāh-ı Velī) 109b, 110a, 110b

Nūşīnrevān-ı 'Ādil 19b, 50a, 50b, 51b, 52a, 52b, 53a, 53b

On İki İmām (E'imme-i İsnā 'Aşere) 57a, 65a, 66a, 67b, 83a

'Osmān (Hz.) 3b, 4a, 18b

'Osmān Ḥān (I) 91a

'Ömer (Hz.) 3b, 4a

'Ömer Dede bkz. Rūşenī

Rāy-i Hindī 48b

Rūḥu'l-Ḳuds bkz. Cebrā'il

Rūşenī ('Ömer Dede, 'Alī Dede) 32b, 33a, 33b, 34a

Rüstem 6a, 20b, 43a, 78a

Sa'dī-i Şīrāzī (Şeyḥ Sa'dī) 32a, 32b, 77a, 77b, 85b

Selmān-ı Fārisī 16b, 17a

Seyyid Yaḥyā 33a

Sokrat (Sokrates) 46a, 46b

Sultān Veled 104b

Şāfiī bkz. İmām-ı Şāfiī

Şāh İsmāīl 33a, 33b, 39b

Şāhruḥ Emīrzā 96b, 97a, 97b

Şems-i Tebrīzī 18a,

Şeyḥ Vefā-zāde 26a

Şeyḥ-i Ekber bkz. Muḥyiddīn-i ʿArabī

Şeyḥ-i Kebīr 76b, 77a

Şeyṭān (ʿAzāzīl) 20a, 23b, 24a

Şīʿa (Şīʿa ṭāyifesi) 69b

Timurlenk 41b, 96b

Ümmīdī 39b, 40a

Yaʿkūb (Hz.) 25a

Yezīd bin Muʿāviye 60b, 61a, 62b

Yıldırım Bāyezīd Ḥān 41b

Yūsuf (Hz.) 25a

Yūsuf-ı Ḥaccāc 50a, 50b, 51a, 51b, 52a

Zāl 6a, 9a, 20b

3.2 Eser Adları

Būstān (Şeyh Sa‘dī-i Şīrāzī) 85b

Çeşme-i Hayāt 9a, 12a, 12b, 13b

Dīvān (Dede ‘Ömer Rūşenī) 33b

Dīvān-ı Hāfız (*Lisānū’l-Ġayb*) 17a, 17b,

Fuṣūṣ (*Fuṣūṣu’l-Hikem*, Muḥyiddīn-i
‘Arabī)

Ḥadīkatü’s-Sü‘adā (Fuṣūlī) 24b

İncil 89b

Ḳur’ān (*Ḳur’ān-ı ‘Azīm*, *Ḳur’ān-ı Şerīf*,

Furḳān-ı ‘Azīmü’ş-şān) 18a,

21a, 50a, 74b, 80b, 84a, 89a,

89b, 94b

Lisānū’l-Ġayb bk. *Dīvān-ı Hāfız*

Meşnevī (Mevlānā-i Rūmī) 23b

Muḥammediyye (Yazıcıoğlu Meḥmed)

70a

Naşihat-nāme (İbrāhīm-i Edhem) 56b

Şāh-nāme (Firdevsī) 34a, 34b, 35b,

38a, 38b, 40a, 40b, 41a

Tefsīr-i Kebīr (*Mefâtîhu’l-Gayb*,

Faḥreddīn er-Rāzī) 108b

Tevrāt 89b

Timur-nāme (Hâtifī) 41a, 41b

Zebūr 89b

3.3 Yer Adları

‘Abbās 71a	Mağrib 69b
Āb-ı ‘Amū 42b	Māhān 109b, 110b
‘Acem (‘Acem vilayeti, Diyār-ı ‘Acem) 10b, 38a, 40a, 76b, 109b	Mekke (Mekke-i Mübāreke) 56b, 71a, 83a
Anṭakiyye 105a	Rūm (Diyār-ı Rūm) 7b, 21b, 76b, 91a, 91b
‘Arab (Diyār-ı ‘Arab) 70b	Rūm ili 9b
Aydın 33a	Sarāy (Sarāy şehri, Bosna) 10b
Bedahşān 14a	Şām 56b, 60b, 83a
Belğ 56a	Şīrāz 77a
Bosna (Bosna diyāri) 10a	Tebrīz 33a, 99b, 100a, 100b, 101b
Ġazāl 73a	Tūn 99b
Ḥaleb 109b	Tūrān 40b
Hind 19b, 110a	Ṭūs 37a, 38a, 38b, 39a
Ḥorasan 66a, 91b	Yunan (Yunan zemīn, Yunan şehri) 21b, 22a
Īrān 40b	
Ḳayseriyye 91b	
Kerbelā (Kerb-i Belā) 25a, 58b, 60b, 61a	



KAYNAKLAR

Abdullah Hatifi. *Timurnama*. Madras: University of Madras, 1958.

Aclûnî (İsmail b. Muhammed el-Aclûnî). *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs ammâ İştehere mine'l-Ehâdîs alâ-Elsineti'n-Nâs*. Halep: Mektebetü't-Türasi'l-İslâmî, t.y.

Aksoyak, İsmail Hakkı. “Eski Türk Edebiyatında Nesir Üzerine Bazı Belirlemeler”. *Nesrin İnşâsı: Düzyazıda Dil, Üslûp ve Türler*. haz. Hatice Aynur, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, Ali Emre Özyıldırım. İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2010: 56-71.

Ali İbn-i Ebitalib. *Nehc'ül-Belâga*. haz. Abdülbaki Gölpınarlı. İstanbul: Neşriyat Yurdu Yeni Şark Kütüphanesi, 1972.

Arslan, Mehmet. “Divan Edebiyatında Nasihat-nâmeler (Pend-nâmeler) ve Vak'a-nüvis Es'ad Efendi'nin Pend-nâmesi”. *Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri 4* (2004): 5-80.

Âşık Çelebi. *Meşâ'irü's-Su'arâ*. haz. Filiz Kılıç. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2010.

Âşık Paşa. *Garib-nâme I/1*. haz. Kemal Yavuz. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.

Ateş, Ahmed. “Şâh-nâme'nin Yazılış Tarihi ve Firdevsî'nin Sultan Mahmud'a Yazdığı Hicviye Meselesi Hakkında”. *TTK Belleten*. c. 18, s. 70 (1954): 159-168.

Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları Alfabetik Kataloğu. haz. Nail Bayraktar. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1995.

Ayan, Hüseyin. *Nesîmî: Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkidli Neşri II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002.

Aycibin, Zeynep. “Kâtib Çelebi - Fezleke: Tahlil ve Metin.” Doktora Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, 2007.

Bilgin, A. Azmi. *Emre - Terceme-i Pendnâme-i 'Attâr*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1998.

- Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. haz. M. A. Yekta Saraç. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2016.
- Canım, Rıdvan. *Divan Edebiyatında Türler*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2010.
- Ceyhan, Semih. “Mesnevî”. *İslâm Ansiklopedisi*. c. 29. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004: 325-334.
- Çağrı, Mustafa. “Nasihat”, *İslâm Ansiklopedisi*. c. 32. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006: 408-409.
- Çalışkan, Bayram Ali. *Sayıların Gizemi ve Tasavvufun Dinamikleri: İhvân-ı Safâ Modeli*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2008.
- Çiftçi, Hasan. *Klâsik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- Çoruhlu, Yaşar. *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2002.
- Demirhan-Erdemir, Ayşegül. “Ahlât-ı Erbaa”. *İslâm Ansiklopedisi*. c. 2. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989: 24.
- Dilçin, Cem. “Fuzulî’nin Farsça Çâr-ender-çâr Kasîdesi”. *Fuzulî’nin Şiiri Üzerine İncelemeler*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2010: 193-220.
- Emecen, Feridun. “Mehmed III”. *İslâm Ansiklopedisi*. c. 28. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003: 407-413.
- Esin, Emel. *İslâmiyetten Önceki Kültür Târîhi ve İslâma Giriş*. İstanbul: [İstanbul Üniversitesi] Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1978.
- Esin, Emel. *Türk Kosmolojisi: İlk Devir Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: [İstanbul Üniversitesi] Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1979.
- Fahreddîn er-Râzî. *et-Tefsîrü’l-Kebîr: Mefâtîhü’l-Gayb*. c. 2. Beyrut: Dâru İhyâ’it-Türâsi’l-Arabî, 1934.
- Feridüddin-i Attar. *Pendname: Öğüt Kitabı*. çev. M. Nuri Gencosman, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1963.
- Firdevsî. *Şahnâme II*. çev. Nimet Yıldırım. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2016.
- Fuzulî. *Hadîkatü’s-Sü’edâ*. haz. Şeyma Güngör. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.
- Gazâlî (İmâm Muhammed Gazâlî). *İhyâü Ulûmi’d-Dîn 1*. Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2016.
- Güngör, Şeyma. “Hadîkatü’s-Suadâ”. *İslâm Ansiklopedisi*. c. 15. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997: 20-22.

- Hâfız-ı Şîrâzî. *Hafız Divanı*. çev. Abdülbaki Gölpınarlı. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1992.
- Hakanî Mehmed Bey. *Hilye-i Saadet*. haz. İskender Pala. İstanbul: Kapı Yayınları, 2013.
- İbn Hacer el-Askalâni. *Lisânü'l-Mîzân* 6, Beyrut: Mektebü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, 2002.
- İbn Yemîn. *Dîvân-ı Kıta'ât ve Rubâiyyât-ı İbn Yemîn*. haz. Saîd Nefîsî. Tahran: Kitabfuruşî-i Müzevvic, 1939.
- İhvân-ı Safâ Risâleleri* 1. ed. Abdullah Kahraman. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.
- İpekten, Haluk. *Eski Türk Edebiyatı: Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.
- İz, Fahir. *Eski Türk Edebiyatında Nesir*. İstanbul: Osman Yalçın Matbaası, 1964.
- Kanar, Mehmet. "Fırdevsî". *İslâm Ansiklopedisi*. c. 13. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996: 125-127.
- Kanar, Mehmet. "Şâhnâme". *İslâm Ansiklopedisi*. c. 38. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010: 289-290.
- Kandemir, M. Yaşar. "Şemâil". *İslâm Ansiklopedisi*. c. 38. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010: 497-500.
- Kaplan, Mahmut. "Manzûm Nasîhat-nâmelerde Yer Alan Konular". *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. s. 9 (2001): 133-185.
- Kaplan, Mahmut. "Türk Edebiyatında Manzum Nasihat-nâmeler". *Türkler*. c. 11. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002: 791-799.
- Karaismailoğlu, Adnan. "Bostan". *İslâm Ansiklopedisi*. c. 6. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992: 307-308.
- Kılıç, Mahmut Erol. "Fusûsü'l-Hikem". *İslâm Ansiklopedisi*. c. 13. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996: 230-237.
- Klasik Edebiyatımızın Dili: Nazım ve Nesir (Bildiriler)*. haz. Mustafa İsen. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2017.
- Köksal, M. Fatih. "Nesir ve Seci". *Klasik Dönem Osmanlı Nesri*. haz. Cihan Okuyucu, Ahmet Kartal, M. Fatih Köksal. İstanbul: Kriter Yayınları, 2009: 10-29.
- Kutlar, Fatma Sabiha. "Klasik Türk Edebiyatında Çâr-ender-çâr ve Kara Fazlî'nin Kasidesi". *Türkbilig* 17. (2009): 92-115.
- Levend, Ağâh Sırrı. "Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*. c. 11. (1963): 89-115.

- Levend, Agâh Sırrı. *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*. 3. bs. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1972.
- Levend, Agâh Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.
- Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmânî*. haz. Nuri Akbayer, Seyit Ali Kahraman. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Mengi, Mine.. “Eski Türk Edebiyatında Nesir: Gelişimi ve Kaynakçası”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. c. 5, s. 10 (2007): 43-76.
- Mîr Cemâleddîn Hüseyin b. Fahreddîn Hasan İncû Şîrâzî. *Ferheng-i Cihângîrî 1*. haz. Rahîm Affî. Meşhed: Dânişgâh-ı Meşhed, 1980.
- Muhammed b. Kasım b. Yakub el-Amasî. *Ravzu'l-Ahyâri'l-Müntehab min-Rebî'i'l-Ebrâr*. Halep: Dârü'l-Kalemi'l-Arabi, t.y.
- Mütercim Âsım Efendi. *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*. haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Naîmâ Mustafa Efendi. *Târih-i Na'îmâ*. haz. Mehmet İpşirli. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.
- Nesrin İnşâsı: *Düzyazıda Dil, Üslûp ve Türler (Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları 5)*. haz. Hatice Aynur, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, Ali Emre Özyıldırım. İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2010.
- Nev'îzâde Atâyî. *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî Tekmiletî's-Şakâ'ik*. haz. Suat Donuk, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Ocak, Ahmet Yaşar. “Bektaşîlik”. *İslâm Ansiklopedisi*. c. 5. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992: 373-379.
- Osmân b. Hasan b. Ahmed Şâkir Hopavî. *Dürretü'n-Nâsihîn*. Beyrut: Dârü'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, 2016.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi*. c. 2. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.
- Öğüt, Salim. “Eimme-i Erbaa”. *İslâm Ansiklopedisi*. c. 10. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994: 541.
- Öngören, Reşat. “İbrâhim b. Edhem”. *İslâm Ansiklopedisi*. c. 21. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000: 293-295.
- Özcan, Nuri. “Mevlevî Âyini”. *İslâm Ansiklopedisi*. c. 29. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004: 464-466.
- Özervarlı, M. Sait. “Melek”. *İslâm Ansiklopedisi*. c. 29. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004: 40-42.

- Öztürk, Mürsel. “Hâtîfî”. *İslâm Ansiklopedisi*. c. 16. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997: 468.
- Pala, İskender. “Nasihatnâme”. *İslâm Ansiklopedisi*. c. 32. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006: 409-410.
- Peçevi İbrahim Efendi. *Peçevi Tarihi*. haz. Bekir Sıtkı Baykal. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.
- Sa’dî-i Şîrazî. *Bostan ve Gülistan*. çev. Kilisli Rıfat Bilge. İstanbul: Meral Yayınevi, 1980.
- Sa’dî-i Şîrazî. *Gazeliyyât-ı Sa’dî*. haz. Muhammed Ali Fürûgî. Tahran: İkbâl, t.y.
- Saraç, M. A. Yekta. *Klasik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2000.
- Schimmel, Annemarie. *Sayıların Gizemi*. çev. Mustafa Küpüşoğlu. İstanbul: Kabalcı Yayınevi. 2000.
- Schimmel, Annemarie. *Tanrı’nın Yeryüzündeki İşaretleri*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2004.
- Selânikî Mustafa Efendi. *Tarih-i Selânikî*, haz. Mehmet İpşirli. İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.
- Süyûtî (Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî). *el-Hâvî li’l-Fetâvî*. c. 2. Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2015.
- Tarlan, Ali Nihat. *Hayâlî Bey Dîvânı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1945.
- Tavukçu, Orhan Kemâl. *Dede Ömer Rûşenî: Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni*. (Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10601,dede-omer-rusenipdf.pdf?0>), [Erişim: 23.03.2018].
- Topal, Ahmet. “Klasik Türk Şiirinde Çâr-ender-çâr Şiirler”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 60. (2017): 67-94.
- Tulum, Mertol. “Osmanlı Nesrinin Dili”. *Nesrin İnşası: Düzyazıda Dil, Üslûp ve Türler*. haz. Hatice Aynur, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, Ali Emre Özyıldırım. İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2010: 25-43.
- Uysal, Enver. “İhvân-ı Safâ”. *İslâm Ansiklopedisi*. c. 22. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000: 1-6.
- Uzun, Mustafa. “Hilye”. *İslâm Ansiklopedisi*. c. 18. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998: 44-47.

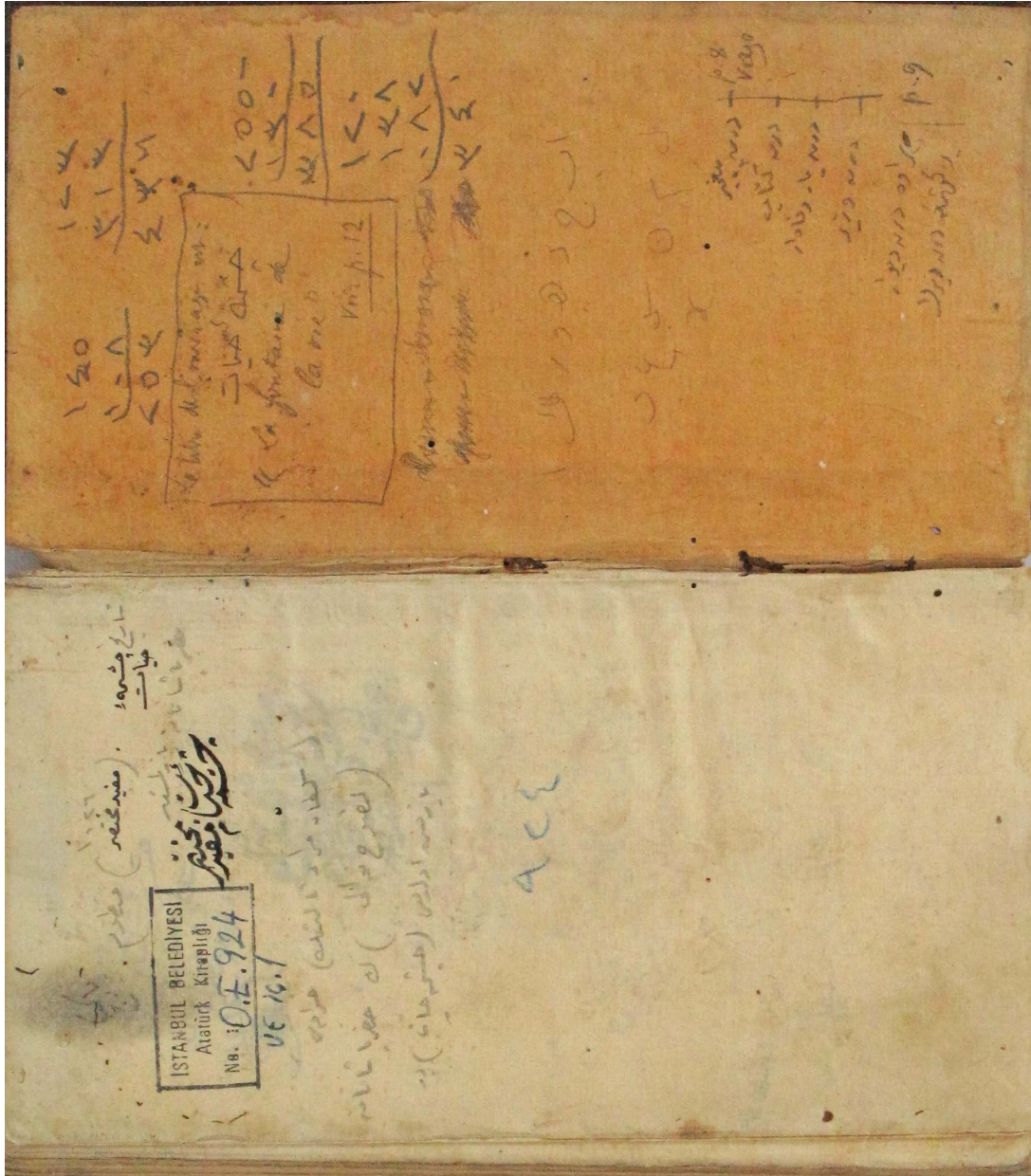
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. c. 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- Vankulu Mehmed Efendi. *Vankulu Lügati*, haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Fahreddin er-Râzî”. *İslâm Ansiklopedisi*. c. 12. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995: 89-95.
- Yazıcıoğlu Mehmed. *Muhammediye*. haz. Âmil Çelebioğlu. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018.
- Yılmaz, Mehmet. *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*. ed. Hanife Koncu, Müjgân Çakır. İstanbul: Kesit Yayınları, 2013.
- Yunus Emre Divânı III: Risâletü'n-Nushiyye*. haz. Mustafa Tatçı, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.

TIPKIBASIM

(İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, nu. 924/1'in Tıpkıbasımı)



Çeşme-i Hayât'ın dış kapağı.



الحق في الدنيا
والعقوبة في الآخرة

حفظ علی بن ابی طالب

یا حضرت اول ویکه قادری ط
عالمی و اراکین را خستند
و فرمود که موزنی

جمله اوراق بیفروله
۱۵۲
۴۴
۱۰۸

نیم و طرب و تانی و دلبر

• حقیقتله نظر تلسات خدا در

سکاسندون یقین اولمیشی

• ونخی اقرب بو کاکوی در

مع حضرت پیغمبر صلی الله تعالی علیه وسلم

در صلوآت صافیات بی نهایه اول

سید الکونین حضرت تائیک روح شفیه

نثار اولسون که نام مبارکی لوح محفوظ

کر نیر اصفیا سرچشمه اولیا غم انبیا

محمد المصطفی صلی الله تعالی علیه وسلم

و علی له واصحابه وار و لجه و ذریه

و غیر ریحیات بی منتها و غایه اول

رسول التقلیدک جان لطیف نثار که

تاریخ مشهور عثمان

۱ منت و سیاه اول پرور کار عالم اولسون

کلزار جهان ایچره بلبل دستان سری

عشاقی گلستان چهره در لوانه قشوداء

دلکشایله کویا ایدوب متغم و شکونی

قیاس اول **خداوند کار** آرمه که فی

شکرستان معرفتد طویع ناطقه

خوش نرای رباب نظیر الفاظ کهریال

تقصی تند قوت او هاله متغم ایلیس

بور سهله چارسوی دهر یخن کزنی

دورت جابندک بللر مشد **قطعه**

نیم

برسی آنقدری یعنی که سیرك دیشلو
 برسی آنجوری تا شلوی لیم غایت
 برسی آنقدری کنده سوزی طوزلو
حلیه نازک حسب الجمله این یعنی که اللحق
 برسی اشکلری یعنی که قاره کوزلو
 برسی سستی ایغینه تری آنک
 برین صورت ریسك قنقن اورتی بوللو
حلیه نازک برسی ایکی مبارک تواتنی کچیک بری
 برسی مجمع الخیه ایوی اول مهر
 برسی قلیو غیری بدندنه اصلو
 برین بکتری کولودی صناسی کلدرو
مع چار یار کزین رضوان الله تعالی علیهم
 درود کزان اول سرولرک ارجح

سایر انیا و مرسلین مراب الیه سی
 یوقار اولد و غدرن ماعدل دورت
 دورلو حلیه ایله خلا در که هر کن
 دوردی بریده پیغمبر پیشرو لاشد
 ولیکن هر حلیه سی اصلدن دورتر که
 جمله سی معیندن اون انی اولور کسی
 چهره مبارکده ماه تابان کی آشکار کسی
 ناصیه سعادتنده مهر رخشان کیمیدر
حلیه اول برسی که لری یعنی سقال قیوش
 برسی لسم بری معنی یعنی کلو
 برسی نرک لطیف آغه مالوروی
 برین آنقدری یعنی که آتی قاشلو **حلیه نازک**
 بری آتی لوری اولی کردنی یعنی علی

علی

نازنین نوع بنی آدم ایستند **خصایل حضرت**

ابوبکر رضی الله تعالی عنه قطعه

برسی لطیف زنهان بدشاه شخصه

برسی کسبایج که بیکه بوی و قوی

برسی توی کمان اولشیدری طاعت

بریدن دینا یایانی پوننه او قوی

خصایل حضرت عمر رضی الله تعالی عنه

برسی شریع شریف اوری چله اش

برسی عدلی نهایت ایں اول

برسی ولت دنیا بدو عیدری بی

بریدن ذکر فی هر دم دیر بری الله

حصایل حضرت عثمان رضی الله تعالی عنه

برسی وافر بری لطف و جاسمانا

طیبه لرینه اولسونکه میدان عالی دین

محمودی و این احمدی اغورینه جانواشته

فالمیوب ارنی جالشمنلورد **قطعه**

برسی حضرت ابوبکر و برسی عمر

برسی حضرت عثمان و بری دخی علی

سارخ سرپی باشی قلعه بدلا سوراخر

کرهه شاه ایسدن دعیی اندو و بل

ونجات یغایان اول صفدر لرک اشیا

طاهر لرینه که حضرت سرور کائنات

صلوات الله علیه **احسان کالنجیم بانه**

آقونم اهدتم ناهیله سوزنک المایلر

کونن غیر حضرت باری قتل هر برینه

دورت دور و خصلت عظیمه بخیر و

بخت

نامن رانن برسی کلاهین کج ایرب
 طرف کر باغلامدک **بیت**
 کوروی کده سنک کج پادشهی
 سده ختم اولدی مکر بدیه داشی
 وسایه د ولتده عاکر اسلامد هیچ
 احد نخین ورهین ورعیا ویران
 بر فرد الم کینه اولوب عاشق حجر دیو
 غیردی کسه اغلامدی اجداد کرامنه
 وایاء عظامنه دوررت وور و فیضلی
 واردرکه ایکسی بون جهوانه کلجه
 پادشاهه میتر اولاشدر **قطعه**
 برسی سون همون که فاک رشادین
 برسی رخ سرخی که برار اناک

برسی جامعین نظم شریف اولده
 برسی نورنیله بولین برسی سن
 بری آخر عمر نه ایدل اولدی اوشاه
حصایل حضرت علی رضی الله تعالی عنه
 برسی لطف و سخا ایچم خطیر یونده
 برسی مال الشیخاعتن بولناز بیل
 برسی همسرین فاطمه و زهرا ناک
 برسی دایه قیبت یوز کاشاه ولی
مدح پادشاه اسلام

ذکر جمیل پادشاه کامل عالم سلطان
 خان ابن لنگن خلد الله ملکه و ابدا
 سلطنته امی الله بده و حفظ اوله که
 زمان سلطنته اطرافه اولدی دیشاه

نورنیله

برمی دخی جهور از صاغر ایند
 برون عدله عالمی یکسر افتاد
 در ذکر حضرت خضر با شاه اسد ملکشاه
 مرچ ایرکبر معرشت ستون پایه تخت
 سرور سلطنت مخر الاکر کریم و زرا
 کهنه لفقلم نری الفضا له تحت الشایخ
 والعلاء خراب کر بتکره هابینا دکن
 صومعه حضرت **خضر** قدس الله برین
 و ستر الله میاشا که خرم سده عا لک اسان
 حفظ و حرستی زمانه بوبله اسوده
 حال که غافلینک جلی بوقدر که برکشه
 دن باش قال ورون و خلی و علی حصن
 و معایتی آمنه شوقه فارغ اللبال که
 توفی

برون و اتع او لا مشدر قوجه تیختلر
 رستم وزاله بر دانه برده الدور تدیر
 استقامت سلطنته سول دکل بصادق
 و مهارتی وارد که کویا اصف دوردن
 و انا لوطون زمان آنک برجا کرین و
 امور فرج مملکت اول قدس جرات
 و شجاعتی که حاکم بادشاه املا ماک
 سر ارمی و عا لک عا لک سرورین
 زمان سلطنت عثمانیه و جود مکن
 امرا به و عظمی بینه شاهان جهانین
 ظهور بولون زید دودرت قلمه
 غلبه سی و ار در که ایرکبر رخ مکیه
 میسر او لا مشدر **قطعه**

ایثار بن فقیر و حقیر مرت میبرد که
 بوعالم کون خضاده سر برهنه اولوب
 عالمی کشت ایدوم و خنجر صاحب قرانی
 وادی ظلمات دوشوب سرگردان
 کزدم اما شکر لر خضرت حق اولوغ
 ویرکنده اوشونده بود کل جفا و مقابله
 شویله عیض اولونیز که الیاس جبر
 قراک لوره کرزکی حضرت کی ایضیه
 راست کدم بر حق لر بی ستاولی
 و بر زنی اسکنده فالق نری کی اولوب
 پادشاهه صافلوردم اما تقوی الله
 بونک اوزده ایری که حضرت نصیر اوله
 و در حرز نیه معرفت شوب لاه کساده اولالکله

برسی اهل علم غایت
 برسی عیله عاملی
 بر دست فرخنده مالک
 بر خنک ملکه کاملد

سبب تالیف کتاب

شناوران بحر معانی دن شوقله انتقا
 و غی صان دریای بیانی دن بوقلم انتقا
 ایلدیکه بوعالم فانیسه کل سخن پیر اولوب
 و دار آخرته انتقا لایین شهباز اولوب
 هر در کران به که اله کفر مشلور
 کسی بحیب و مطلوب نک حکماچینه
 نثار ایلشور و کسی فغانه اولان
 اهل اسلام بهادر لر کشتی روز نیه

بحر

من عرف نفسه فقد عرف ربه . مرتبه
 سنده مالک اولم . تکرار و مره
 کل کلین بونی نزارک ایلرکه . کتاب
 تالیف ایلیم ستر پاپین و نصحت اوله
 اکثری پادشاهان پیشین دن و حکما
 حکمت اینیرن بعضی اینیا افغانی
 و بعضی اولیا اقل اوله الحاصل
 کلام بردار و تلذذ که دوا اینیر
 و یاخذ الحق من جیبی . برنج سوز
 صفا اینکز در اینیه سکون کی مصیقل
 و جلاه و چهره خوب زیبا کی مره
 مصفا در اتفاق ارباب صفا و فخر
 اوزر در که اکثر شاه کشور تان واکر

کوی محتاج فانه جفای رور کاردن
 بر طایفه الم عارض اولسه بوجای نظر
 ایلمن که غم دینا و اینها کی کلن نظر
 واکر رنجه بو نظره کلش نصحت اوله
 بر قطعه سن قیو الیوم عیله عامل
 اولسه اول کسبه مراد ات نیوی
 و حجات اخروی میسر اوله واکر
 طالب و صلح و میلا جمال کیرا
 تیر کو نلورده واصل اوله فاما بوس
 مقطعات که محض نصحت نرانی
 نریله و کنوسی نظیره واقع اولمش
 درت در درت در اولمش مراد
 ندر دیو سول بوس ریلر سه مهل این

و صفا اینکز
 و صفا اینکز

بولان اوسا دلور بوله مشاهلر ایلر
 استقامت بنیاد عالم فانی دورت
 سنیه دایم وثقیوت وجو است
 دورت سنیه قایم سلیب جی
 دخی بونک کنز کو نمزیب که
 نظام عالم دورت پیچر سلیله
 علیهم الصلوات والسلام کوجار
 کتاب منزله در جلدن حضرت
 سرور کائنات الله تعالیه وسلم
 دورت یار وفادار الله کن پیچر
 دینی اقام ایم من و اینجه استقام
 ویر مدی و زمانه پادشاهلر نیک
 دخی دورت وزیر کلا دین و قانون
 برین

La chiffe
 de 4 etc
 9mm
 angine

ورین ای جاننده او تو ریخته مور
 معطیات مملکتی استرو کی کور نه
 لاصل بر اوه نظر انک دورت پور
 اوستنده در بر کوشکه دقتله باقتسک
 دورت دیرک اوز زنده در چوق
 زمانه که عروس طبع داماد فکره
 بر یاستوقه باش وور کی تا بونک کی
 چشمه حیات نامدن دختر یکنور
 و باکره خوش خور وجوده کور
 جالندن سول دکلوصفا و ادر که صنایع
 بر ایچ صود هر کم یوزنی بر کور
 خضرچی زنده جا وید قانور پیچر ملور
 درر که پیرزال عمر دنیا کست ایلر

ابرخه جال باصفاسی هم عاشق
 کور مشهور بر نکل از نینک و ورت
 دور و خصلتی و اهر که دینده
 آکشی بجهت مجتبی و امیر
 قطعه برسی هر چه بر تافته از غلانی
 برسی هر که می کورسه دکلنا حرم
 برسی پوشش خیره دکلنا طالب
 برین بالو یولی و قریب جگر آلم

عرض حال خود

کلاک سحر آمیز بی نام بویله تحریر نام
 و قلم شعر آنگیز باغ ابله تقریر کلام
 ایام که بوسته دیار که آید
 هوسای لطافت آورده اولدوغون

و کالایه بر همسری بولادی آخر کار شوق
 قرار ویر دیکه یکانه زمان دلاور
 جهان کنیقه بهادران کار دیده
 جنک اوران بهلولان ال عثمان
 طوق یوز طقسان سکر تار خنده
 روم ایلی بکلو بیسی اولان **حضرت شاه**
 رو کوروب باباسی و اناسی لیاقل
 ارقه سنه الوب خلوت سرای خاصه
 سیرخ ایله می اید در که کونون کون
 بختی کشاده و د ولتی زیاده اوله
 بنوخی عصمتنه شویله کوی اهل و عیال
 بوانه کلنجی و امن پاکه عسک الوطین
 و عفتنه بویله شهادت ایدرم که توت

کلیله

غیر یونجه اوصاف حمید **ایله** **مختار**
 وادیسی علم و کماله جملدن برکزین
 اولو و غنودن ماعدا **ایله** **مختار**
 و تر آکله معروفر نشو و غناء اول دیار
 بولشم در حصص اعلا **ایله** **مختار**
 و اول شهرک بنم و صفیه **ایله** **مختار**
 یوقدر جمله دن محبوب بلور **ایله** **مختار**
 و محبوبه لوری غزل سیر **ایله** **مختار**
 برجه زماندن که جهان **ایله** **مختار**
 و نشان اولوب کیم و لیکی **ایله** **مختار**
 اولنسه الله بلور **ایله** **مختار**
 مهرم مدیت مدید **ایله** **مختار**
 ایروب جها **ایله** **مختار**

و جها

و لا یتناک شهر **ایله** **مختار**
 اینم اما نصیب اوقات **ایله** **مختار**
 فرسلا مقدر اولمشدر **ایله** **مختار**
 اتاسی و اناسیم فرسلا **ایله** **مختار**
 هبا و غلدر بودلا **ایله** **مختار**
 یاخسر ناز نیندر **ایله** **مختار**
 که قادم جها **ایله** **مختار**
 تکرر حب الوطن من **ایله** **مختار**
 بیت فوله که کوی **ایله** **مختار**
 وطن حتی همان ایمانه **ایله** **مختار**
 مقتضا سینه آرزوی **ایله** **مختار**
 کیوه و رکی بعضی **ایله** **مختار**
 کلن که مناصب **ایله** **مختار**

اخروین غافل بوی هیچ آدم برینه
 قیام دین دخی کنی کنی کنی و ده
 ایتیم که بچند ک نوشتری آیدای
 و جوده کتوب صوبه صلا دسی و بی
 آیات تباری چنند ک ظهی بوی
 آتیه بر اغوس اول کچرخوبه و لزم
 کورده بوی بوقا و لیک برین ایلدیر
 ایشاقی هب جوله و دوشنور و ز
 روشن کچی هر نه جانیه نظر آتیشک
 کور و نور کوی و مکده خضر زدن دل
 کچی بر بی با صفا المون آویب بر حوض
 باشنه کور دی و زمره صافند
 بر کاسه ایلد اول صودن دولد و ز
 رومه

الومه و بوری بن دخی نوش ایلدیر
 القاس ایلد ک سن سکون و بوسون
 نه در لری جواب و بوری که بکلض
 نادین ممت و بوسونیه آبجیات
 در لری بن ایتیم بن نه ادنیم که
 بوطفی بکا احسان ایلد ک دیدی
 بر کتاب سولسک کر که آبجیات
 عینی اوله آیدنه چشمت حیات بیز
 بچه طالب و راغی آتش خنجر و لوب
 یان و و و بچه راه حقه تشنه دل
 اولان کس لری کنی بی سبیل ایلد
 تان و و و دخی ایتیری که اگر چه
 آبجیات ایچکون مراد او ملکه ایتا

صحنه هات
 +++

عالم فایده بقا ممکن دکلر کرکسه
 بیتیک یل یاشه سن آخر کار حلت
 ایدر سن اما چشمه حیات که قطع
 مراتب اخروییه متعلق قطع لری
 واردر بر قطعه سنک عیله عامل
 اولولو سلطنت آخره مالک اولولر
 و دولت دولت دیر کلری سلطنت
 آخری که هرگز فاسدی قدر تکرار
 ایدر که بن سستی و غیر مستحق بهم
 بو چشمه حیات ابدی که نفویض
 اناک کردر جواب و در لری که
 خضر ن الدنینه حضاره ویر
 جوابن بیدار اولد قلین بو قطع
 کون

مضمونی بر او غور و در خاطر مه کلری
 قلم الومه آویب جملاسی بریده سستی
 ایلدم وری تفکر ده قالو که خضر نیر
 خضر قنیه بولایم اول کیجه خلیه
 وارد قنینه خضر یعنی ایل اول
 شکله کوردم بنم میجر اولد غم بلدی
 اشارت ایلدی که غازی بی ریا
 حای دین مصطفی دوستد ارچایلر
 با صفا حضرت **خضر** **شانا** **انام** **نفسه**
 املا و انشا ایروب دست مبارک سلم
 ایل اول دخی هرکساک استحقاق تکرور
 بخش ایلیم بن دخی نفس حقد نیر
 سوزنی قبول ایلدم طغری بولیم کون

تکوار کروید و دوند و جشم غمگین
 بوخه اوصاف حمید ایله مقصود
 کنز و کوز من فتنوب سخی
 ایلدکه صاحبه اولاشد و بر
 آمین ایلله که سنک جغای و کاردن
 بناء وجود یقین یقین و نیش
 طعن اله قارب کالعقارب سحر
 کولم دلاک دلاک الحاصل کالامینه
 صدی کم شکاف اولنه دلیما رملک
 دردی هزل و تیغ سر زینش قران
 واقع اولان یاره ملک دواستی و
 تمار در قطر
 حسب الم صور رسیات نیم ای شاه جهان

۳۰

۱۴
 ۱۱۴
 بوجمان ایچره قتی زنده افرام
 کونیزین ایلایونیزین کلکی حندان ایلک
 هر کچه صبر دکنی شع کچی کرمان
 ای طیب دل بیمار وای جیب قلب
 میجران اون ایکی بلدر وای شفق
 دور و کچه سیله یکر می دور رب سینه
 درکه وای مهراندن وای رانسم
 اگرچه قیقدن در تیم کچی بهاکر اوی
 لعل به خشان کچی کافدن ایر و دوشوب
 الدن اله غلطانم دیار غریب بکاروز
 روشن قران کچی کچی وای وای وای
 کچی رنجسته لقاء خضر فرخنده پی هینا
 اولینیز وادی خطراتن خلاص اولطف

برسی بر بختن اظهار ایشان **قطعه** ۱۰
 سوز خسر و بیداری و الفاظ حافظ سخن
 ناز کیهای حس و اندامی که کمال
 خسرو که سر در کج حافله لفظ سخن
 دهلوی که ز ناکت هم کمال در خیال
 حضرت امام حسین در رضایه طالع
 روایت اولی که نوم دورتر قسم در
 ایکی انسان رحمت و ایکی بکبت القا
 ایردین بیو مشل در و هر زمانه
 منبر چو بخت خفته نصیحت آقا استوار
 زمانه استی بود و دورتر کلاه سون یوب
 انون و عطر باشادری و مجلس و غنی
 دخی بود و دورتر کلاه ایل آخر این لودی

وصف غم

اقتدارم یوقن طوقا الوم که فلکده
 انج حسابی ز روی زمین با نجر کتوز
 وار در آتایی اویرسک جهان
 شوق یله نمایان اولوردم که نی نون
 کورن مهر در خشان و بیکر ایشان
 ایرن ماه تابان قیاس ایردی **قطعه**
 بنی اویر که جهان یاز جبر انک اولام
 بنی که جهمان دور در غنجه مدح این
 قیوی بچاء لطف و کرم بلوب کلام
 لطف کرم اولور کلام که نام کیدم
حکایت اول شعراء عجمی روایت
 ایرن لور که دورتر دور لور قیوی
 کسیه مخصوص رننه کیم شاعر
 لکی

اول دود و سكه بودر . نوم الرحمة
 في وقت الصبح . ونوم الجمعة بعد
 الغداة . ونوم الزايدة بعد الفجر . ونوم
 الحسنة في ليلة الجمعة . **قطعه**
 نوم راحت استرس يك تشغول در كنك
 . نوم رحمت يا سوس نصك اول و در كنك
 محض كنند خردن صكهم ايقول عياق
 . نوم حسرة جمع كج سيد رى مديان
 حضرت عايشه دن رضي الله تعالى عنها
 روايت ايديركه دورت تسليم
 انساني الله تعالى حضرت دن دود و در كنك
 ديوبور مشار در انور دني خست
 سرور كاينان دن صلى الله تعالى عليه وسلم

نوم

نقل اليك الشكر . نوم الشقاوة في
 الصباح . ونوم الغفلت في مجمل الذكر
 ونوم العقوبة بعد العصر . ونوم
 الحماة في وقت الجمعة . **قطعه**
 صبح وقت شقاوت صل اول و ايقول
 . نوم غفلت جلوس كن دن در حقاك يقين
 عصر د صكهم اولان اويقون دى نوم
 جمع وقتنه او يوقون حقاقت مجي
 حضرت علي كن كرم الله وجهه و رضي الله
 تعالى عنه برا عرابي سوال اليك يا
 اسد الله مروت محمد . يور و در كنك
 مروت دود و در كنك . ولكن انور دني خست
 شين ده كال بوشند . التواضع عن التواضع

دست مود

استی شریفیرون بر آنه کتابه و سزی
 سلمان دخی عجله عجله ایله اوارکا ارب
 حضرت رسول صلی الله تعالی علیه و سلم
 حضرت نیک دست شریفیون تسلیم الی
 اتا و بوجک حله اچوب نظر ایدی
 کوردیکه کمال اچروسی منظوم اتا الفا
 عربیه بکرمز غایت متحر اولدی حضرت
 رسول صلی الله تعالی علیه و سلم ک دست
 شریفی بوس ارب التماس الیدی که
 یا خاتم الانبیا یا رسول کبریا سز اولو که
 جمیع عمر تفلکوزده خطیازم و کوز بو
 کتاب ندر دیونی کیم یار دی و مضمونی
 ندر والسنة ناولته دن قنقی لو حضرت

والعفو عن الحرة والسفاقة عند الله
 والعطاء غير اللذة **قطعه**
 بوجها یجنده لطیفه مر ورت چوقدی
 دور ورت شوقیلا کیم بیوی بیمن لطیف
 دولت هلفن تو اضع اهل حقنی و حق
 همست آواز اولای شوقیلا مرده شریف
 لیک منتقم عطا به هیچ برسی کیم من
 بویله یوردی بوقی عالده اولای منتقم

حکایت

خواجهم حافظ شیرازی رحمه الله علیه
 غایت اولور دند بر کون حضرت
 خرام صلی الله تعالی علیه و سلم
 حضرت لری لایه صلی الله تعالی علیه و سلم

بیک

نه عمل ايتيك كه بويلاه مقبول درگاه ۱۸
 حق اوليك جواب ويرد يلكه نم
 طريق حق قصور يرون چو غري
 اما دورت نسيلاه مقيد ايدم اگر اول
 ايسه انگلاه اولمشدر **قطعه**
 ري تله وت قران ايرى ايشم هم
 ري دخی سحرى قافى ايرى كلام
 برسى حقه يارم قى زياده ايرى
 برين عشق حقيقى ايرى بكارم
 شمس تيز يرون قوس ستر العز
 حضرت مولانا زوى بويلاه نقل
 ايشدر كه برون سؤل ايلواكه
 طالب وصل خن وميا لفاء

پيغمبر خن ايرى بويلاه ويرد يلكه
 بو كاك صلحينه شمس ايرى حق حافظ
 شيرازى و ديوانه لسان الغيب
 و نم جزمه بك برسى بود كه بويلاه
 و فصاحته مالك سكه لونغ ايتى
 كلمه كركه حلا ديوان حافظه لسان
 الغيب دير كونه و جسيميه بود
 و اتفاق بونك اور رنيه در كه اكر
 ديوانه زين يرك يرد فقال ايلواكه
 حسب حال واقع اولور بونك نخرج
 حافظ سؤل ايلواكه بومر تيه عايكه
 الله تعالى حضرت ايرى سكا ويردى عجم
 اولور لرون مكسيه ميسر و لما مشدر

تهن

تقریر کلام ایلدیکه بانی الله برکتی اولاد
نه طریقه بر ورش اناک کرکر و نه
اوکر تانک کرکر که معاشی سوت
اوزره اوله و نه تعلیم اناک کرکر
انلوه سعاده اخرویه میسر اوله
ویرد لرکه دورت سنه اوکر تانک
کرکر ایسی تعلق امور دنیوی و
باعث مراتب اخروی اوله و یو
حدیث شریف اول زمانه و آخر
سعد و اولادکم بالسفادان الله عز
قطعه بیری ادب که بر عجب آینه خیزین
بیری دایمی پنه در که حال کماله
بری ولی علم در باعث نیت نیک

ذوالعطا اوله نه چاره نذر و نیله
وصول بولوق اولور پس در کرکه
چاره اوچار است **قطعه**
صفت جوع و سیر و ذکرهای متعال
نامان جهار لکن کلام نیست
هر که این چارین را بخند آتش
کر همه آتش سوزان یوم او مانده نام
حضرت عثمان بن رضی الله تعالی عنه
روایت اولور که بر کون اصحاب
برسی او غل و خفنی الذین اولوب
رسول صلی الله تعالی علیه وسلم حضرت
کوردی دست مشغول بوس اوست
حاکم پلینه یوز سوزد که نصیحت بولیم

برسی صابرایی حقیقت **•**
 برسی قورقیریی ربیبون **•**
 برین عادل ایوی غایت **•**
 حضرت ابابکر دن رضی الله تعالی عنه **•**
 روایت اولونورکه برکسه آدم صخر **•**
 علیه الصلوة والسلام کی قبول در **•**
 ذوالعطا اولسه شیطان علیه اللعنه **•**
 کیم مرد و بارگاه کیمیا اولوق دورت **•**
 سنذن حاصل اولور **قطعه** **•**
 برسی شطرنج تفتید در **•**
 برسی طاعت ریائیز **•**
 برسی حق عبوری اهل انک **•**
 برین شهوت زهر آئیز **•**

و صفی زاده

برسی ده علل ریه وجب قریب دو **•**
 حکام هنردن بعضی ریه جعفر برکن **•**
 دین کرکه بوقدر بادشا اسلام که **•**
 دنیا به کلشنر بوسعادت ابریکه **•**
 نوسین روان عاده میسر اولدی **•**
 بریز میسر اولادی نه عمل ایلردی که **•**
 بویو آد آنک اوزدنزن قانقاروز **•**
 قیامت دك جواب ویرد کرکه بریکه **•**
 دورت دور و بخصالت مشاهد **•**
 ایست که دور آمدن بوانه کلچنه **•**
 پادشاهلرده ایکسینی زن کوروم **•**
 وایشقنم کور و اربینه آنک غرضیور **•**
قطعه برسی نفس قیاس ایوی ایشی **•**

کیمی

قطعه بری عمر قلیل و بری عقل کثیر
 بری قتل عال و برین فحشیم
 شوق کندن که اوله انشی خصلت مجتهد
 اهل جنت اوله اول و برین بیجیم
 لقمان حکیم که حکماک سرتاجد شیر
 حکمایه فضیلتی بود که جمیع نباتات
 زبان حاله اکاسوس یلر لوش که بن
 فلان درده و ایم و بن فلان
 شفایم و قرآن عظیم حقیر و صوفی
 اولشدر بعضو رعیشو در که بیجبر
 مسلوله و بعضو رایع بنو قه قدم
 باصا مشدر اتاوی این و کنه شبهه
 یوقدر ارسططالیم که اسکا ذوق الفنونک

وصف

موسیقی

زال جهان دین او غلنه که رستم
 دستان دیکله مشهور در کج حصره
 اشکوب من جفکده کنز دکی خاندن بن
 پندری ایله و روز و مصافق و نونکن
 هنر میسر دکل دیو زیاده دقت ایله
 قطعه بری شمشیر زن بری سبج و
 بری یازوی قوی و برین خردن
 جناک کوئی لازم اولان ساکه بودن
 فالان هر نه که ورافله شهر نون
 حکایت حضرت فاطمه انزه ارضی الله
 غنا پیور شدن که امت تحن صلی الله
 تعالی علیه وسلم دوریت دور بود
 میسر در که هیچ برینک ملت میسر
 و میسر

6

و میسر

سؤال ابلد مکه قننی شهر سین سیجوب
ویردیکه یونان شهر نین ایتدیکه یون
اودا بالکوز فیله یون دیکه یون بول
یا کوز کلدم بر کار بانده یول اولدم
ایدی کار بان نصف الیاده قلوب
کفتی یون یا عشق قالمش انکون کونکون
بیدار اولدم نقد رجست وجو ایتدیم
زیر کمن کلوبن بیلیم بون بالکوز
قالدم تکرار ایتدیم که سنک بر کلکون
غیری اسبابک یوقد زنده عجب صوقون
اولدک بر یولک طاشی کوسر و ب
ایتدیکه خا برون بیدار اولد قلوب
کور د مکه صوق بی عله ک ای دیور

حکیم دروهم وزیر در لقا انک
شاگردی ننددر بر کون ارسطاطالیه
دد کوه بوقدر بیک شاگرد لک
وارد ننددر که لقا نه اندوک
التفاتی غیر یلو اغزی سین جواب
ویردی که بر کون نالون لجرادن
اوتوری که رومون غیری برده
الکیر من یونان زمین سفرا ایتدیم
هتوز هواده رودت واریدی
بر و اناک ایچین یالاک کولک کلاه
بروغا لایخه راست کلدم اصلاه
بریرینه خطا او طاشی صاف کون
اولیچ صافضا کور کار ایچین یاتند

نور

عالم روحانیت حضرت خواجه مولانا
 ایلدیکه بوجاه عطیه که سزا شلار
 جمیع کرو میانک اعتقادی بونک
 اوزدینه ایدی کجی بدی بهشت
 چاویدن داخل اولد سینه عال ایلر و کله
 الله تعالی حضرتی سیزی اسیر کوب
 کروختنه داخل ایلدی جوی ایر کوب
 صحیح ایلد در و طاعتی چقدر و غر
 زمانه دورت نسبه بیوه جانب
حقون الهام اولدی حال ارفع
 سابقه موزه اول دورت نسبه بیوه
قطعه بری کنونی اونسوق
 بری حقون امیری کسور دق

بوانه کلنه بو طاشی شاعری یوقاری
 یولدم وجود شمدی شی ایلدیمیت
 اوزده درو کوبار چخ قفان کچشم
 بونک یوقاری پسند ایلدم و شاکر
 کله قبول ایلدم کوردمکه دانم
جوهر و در اول ایلدیم در
 بوانه و کم التفات لقا نبی شدم
 از دیار دهر دورت نسبه بیوه قطعه
 بری قات اکل و بری قات خواب
 بری صمت مل و برین قات کاس
 کورمن دیلر سیک غم زینف اشقضا
 بونای اسلار اولد قاتای زینهار
 حضرت فاطمه الزهرا رضی الله تعالی عنها

سرانجه متوجه اولوب كيدو
 پوركي شيطانه راست كلوي
 و حال حديثه خطاب الالهيكه يا
 غرازل غيچن حضرت ادي عليه
 الصلوة والسلام اغوي ايوي
 بهشتن چقار دك و بوكون
 فسادده نري بو دكلو بالايله مبتلا
 ايلرك غرازل دخي خندن اين و حجاب
 ويزدي كه بن ينده قادرم كه اخ
 جستن طشم چقارم يابني الله
 اكامنك اولامشدر زينه كنون و كنون
 اولوي زيرا دورت دور و فاعلا
 واريي كيم هيج برسي حضرت خفته من

بر غاير
 ديگر

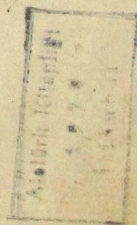
بری هرهم بنایت اغلوردی
 بهیمن بلاده سسمن دوق
 حکایت حضرت مولانا درویشی توفیق
 بهو رمشن که حضرت باری تعالی بید
 بقربا دورت نسنيله معسر و بر وهرم
 بونلر سخرقه واصل اولوم دیر اسیه
 بیانن قالور **قطعه**
 دورتر قهر بخرقه بلف اولام
 دور دین ادمه سعاد قدر
 بری صبر و بری قناعتش
 بری حلم و بری سخاوتش
 حضرت موسی علیه الصلوة و السلام
 برکون فرعون بنون الم کشیده اولوب

بر غاير
 ديگر

بر او **قطره** می حضرت یوسف الیله یعقوب
 بری سوزی بهشتی مری آدم
 بری حضرت زهرا یا سوزن حسره
 بری کرب بلوکی اوشاه اکرم
حکایت سلطان محمد خاندن
 رحمة الله علیه او غلی بایزید خان
 سوال ایلدیکه ای کوزم فوری پیر
 عملکت شاهان نون افتابو لور
 انلودخی جواب ویرد لکه ایتم
 سروری بسرد ورت نسینله خلال
 پندیر اولور **قطره**
 بری پادشاه ظالمله
 بری عسکر ادب سزیه

قطره بری حضرت حماد سوز غایت
 بری حجت اعلاء بقابل و کاجون
 بری قرب حقیقه قی مغز را ایدر اول
 بری کدی وی غایت عیلا بل وچون
حکایت فضولی بغدادی حدیقه
 السعدیه اخبر روایتله روایت یلانه که
 نوع بنی آدمه کبریا غلک دورت
 کسبه مخصوصه و اول دورت
 کسه شول مرتبه کیه اتمشلو و که
 انلودخی در دیناده نقد عشق
 حجر دینه و غریب الم کشیدن لور اهرم
 صبح و شام انله فان اغلا مقی سحر
 مقابله ایلسلو یا لیکو در سناک شاک حق

بری
 و صفا
 بری



بری ناحق یرو فان اناک اعیش .
 بری ه ارعوتیل جمع اولوق .
 پیشو آجهان یوله دیش .
حکایت حضرت سورو رکیانلوق
 صلی الله تعالی علیه وسلم روایت یورلر
 یورسلر در که هوج جنکند بادشاه
 لره و سایر ارباب مناصب دنیوییه
 دورت دور و لوکسه غایله لافور
 دورت کنج صقله غمسه لاف و لور
 هوج جنکند یور یوله دیوی شاه حجاز
 بری تخت یور و یی بر سید مدم حجاز
 بری صوبه یور و یی بری دخی بر
حکایت شیخ و فاذا داده تن نقل اولونو که

بری زن سوزینه او عتلق .
 بری دولت نسب سربله .
حکایت حضرت علی دن رضایانه
 تعالی عنه روایت ایدر یورسلر
 در که کناه کبابو طقوز در انا دودی
 شویله در کیم اصلا بری برین
 تفاوتی یوقدر و اکچه کناه کباب
 کناه صغیر کبی توبیله زایل اولور
 اقامت رنج بوحدیت شریفه حقیقه
 فاعله حرا و لنور مایفعل
 من الکبائر الا یخز فاعله اول
 دورت کناه کبابو بونلرد قسطه
 بری انلام و بری خمر اناک .
 لکلیج

[illegible]

دینا ایچون حویجی اولمشا درویشیه ۲۱
 بغضی وحس این وب سلطنت
 دینا ایچون غم عیتمدن و جمیع عمر
 جبار قو خاطر اینه کله مشد رحمن و
 مبارک ایله شمشیر عرو کشتنه بو
 دورت کلاه یازمن اینکه الرزق
 مقسوم و الحریجی محروم و الجبار
 مذموم و الحاسد مخوم **قطعه**
 کوشنچی فایز یله رزق ارمز مکینه
 رزقی مقدرینه کوره هکیمه مقسوم
 راضی و مایوب خدا ناصفته ای کل
 اهل حرمی اولان کیشیا هر زما حرم
 جبر این ناله حاسد ک دینا درویش قاف

بعضی علوم وارد اندلی مطالعه
 ایلک ک کس بنیاد دست شیفی
 بوس ایدوب الناس ایله که شعر
 متعلق تچ و درو علم وارد نظیل
 جواب ویردر که دورت دور
قطعه
 علم
 بری قوافی بری عروض
 بری لغتد بری بیان
 بولار سر میسر دکل نظم
 سکا بن دینم بنون اینشتان
حکایت روایت ایدر که حضرت
 امام حسین رضی الله تعالی عنه هر
 امور معاش ایچون دلتاک و لیس
 نفر

نه وجهه ستر ايتد مبارک
خانی کو ستر و ب جواب و بد که
بون هر نه از لوی ایسه انکار
ایلدن مشاهن ایتد کلین کور و که
قل الحیر والافاسکت یازمشدن
بر کون امام شافعی حضرتلرینه دد که
نه عجیب هارون رشید بی عظیم
الک پادشاهه سرفرو ایلد که
سکافعت دنیا و بوه اندر د خد خانی
کوی ستر و ب جواب و بد که بی
خاناتک نقش نکیته مالک اولوب
علیده عامل اوللدن برو طبعتم
استفر که مکسیه امور معاشن لجن

آختره صور مه حالکم قی غموم
حکایت اتفاق علی ابونک و زین
در که دین محمدی به تقویت دور
امام کاملدن و این احمدی استقا
دوربت عالم عاملدن اولمشدن
بری امام اعظم ابو حنیفه حجه
علیه و برهی امام شافعی حضرتلر
رحمه الله علیه و برهی امام حنبلی
حضرتلرینه و رحمه الله علیه و برهی
امام محمد باکیر رحمه الله علیه
بر کون امام اعظم حضرتلرینه رسول
ایلد که بود کوی علی نه طبعیت
ایلدک و بوجه خانی عالمی کدور

وضاحت
ایمانیت

ای کونم نوری و سیم سورو
 بدر غیزم نو من که بو عالم فانی
 هر ایشکه سن اشک از من تل
 چلارک و هر ایشک کا حکایه
 موافق کلری انلی دخی بو سیمیه
 خاتم شریفی کو سرب دین لری که بو
 خاتم هر نه یاز لریسه انکل عامل
 اولوب هر کی مشورت سن رایشه
 مباشرت اقدم اوغلی خاتک یارینشی
 مطالعه ایلر کلین کوردیکه
 من عار ایدم یانقندر ^{قطعه}
 صاحب زهب جهان ایندن لحن و تندر
 کم حقد دیند لاری و برین رفیقیت

عرض احتیاج ایلیم و قتله باقارلین
 کورد لریکه الراحه فی القناعه
 یاز لشی امام مالک بر کون مرید لری
 دین یلر که بو دکلر اعدا که هر کوشه
 سنرک اوزر یلر که حرم ایلر اوجا
 این من ل آخر الامر لری غلاب اولوب
 سر مظهر و مضمون اولور و کربشی
 اول سرور دخی بو طریقه خاتم
 کی سرب جواب ویر دیر که بو خاتم
 هر نه که یاز لریسه انکل عامل ایلیم
 خنجه نظر ایتیر کلین کور دیر که
 من سبب ظفر یاز لشی امام احمدی
 جنلی یه کون اوغلی دیدیکه
 کلام

ایدر سبک کن و زانیکله برشته ایدر
 حضرت داینا صلوات الله علیه
 کتابدن بویله یارشدن که دورت
 یورده ضو ایچک دن حد غلک کردن
 قطعه برسی بولور و یقینم عرقا لک اولن
 برسدن اویقودن اویچنای رحمت
 بیر دایخ هر زمانیم جیقینم غلادن
 بیر دایخ جامعن صکر در بقیندن
 کسری که آتش برستلرک تهرین رو
 کیا لک سرورین عظمت و شرفین
 شول مرتبه سولر لک هر لک جانبد
 روانه اولسه ککسه بر ایلان بول
 اولسون کت وکی بولک کلا بلا کل

بیر اولدی بوخنیفیم نظیری یوقدر
 بیرین شافین لعل لطف و محبت
 بیر مالک اولک ایلارک بری جلی
 کم نه یاستر در بر بولور ده قور و منیر
 خام علم و کمالی الی بنون لاله
 هر لک بری طریقله ایدر بری لک
 قطعه سولر سبک خیز سولر سولر
 بوخنیف خاندن بویله یارشار دلا
 شافینک رحمت سبک خاندن لکال
 کچن بریز اقلعت کم ایلوق قنلا
 مالکینک غلبیت استیج هر لک لک
 ایر سه جانب اعدا دن اکلار
 خاندن خاندن نادم اولور سولر کم

اقواسی اولیانک دیند اولانغی
 مالک اولیان جهانده اولانوقدر
 شیخ سعدی حضرتی روایت ایه که
 یوزیکرم یل غریلمشدر قرق ییل
 مقدری تحصیل علم و قرق ییل
 مقدری سیاحت اشغله در ایتا
 سیاحلرک اتفاق بونک اوزریر
 انسان وارغنه قایل اولان یرلردن
 برکوشه قالمشدر که انلرک عیش
 اوله و قرق ییل مقدری داخ
 سلحد رضکر کلوب و طلردن
 ساکن اولمشلدر اتفاق اولیا بونک
 اوزریرده که شیخ سعدی حضرتی

بمنتهی

۳۹

وینجه یاز

انسانلق ایروب التون سپر کلر
 چاروب چلا لر مش روایت
 ایبر که تلج شاهی سندن یوزر
 کله التون قلم ایله یازمشلر و اول
 تلجک یاز لکن جانبی الی اوزر
 ایبر مش که جمیع اهل دیوان کون
 دین اول دورت کلر یوزر
 من لیس له مال لیس له چای و من
 لیس له اهل لیس له رلحه و من
 لیس له ول لیس له زینة و من
 لیس له اقارب لیس له غم و هم قطع
 هر کجک که مالی یوزر صلیحه الیز
 اهل اولیان کینک اولان اصلا رحی

وینجه

آیدین الوندی سیدچی ناکند
 شریفین چوق اویشلور درویشلور
 انون المشلور در اتاکن و لری حلاله
 بنیزده آسوده در لری اسم شریف
 عمرده در اتاکج طایفه سیدعلی ده
 دیو سولوی وعلی ده دیو کلونیک
 سیدی بودر که شاه اسمعیل ظهور
 ایدوی زمانه عادی بویش که هر
 یوه ده اولیاء الله دن برکس اولسه
 اکو حیاته واکر عاتق انون پروک
 طالب لیر مش ولایت اظهار
 آیدین الوندی خلاص اولوش
 و اظهار ایقینلوی احراق ایدین

غایت اولولور دن اوله حتی آخرین
 یوی کون مقلری قیطله لاشلا
 اولشلور در انور یورسلور در که آدامک
 کوزنک نوری دورت نسینه
 باققنن زیاده اولور **قطب**
 نوجیم آدی دورت فسندن فزون اولور
 هرکه اولسه معسر کوزنک نورین
 بیری مصحفی بیری اوتون بیری و خورشید
 بیری داخی حسوختد مبدع خلق قانظر
حکایت روشنی حضرتی که کلنکی
 بیری بر تن کر اولیاده غایت اولور
 در دیو یاز قشله در روشنی دیر
 کلرینه وجه تسعیه بودر که کوزلوی
 بون

نوریه نوریه

دستارونی

عمر ده ناك سربه شريف و زرينه كلاري
 زمانه قلاب ميتين احراق ايلك
 ديوان ايلدي اتفاق قاز مغبه شاست
 اين جلت حلاله منار شريفين ديوان
 آشكارا اولدي شاه اسمعيل ديه كه
 كوتك شود يواني تفال ايلن كم كوتك
 بكانه اشارت ايلر و كمن وني بو
 حقا رتقن قن تر ايلدي بسم الله الرحمن الرحيم
 ديوب ديوان لجر و زمانه بوبست كلاري
بيت زنده كورت خجده چهره بوشماييج
 زنده جهان اولدي تورك و قفبه كچ
 شاه اسمعيل داني ايلروي فكر دن
 پشمان اولوب ايندك كه بوناك ادني

في

شمعن صكه علي ده اولسون خاله
 دده عمره علي ده ديدنكلر يناسب
 بود سائلو پور شملو در كه بر كشيده
 الم و زكار دن غم و غصه عارض
 اولسه بود ورت نسينه دفعه قاقا بلدي
 قطره روزگار زكار دن سالكه حكملدي
 بونوك قنغفسه قلسه كظا كوي
 بهر كنج كيو و بيرجي اولوطاغ
 بيرجي دني سبز باغ و بيرجي آب زرا
 فردوسي غم شاعر لرنيك كزين لوند
 شاه ناله ديسو بو كنجاي واردر انفس
 التي بليك بيت اينجده مندر جرد سلكا
 حجو د غزنوي شاه ناله ناك همره تهنه

وزیر لریک سوزینه علی البیوب
 القش الی بیک متقال کو مش حاضرین
 بر مقبول دی سیله فردوسی کو تندر
 روایت ایر لریکه فردوسی اول کون
 حمامه کش اعش انز و حمامه و لب
 پادشاه کوندر یکی ایچہ اسبابیانه
 قویوب او تو دیلر فردوسی حمامون
 چقد قلین کو رویکه کور کلری
 کوشدر بلایکه پادشاه اقرارینون
 د و غندر غایت بیحضر اولری
 و اول ایچریه یریه نظر الیله حکایت
 ایر لریکه اسبابون کی کونضکر اول
 ایچریه د و رب بولیک الیله بریولونی

بر متقال النون و بر متقال کشر و بر مشه
 آما القش الی بیک متقال النون و
 القش الی بیک متقال کوش و بر مشه
 اصلی بود لریکه اول القش الی بیک
 متقال النون اقرار اعش اعش شاه
 نامه تمام اولیچ حسن یمندی و غی
 ایاز دین لریکه پادشاهم بر مشه
 کشدر ربو و کل و خزینه و یر لریکه
 مناسب دکلر النون و بر مشه
 کوش و یرک مختصه فرزند زینیه
 و ارسون اتا خبر لری یوغدی که
 پادشاه اقرار سن لریقه الفا الی ملک
 مناسب دکلر رساله محمود دغ

و کردار شاه نافروزی •
 مراسم وزرتانرا نوبودی •
 پرستار زاده نیند بکار •
 گرفت که باشد بر شهر بار •
 همارا فلک نیز کون داده است •
 که دولت بکون داده داده است •
 و بوی بکر ز دخی یوز آفتن آفت بیت •
 آساکن و لری بشها اولدی تقدیر کم •
 اراد لر اصاله بولندری و لیکن شاه •
 محمود چون غایت مثالم اولدی •
 و آیدر که البته یافز ووسی و یافز •
 باشی کلاک کردی جو آنان شمشیرن •
 و پیران بسیار رفی اطراف و کثافت •

خواجه به و بر لوی کنی کنی به خدمت •
 این دل که ویردی و بر لوی کنی •
 خامنه اولان کسه لوه و بر لوی کنی •
 پادشاه آدی سینه و ویردی کنی •
 برانچ سنی چینه قوادی و لچه •
 کورن آدیده دیر پاله پادشاه •
 دیده سن که شاه نامه ناک ناقام بری •
 وارد کردی کنی سونلر اقامه •
 یشتد ورم لوم کوندی کلایط •
 محمودی یحیی الیوب شاه نامه کنه •
 خدمت شریفانه کنی کنی یحیی •
 نظم اگر شاه را شاه بودی پدر •
 مری نهادی سیر تلج ز سر •

و کلاک
 و کلاک

هر که صنعتن خطا اقمه مشد راسا
 فرخ و سنی بولا د قلینك اصل و در
 فرد وی ساطع محمودی هجی ایلد ک نضو
 باشنه نه کلجکی بلدی بر تارک مغار
 ایجنه کیروب کنزینی بو طریقاً بنها
 ایلدیکه بر ساج ایاق اوزره بر دانه
 قرغان قیوب ایجی قیون قانیده دو
 لدرودی انزصکه کن وسیلده
 فوته قوشانوب اول قرغان ایجنه
 کیردی قرق کون مقدار ری طشره
 چغدی او دلد قنصکه تبدیل
 صورت ایدوب کنزی و لایقی که
 طوسد اول شهرم غرم ایلدی انا اول

پیر اکمن اولدی نام و نشان بولادی
 روایت ایدر لکه سلطان چورد
 غنوی نك روز بروز و خلیفه خور
 دوریت یوز میخی و ایدر جلاسنی
 حاطر ایلدی وایتدی فردوسی قن
 ایدر کن علم بخوبله بولق کیرک سکر
 بوخسه جمله کوزی قلیدن چوردم
 نقد کم دقت ایلدر فرخ و سنی قن
 ایدر کن بله مد لر اخلاص سلطان
 محمود کل میخ کتاب کربک ایشوی
 جمله سنی هلاک ایلدی راوی بونله
 روایت ایدر که بی دوریت یون
 میخ اراسندن شویله اوستاد لر و ایلدیه

طوس شهر نيك، ايكي قابوسى دارى،
 اول كوك كه سلطان محمود كوندون
 خزينه طوسك بر قابوسنه داخل اولدى
 فردوسى نيك ييتى شهر ك اوهر نون
 چقار ديار سلطان محمود به بولجالى
 عرض ايلدى بوس، ديكه اولاد وانشون
 كيم وارسيه التونى اكايوس سرچست،
 وجى ايلدى بوس، قيق بولدى اقريلسون
 القش الت بيبك متقال اولتونى اول قتر
 تكليف ايلدى اول قير بوس سلاجور
 ويردى كه فردوسى او تونى كوندون
 خورم وخرابى حرام ايدوب شاه تيم
 چالغشدر، وجميع عجم قالب بى روج

ولايت سلطان محمود قلمردى دكل
 ايدى نغز كم اول ولايتك داشت
 فردوسى طلب ايلدى قهره
 اخر كار سلطان محمود انصاف كلوب
 ايتد كيه بوجى بيمحمد زيرا امرد
 دوندن يلان سونيك نزل خيل
 حصصا كه ياد ساهلوه و مره تقي
 عيسى بيمباشق بوبال كوندون خاص
 آياز كيه حسن يمند بوس، جوانه مرك
 اولسونلى و بر و ياقه ايكي سينكان
 حقدن كلورى واندن صكو الفنى لى
 بيبك متقال التون جمع ايدوب فردوس
 ارچنجه كوندوندى روايتلدى كه

طوس خرابر آقاقلرم دخی رنن
 واران سیلعلر هب سیرالطندو حقا
 ایدر که سلطالحجی بدودردن چوق
 یاشامدی تین کونلوه وفات ایلدی
 آتافردوسی نیک حجی وفات ایلدی
 الآن اوقفق اوزده در وونون
 روز قیامتہ وارنجنه دلا ووقوسه
 کدکر سلطالحجی دله فردوسینک
 مایستنه اولان ملجر تفصیله حجت
 بود کلوده یازدوغندن مرادم
 بودر که اک پادشاهلر واکرکلو
 شاعر کرک تیغ زبانشن خوف اقلک
 کدکر حجی ق واقع اولمشدر که شاعر

ایک شاه نامه انلوروح روانه
 تته کیم کدنیک بو ضمنون بهی واری
 بیت جی ریخ بدم درین سالهی
 عجم زنده کرم بدین پارسهی
 آکایان سوبلد وکوز واکر وکوز
 دوسرهد وکوز قورقوریم بکاده بی
 لجه وپود کد نضکر ککه اوسرکوز
 زبریا لایخی ناک نه سوزی سوزدی
 ونه بخشش خشندر دیس قبول
 ایلدی تکرار سلطالحجی ووقی
 اوزره عرض ایلدی امر ایلدی که اول
 لجه مرمر طاشنه وروب طوسن
 یاشمکن باشه قلدرم ایدر لوشغدی
 کللی

بر کشته هجی ایوب ایلمشده رهاکن
 عینی واقع اولمشده رجاه دن برک
 بود که بیوک شاه اسماعیل و زین
 بخت تانی دیکله مشهور در پنجینک
 اتفاق بونک او زینده در که بونک کلینه
 علم بخت من المردن ماهر کسه کلشه
 اوله دیک استر که شاه اسماعیل
 انلرک سوزینه یاده شاهرلی دعواسی
 اعتدیر یوحسه اصالة عقلمده فکده
 یوغیردی زمانلرین بخت شاهرلی
 امیری دیر لو بر شاهرلی انزین
 کلندر او بخت قصیدن یاده
 غزلی وارد اقا القاصیدن لری

بخت تانی موجدن ر روایت اینر که
 برجه مفسد سوزینه او یوب عیشنه
 قصور ایلدی امیری دخی رچین
 خاطر اولوب ر قصیدن یاده بخت تانی
 هجی ایلدی و ایچدن بومضون ایلدی
 ایلمشده که یادشاه غضبه اوغرایا
 سون و مال و منالک کوزک او کندن
 صالسون آنر نکره برجه زمان
 اسیرجه اولاسون الحاصل کلام
 جوانه مرک اولاسون حکایت
 ایدر کر که مابین ر هفت بخت
 امیری انک دیر و کی عینی واقع
 اولدی و حاللا دیار رچین شانه نانه

خوارک شاه نامه مباشرت ایندی
 زمانه اوله سلطان محمود کجی
 او تورانی از نصکه شاه نامه باشلر
 غایت کوزل گادیر وهر تواریخ
 دخی دوشمنلر زیر اکثر سلطن
 اولای پادشاهلر ذکر اولمشدر
 زیر دست ایران و توران بملو لکه
 بر بهله جنایک ایلمشدر اما اهل
 نظر اوللوه شاه نامه معین هب
 نصحتدر پادشاهلر متعلق قیام
 موافق وحشی معاشنه مناسبت
 شاه نامه صاحبی بیو مشلر که
 بو دیناده دورت کسه دن خدر

اورده

اوزره اولوق کرکر زیر اشهر ۴۱
 درکه اوزم اوزمه کوره قاهره
 قطعه دورت کسبله خطا در بیجا
 کلور دکله که بر این بمساکه یان
 بری اولو حصود و برین ظالم
 بری مرد و فاسق بری دخی نادان
 ملاها نقیرن نقل ایر کرکه تمی نامه
 سنه دورت کسبله یار اولوق
 کرکر دیو زیاده وقت اغشلور
 اما یقور نامه بویاله کابین کج
 شاعر لری آله کجک شاه نامه
 دیو آدور مشلر و هاتقی کنی
 ملاجای حضرت لریک همشمر خاده سید

ضرب المثل

اندازد بیری بخیل و بربید کلاب
 بیری سر اهل سزی بری دلیج
 حکایت حکایت و شعرانک اتفاق
 بوناک اورزیده در که دنیا دور
 شیر که اسمیال موج و اولوب
 جسیل معد و معد **قطعه**
 بیری عنقاء مکسه کو نمشد قافن
 بیری طالب کیم اولانده کیمیا
 بیری یاران اراده حقیقت کول
 بیری دخی و طامش برده عاشق
 عربا فلزین که دید حقیقت بیجه
 مالک اولمشور در اتفاق بوناک
 اورزیده در که دنیا دنیا اولدن بر

حسین بیقرار مانان ملک الشعرا
 اولمشور برینجه زمان و تیون نامنک
 مصوفی بود که تینر لند خطه
 ایوب نقد بر پادشاه اسپر لیروب
 نه دکل عیالک فتح ایلمش جمله دن
 بری بود که لکده برین خاندان
 اترو کی جنکی حق اوزو یا فشد
 زیر باغ متوخلری تعصیه جوق
 مبالغه آتشلور بر بو خصوص
 و اول دوریت کسیده که یا اولامق
 کر که اول کسیده بو نلور **قطعه**
 چار کس جی نکه دلاکتنه باغش تین
 دیندر عاقل اولان اولمیش انالور

در
 در

افراسیاب ترکایه بخاک اید و به مقلد مغلوبیت واقع او مشرقی یکر اولو قلیون
 بروه قونین رستم و اوغلی نرمز
 و سایر امدان بطلان بادشاه یاننه
 جمع اولدی یل و دید یولکه ای شاه
جهان و ای بر کزیر سنگ کیلیان
 من بعد بو یلا چمکه قور تور
یوقدر و اروب هر عوز جفتی
اولوب سپاه یله غز دن فرغت لیر
شاه یکخسر نوسوزی کوش ایچک
خند یلدی و ایتدی ایله اولدی
تقدیر جه بو عالم کون فساد ده کده یلا
مقرر در رور ازان برج و حسب

بود رست نسبه بر عکس ر نور نور
 رور قیامت و ارنج بر عکس لله
 کز ننه کم شاع ک بوس و نور
 داخی بر قطعه ده اظهار الشد
قطعه الده و عجب ناظر یچ یله
العبد فی نعم و الحتر خر مر
 لا تجبتی اخر ما ذ ک عجب
الکلب فی صحة و اللیث محموم
 بود هر عجب هر کجه و ضیغ نور
حرم خر ای نعمته در قوال لک
 ایله تجبت ای ک کم بر بر نعلیت
صحت کلب نچون استقه لیر
یکخسری روایت ای که آب عموم

اندر

خاک

عین

و الجنسی روح حیوانی او جنسی ۷۷
روح انسانی دور دور جنسی
روح ملکی دور روح نباتی بله
زنده در قوه تعالی و من الملائ کل
شیئی حی روح حیوانی امرای زنده
قوله تعالی یستولونک عن الروح
قال الروح من امر ربی روح انسانی
نخیله زنده در قوه تعالی و فخت
قد من روحی و روح ملکی روح
روح القدسه زنده در قوه تعالی
و اینک بر روح القدس و دخی
خبر دار او لکل که روح نباتی صو
و روح حیوانی نفس و روح انسانی

و شادی و غم بری بریله الی شادی
 تنه کم شادی بری بری دوری
 دخی بیان ایلشد **قطعه**
 هیچ راحت ندید کنی ریخ
 هیچ شادی ندید کنی غم
 کو هر کسی شادی راحتی بیخ
 کو رمی مسه شادی بغم
 ای وجود انسانی نه تبه کن بلکه
 طالب وای اکل و شره انسانه
 حیوان بر اولوب انسانک حیوانه
 شرفی نه و جلاله در بولغ غریب
 اولان بلك و کما اولک که در روح
 دورت قصه را و لکنی روح نباتی

بعضلو دیمشمار در که قرن اوتوز
 یلدر ایکی قرن آفتش سیال اوله قی بعضلو
 دیمشمار در که قرن لغت بونوز
 دیرلر قرن دن مراد باشنده
 ایکی بویوزی وارغنی لایعلم
 الغیب الاله اتاجها کیر اولعینه
 شیره یوقدر مشرق و مغربی فتح
 ایلمشدر و جمیع عمرین مغلوبت
 نین وکی بله مشدر برکون دیر
 یلر که نه عجب زمان سلطنت کوزده
 هیچ تنزل اتم و کوز و متصل رقی
 اوزره اولر و کوز جواب و پروردلر
 باد شاهلق دورت نسیمه قایم بر ایملر

روح در و روح ملکی عقلا
 روح در و در **قطعه**
 روح در و در و در و در و در و در
 بیری روح بنای بیری حیواندر
 ایکسوله در که اشک اولدی و در و در
 بیری روح ملکی بیری انساندر
 اسکندر ذوالقرنین که مشهور عالمدر
 و حقدن مورخین چوق اختلاف
 ایلمشدر بعضلو دیمشمار در که
 اوتوز اوج بیل علم این و ب دنیا
 بدی که در و در و در و در و در و در
 دیمشمار در که قرنین دن مراد ایکی
 قرنین و قرنین مراد اوج بونوسله

نقص

سلطنت درت نسنيله قايد واول
 دورت نسنه اله كور ملك اولوز
 الا دورت نسنيله **قطع**
 مشورت سرخ شمنی دفع انكه قالدل
 پادشاه خلق عدلون او كلكه اكي اولاد
 دلوري صيد يلك اولونكه كه لطفان
 صابرا وليان كشي صلاه مرد بولدي
 سقر طاكه حكانك كزين سيدر
 بيور مشدر كه ديناده دورت
 نسنه ناك دورت نسنيله البته
 احتياجی وارد **قطع**
 بيرسي نونو يله تيفه مرد صلح قوتك
 بيرسي هر قيطيل كو حلاز ويز **لا**

اله كور مشدر **قطع**
 بيرسي امر خيال يله يقير انك
 بيرسي عد لله داد انكه اولون جانم
 بيرسي انجي عياد قدير هر دم
 بيرين ملاقي دوتغاولق عازم
 روايت ايدركه اسكندر ذوالقنين
 قول حكايله مقتيد يدي ركوت
 ارسطا ليسه خير كونر ديكه
 نه عمل ايدري كه پادشاهلي بولون
 چقيمه و دشمنلري دفع اين بيلم
 وخلق عالي كزومه اقدم وهر
 مراد ملكه وارد مراد مديشته
 بلم ارسطا ليس دني خبر كونر ديكه

باز
 و سحر
 در ام و سحر

و سحر
 بای

مشرق و مغرب فتح ایلمه بود و
 سنه او نه موجود اولمه بادشا
 هلعینک تباری یوقدر و تیز کوز
 زوال بولور **قطر**
 بوسی مستقیم اولمه اگر دشمنه
 برسی غریبه دایلمه خلع مدم
 برسی مدخیل اوله و ولایتی
 بری که که اهنک این ایتیم
 حکمانک قوی و سلفون کلون
 بادشاهلرک اتفاقا بونک ووز
 در که هرگز دورت نشینه اعتقاد
 اتک جازن دکلر و اگر کسی
 اعتماد ایلمه اولکسینه غافلور بود
 ابرار

عدم اعتماد

برسیه بر ووزیر اقله سلطانلرک
 پیری دایم سبنازیم اولوسیر قجیا
 سقراطی بویله حکایت ایدر لرکه
 حکما راسته آنون جوق ریاضت
 چکنی یوقدر و اکثر کار بوشنله
 زلفانده اولان پادشاهلر عیالته
 سوق ایدر عین جملہ دن بری کون
 بر او پادشاه خدمت شریفوری
 ایلله مشرف اولوب بویله تقریر
 کلوم ایلرک بکابر نصیحت ایلله که
 خوف زمان سلطانن کچیله اولوق
 کوزومه کرمز انلر خوجوب بود که
 اگر پادشاه وقت خیل و خشمه
 کون

قطره‌ری ترک و پیرهی تجرید اولدی ۴۸
 پیرهی قناعت پیرسید غزلت
 وصول خدییه اکبر طایبیا
 بولار سر میشتد کلسا که وصلت
 فیض غورث حکیم که علم حکمت
 استاد اولدی دینک استر که
 اسطرلابی اول اول پیل انفس
 و انون اول کسه اول قیوم او نور
 بخوبک سعادتت و خسته و افت
 اولما اشد بر کون سؤل الیلور که
 بعضی یاد شاهلور که نبی منقطع
 اولوب نام و نشانلوری بریزدن
 فالنمندن جواب ویرلر که ورت

سپا تاپت

قطره‌ری طایفه کسلور سرتی
 عورت را زنی لجه دیولور سون دن
 بری اینافه آتد کیم تنها التور
 برین صوبه طایفه بوغور سون دن
 حضرت عسین علیه الصلوة و
 تقالید لر کیم انسان وجود مکملدن
 مراد کند و وجود نون خبر را اول
 ذات صفات الهمدن کاه اولغمن
 دیوس مشلور در الحاصل کلام بنی کون
 دنیا که اکثر یون دکلور اکملوب
 حضرت حقه و اصل اولی کدر کدر
 سقاک وصلتنه و اصل اولی بون
 دورت نسینله میسر در

پیر پیری عشق اولان یار و فاداسر پله ۲۹
 برسی مرحم بیمار لعل صفت اهل
 بوی سلطانتم کار پله بکل اول
 برین معرفت اهل پله دول اهل
 خاص یاز که سلطان محم غزنوی نیک
 خاص وزیر لر نودن مور خطرات افتاد
 بونک اور زینیه در که بویله تیر نام
 امرادن و وزیران کله مشد
 جمله دن سلطان محمود له آواز نون
 اولان عر ه قصه ی قی مشهور
 و سایر خصوص دخی ضرر و فایده
 مشاهده ی ملک لازم کلمه آن اول
 کله وارانم دی آنلو دیشلور که دور

مغنی

مغنی

فسیله غفلت افکون نسالری
 افتخار بولور و بی نام و نشان اولور
 قطعه دور تر بر سلطنت شاه ایرون
 جاده نیک قوی بونک اور زده دایره
 بری نفرین فقیر و بری ظالم بکل
 پیر پیری کاتب خاین بری غفلت و نیر
 نرای هندوی که حکما راستن آنک
 نرای تدبیری غایتله مقبول بر
 جهر کی اولو حکیم نرای هندوی
 بعضی خصوص تسلیم اولمشن آنلو
 بیور مشلر که دور برت کسپیل
 انک کرک و اکرا غنسه کنور پیه
 ظلم ایلش اولور قطعه
 نیک

یرده غفلت ایلک خطا در **قطعه**
 بری برشته که اوله ظالم اندک یابند
 بری بری نه هر دخی شبه الله طعنه
 بری سی دشمنه معتقد اولق اول
 بری سرن عورتلو فاش عقده
 حکیم بری نه هنری که حکیمانک
 کزین سیدرا اکثر رعایا طائفه
 نصیحت ایدرش و اتقاقی بونک
 اوزرنه در که رعایا اوزرنه
 بر یاد شاه ظالم مسلط اولدکنر
 فعالر نون قوزارین بوعی کلر که
 بر ولايتک رعایا سوظالم اولسه
 یاد شاهلری ظالم اوله الله موافق

سید علی

کلر

کلور قرآن عظیم دخی موضون
 مسطور در روایت ایدر کر که
 یوسف حجاجک بر مصالحی وادی
 شول مرتبه کنی نیک مقبول ایدی که
 او یوسف یانترن کیده مزی اول
 ولایتک خلقی بر کون اول کسینه
 دیدر کر که یاد شاهلک بو دکلر مقبول
 مصاحبت اراسندره کالهی خوشین
 روان عادل حکایتلردن سوباله
 اوله که بوظالمک طبیعتی عدالتنه
 میل ایلله اول کسند دخی بونلرک
 سوزینی قبول ایلدری بر کون
 یوسف حجاجه ایتدی یاد شاهلهم

بو عالم فایده کرو پادشاه غصبه کلون
 ایق که بودخی سکا بخش است
 بر دخی که بوسوزی بکا سولایت
 وجودی صیغه روزگار دین حاک
 ایدرم کونلرده بر کون برترم کین
 یورکی اول کسسه لر راست کلای
 ایند لکه بنم دید و کهری پادشاهه
 هیچ سولیس اینجی اول دخی برب
 ویردیکه سرت دید و کلوزدن
 ارتق سولدم اتنا یلیم که سنک
 دلدرا اصلا تاثیر اتق من مد م
 نکر الفاس ایلدی لکه کھی
 باشدن قیقه دک اثر اوینی اوچرک

نوشین روان عد التله عجیل م
 قوشدن بر بورور کاره پادشاه
 دخی غصبه کلوب ایتری که بوسوزی
 بکا بوردخی سولیه و خسه سولوزن
 اول اول سولیلنوه راست کلای
 وایتیری ستر دین عکوز سوزی
 پادشاهه سولیم اتنا اصلا مقید
 اولدی اول کسه لر ایند لکه بنم
 خاطر عوز اینجی بر کوه دخی سولیه
 که برون اول مر مصاحب
 پادشاهه دیدیکه دولقو پادشاه
 نه در سینی نوشین روان اوجرف
 دخی منش که بو قدر نام قوشدن م
 نومه

عاد ل حکایه لرین کونن اون
 حکایه سونیم بریده تمام اولان
 شوقدر حکایه وارده خاطر
 و نوشین روان عاد اولدوغ
 اصلی بودر که اول زمانه
 رعایاسی عادل اغشویلا موپلن
 لودی حیلل ایلمن لودی و سلاخی
 حقنه طمع اغز لودی جماله دن
 بری بودر که نوشین روان
 عادل او تور دغی شهرده بر زاهد
 و اریدی کونلور دن بر کونلور
 اولدی و بر مرتبه یشتیکه
 حالت نزعیه واردی نوشین روان

بردخی سوبله بجه اولورسه
 اولسون اول کسه ایتدی نوله
 سزنا او غور کوزه اکر باشم
 کیم سه الله کیمده نهایت
 شهید اولمش اولورم بر کون
 مصاحبت اراسنده یاد شاهک
 شوقنه دوشورب ایتدیله ای
 یاد شاه روی زمین بو قدر
 یاد شاهلر که دینه کلشن نوشین
 روانن عادل بر یاد شاه
 کله مشد بر یوسف حجاج ایتدیله
 نیلم ایکی مقبولسن یوخسه شکر
 باشکی کسرم اکرم نوشین روان

پادشاه دخی کلاریه برآدم
 کونردی برسپین انار کوزدلو
 زاهد تناول ایلدوی کچی خوش
 اولدی نوشین روان قالموب
 سراینه متوج اولوب کیره یورکن
 یولی باغ و باغچه اوغزادی برلنج
 کوردی که اینجندن بجه یوز اغاج
 واردرهب طلوانار صوریدیکه
 بو باغچه ککله دیدیلر که پادشاهم
 فلان زاهد کدر پادشاه دخی
 نه مرد ارجمیس ایشی یوز یاده
 بخضو اولدی وایتدی اعتقاد
 بنو کسه دن دوندی زیر لخت

ایتدی که پادشاه فله زاهد
 برحاله وارمشدر که روحی
 تسلیم انکله درنه یوردری
 پادشاه دخی خلی صیله قالموب
 اول زاهدی کورکه غیبار
 وحیم باشی سنه برآدم کونری
 بی فلان یورکدرم اردجه تیز
 تیش سن دیوزاهدک اوینک
 وارد قلیبی حکیم باشی سنه ایتله
 بنضی دوت کور طبعی نه استر
 وشفاسی زدن میسر در حکیم
 باشی بنضی دوت قلیبی دیریکه
 بوناک علاجی طلق انار طراولور

درکنه

ایله زهن برده قمر اتر اول
 زاهرک احتیاسدن بری اول
 برده حاضر ایری زاهرک لوی
 حکایت ایری زاهر جواب
 ویر دیکه نم اول انار دین
 حکاک اصی بود که هنوز پادشاه
 جانین تعییر اولمست
 پادشاهه بو طریقه خیر اولن قییر
 پادشاه دخی کاتیلیر و ناخر کریر
 جمع ایوب استفسار حال ایری
 واقع هنوز عشری الثانی عشر
 پادشاه اول زاهر هنوز انعام
 و حساس لایوب اعتقادینی یاده
 بری
 ایله بی عادی انارک کجی عدل
 پادشاهی و ارعش بنوک کجی ظالم
 بهم کجی ظالم پادشاهی و ارعش
 جواب ویردی اول کسنه ملزم
 اولوب جوابه قادی اولما دعیم
 برهنه بوسه شدی که رعایا ده خیر
 نسته موجود اولی کرکر واکر
 اولسه معینه ظالم اولور و ظالم
 اولور و نضکر البته بر ظالم النسه
 کفتار اولور اول درت سنه بوزدر
 نظم برسی طاعت حق اتقه کمال اولور
 بری انکی قونعینه صافیه لر
 بری دولت سلطه عالیرین لر

عایان
 معین

نوی

کور در که بر قرجه سفونک چنده
 کور نور بازین بسطای ایتر که بن
 بو قرجه کر و منور له الوب کیون
 امام زاده اندیکه بون بنی الکور
 البقوب کته بایرین بسطای اول
 قرجه کر و منور له الوب کیون
 اتفاق ایکی کو یک طایفه سی امام
 زاده ناک یانه جمع اولور و ایکی
 داخی امام زاده امامت
 ایله لر امام زاده ایکی سنه
 داخی رسالور می اتا انور بنه
 اولسون دیور می بایه جنک ایلور
 آخر کار بوی ته بیلور که بایه
 ۰۰

برین حق سیاهی به جیل فانیور
 اتفاق بونک اوزرنه در که حکم
 عرب ار اسندن جالینو سن اولور
 حکم کله من اوله علم حکم ال
 کور کدن ماعد سول د کون
 بلاغت و فصلحه مالک انشکه
 نکه کله کلین حضرت عیسی کور
 علیه الصلوة والسلام اولور
 دیری قیلور شی انلک نصحن
 خراسی و علمه مین ولر رهبر
 در که عاقل و دانا اولان کسلور
 دوتر در و رولایش لیشل خلد
 قطره سی زاهدی علامه عیظت

و صبیح
 و صبح

ابراهيم ادهم رحمه الله عليه غایت ۵۶
 اولو اودنر بلخ پادشاهی ابر
 سلطنتی ترک ایروب فقر اختیار
 ایلندر و سلطنتی ترک آنکه باغش
 بودر که بریکجه سررسلطنت
 اوتورب طاعت حق ایرین یورکن
 صرچه سوایک باغند بر یاق
 سسی کلری ابراهیم ادهم ایتدیله
 سن کسن جوباب ویردیله بنم
 ایتدیله ندرار سن دیدیله بر
 دوه یافقشمنانی ارام ایتدیله
 دوه بویله سوایک اوستنه جعفر
 قالدی دیس یکه یابویله حیرت

اولسون دیو امام زاده شهید
 ایلدی یازین سطاتی کروکل
 کلین کوردیکه امام زاده شهید
 ایلشور زیاده تاسف بدی آتا
 صوک بشیخانق فایق قلن ولیکن
 آنک مرادی بوا ییکه اول قریخ
 ناک خاطرینه ارمیه اول سرور
 پور مشلوردر که دورت سنه
 آدی دورت مرتبه ایشور
 بری صبر مراده کشتی ایرور
 بری دانی قناعت ایرن
 بری کوششله ایراک اولور
 بری زهده لای بولونور

ایک

آدمك اولوغيننه دورقننه
 دلاكت ايدرس **قطعه**
 بوسى نلارك برهين رى دل
 برى اوز غلغى و غلق مكرم
 برهين داخى ايلوله اوتورق
 برين شه لوى بلك معظ
 حضرت امام جعفر صادق رضى الله
 تعالى عنه اولاد رسو لنور
 وائمه انى غزنك كزى كيدور
 علم شول مرتبه انلوه كشف اولش
 اينكه اون ايكى باشنده ايكى
 بلوركى علم بوغدى رويت
 ايدرس لركه بركون هار و لاشدين

اوز رن يانوب الله تئلا حضرتى
 بولغنه فايلىد، صلح اولد قايلى
 كندى غايب ايلدى نقد كرم
 جست وجود ايلدى اصلا
 برهينده نام و نشان بولمايدى
 الحاصل كلام انك مناقى حوق
 اكر هر بى اصليله حكمايتليسم
 بر قاج بونك كى كتاب اولور
 جماله دن بوسى بودر كه شامدن
 مكه مباركه اون دورت يلد
 وارشدن و هر رقدن ايكى
 ركعت تاز قلدن رانلويصحت
 نامه سندن بوسر مشلور دركه

دورقننه

دورقننه

دریاده مرغ آبی کیم در دین مرغ
 آبی نورسی کیور همان مرغ دن
 چقد و غموز کی شغل و لغه
 باشلوز اول سر و پر و رسد که
 دورت نهد آبی دورت
 نهد دن صقلاز قطله
 سخاوت آبی صقلاز به دن
 جهراشند هم عبادت
 مناهج دن صقلاز شرفت
 خاندن دن جانا امانت
 حکایت حضرت امام زین العابدین
 حضرت امام حسین نک او غلیر
 رضی الله تعالی عنهما روایتین یلکه

برمشکل واقع اولدی زماندن
 واقع اولان علل مسئله نکه
 فتنه و عجز و فز و ماندن قالدو
 اخلا هر بکه قرار ویریدیلکه
 حضرت امام جعفر صادق رضی الله
 تعالی عنه دن سوال این لر امام
 دخی بی توقف مشکلوین حل الیر
 تکرار ایندیله که بالام زاد بو
 بورد و غموز مسئله قریب بلعله
 چالشلوز فتح این معرکه میزایم
 طوق لینده بو قدر علمی زده تحصیل
 انروز جواب ویرده هر که علم
 بر دریاد بر بزم اجود افراول
 کلامه

بیستی اولکه اوله نعل ایو
 حضرت امام حسن رضی الله تعالی
 عنه اتفاق بونک اوز ریزدیر
 بو عالم فانیله اولدن مظلوم
 کله مشد رحمتی اول خالقون
 حضرت انک النورن ذفر لجنه
 احد وکی کی بلار کله ره ایر وکی
 وهلاک اولاجاغی اول خالقون
 حاضر ایروب دیر یکه بر درم
 امام حسین رضی الله تعالی عنه
 بر مقدار مستدر سندن انتقام
 الور صقین بو شهر ده طوره

واقع کر اولد نصک قرق یل
 مقداری کیه و کوز کر پاشلور
 وهر زمانه کرب بلاده واقع
 اولان مصیبتی خاطر نیکتور رب
 تصور ایردی خدمت نرضد
 اولنلر بویه حکایت ایر لرکه
 صافی قان اغلاردی و بو قرق
 یلاک لجنه هرگز عادت اوزور
 خنده اغشلر در انلر بوروشلور
 دورت ننه اد مک نیک
 مختلفه دلالت ایرد **قطع**
 بیستی اولکه اوله قوی دست
 بیستی اولکه اوله کیمی حال

نکلی

النه

هکساک ففالفه حضرت
 اشکارا اولحقه زير اول
 محله انماره جمال یوقدر حضرت
 امام حسن پسر مشدر که نامک
 بر تخت نشاند و درت نشاند دلالت
 ایدر **قطعه**
 بیرسپی کلویه او توریق
 برین تنکی عیال اولدی
 بیرری اولدی سولی ریالک
 بیرسپی داخی خبصال اولدی
 حضرت امام محمد باقر رضی الله
 تعالی عنه حضرت امام زین العابدین
 ناک رضی الله تعالی عنه او غلدر

درین بیتی

برغیری شهر وایب کنورکی
 پنهان ایله اوله امام حسین
 رضی الله تعالی عنه سنی کورسپی
 روایت ایدر لکه حضرت امام
 حسین امام حسنک رضی الله
 تعالی عنه باحوالین خبر
 اولد قلیق یقاسین چاک و دین
 سین عناک ایدوب امام حسنک
 حرم سرینه متوجه اولوب
 استفسار حال ایلد که حضرت
 امام حسن بور سمیله جواب
 ویردیکه ای برادر زرم اولاد
 و انصافونه غماز لقی لایق دکلدر

هکساک

برکات زینان بلاسی و بریکان
 صحای که داده باسی امام
 رضی الله تعالی عنه و سایر اولاد
 و ابتغاک کوزی او کنده شربت
 شهادة ایچ کلرینی خاطره کنون
 تصور ایلد و کتک جفاسی و بر
 یکاد دخی کوزه کورون اولاد
 رسولن صلی الله تعالی علیه و سلم
 بن تالمش آکری برین غمیل
 اولورسه اولاد رسولن
 دین محمدیه صلی الله تعالی علیه و سلم
 حال کلام لازم کلور دیوشول
 مرتبه فریاد و فغان ایلدیکه

روایت ایلدیکه واقعه کرب
 بلا و نضو حضرت امام زین
 العابدی یزید بن معاویه
 شناسه جسر
 امر ایلدی و اقصاء مرادی بر
 ایلدیکه رشته اولاد رسولن
 صلی الله تعالی علیه و سلم حضرت
 مقاص بغض و عداوت قطع
 ایلد و بر یوزدن عدل و قسط
 موجب نسل علیه انقطاع و بر
 روایت بونک اوزده درکه
 حضرت امام زین العابدین رضی
 تعالی عنه زنده دظلال اولور
 بجه

شاف
 زین العابدین
 زین العابدین

ویر و زرد و بلای و دیاد و واده
 عقاید یخه عوضا لیدر عقاده
 بعد شهرده فلاخون جنك
 بر قری وارد رغیت حسی
 وصلحه لودنیر یارین ایسی
 بوند کور ب سسکه جمع ایسه
 کرکدر اولیه که خلفا یون
 زیر امر حق بوندک اوز زنده
 صبح اولدقلین اول خواجه
 بردانه قرغان پیر ایلدی کی
 فات بر طریقه که هیچ کسک
 اعقلی تشددی وافر حلا
 بشور ب یوقار و سنده حلا

زنده نون اولان اسیر لودیدر که
 یاری اولدک ویاخون بوسه
 بوزم یاغوزدن کین رک بزینک
 تضرعنه طاقت کتوزنر آخر
 الامر حضرت امامه زنده نك
 کوشکندن نه بار دانه حشر
 باید لویجه و کوز اول حشر
 اوتور ب طاهت و عبادت یون
 بر کجه حضرت خر علم صلی الله
 تعالی علیه وسلم وقف سنده
 کوردی اتیلر ای نور دینم
 وی سرور سغالم حکمه که الله
 تعالی حضرت یحیی ل قول لونه

عبدالله

وردی وایتی که زندانک
 قایمی آج اسیر لره بون و حوای
 اولشد رنک استرم اقا بنده
 کسه کلسون زندی خواجه
 بوسوزنی قبول ایروب زندانک
 قیوسی کتاده ایلدی خواجه
 زندان ایچینه کیر دکلای صابنه
 جنت اعلایه داخل اولدی
 حضرت امامک کسو مشاک
 بارندن ایچی مساک عبالله طو
 اندر اولان اسیر لره حلو ایچش
 ایلدکنصکر حضرت امامک حد
 شریفه متوجه اولدی وایتی که

قوی و اشاعه سینه قریب
 پنهان ایلدی اندنصکر برین
 واروب ایتدی که یا امیر یو ایچمه
 برعجب واقع کور رسم زندان
 اولان طوشاقلوه بر مقدر
 طعام حاضر اغتر کنز و الهه
 بخش ایلان استرم نه پور دین
 برین دخی اجازت ووردی
 خواجه خانه سینغور و دیا اول
 قرغانی برج بنه سنک اقا سنه
 ویرب زندان جاینه رولده
 اولدی بر دانه خلعت انعام
 ایلدی و یاننده اولنار برز ایچمه
 ۴۰

تسليم ايلدي بومقدار توقفون
 صكرم قيزيني قرغان ايچنه قيون
 حضرت امامه وداغ ايلدي
 زدن دن طيشه جقوب حرم
 سرائيه موجه اولدي حضرت
 امام غسل ايرپينه عبادت مشغول
 اولدي قحط يا قرم باقر ديدكلرينه
 وجهه سميده بودر اول سرور
 بوز مشدر كه هر كچم كيم بودور
 نشه موجر د اوله اوله كسه قلا حرم
 دكل در **قطعه**
 برى القلعه اولكده خشم اناك
 برسى داي كورب كنز نوح علك ايش

بالبن رسول بنى سعادت
 آخرتله سعاد تلندر بر دايجات
 كوز واردر خدمت شريفكوز
 كورشم زير جد علاه كوز
 بويله اشارت ايلندر اول الجلال
 نسل على منقطع اولق اوزدر
 بولايكه بنم قزم باعف وحق
 اولاد رسوال اوله ندر خا ناك
 سايه سعاد تنه دايخر تنه
 بولام حضرت امام خواجيك
 بوسوزنى قبول ايلدي خواجه
 داي قيزيني قرغان چخا و
 حضرت امامك دست شيفه

۶۴
 محمد باقر
 قزوینی
 قزوینی

اَوْن اَكِي اَمَامِك يَدِي مَامِيْدُ
 اَوْن سِرُوْرِك بَحْتِي بُوْرَاك
 اَوْرِيْنِي دِر كِه بَر كَسَنه بُوْعَالِي
 فَايْنِي دَر قَدْر هَرِيْزِه اِيْنِي اِيْنِي
 اَكُو اِيُو وَاكُو كِه اَنَاك مَكَافَاتِي
 جَمْعَكِه اَمَكَانِي بُوْقُوْر اَخْرِيْت
 جَرَسَنْدِيْن مَاعِد اَحْتِي كُنُوْرِي
 بُوْكُوْن هَارُوْن الرُّسَيْدِيْن بَعْضِي
 مَفْسِدِيْن بُوْضُوْص اِيْجِيْلِي
 يَكَلْنِي اَكَلْنِي لُوْ هَارُوْن الرُّسَيْدِيْن
 دِيْجِي حَضْرَت اَمَامِي حَسْبِ بُوْرِي
 بَرِيْج كُوْنُوْضِي كُوْرُوْ اَوْل
 مَدْرِيْر قَتْلِ نَفْسِي عُوْمَدِيْن قَتْلِي

كَلَانِي عَمَلِي

بُوْرِيِي طَاعَتِ حَتَّى تَدَانِ كَاهِلِ الْقَدْرِ
 بُوْرِيِي اَخِي غَضَبِيُوْ لَوْنِي كِتَابِيْش
 سِرْجِيْشَه اَوْلِيَاد اَمَامِد مَصْطَفِي
 حَلِي اللّٰه تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَسْمُ اللّٰه
 الْغَالِبِ شَاهِ مَرْدَانِ عَلٰى بَنِي حَبِيْب
 رَضِيَ اللّٰه تَعَالٰى عَنْهُ بُوْرِيِي شَهِيْدِي كِه اَنْتَا
 دِيْنَادِه اَخْرِيْت خَوَار اَوْمَلَا سَه
 سَبَب بُوْدُوْرِيْت نَسْنَدِي قُطْعَه
 بُوْرِيِي طِمْرِيْكَ مَقْدَرِيْن اِيْجِيْل
 بُوْرِيِي اَنَا لَرِك بِيْكَوْلِق اَوْلِي
 اَكُوْجِي بِيْرِيِي بُوْرِيِي بَرَكِ الْكُوْرِي
 وَلِيْكِي بُوْرِيِي بِيْخُوْلِق اَوْلِي
 اَمَامِ مَوْسٰى كَاظِم رَضِيَ اللّٰه تَعَالٰى عَنْهُ

دَوْنِي

مَدْرِيِي

نو لکنه تودم کنه میگردن کلنجه ٦٦
 امان مکانها بدین اثر مورثان و
 نوروت نشنه آدمای فاقبت
 خیر من رفینه دلالت ای سر
 قطعه برهی ابلهها برایشه تنه براناک
 برسی الملق عجب بوزمانه چنانا
 برسی مانی بیهوده یه بره خرفاناک
 برین دوست سوزنی دکلمای احسانا
 امام علی موسی رضا که رضی الله
 تعالی عنه مشهد مبارک لوی دیار
 خراسان در و غی طایفه سی
 اجندن شاه خراسان دیکله سهرور
 ائمه انبی عشره ناک کزین سید

حیرت زده دلالت
 برین

خواص یکر دیوهارون آتشین
 ابرام غلیظ لایله حضرت
 امانک احتیاسدن برسی
 اول مجلسدن حاضر ایری و اس
 حضرت امانک حاکمیه یوز
 سوردی وایتدی یا امام جعفر
 اجرد عظامک کبی حضرت کزی
 شطیون ایری یوزر را امام جعفر
 ویردیکه شهادت بیومیندن
 آخر کار مرنه من شهادتدن را
 بو نیم شندی چکرم عالم حیوان
 مکینه کین یوزر کن بر سرجه یوزی
 طومشدم معلم قور قورندن یوزار

دیک

نامنیشه ایتوب اول انکو رخانی
 تناول پور دی بر عقد رصلحت
 اسی که فضا که القوب کما اول اولین
 نامون الرشید ایتوبیکه ناما نیر
 پور رین پور دیلو که سزید
 ایدن کوزیره اما ای نامون الرشید
 بوحالی که سبیشلارک نیم دنیا
 ولخر دن سعادت و سسناک نونانله
 باعذر اول تنهید مظلوم
 پور مشدر که آدمک کمال مرتبه
 کامل اولوغنه بود و در تنه
 دلالت ایتوب **قطعه**
 برسی سمنه ایدن موار اول

والله اعلم

کشف کما شک نهایی پور قدس
 جمله دن برسی بودر که نامون
 الرشید شول مرتبه حضرت نامه
 عدوت ایلند یکه هر زمان
 قتل چالشور دی اما میسر
 اولمازی کونلورده بر کون
 نامون الرشید تازه یشتن
 اوزم کوز دیلو بر عقد ران
 تناول ایلری و یاقینسه جلیق
 زهر آخال ایلری و یونو نیر
 ایلر که حضرت امای دعوت
 ایدن و کل کلان و زنی تکلیف
 ایدن امام دخی تیغ بر زهر لک

چند

بریسی آجی سوزین بی بهمانده نوبی
 بریسی دخی هو اتشنه صوبه
 برید د و سترک سوزو که که طوفی
 محمد تقی رضی الله تعالی عنه اون ایکی
 امام طغوز بی سید امام علی
 موسی رضا که فرزند خلیفه
 تقی دیو کلونیه باعث بود که ایام
 طغوز لیتون نهایت عمر لینه و این
 هرگز انلودن بر کاه صادر لولما
 مشور و سوزل مرینه حضرت خن
 خوف این لرد که عالم صبا و تر
 اقرا و اقبال الله لعنه مباشرت
 انز دیکه بر سینک بر طریقی که
 نهج

دیم الله تعالی حضرت بکاغضب
 انسون دیو و یانده کسه لوال
 قیامتی و عذاب دوزخی ذکر این
 مردی زیو کر یه مبالغه ایندی
 اول صاحب سعادیت پویش که
 دورت سنه ابترا از کوردوز
 ولیکی کین کین چوق اولور قطعه
 بریسی دشمن به خواه ای دل
 بریسی آتش سوزان امت
 بریسی دانش مرد عاقل
 بریدن فرض حسن ای مله
 حضرت امام علی نقی حضرت امام
 محمد تقی و غلیدر روایت

اول نعلیا خرمینو

در این
روزها
و در این
روزها

ایدر که طریق حقند چو قیاس
مشو در تا مریده و اصل و لجه
احساسی ر کون دید لریه امام
برحق بود کلو مراتب اخروی
نه عمل الله که توری ک یور لریه
ارباب سلوک یخنده و درت عادت
ستوده و ادر هر کله اندری الله
کوزسه دیناده بر مرد اولور
و اخرن حضرت حقه اتصال بود
قطعه بری موشد کامل التقدیر
برسی اولکه قناعت و کار کلاک
برسی طایفه کوریدن خفته بر
برسی دخی عبادت و یاری ناک

توبه

ابو علی سینا که علم حکمت مشهور
عالدر و مورخینک انک حقند
اختلافی و ادر بعضی اهل
اسلامدن و بعضی کفر و کفر
دیشلر روایت ایدر که علم
کیمیا الکلیه الله کتوب علم
سیمیا قتی اوبلور مشق ناک حوی
ایشمک بر دم بود و قصتی
تفصیل محتاجدن الحاصل کلام
حکمت یوزین دیشلر در که
دور و دور کشتاک عاقبتی ندمدن
قطعه عاقبت اهل الجحک ایشی سوزدن
اهل خشمک ایشی صوک دمیق شماندن

عزیزان

کاهل اولان کینک عاقبتکم الیوم
 کیچی جو ق جوق و دنا لای خدی شافق
 امام حسن العسکری که شیعته
 طایفه سی اعتقادی مومینه محمد
 مهملی صاحب زمانه السید
 اما اهل سنت و الجماعت اتفاق
 بوزنک اورزنه در که مهدی
 همنوز وجوده کله مش اوله دیار
 مغربین ظهور یلیله اولاد رسول
 صلی الله تعالی علیه و سلمون اوله
 باباسنک آدی عبداللہ کزوزنک
 آدی محمد اوله اما خلق ارشاد
 آنگاه باشلر قلیون مهدی صفایله

مهدی

صفیة و محمدی به صلحینک دینی
 یومنا لای بوزنک اورزنه در اوله روز
 نقل ایملر پور مشور در که دور
 نسنه ناک عاقبتی ماول انکوز سر
 قطره بری بیسادی سلطان اولدی
 برسی دای عتاب یاران
 بری یارمز یله او تور مق
 برین انلک عشق خوبان
 خواجه نصر الدین طوسی بخانه علیه
 علانک اتفاق بوزنک وزده در که
 امت محمد دن صلی الله تعالی علیه و سلم
 علم حکمت انون اولی کسه کلمه منور
 و در و خاندن شمس و قمر کسوف

عقبه کینه منور

صفیة و محمدی

حسونی سطرلابی کو رب نلوند
 اول کسه بیان اقمه مشد تلیک
 یله وارجه یلیک یلار نصکوت کور
 انلک کی بر اولو حجه اسطرلاب
 اوتورمق کرکدر واکرا نوتور
 مجتنب سوزینه اعتبار قلهر
 زیر الجملک سعادت و خوشی
 بالوا ملز اقاچت بونک
 اوزرینه درکه ییچ انلک کی
 بو علامه کسه پرو زاینیه
 اول سبیل نکه دیار غریبه
 حکایه جوق خدمت اشعار
 ناصغینه کمال بولور خیمه رویت

نکته

ایدر لکه بر عرب خلوننه بر خوری
 صنعتنک اوتوری اون ایکی یل
 خدمت اشعارد نکونلورن برون
 مکه مبارکون عباسه موجه
 اولوب کیور رکن قبایل
 بر قبلیه یر راست کلوب بوسنک
 خانه سی اوکند وادی خانه
 صاحبی شکاره کفتن امش امش
 خاقینه اوج قیزی قابو اولدو
 اوتورب کنز و اشلی نه مغول
 اولملار خواجه نصرالدین طوسی
 ایتدی که السلام علیک یصلی
 مرد غریب بی قونقله قبول

اینر مسین خاتون جوب ویدیکه
 سن خواجه نصرالدین طوسی و لیس
 چون قبول اتمیه و زخوئی کلک
 صفا کوزدک خواجه نصرالدین
 تجیه و اریکه بونی نون بلری
 بر ساعتین صکوه بیوک قزی
 ایتدیله یالین بابانو شغری
 نه ایشده در اور تاجری
 بر دانه لوح الله الوی مطالع
 ایلری و ایتدی بوند طوسی
 اوکونه الوی قوار و کجکی دخی
 لوح الله الوی نظر ایلری و
 ایتدیله اول طوسی دیشیدر

دوغری

و قهرمنه اکی یارسی واردر
 و الله لری ایتدیله هب بوز
 کچکدر اول طوسی شکار لیر
 حاله کلک اوزره بونلو بوسوزده
 اکی کورد لکه عرب خانه سینه
 داخل اولدی خواجه نصرالدین
 طوسی استفسار حال اتر و کلکی
 جلر سنک دیورکی کرجک اول
 بولجدرن اول خاتونه اون اکی
 بلجدر مت اعتدر انلر اسطراب
 بونی بویله مشاهده اتمشادر
 دورت سنه اتمام بولمز صکر ورت
 نسیله **قطع**

اول دورت همن بولور **قطع** ۷۲
 بویی اولد اوق نمی بری یار یازنق
 سفر صالح برسی یو مصودیه نوزق
 کیم کم اوله بونک عیال طاموچ
 فادر اولغانی هیچ کسه جهما بوزق
 امام محمد غزالی رحمة الله علیه بعضار
 دیشلر درکه لفظ غزالی شده سن
 کرکر زبور غزال و لایتا دین
 یایسه یائی نسیدر و بعضار امام
 محمد موی تاب اییش غزال مالغیل
 اسم فاعلدر معنی لغوی می اگرچی
 دیکلر یایسه کیه یاء نبی مر لاطل
 کلام بعضی یار انک اتفاق بونک

وصف امام غزالی

عاقلا و لایحه آدم دانسه ال ورمز
 کشی رهمن آتیده دینی اولوش قیام
 هر انک استادنه واراحتی اذن
 نغنا هم دخی شکر شویلا بالی هر
 حضرت علی رضی الله تعالی عنه کرانه
 وجهله برکون دیو لکه آرد
 هنر بر اولور دیر کلوری ندر
 جواب ویرد لکه دیناه هنر
 جوقدر اما دوردی غایت معتبر
 اول دورت هنردن بری برکسند
 موجود اولسه آرد همن بر اولور
 دیمکه قابل اولور اگر دوردی
 دخی موجود اولسه بی نظیر اولور

اول

اردو همن بولور حکایه

وصف امام غزالی

وکشف که امتک دخی نهایت
 یوقد راجله دن بری بود که
 حضرت موسی علیه الصلو
 والسلام عالم روحانیت حضرت
 سرور کائنات صلی الله تعالی
 علیه وسلم حضرت زین العابدین علیه
 السلام بر کوه انبیا علی امی کافیه
 بنی اسرائیل بپوشش سکونتی
 استراحت بیغمبر لولیک بری بنی
 اشکون بنه سوتیلو کم وادرا
 امیرالک حضرت سرور کائنات
 صلی الله تعالی علیه وسلم امام محمد تقی
 اشارت ایله وایتی که یاموسی

اوزینه در که علی شهنشیر
 استعلا امک دخی اولدیز
 کند و لری یور مشل و ر که
 من قال غزالی بالقدیر فقد
 جفا علی روایت ایدر که
 امت محمد دن صلی الله تعالی
 علیه وسلم جمیع علوی تکمیل
 الحقی بویه همه یوقد علم
 ظاهره بعضی تصنیفات
 وادرا که علما کرام مطالعین
 الم حکم و علم اطنون برنج
 مولفاتی که سبایح عظام الذی
 الرب نظر الیک دن خوفید که

سیر در ورت دور و جواب بر دوز
 مایمیتک قال می عصای اتو کاء
 علیها و احسن بها علی غنی و طی فیها
 مارب آخری آخر کار حضرت موسی
 دیر بکه صدق یار رسول الله حق
 شریف کو ز نابت اولدی انلو بر
 در که دورت سنه ناک مقتضای
 دورت سنه در **قطع**
 شکر ایور سنا نعت ایور اقتضا
 ایلی ایستک دکی ایور کریم
 هم سخاوت ایور سنا اولو لوق
 اسم اولساک باشکی ایور سلیم
 شیخ جنید بن ددی رحمة الله علیه

هر نه سو الک و اریسه بونلو سو ال
 ایله موسی پیغمبر علیه الصلو
 والسلام دخی امام محمد غزالی
 بر سوال ایلدی امام محمد غزالی
 حضرت موسی ناک سو الن دورت
 دور و جواب و بر دی موسی
 علیه الصلو و التلاوة ایتر بکه ایما
 محمد بز سیر بر سوال ایلدی سن
 بیر دور و دور و جواب
 و بر دور و دور و جواب
 بر کیک ایردی امام محمد غزالی
 جواب و بر دیکه الله تعالی حضرت
 سیر قرین عظیم بر سوال ایلدی

دور خاندان بو خاندان عشق لیکن
 اسرار الهی ان اول کس فاش
 اعمشور و خلق عالم بویلہ قیاس
 ایلول دیکه انک انا الحق دیدر
 کنونی حق بلوب غیر سلیلیه
 بلن دیکه اول حضرت حق
 جل جلاله هر ره خاطر ناظر
 مشاهیر الحق ایری بلکه اوز
 وجو دین دخی حقون غیرنی
 تصور قلزدی نیکم سیدی
 حضر تلر نیک بو مضوی نون ایکی
 بی و ارد کل کونر اثباتی کونر
 سنک نطق کونر **قطعه**

غایت اولولر دندر
 وصف تر کسور و نکند اهل نظر
 حاجت مشاط نیست روی لایم
 موجبه بن وصفه احیای یوق
 کویابر محبوب زیادر که زب
 وز بقدرن معرا و عبر اوله
 انرمی و مشلودر که دورت
 سنک انقطاع دورت سنه نغذر
قطعه شکر سرلق ضایع ایر نهفت
 ظالمی رساک قوت قلک کونر
 کاهل اولساک لطیف الیچ قیاس
 عجایب رساک و لوقی قطع ایر
 حلاج منصور روایت ایر لکه

ما زینک

وستان
 مقصد

در

زیارتی حقیر میسر و لشکر محال
 شهر شیرازده اسوده در لرزه
 ایدر لرزه شیخ سعدی حضرت تری
 ایلهم عصر ایستاد کشف کرامات
 اظهار ایلکه جوق قصه لری
 بچندر آتایخ سعدی حضرت تری
 برک درختان سبز و نظر هوشیار
 هر رقی دفتر نیست معرفت
 که کار بیستی سولوی زمان
 الله تعالی حضرت تری که تو بیان
 مغربه امر ایلو که بخش طوق نور
 شیخ حضرت لولیک او در نه شمار
 این لولیک کیو حضرت بخند

کاکور انانی کدر سناک نطق کیم
 سولینی سولندون ایستون هرزه
 اودوی طیلری و یلک بن لم صوت باغلی
 بویله دکان یا صایون کو و جوقی دین
 حلاج منصور حضرت تری بوسه زشار
 در که و ورته نسنه دن البته
 دور نه نسنه طریو ایدر **قطعه**
 آنیکون تدر تلی ای کاکالو طریو
 جوق یینلوقی یا نعلوقی ایچ خضر طریو
 یاره موق ایوه ناک نینده و زی قود
 علم تحصیل ایستاد خنرون زار و لور
 شیخ کیو رحمة الله تعالی اولو لر ندر
 اگر چه قیدار رومده استنها کیم بوقه
 افانجام محبت و مریدری جوقی قود
 بزرگ

قالقوب غازیبه مشغول اولدی ۷۹
 اوغلاجوغنه آتدی که سی دانی قالق
 آبرست ال و نیمه نازه بیه مقید
 اول اوغلا ندنی علی آراس
 والعینی دیوب طشرم چقدرد
 آبرسته مباحثت اید یوررکن
 حضرت امامک سعادتخانهک
 بامنه نظر ایلدن کور دیکه هر
 یجه کور دور کی اغاج یزین یوقد
 آجر و کورب با ناسنی بولم اولدن
 خبر در اتر و کلینی با ناسنی فریاد
 و نغانه باشلاری طایفه که ای اوغل
 اول هر یجه کور در کونک اغلاج ناه

روایت ایدر که علیله علم دینیبه
 بویله کسه کله مشدر و عبادتی
 شوق مرتبه ایدر دیکه قرق بالمقدیر
 یالمس غازیبک بوستله صباغ غازی
 قلندر و وفات ایلدن کی یجیه دیک
 عادتنی ترک ایلمشدر حکایت
 ایدر لکه برفو کسوی وار بیر
 غایت صالحه لودن تهنید غازی
 هر یجه کور و قل و غنن غیری
 بر معصوم اوغلاجوغنی واریری
 اهادنی تهنید غازی قلدر دردی
 حضرت امام وفات ایلدن کی یجه
 اول کسه عادت ساهتی اوزره

ایم خط حضرت زین العابدین
بر نوین و ج

بوسی بود که بر کون مجلسه
او تودر کی بر اعرابی کلری و اینده
یا امام یواؤ آوواو این جواب
ویرد لر که یواؤین تکرار عرب
ایند که بارک الله فیک کجا بارک
فی لا لا حضرت امام اول عربک
بوسوزندن زیاده حظوظ اولی
و خرا احسان لیلری عرب کرو
کلری یوله روانه اولدی اما
حصار مجلس یوسوال وجولون
حیرتده قالدی ایملرین بهی
ایند که یا امام زمان بوعیب
فقه سی بیوه غایت مشکل اولدی

دکله حضرت امامک مبارک
قد و قامتی در که هر چه افسینه
قیامده طوری وین بلدیم
قرق ییلدر که آنک حالی بودی
بوچه که یوقدر تحقیق حضرت
امام وفات الیهدر دیو حضرت
امامک عبادت خانه سینه متوجه
اولدی کوریکه حضرت امام
دار فنادن در بقایه رحلت
المشعل بر مقدار کرپه ایدوب
ینه خانه سینه روانه اولدی
و کرو عبادته مشغول اولدی
ودخی حضرت امامک ولائتک

نکلی

اول سرزن نه سوال ايلدي و سر
 انا نه جواب وير دكور يوز
 اول عرب بوزن سوال ايلديكه
 تشقدي بر و اوليله ني اوقون
 كرك و يلخود اكي و اوليله ني بن
 دخی جواب وير دمه اكي و اوليله
 نكر ايتديكه يارب سر بارك
 الله فيك كما بارك في لا ابد
 ندر جواب وير كرك اول عرب
 بني مدح ايلدي تنعيم الله تعالى
 حضرتي قرآن عظيم زيتون اناج
 حقنه يور مشدر زيتون نه
 مباركة لا شرفيه ولا غيبه

حق

يعني نه كيم شرق و مغرب انجار
 الزاسنه زيتون افاجي كبي مبارك
 افاج يوقدر خلا شرفه و غزله
 سنك كبي علمادن كسه يوقدر
 اهل مجلس حضرت امامك جميعا
 دست شريفونني بوس ايدوب
 حاكايه يوز سوردر و ايتدر
 حقاكه يور دكور مرتبه و لايتدر
 و سرزن غيري كسنا حلا يوقدر
 بو و ايلده بو و ايليله رويت
 ايدر كرك هم اول مجلس يوز
 آدماك بودرت سنه نادلفنه نصايح
 دلالت ايدر قطع

اعظم
 السلام
 الله

الذى برىجه زمانى نضكه اول ١٤٠
برى كلوب بوخه طلب ايلدكه
خانون تيره قالدې بوخه الات
كسنة نغدر كيم جست وجو ايلدى
هيج بريره نام ونشانى بولايدى
بوتردا بكن حضرت امام مكيد
كلدى والله سنك بوختى نالدى
مشاهد ايدوب استفسار حال
ايلدوكة اناسى مخى اولدوغي
اوزره حكاييت ايلدى امام
والله سنه جواب ووردك بونوك
علايى آساندر، اول كسيفه ايتون
كل قاضيه واراه لوه مجلس شرعه

بررسی بلوریک کسبه کشاخی اولی
بررسی خنی و اجسینی طریقی زدن
بررسی کوکله مشورت امناک ایچ
برای دشنه طایوب اوقی عین
امام شافعی حضرت ولی رحمہ اللہ تقی
اتفاق علایونک اوزینہ درکہ
علم اناره دانیدر کی دکلر ولید
ایدر لر کہ حضرت امام یرایشده
ایکی ایکی کسبه کلرپ والہ سندنہ
بربوینجہ اسباب امانت ویرد لر
زفان مرور ایدر کوکله اول
آدمارک برمی کلرپ حضرت امانک
والہ سندن امانت قودقلی بوینجہ

بریدن عمر دکلر کر و کلکه قایل ^{۸۲}
 شیخ محی الدین عزیزی علیه الرحمة
 جمیع اولیاء اللہ اتفاق بربک
 اوزرینه در که آئمه انبی عشر
 نضکو اندن او کو کهنه اولیاء الله
 آراسندن وجوده کله مش اوله حتی
 جمیع ولایتین شیخ اکبر دیکله شهره
 و مولفاتی که نصوص اسمیه مستوی
 ارباب ظاهر دن بعضی کسینلر
 مطالبه سنه قادر اولیون شیخ
 کبی الحادینه و کسی رفضه ذلیم
 اولشلر ائله خض خطا در اولونی
 شول مرتبه ده در که شامدن مکته

وارده قلینی اول کهنه ننه اولونی
 کبی اسباب طلندن امام جواب
 و بریدیکه امانت ویرد و کور
 اسباب بزده در ائاسکا الکوز
 و بربک شرعی دکلر و آرا اول
 کهنه بله کور سیر اسبابی تسلیم
 ایله لوم دیو واله سنی مدغ
 النون تور تاردی حضرت امام
 پور مشدر که دورت نسته ظهور
 بول قن نصکر کرد و دوزنی قایل دکلر
 قطره بری بر سوز کجه سهو ککر آئین
 برسی دانی قضایم اوله حقان ناله
 بری باروق کم آئی آتیش و لا تیرلنار

کیر

مبارکه متوجه اولوب کون بون کن
 عاصی رب کلوب اول قافله بخدا
 ایلدی وانجملدن برسی شیخ
 حضرت لولیه یقاز یانه اوردی مرید لوی
 اول غریبه مکافات قصدین ایلدی
 شیخ اکبر راضی اولدی وایتدی که
 اون درت ییل بوندن اول لوح
 محفوظ نظر ایلدم کوردم که شیخ
 محی الدین عزنی کعبه شریف رفته
 اولد قده عاصی عربورون برسی
 کلوب شیخه یقاز یانه اورسه
 کر که دهر یازمش بی معلوم
 اولدی که روز از لاله بون مقدمه

بجای

ایش عریک بوند نه صوحی واردم ۱۷
 دیو عزنی ریجید اتر مدی اول
 سرورده هر کون دید که الله تقا
 حضرت قولویه قرآن شریفه نه
 بیور مشدر نیله عمل ایلک کر که
 و حضرت حقه نیله واصل اولور
 جواب ویرد که الله تقا حضرتی
 قرآن عظیمه جوق سنه ارایلند
 چهار سنه انسان ضعیف رعایت
 اید من و رعایت ایلیمه چهار سنه
 رعایت ایلش کی اولور **قطعه**
 برسی فرض خدا کم دید که صلیق
 برسی دلخی رضا پد و عا در در

و بودا محقق نه پور و کوز ۸۵
 پور دلو که لا یعلم الغیب الا الله
 اثابو کسنان جهنم علامتوی
 وار در تکرار ایند لری رسول
 اکرم صلی الله تعالی علیه وسلم
 اهل جهنم اولئک علامتی
 تجد جواب ویرد لری دردت
 حدیث شریفه وجهه عالمی
 ولسان فاحش قلب شدید
 وید بخیل قطعه
 برسی اوله که یوزی چرکی اوله
 برسی سول وکی دمد سوری اثره
 برسی دستی بخیل اوله بری قلبی

برسی سنت احمد که یوز لا زدن
 برید خلقه لطف کم ایند لری
 برکون حضرت خیرالم صلی الله تعالی
 علیه وسلم اصحاب کزینله اونور
 برکسه اوکلندن کجوب سلام
 ویردی انور دخی علیک الدلائل
 حضرت رسول صلی الله تعالی علیه وسلم
 بر تقدیر مبارک صقالورین الله
 الوب تفکر وار لری بعد الطلک
 والقطرک بالله یوز لری اصحاب
 رضوان الله تعالی علیهم اجمعین
 اتفاق بر ایند ایند لری وید کرد
 بارسل الله نه تفکر ایند و کوز

حکم
 برسی

صكه ايجلوزون برجهيل خاتون^{۱۶}
 حضرت رسول صلي الله تعالى عليه وسلم
 حضرت زينك دست شريفى بوس
 ايروب حاكينه يوز سوريرى
 وايند كه يارسول الله سنى بوقدن
 واراينون خدل حقيقون وبنم جد
 اعلام حرمجون بنى قتل ايدوب
 بوايسلورى آزاد ايله حضرت
 رسول صلي الله تعالى عليه وسلم بوسوز
 كرىه آغاز ايلدى وايند بولوكيم
 ياخاتون يوقدن واراينون خدل
 بيلورم اثاسنك جد اعلاكى
 بلورم سن كمين وسنك جدك

و
 مائى
 و
 مائى

بوعلامت استى دوزخى به عاليله
 شيخ سويدى حضرت لورى بوستاندن
 بويله حكايت ايلندي كه بركون
 حضرت پيغمبر صلي الله تعالى عليه وسلم
 بنى طى قبيله سى اوز ريز عسكى
 كوندرديلو واول طايفه ايمانه
 دعوت ائدلو قبول ايلدكلين
 جمله سنى اسير ايلدلو و حضرت
 خزيه عالم صلي الله تعالى عليه وسلم
 حضرت زينك حضور شريف رينه
 سكوزدلو روايت ايدرك اول
 كون جلالة مظهر وشمس ايدى
 جليله قتل بوزدلو برايكى قتلدن

کدر خاتون ایتدی یانتی الله
نم جدم برکسه ایدیکه هرگز
کسندک سرور در ریغ اتمند
آدینه خاتم طی دیر لر حضرت
حبیب اکرم صلی الله تعالی علیه وسلم
اول خاتونک خاطر نیون اول
اسیر لری آزاد ایلدی و جلاسی
انعام و احسانه مستغفر ایدوب
کرو و لا یتنه کوندر دیر انا اول
خاتون حضرت پیغمبرک بولطیفی
مشاهد ایلکله ایدیکه بر سلطانک
خدمت شریفی دولت دنیا
وسعادت عقی بیلورم سلطانم

۸۶

هرزه دینده ایسه بن اول دینی
قبول ایتدم کو کلوی آیین کفر دن
دو ندر دم حضرت رسول صلی الله
تعالی علیه وسلم بغایت شاد کام
اولدی اول خاتونه ایمان عرض
ایدوب جاریه لک قبول ایلدی
وبر رو ایتله بودر که خاتون
ایونم شلدر بر کون اصحاب
رضوان الله تعالی علیه اجمعین
حضرت پیغمبر صلی الله تعالی علیه وسلم
دیو یلر که یا رسول الله خاتم طی
حضرت نه بوبر سر اهل جنت
میدر یوخسه اهل جنت میدر

87

حضرت عایشه رضی الله تعالی عنہا ۱۸
 نقل ہیں کہ کہ اول خانو کہ خانم
 طہ نسلند نہ برکون سوال
 ایلد مکہ حضرت رسول اکرم صلی
 تعالی علیہ وسلم اونیہ کلدنچہ
 سکلہ نہ مصاحبیت ایدر جواب
 ویرد کہ امور دینیہ متعلی
 اولان کلاوی تمام ایلد کہ نضکو
 اگر بنم جدمکہ خانم طایی د س
 قیافتی و حصلتی سوال ایدر
 بندلخی و قوی اوزرہ حکایت ایدر
 مبارک دود قلیله بنتم ایدر
 انشاء الله الرحمن خانم طایی

ماوراء النہر
 حضرت علی
 اہل بیت
 1. Une figure capitale
 2. Une large épaule
 3. Un casque
 4. Une main qui

جواب ورد لکہ آنکہ بن ایشید
 خانم طیدہ اہل جنت علامت
 واریش تکرار ایدر کہ یا رسول
 اکرم صلی الله تعالی علیہ وسلم
 اہل جنت علامتاری قاجدر
 جواب ورد لکہ علامت اہل
 جنت دورتر حدیث
 وینہ ملکہ ولسان فصیح
 قلب تقی وین بھی قطب
 برسی اولک یوزی ذایم اولہ خندہ آتک
 برسی دانی لسانی اولہ ہر مدح
 برسی قلب تقی اولہ بری دنی سخی
 شہ اشہ اتمہ بوبہ سکنم بودر رفون

پیوسته حقان اوز که مکیه اللجم
 بیبری هرگز اتوین کسب بغض و حسد
 بیبری دخی هر یکم کلری حقان تاج
 وحی کائبردن برپی برکون حضرت
 رسول صلی الله تعالی علیه و سلمه
 ایندی که برسو الله قرآن عظمی
 سر تا پیغ ایش انا الله تعالی
 حضرت نیک اوج کانی دخی کرم
 استم نه پور رسن حضرت رسول
 صلی الله تعالی علیه و سلم جوا
 و بر دی که الله تعالی جل جلاله
 دورت کائبرد دورت کلمه
 پور مشد هر کم اول دورت

اهل جنت در دیوسیلردی حضرت
 فاطمه الزهرا رضی الله تعالی عنها
 اول خاتوندن نقل ایدر کره برکون
 حلقه دید مکه سن بر حشم نشین
 اولسون و یوا طافه بوقدر عظیم
 الشان باد شاهلو واردر بر کسناک
 بر مرادی اولسه هیچ کسیه و نر
 الاسکا و سندن اولان اشتهار
 انلرک بر سندن اولیه نندن
 جوب و بر دکره الله تعالی حضرت
 بنون ادنی بر قوی یوقدر و لیکن
 بنم بو سعاده دورت نسیب ملت
 قطع پوری خام غیر رجانه تقدیم اعظم

کورسه حقاك دورت كتابي
 كورشي كبي اولور وهر كم اول
 دورت كلمه كند ويه ورح ايوشنه
 جمله مرادي حاصل اولور توتيدنه
 من تنع شمع ولبخيلان من اعزل
 سلم و زبورده من صعت بخا
 وفرقان عظيم شانده و من بنوكل
 على الله فصح حربه قطعه
 قانع اولان كسل و نياه طوقه را كوكل
 عزليان اولور سلامت ختم سينه ختم
 صامت اولان كيشلر عالم اولور ليل خجالت
 حقه ايدلر نونكل زلزله ختم ختم
 حضرت سرور كتابت صلي الله عليه وسلم

كورشي

پور مشد كه نويدى بنمى
 دورت دور طائفه حاصل
 اولميرى سقاي ايلدرك يا رسول
 الله اول دورت طائفه تنغي سيد
 جواب ويرد كركه ذائع البقر
 بايع البشر قاطع الشجر حارق الحجر
 قطعه برى اولكه او كوز قهقري اولد
 برى انسانى او كم دمدم الور صلتان
 برى اولكه او در و صيوع انجيليه تبر
 برى اولكه طائفى آتش سوزان قاتل
 ارضيويكي روايت ايدلر كركه دافنا
 دار بقايه رحلت اندو كي زمانه
 قائم مقامى بوغدى آخر سقاي

قطعه بل دولت شاهنشاهی دولت شاهنشاهی
 بر این ابراهیم اخبار ای مرگ ملک دین
 تأیید سهاواتی حقا دین و کون
 دستور جهان دین فرمان پسندین
 سلطان حاجی بککاش ولی قتل الله
 سر الغزنه غایت اولو دندین
 قتلیدر پادشاه صورت و معنی
 حتی آل عثمانک دده سیکه عثمانک
 انلو رومات پادشاه لغنی خونکار
 حاج بککاش نظر المشر و بوطر
 نصحت المشر در که سن بختین
 بنده سکه نام اول المشر آل
 عثمان اول عزیزک استانه سینه

قرار ویریدیرکه بکلردن برسی
 اناسی جانین پادشاه داده ایری
 سلطانک اکامقرا این لول اول کخی
 قبول ایروب ایتدیکه خطر ازده
 بن نینه عمل این یکه سلطنت دستور
 زوال بیری اولیه اردشیر جواب
 ویریدیرکه دولت پادشاهی دولت
 نینه قاعد بن لری اله کتق
 چاره اعتدیم اناسی دین یلیم که
 آجه چاره بولمادم کرو اول
 پادشاه داده الفاسی ایلدی اول
 دورت شتی که پادشاه آوکه
 قاعد قنغیدر نظر بولدی ویری

واولادينه رعليت ايدر ايشا
 اولادی بالقات بلندن اینجند
 بورنی قانندن حاصل اولشند
 روایت ایدر کرکه خراسان ولا
 یقندن دیار رومه قدم باصدا
 زمانده روم ارغیرینه سلام ایلدی
 کوزی ایققدون قیصریه شهرده
 برق و آرا ایلدی ایلاغ اوزده دوت
 علیک السلام یلخونکار حاجی
 بکاش ولی خوش کلاک ای رصا
 قطبی دیدی حکایت ایدر کرکه
 اول کسکه دیار رومده حاجی
 بکاش ولینک خدمت شریفیه

لوز

مشرف اولدی اول قیزلری ۹۲
 اون ایکی ییل خدمت ایلدی اون
 ایکی ییل نصکده برکون حاجی بکاش
 ولینک بورنی قندی قیز یلندن
 حاضر ایلدی اول قانه بربر ایکی
 او و جانی دوتدی و طش و لوت
 اول قانی صحرا یه دوچک حلال
 کنی کنزینه ایتدی نه رودا
 بویله سرورک قانی بیانه دولا
 بین جای محل اوز وجود مدد
 غیری یوکور منم دیو اول قانی
 نوش ایلدی مدت مدین دینار
 حامله اولدی و بالک آدلو برولد

دیدار حقیقت بینة مالک اولان ^{۹۳}
 ارباب شهودك اتقانی بونك وزنت
 در که مبداء انسان اوجد بری
 جہاد بری نبات و برسی حیوان
 الله تعالی حضرتی بونلردن برسی
 وجوده کتورمک مراد ایدر نسہ
 دورت ملائکہ مقربہ امرایا انار
 دخی امر حقلہ سبعہ سیارہ فرمان
 ایدر لر بومضونکہ الله تعالی
 حضرتلینک مراد شریفی بونک
 اوزرینہ درک انشیدان بویله
 برشتی ویلخنہ انساندن بویله
 بر انسان وجوده کتورہ سرسبعہ ^{۹۴}

وجوده کتوردی خالہ حاجی
 بکاشی وی اولادی اول سلطہ
 بالہ نسلندندر الخاصل کلام زیادہ
 عزیز لردن در برکون درویشای
 جمع اولوب ایدر یکرکہ الله تعالی
 حضرتلینہ نیلہ واصل اولدی اولور
 جواب ویردی لکہ ارباب طریق
 انجندہ دورت منزل و ایدر دورت
 دخی تکمیل اینجہ وصول حق عاکلار
 قطعہ برسی انلرک اولدی تنہوت
 برسی بندک آل شاہم طریقت
 اگر کہ معرفتد بری آنک
 ولیکی برسی اولدی حقیقت ^{۹۵}

یوندر حضرت پیغمبر صلی الله علیه و سلم پور مشرک کہ مبلغ
 اربعین فلم یأخذ العصار فقد عصا
 و بونی دخی دیر کو کہ انبیا قرینه
 و آرمایندہ نبوتی تمام اولماز اولیا
 قرق یاشنه ارمینجه و لایقی تمام
 بولم الحاصل کلام قرق سیل منزل
 باشند حافظ شرفینک بیتی وادی
 بیت دخی و رساله و محبی چارده ساله
 تھوی بسی است مرا صحبت صغیر و کبر
 ارباب مجاز بوبیتک معنی سنه
 بویله ذالھب اولمنل در دخی دو
 ساله دن مراد ایکی یللق شرفینک

دخی امر خدایہ اطاعت ایدون
 عادت اوزده پور و ریش ایدون
 اما اول دورت ملائیکہ امر
 اولنور و اول دورت ملائیکہ
 مقربین بولونل در دخی ذکر اولنور
 قسط برسی اولدی آنک جبرائیل
 برسی دخی دلا میکائیل
 برسی جان لکی عزرائیل
 برین صور اوزج اسرافیل
 اتفاق اولیا بونک اوزدینہ در
 بر کسنه قرق یاشند ہر نہ وادی
 بلنور سہ اول وادین قالور
 قرق یلدر نصکو بخصوصہ قرق

شرفینک

حال
ایرین

با صوب آسمان هفقه عروج الملائک
 زیر اوند چارده اوند دوت نیل
 دکل دوت کره اوند دکل کره
 جمله سی قرق اولور روایت لور
 حضرت خیر عالم صلی الله تعالی علیه وسلم
 معراج ایلر کونضکو احسانه بو
 طریقه بشارت ویر دیگر ملک
 واکاه اولکله بودنی عالم سفیدر
 زینهار الف زینهار دولت
 دنیا به مغرور اولوب سلطنت
 اخری الذین یخفاریه سیریزر
 آخرت مقام جاویدر و بهر اتمه
 بوسه له مرده ویر سحر الله تعالی

کیف غایت قیمت و بهارده در
 و محبوب چهارده ساله در مر
 اوند دوت یاشند دلیور کره
 مشاهد سی کمال صفاده در اثنا
 محققین ایدر کره سی دو ساله
 مراد قرآن عظیمه که ایکی یلده
 نازل اولمشدر و لیک بعضی
 علاناک بحق بویلر کونج
 ییلده نازل اولمشدر اما جمعی
 ایکی یلده اولمشدر و محبوب
 چاره دن مراد حضرت رسول
 صلی الله تعالی علیه وسلمدر
 قرق یاشنده دایره نبوته قدم
 بوسه

من غسل مصفى الایه **قطعه** ٩٦
 على الذوام اوله الجبار ياتك دورك
 بقست لجنه سحره خلك ريقه
 بری نهر بند بری ماء غسل
 بری آب زلال و بری شریطه
 سید نسى خضر که مشهور عالمه
 زیاده اولو دندره و سایر اولیا
 الله فضیلتی بود که اولاد
 رسولک انوارک پیو که میفضل
 نفعی مرا اولی اخی اولو دندره
 و اولاد رسول صلی الله تعالی
 علیه و سلمدر میر فضل اللهک
 بر کرامتی بویاشکه بر کسسه دوزخه

و منتهی
 به

سرك ایچون جنته دورت ایوان
 خلق ایلمشدر که دوری دخی
 علی الذولم جاریدر هر قتی سنه
 طبع کرمیل بر سه میسر تکرار
 اصحاب الناس ایلدر که یارسول
 اکرم صلی الله تعالی علیه و سلم
 اول دورت ابرق قنفسه
 هنوز سؤال تمام اولدین خست
 جبرائیل علیه الصلوۃ و الثناء بن
 آیه کریمه کتور دی که ذکر اولور
 فیها انفهار من ماء غیر آسن و زهار
 من لبنی لم یغیر طعمه و انفهار
 من خضر لذه الشاربی و انفهار

نور

ایلدی کور دیکه برآق کوپک
 کلوب اول طبقا بربنی اغزینالوب
 کتوردی معتبر بود و شاک بربنی
 عاجز قالدو آخر کار ایتر که فلان
 یوده فضل الله نامنه بر اولیا
 واردر اولودن غیر بودوشی
 کمتسه تغییر ایدیه من شاه رخ امیرزا
 آدم تدارک ایلدیکه میو فضل اللهی
 کتوره لر کتوردکلین شاه رخ
 امیرزا آوده بلنور انا اوغلی
 اوده حاضر ایمنی میر فضل الله
 ایدر که بایام بوبله بردوشی کومنده
 جمیع معینین عاجز قالدو سرنی

و صباح اولد قلین فراموش المسه
 هم دوشنی و هم اول دوشاک
 تعاریبی سویلوشی آخر کار
 شهادت لوی دوش تعین المکان
 اولشدر روایت ایدر که یئو
 لشاک وفات ایلد که نصکوه برینه
 قایم مقام اوغلی شاه رخ امیرزا
 اولدی آنک دخی براق امیرزا
 آدلو بر اوغلی و ایلدی شاه رخ
 امیرزا بریکجه واقعه سنه کوردی
 اولکه قلعده یاد شاهیدر اوکته
 عادت اوزده قرق فغفور کلیق
 طعام چکریلر هفتون طعامه ال

بجای

اول دوستى تغيير نه كنوز مسلود
 نه بورد سن اول دوستى خفتان
 ايتد يك شاه رخ امير نيك اوغلى
 واردر خاقانودن بهمينه دست
 درازلق ايلشدر بادشاه داده
 غضبه كلوى و ديديكه بالاماك
 بندن غيرى اوغلى يوقدر بهيج
 اولورنى بن كه خيلانت ايليم
 ديومير فضل الله شهيدي ايلدى
 اتافقه مقرر ياغنى حكاييت
 ايدر ركه سعي حضرتلوى مير
 فضل الله اك خدمت شريفه
 كلوزن اول قرقيل مقدارى

ج

مير فضل الله شلار كناره جقوب ٩٨
 بهجاي معيند مبارك يوزنى
 روزكاره قزوين دوتوب شمعى
 آيد نسيم ماي آيد سويلوش سيمى
 نسيمى كلوكى زمانه جمله مريد
 اوستى ياننه كچورى اقامير لوى
 بحضور اولدلو و ايتد لونه روا
 در كه بر مبد يكه دون كله برن
 اوستى ياغوزه كچى مير فضل الله
 دى ولايتله بونلوك ضميرى بلوى
 وهر برينه بر بجاك ايله بر تاق
 ويردى و ايتدى وارك هر كوز
 توغكوزى بوغزلك اتا شهابره

بن سز دید و کوز بی ایلدم زین ^{۹۹}
 سز پور د کوز که بر تنظار د ^{۸۰}
 بوغز که هیچ کسه کوریه بن
 هر قدر واردم حتی حاضر و ناظر
 مشاهده ایلدم بر شهرایر بولدم
 اول سبدن توغی دری کوریم
 میر فضل الله بوسوزدن غایب
 ایلدی و التفاتی ذباده ایلدی
 بر کون سید نسیمی به دیدیلر که
 بو اولو مرتبه ناله اله کور دك
 جواب و پرید که دورت نسیم ^{قطعه}
 بریمی حتی قوس پرده کوریم حاضر
 بریمی راضی ایلدم هر که حقدن ^{کلمه}

هیچ کسه کوریه وار بر هر سزی
 توغی بوغاز لیوب میر فضل الله
 قته کوز دلی و لکن سید نسیمی
 تاوغی دیری کوردی جمیع
 درویشان زبان طعی کشاده ایلان
 دیدلر بر کسه نك قابلیتی یوق
 اولکه پرنیک سوزونی صدور
 بنم اوستی بانوزه کچر که و
 میر فضل الله دخی انلرک طعی
 موجیه سید نسیمی به ایتدی که
 سن بون توغی دیری کور دك
 و بن دید و کم کی اتمک سید
 نسیمی جواب و پرید که سلطان

فر

نفس امارة كهسه زبون ايلمشدر
 يوله كتر وكي زمانه اوچرطان
 زخير هر اياغنه بلغاوشى وقت
 ويز ولايتى بودر كه تبريز ايشانك
 اوغلنى كز زينه تابع اندر مشيدى
 حتى بر مرتبه واروى اوغلانك
 سلطنت بادشاهى ترك ايلدى
 ويجه وكوندز كلخندن ميريدله
 اولوردى بركون بادشاه غصبه
 كلوب امراسيله قالدرد كه چيرك
 واوغلينك حقدن كله كلخنى
 قيوسته كلن كلان مير چيرى
 بلد يكه بادشاه ديداده غصه ناكور

بوسى داخى وتاردم كه بيم ديلدى
 بربكه بلوكوشى صور ايرم بلنه
 سلطان مير چيرى تونى رحمة الله تعالى
 نجم اولورلر ندر اول دخى اولاد
 رسول صلى الله تعالى عليه وسلم ندر
 تبريزده مد فوندر لر چيرى تونى
 ديدن كلوينه ايكي وجه واردر برى
 بودر كه تون ولايت آيدى
 بعضلو ديمشلو در كه اول ولايت
 دندى وبعضلو ايدى ركه تون
 ورسى قد يدك كلخنه در لر اول
 سرور لك مغانى كلخنى اولدو چين
 چيرى تونى ديمشلو در وآنلا كچى

قلم
 ۱۰۰

ساف صفي
 رقم
 تونى

پادشاه دادۀ الذنوب الوکیل کلی
 آتشنه کردی و بر ساعتی نصرت
 حمام قابوسنه کلوب خانی به بر
 کلایردی و آیتدیکه پادشاهه
 دیه سنکه بنی فلان یوده طلب
 استون پادشاه بواقعه نصرت
میرحیدر عاشق اولدی و یکجه
 کونرز فغانه بشلری مدت
 مدید دنصرت میرحیدر تکرار
 تیریزه کلری وینه اولکی کلی
 کلخنده قرار و تدی حکایت
 ایدر لکه پادشاه خبر ارا
 اولد قل نصرت میرحیدر

تقریباً

آیتدیکه بارش یعنی چکاک کلی
 سکریم قزم واردرین آخ
 سلطان جاریه لغه و بردم محصل
 کلام قبول ایلک میرحیدر دخی
 بوسوزی قبول ایلری اول
 یکجه تیزی سلطان میرحیدر
 تسلیم ایلدی میرحیدر اول تیزی
 بر جادرسب ایچنه قیوم کزار تیزی
 حکم بلغلادی و ارقه سنه آلب
 اول تیزی صبا ده ک اشا غه
 یوقار و کورتدی صبا و الغان
 تیزی کتورب بانا سی اوتکه قوی
 و آیتدی بارش یعنی دید و کلزی

بټون بچه ار قل كورم وټون
 سوادن دخی تور تولم قیزی
 پادشاه تسلیم ایلدی ویکو وکلند
 وارپ کندی ایشنه مشغول اولدی
 روایت ایدر لر اول پادشاه
 وفات ایلد کونسلکو بر پادشاه
 دخی برینه کلوی بر کون میرجید
 اولدوغی کلن اوکلن چکن بر
 مقدار توقف ایلدی و دید یکه
 کوریم میرجید نه مصالحتند
 میرجید ر ساقی سینه ایتدی که
 دولور قدحکی انجم تبریز
 پادشاهینک کور لکه پادشاه وټون

۳۰
 قورقور

بوسوز لری کوش ایدر چاک وټون
 ابر ویکودی و میرجید و ایتدی که
 پادشاهک کور لکه ایسه جکوز
 عشقته ایسکوز پک دکلید
 نقد ایسه برغازی پادشاه
 نیجه ولاتلو فتح ایدر وټون نیجه
 غزالی امشدر میرجید جواب
 ویردی که اگر غازی اولدی کندی
 نفسی اصلاح ایدر دی اول
 سلطانه بر کون دیدر که دایر
 ولایتیه نیله قدم باصفاق اولور جواب
 ویردی که دورت نسینه قطعه
 برسی اولکه اوله توله نعالک صفا

هونر بھلول دانا اول يردت
 قالقادي بنغردك بروكشہ سی
 دوستدنی نغدر کم دغنه چالشدن
 چادہ ایدہ مدیلر چاق بھلول دانا
 اول آتشنہ قارشو بالقی بشور میچہ
 اختاسی حکمایہ یوز سوردر لر
 وایتد لکه بومرتبہ عالیہ نیلہ الہ
 کوردک جواب ویردک دوزنہ
 قطع بری ترک دنیا لھاک لہ
 بریسی نفسی اولر میکیلہ
 بریسی اوز وجودم خولدیم
 بریدہ دشمنم کولر مکیلہ
 حضرت مولانا دودی قدس اللہ سرہ

نفسی حضرت مولانا دودی

بریسی اولک زبون ایلده من نفسی
 بریسی اولک عبادت اولہ ہرم کارک
 بریسی جھکی تیر بل ایلہ سی روضہ
 بھلول دانا رحمہ اللہ علیہ غایت
 اولولر دندر اوصاف حیدری
 بی نہایہ در والہ تھاک حضرت زینا
 قندل شمع نغدر تقزق واریدک
 تبرکون شط انجندہ بریالق ویدی
 واول بالقی بشورب تناول ہوتی
 مراد ایدن دیلر بر آتیزک اوچل
 یانہ واردی واستدیکہ اول
 بالقی بشور اما اوچاق صاجی
 مانع اولدی رویت ایدر لک

نقابہ ہولانا رحمہ

حضرتي عجم اولورنيك يحيي نيك
 اوزرينه دركه اولياء الله آرسنده
 حضرت منلا نيك اقراني اولميدون
 اوتوريكه طيبت بشيرتد ن
 چقشوردی خاتونندن نقل ايدركه
 بويجه زمان حضرت منلا نيك
 خدمت شريفنده اولدم هرگز
 حيوانانه متعلق نسنه اكل ايلاكلون
 كورمدم كونلردن بركون عید
 شريف اولدي اولادله باله نياز
 ايلدمكه بيرام طعامني نرملر تاول
 بيورك سوزون قبول ايلدي
 بندي عادت اوزده و آظعام

۴۰

حاضر ايلدم و حضرت مولايه خيرا
 ايلدم كلوكلي صفر كنارده اوتوي
 نقدركم منتظر اولدق طعمه دست
 دراز ايلدي آخركار زياده ابرام
 ايلديك تاشق الله الوهب اوجني
 پناه و يلفته داخل ايلدي و حصار
 دقدنضكه اول يانك بر قطري
 كيدوكي آق ساد سينك ائينه
 طلاه تدي يان بر قطره ايكي لكه
 بر فلوري دكلو اولدي وليتديكه
 انسانك كوكل سول دكلو لطافت
 اوزده دركه بواق ساديه بكوز
 بر قطره يان بر قدر خلا و دركون

برهمنی دخی یلورجه ریاضت
 خالد بن ولید رضی الله تعالی عنه
 حضرت علی اصحاب کربین سید
 روایت بونک اوزدنده درکه
 دینه دعوت ایدوب ایمانه کلین
 مخالفندون قرق ایک بیگ کسه
 تجردن کچور مشدر آنون مانع
 ضرب تیغ زیان فصلخله یقین
 بیگ کافری پادشاهیه بله ایمانه
 کتور مشدر حکایت ایدر لرکه
 خالد بن ولید حضرت علی برکون
 انطا قتیبه داخل اولدی پادشاهی
 اول کون دیوان اعش یحش

صکره زیاده اولسه ورا کاکو
 تکرایله اندنضکره بالقوبینه
 عبادت خانه سنه روانه اولدی
 اول طعمون برافقه تناول
 پیو مری سلطان ولحضرتین
 روایت ایدر لرکه برکون بیگ
 حضرت مولانا در سوال ایلدی
 اولیاء الله نیله قطع منازل ایدر
 ومنزل اصلی یه نیله وصل اولدو
 جواب ووردو که دوت نیله
 برهمنی کچه لر بیو را اولدی
 برهمنی روز و شب انکار عبادت
 بری اولدی جهنم خلفندن عزت

کنزینی بر طریقه مجلس پادشاهه
 داخل الیدی و برابریه کل کلین
 ایتدی که ای پادشا وای اهل
 دیوان بلك و آنکاه اولک که
 بن آخرفمان بیغیری حتی الحظفا
 صلی الله تعالی علیه وسلم حضرت زینک
 خدمت شریفنده اولورم آدیه
 خالد بن ولید دیر لر الله تعالی
 حضرت زینک و حدیثیه و حضرت
 رسول صلی الله تعالی علیه وسلم
 رسالتنه ایمان کورتک یق حسه
 جملکوزی قیلجکچر ورم رای
 بویله روایة این که اول پادشاهه

۳۰

بدنته لر زده دوشدی و ایتدی که ۱۰۶
 ای بکت هر نه دکلو بصلون عالم
 اولسک بورادن باشق قورتاوتی
 یتش یک عسکر مالکم اتلوی
 وکن ولری سرتا یا غرق اهند
 نهایت نصفی اولد و دین زیاده
 قادر اولماز سن آتاسکا دوت
 دور لوسوالم وارد اگر دورین
 دخی جوب ویر جک اولوسک
 بن و عسکر ایمانه کله لوم خالد
 بن ولید رخى الله تعالی عنه ایتدی که
 سویله ندر سق لک پادشاهه
 ایتدی که سزک بیغیر کوز بوز مشد

کلور بولورک مثالی دیناده
 بکار بویله کوسترک اولوسک
 سنک دینکی قبول ایدرم خالدا
 بن ولید رضی الله تعالی عنه ایتدیله
 حضرت رسول اکرم صلی الله تعالی
 علیه وسلمک یورغی حقدیر
 وچله سنک داخی مثالی دیناده
 واردر دورت ایرماق که لذتی
 بری برینه بکوزم آدمک انزب
 دیورغی وکوزی و قولایغی
 صوبیر که اصلا دادی بری برینه
 بکوزم واول که جنته اکل و سیر
 اولور اتابول و غایط اولماز

جنته دورت ایرماق واردر
 لذتی بری برینه بکوزم و بری
 دخی بودر که جنته اکل و سیر
 اولور اتابول و غایط اولماز
 و بری بو که جنته طوبی انجلی
 واردر شوق قدر بود قاری
 واردر که هله بر بدایغی
 داخل اولمشور و بری بودر که
 اهل جنت اوللور الله تعالی حضرت
 بره کوشک ویر اول کوشک
 اوزرینه بنماک ماد ایدر کلین
 اوکلرینه نزول ایدر و بنی کوشک
 کنه اولکی کی دورت دیرک اوزر

بيله امانه كلري خلد بن وليد
 رضي الله تعالى عنه حضرت زكري
 پور مشد كه امت محمد صلى الله
 عليه وسلم جو دود و لو ملرب
 واردر امانا شهادت دن اولو مرتبه
 يوقدر وليكي رتبه شهادت كشي
 مير اولن تارود ورت نشنه آنه
 اوليائيه اول دورت نشنه بولور
 فطري شيخ كسه اولو ميه ورت نشنه
 برهي اولكه غايد ميه مال حرم
 برهي اولكه لجازت اله سر ازن
 بوسه داخي غا ماني بن ل ايل
 علم امتح برين دن رجه الله تعالى عليه

آرمك اناسي رحيمه كه دوت
 آندضكو بروش نسه له روح
 بيد ايدر آندضكو اناسي غايد
 غل نور تامدت حمل كلينه و اولكه
 طوبى اغايد هراره شغلاسي
 داخل و نشد و اولكه كو شكرد
 اهل جنت اوسته جنتي است وكي
 زمانه او كلرنيه نزول ايد
 آندضكو قاتل ديل وكي يرك
 روانه اولور دوه دركه است
 كجى قوللدر برين پادشاه سوز
 كوش ايد بلك صديق يا رسول
 الله ديوب يفتي بك عسكرو لم

۱۰۸
 ۱۰۹
 ۱۱۰
 ۱۱۱
 ۱۱۲
 ۱۱۳
 ۱۱۴
 ۱۱۵
 ۱۱۶
 ۱۱۷
 ۱۱۸
 ۱۱۹
 ۱۲۰
 ۱۲۱
 ۱۲۲
 ۱۲۳
 ۱۲۴
 ۱۲۵
 ۱۲۶
 ۱۲۷
 ۱۲۸
 ۱۲۹
 ۱۳۰
 ۱۳۱
 ۱۳۲
 ۱۳۳
 ۱۳۴
 ۱۳۵
 ۱۳۶
 ۱۳۷
 ۱۳۸
 ۱۳۹
 ۱۴۰
 ۱۴۱
 ۱۴۲
 ۱۴۳
 ۱۴۴
 ۱۴۵
 ۱۴۶
 ۱۴۷
 ۱۴۸
 ۱۴۹
 ۱۵۰
 ۱۵۱
 ۱۵۲
 ۱۵۳
 ۱۵۴
 ۱۵۵
 ۱۵۶
 ۱۵۷
 ۱۵۸
 ۱۵۹
 ۱۶۰
 ۱۶۱
 ۱۶۲
 ۱۶۳
 ۱۶۴
 ۱۶۵
 ۱۶۶
 ۱۶۷
 ۱۶۸
 ۱۶۹
 ۱۷۰
 ۱۷۱
 ۱۷۲
 ۱۷۳
 ۱۷۴
 ۱۷۵
 ۱۷۶
 ۱۷۷
 ۱۷۸
 ۱۷۹
 ۱۸۰
 ۱۸۱
 ۱۸۲
 ۱۸۳
 ۱۸۴
 ۱۸۵
 ۱۸۶
 ۱۸۷
 ۱۸۸
 ۱۸۹
 ۱۹۰
 ۱۹۱
 ۱۹۲
 ۱۹۳
 ۱۹۴
 ۱۹۵
 ۱۹۶
 ۱۹۷
 ۱۹۸
 ۱۹۹
 ۲۰۰

فایقظه ورجل لایدری ویدی ۱۰۹
 ائه لایدری فهو مسترشد فاسترشد
 ورجل لایدری و لایدری ائه لایدری
 فهو شيطان فاجتنبوه **فصل** نظم
 آنکه که بران و بران که بران
 اسطرب از کند کرد وون عطلان
 و آنکه که بران و بران که بران
 هلاکته خویش عزت برسانند
 و آنکه که بران و بران که بران
 خود را همه جا از سخن بر جانند
 و آنکه که بران و بران که بران
 در جهل رب ایا ائه هر جانند
 احادیث شریفه را و بلورن بری

بری تفسیر کردن نقل اللمشدر که
 انسان دورت فسد بری اوله
 بلور و بلور که بلور اوله کسسه عالم
 اکاتب اوله و بری بلور و بلور
 بلور اوله کسسه او بخوده در آن
 او یاند رک و بری بلور و بلور که
 بلور اوله کسسه ارشاده محتاج در
 ائی ارشاد اللمش و بری اوله که بلور
 و بلور که بلور اوله کسسه شیطانی
 اندن اجتناب اللمش **عنه**
 الرجال اربعة رجل یدری و یدر
 ائه یدری فهو عالم فاتبوه و رجل
 یدری و لایدری ائه یکر فهو غلام

نظم

بویله روایت ایرکه حضرت رسول
 اکرم صلی الله تعالی علیه وسلم
 پور مشرکه الموت اربعه موت
 العلماء عظمه وموت الامراء فنه
 وموت الاغنیاء حسره وموت
 الفقراء لرحه **قطعه**
 موت عالم ظلت عالم در
 بادشهر موتی عینی فتنه در
 محض حسرت اولدی موت اغنیاء
 اهل فقر موتی صاکنه خسته در
 شاه نعمه الله ولی حضرتاری زیاده
 اولور دندر دیار حبلین قوتینلور
 اتانچم شهر لوزن ساهان دیورلور

کلی

بر شهر وار در آله اسوده درلر
 اولیاء الله دن آنک عظمت وشوکتیه
 کسه مالک اولماشد نیر علم
 کافه حکم ویروشال ایمن روایت
 ایررکه ات طویله سنک قازقاری
 کیکی التودن وکیکی کسندن ایمن
 وعادی بویمشکه سفره رحلت
 محله اول قازقاری جفایتمشکه
 بر تقیر کلسون آسون دیو وکرامتک
 بریمی بودرکه هند بادشاهلارین
 بریمی محبی ایمن برکون اورزینیه
 بر خصم قوی کلور شول مرهتجیک
 ایررکه اول بادشاهلک باشندن

تمت الفراع وافغ جمادی الاخر
سنة خمس وخمسين بعد الا

لف

که بهم برده بینی خط من عیب من
که بهم برده است که درش نام مرا
چرا یا رسنا شرفی اند که ما کاتبین
کم دعا یا یاد رسنا شبهه خط من کاتبین

تمت الفراع وافغ جمادی الاخر
سنة خمس وخمسين بعد الا

لف

که بهم برده بینی خط من عیب من
که بهم برده است که درش نام مرا

که بهم برده است که درش نام مرا
چرا یا رسنا شرفی اند که ما کاتبین
کم دعا یا یاد رسنا شبهه خط من کاتبین

ÖZGEÇMİŞ

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden 2014’te mezun oldu. 2015 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı programında başladığı yüksek lisans eğitimine devam ediyor. Bir yayınevinde editör olarak çalışıyor.

